

**Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»**

**SAUL Publishing Ltd, Dublin,
Ireland**

Perspectives of research and development

Collection of scientific articles

List of journals indexed

Submitted for review in

**Conference Proceedings Citation Index -
Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH)**

**SAUL Publishing Ltd, Dublin,
Ireland,
2017**

SAUL Publishing Ltd, Dublin

Perspectives of research and development

Science editor:

Drobyazko S.I.

*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Doctor of Science, honoris causa, Professor of RANH*

Reviewers:

David Newton

Professor at Nottingham University (Nottingham, United Kingdom)

Shatalova Nina Ivanovna,

*Doctor Hab. in Social Sciences, Professor, Head of the Department of Personnel
Management and Sociology of Ural State Railway University (Ekaterinburg,
Russia)*

Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. -
SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. - 192 p.

ISBN 978-0-9955865-2-9

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, candidates and doctors of sciences, research workers and practitioners from Europe, Russia, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern economy and state structure. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern economic science development.

ISBN 978-0-9955865-2-9

© 2017 Copyright by SAUL Publishing Ltd, Dublin,
Ireland ®

© 2017 Authors of the articles

© 2017 Drobyazko S.I.

CONTENT

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT	6
Bondarenko E.V. INTERDEPENDENCE OF THE COUNTRY PLACE IN THE RATING OF EASE OF BUSINESS AND REGULATORY REFORM	6
Demilhanova B.A. ANALYSIS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL COMPLEXES MUNICIPALITIES	9
Ilyina A.A. BUDGET DEFICIT AS AN INDICATOR OF BUDGET EFFICIENCY OF THE STATE REGULATION OF INVESTMENT PROCESS.....	12
Lokhman N.V., Beridze T. M. PROGRAM OF ACTIVITY OF CMU - AS THE BASIS OF NATIONAL SECURITY OF THE COUNTRY	16
Serbov M.G. METHODOLOGICAL APPROACHES IN THE VALUATION OF FRESHWATER RESOURCE COSTS WHEN CARRYING OUT ECONOMIC ACTIVITIES BY NATURE USE OBJECTS.....	20
Fedulova L.I. THE INFLUENCE OF THE IT INDUSTRY ON DEVELOPMENT OF THE CREATIVE ECONOMY IN UKRAINE	25
2. WORLD ECONOMY.....	29
Bokhan A. PERSPECTIVES OF ENVIRONMENTAL PARTNERSHIP OF UKRAINE AND GERMANY	29
3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT.....	33
Vlasova K.V. IMPROVING MANAGEMENT INNOVATIVE SYSTEMS.....	33
Dedilova T.V., Tokar I.I., Kobyziev V. RESEARCH OF THE STRATEGIC ENVIRONMENT OF THE ROAD ECONOMY ENTERPRISE	35
Deineha O.V. INFORMATION DEFINITENESS OF PARAMETERS OF THE MARKET OF PRODUCTION OF MECHANICAL ENGINEERING.....	39
Сікєтїна Н.Г. PROVIDING OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISE ACTIVITY IN THE CHANGEABLE ENVIRONMENT	43
Trushkina N.V. RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE ORGANIZATION OF THE MARKETING ACTIVITY OF COAL-MINING ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF INSTABILITY OF DEMAND	48
Levitskiy T. Yu. QUALITY OF CONSTRUCTION PRODUCTION AS A FACTOR OF GROWTH OF COMPETITIVENESS OF THE ORGANIZATION	52
Esetov A. M. TRENDS AND PROSPECTS OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS DEVELOPMENT BETWEEN RUSSIA AND GERMANY	54
Esetova A. M., Meilanov I.M. FOREIGN EXPERIENCE OF INCREASING THE INVESTMENT ATTRACTION OF INDUSTRIAL BUILDING OBJECTS AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION IN THE RUSSIAN FEDERATION.....	58
4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY	62
Horodetska M.O. WORLD INDUSTRIAL REVOLUTIONS: EVOLUTION OF OPPORTUNITIES	62
Zelenko O.O. CHARACTERISTICS OF THE REGIONAL SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONS IN THE CURRENT GLOBALIZATION CONDITIONS.....	65
Tokar Y. I., Hoblyk V. V. THE DEVELOPMENT OF THE INFRASTRUCTURE OF DEPRESSED LABOR MARKETS.....	69
5. MONEY, FINANCE AND CREDIT.....	73
Barbora Drugdová. COMMERCIAL INSURANCE MARKET IN THE SLOVAK REPUBLIC	73
Gernego Іu.O., Dyba O.M. THE FINANCIAL NATURE OF HUMAN DEVELOPMENT.....	76

Smirnova E.A. FEATURES OF MANAGEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF INSURANCE ORGANIZATIONS	79
6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	84
Hilorme T., Guzenko Yu.,Guz V. ACCOUNTING AND ANALYTIC INTERPRETATIONS OF RISKS RELATED TO ENERGY EFFICIENCY MEASURES	84
Gordiyenko N.I. PROBITY AUDIT AS A TOOL TO MINIMIZE AND PREVENT CORRUPTION AT THE ENTERPRISE.....	87
Ovcharyk Z.D. ACCOUNTING INFORMATION IN THE SYSTEM OF EFFICIENT MANAGEMENT BY THE ENTERPRISE.....	91
7. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY	95
Keranova N. MATHEMATICAL APPROACHES FOR STUDY AND ANALYSIS OF THE LAND MARKET IN BULGARIA	95
8. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE.....	100
Khashiyeva L.V. NATIONAL STRATEGIES OF IDENTITIES FORMATION IN THE GLOBALIZATION CONTEXT	100
10. MANAGEMENT	104
Andreeva T.E., Hetman O.O. IDENTIFICATION OF DIFFERENTIAL HYBRID CONFIGURATIONS OF THE ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF ENTERPRISES.....	104
Tarasiuk O.V. RISK MANAGEMENT STRATEGIES	110
11. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION	113
Aristova N.O. ANALYSIS AND INTERPRETATION OF PRESENT-DAY APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT «AGENT»	113
Bondarevska O.M. INDIVIDUALIZATION OF TRAINING AND INDIVIDUAL STRATEGIES OF STUDENTS' SELF-COGNITIVE ACTIVITY IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGES TEACHING	116
Gavrysh I. V., Dotsenko S.A., Shcherbakova O.O. STEM EDUCATION AS A MEANS OF ENHANCING THE CREATIVE POTENTIAL OF A PERSONALITY WITHIN THE FRAMEWORK OF SCIENTIFICALLY-PEDAGOGICAL PROJECT «INTELLECT OF UKRAINE»	119
Hrytsenko I.S. PSYCHOLOGICAL AND DIDACTIC BASIS OF STUDENTS' SKILLS FORMATION FOR INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	122
Zahorulko M.O. THE STUDYING OF FUTURE TEACHERS' RESEARCH AND DIAGNOSTIC SKILLS AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM	126
Kanishevskaya L.V., Stadnik N.V. THEORETICAL ASPECTS OF THE CONCEPT «RESPONSIBILITY» IN WORKS BY FOREIGN RESEARCHERS.....	129
Knysh I. V., Kochubey N. V. NATIONAL SCHOOL AS A CHANNEL OF VERTICAL CIRCULATION OF NOMADS IN THE CONCEPT OF PITIRIM SOROKIN.....	132
Kovalchuk V.I. THE SYSTEM OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE POTENTIAL IN THE CONDITIONS OF COMPREHENSIVE SCHOOL	137
Malykhin O. V. THE SYSTEM OF ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	143
Olena Matviienko. INTEGRATION OF FUNDAMENTAL AND PRACTICAL TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER IN THE CONTEXT OF A NEW UKRAINIAN SCHOOL DEVELOPMENT.....	147

Miskevych L. V. SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING CRITERIA AND LEVELS OF PREPAREDNESS FORMATION IN FUTURE TOP-MANAGERS' EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS FOR THE USE INNOVATIONS IN MANAGEMENT	151
Oleksiuk N.S. SOCIAL REHABILITATION OF MARGINAL AS VIABLE SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM.....	156
Opaliuk T. FORMS, METHODS, TECHNIQUES, AND MEANS FOR PURPOSEFUL FORMATION OF FUTURE TEACHER'S SOCIAL REFLEXION	158
Pet'ko L. MULTICULTURAL UPBRINGING OF STUDENTS AND THE FORMATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING ENVIRONMENT.....	164
Popov R. A. THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' AUTONOMY IN THE PROCESS OF SELF-EDUCATIONAL ACTIVITIES WITH THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES	170
Siniahovska I. Yu. METHODOLOGICAL CONCEPT OF INTEGRATED CONTENT STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES AT HIGHER PEDAGOGICAL INSTITUTIONS FOR HUMANITARIAN PROFILE	173
Udovichenko H. M. A GENERALIZED COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONCEPT OF COMPETENCE: PSYCHOLOGICAL AND DIDACTIC ASPECT.....	176
Sherstiuk L.V. THE TYPES OF STRATEGIES FOR FOREIGN LANGUAGE COMPETENCIES FORMATION IN READING AND SPEAKING.....	179
Shkolna M.S. UPBRINGING SOCIAL MATURITY IN STUDENTS OF AGRICULTURAL COLLEGES IN AFTER CLASS ACTIVITIES AS A PEDAGOGICAL PROBLEM.....	182

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT

Bondarenko E.V.

postgraduate

Institute of Market Problems and Economic and Ecological Research of NAS of Ukraine

INTERDEPENDENCE OF THE COUNTRY PLACE IN THE RATING OF EASE OF BUSINESS AND REGULATORY REFORM

Бондаренко Е.В.

аспирант

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины

ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕСТА СТРАНЫ В РЕЙТИНГЕ ПРОСТОТЫ ВЕДЕНИЯ БИЗНЕСА И ПРОВЕДЕННЫХ РЕГУЛЯТОРНЫХ РЕФОРМ

The article analyzes the impact of regulatory reforms carried out in different countries (with the aim of improving the business environment) on changing their place in the rating of ease of doing business.

Key words: regulatory reforms, business environment, rating of ease of doing business.

В статье проведен анализ влияния проведенных в разных странах регуляторных реформ (с целью совершенствования предпринимательской среды) на изменения их места в рейтинге простоты ведения бизнеса.

Ключевые слова: регуляторные реформы, предпринимательская среда, рейтинг простоты ведения бизнеса.

Развитие малого и среднего предпринимательства бизнеса (МСБ) в экономически развитых странах идет более быстрыми темпами, чем в странах бывшего СССР, органы власти там разрабатывают специальные программы поддержки и предоставляют для МСБ широкий спектр льгот. Во многих развитых странах МСБ играет очень важную экономическую и социальную роль и представляет собой средний класс, служащий базой для стабильного развития экономики, а также обеспечивающий занятость большинства населения. В этих странах 50-70% ВВП производится именно малыми и средними предприятиями.

Взяв за основу данные рейтинга «Ведение бизнеса» Всемирного банка, проведем анализ изменения его в некоторых странах после проведения регуляторных реформ. Рейтинг был составлен на базе 10 индикаторов, которые используются для анализа экономических результатов и определения эффективности проведенных реформ по совершенствованию предпринимательской среды. Взяв данные за семь лет, попробуем отследить, какие происходили изменения в нормативно-правовых актах, регулирующих деятельность МСБ на протяжении их жизненного цикла. Для проведения исследования нами были выбраны 10 стран, занимающих, соответственно, верхние, средние и нижние строчки рейтинга, а также Украина. Базовый год для проведения сравнительного анализа – 2011 (табл.1).

Таблица 1

Рейтинг простоты ведения бизнеса (1-190) [1,2]

Страна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
США	5	4	4	4	7	7	8
Германия	22	19	20	21	14	15	17
Литва	23	27	27	17	24	20	21
Швейцария	27	26	49	29	20	26	31
Казахстан	59	47	28	50	77	41	35
Китай	79	91	91	96	90	84	78
Пакистан	83	105	107	110	128	138	144
Египет	94	110	109	128	112	131	122
Украина	145	152	137	112	96	83	80
Венесуэла	172	177	180	181	182	186	187

Сводная таблица рейтинга простоты ведения бизнеса показывает, что произошло разделение стран на две группы: страны, чей рейтинг значительно упал и страны, чей рейтинг значительно вырос (табл. 2).

Таблица 2

Группировка стран по результативности реформ (рассчитано на базе данных [1, 2])

Динамика рейтинга простоты ведения бизнеса							Результат за 7 лет	
Страна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Страна	
США	↑1	0	0	↓3	0	↓1	США	↓3
Германия	↑3	↓1	↓1	↑7	↓1	↓2	Германия	↑5
Литва	↓4	0	↑10	↓7	↑4	↓1	Литва	↑2
Швейцария	↑1	↓23	↑20	↑9	↓6	↓5	Швейцария	↓4
Казахстан	↑12	↑19	↓22	↓27	↑36	↑6	Казахстан	↑24
Китай	↓12	0	↓5	↑6	↑6	↑6	Китай	↑1
Пакистан	↓22	↓2	↓3	↓18	↓10	↓6	Пакистан	↓61
Египет	↓16	↑1	↓19	↑16	↓19	↑9	Египет	↓28
Украина	↓7	↑15	↑25	↑16	↑13	↑3	Украина	↑65
Венесуэла	↓5	↓3	↓1	↓1	↓4	↓1	Венесуэла	↓15

Наилучших результатов за исследуемый период достигли Украина и Казахстан, они поднялись в рейтинге на 65 и 24 позиции, соответственно. Наихудшего результата достигли Венесуэла, Египет и Пакистан, опустившись на 15, 28 и 61 позиции, соответственно. В остальных странах произошли незначительные изменения рейтинга.

В исследуемых странах за этот период было проведено 120 реформ в разных сферах регулирования предпринимательской деятельности: наибольшее количество – в сфере «Создание предприятия» – 31, далее «Налогообложение» – 18, «Разрешение неплатежеспособности» – 12, «Международная торговля» и «Защита миноритарных инвесторов» – по 11.

Все реформы в сфере «Создание предприятия» проводились, чтобы сделать процесс создания предприятия еще более быстрым и менее обременительным. В этих целях были сосредоточены усилия на упрощении этого процесса:

- сокращено время на регистрацию за счет проведения процедуры открытия в системе онлайн и объединены несколько процедурных этапов в один во время регистрации;

- МСП были освобождены от уплаты регистрационных сборов, а также снижены требования к размеру минимального капитала;

- отменены требования об отдельной регистрации предприятия в местных налоговых органах и нотариальном заверении учредительного договора, устава компании и подписей учредителей.

Все эти реформы дали положительный результат в таких странах, как: Казахстан, Литва, Швейцария, Украина, Китай и Египет. А вот в Венесуэле попытки проведения реформ в сфере «Создание предприятия» дали отрицательный результат, ее рейтинг упал. Венесуэла выбрала не очень удобный способ - увеличение стоимости процедуры открытия предприятия.

В сфере «Налогообложение» преуспели такие страны, как: Германия, Украина, Литва. В них были снижены ставки налогов и введены электронные системы подачи и оплаты налогов. США, Венесуэла, Пакистан и Египет ввели новые налоги либо повысили

действующие, чем снизили свой рейтинг в этой сфере.

В сфере «Разрешение неплатежеспособности» были проведены реформы в таких странах, как: Германия, Казахстан, Литва, Швейцария и Украина. Успехов достигли: Германия, приняв закон о реструктуризации проблем предприятий в суде, а также усиления участия кредиторов в этом процессе; Казахстан, предоставив дополнительную защиту кредиторам во время голосования по реорганизации предприятия, и Швейцария (путем внесения позитивных изменений в закон о банкротстве).

В сфере «Международная торговля» пытались провести реформы Казахстан, Литва, Пакистан, Египет и Украина. Были введены либо усовершенствованы электронные системы таможенных деклараций и обработки документов для импорта и экспорта, введены дополнительные проверки на таможне, введены ограничения обмена и снятия наличных для импорта. Но все это не повлекло за собой положительных изменений. Лишь Казахстан, сократив два документа, необходимых для таможенного оформления, что уменьшило время оформления экспортных документов, незначительно приподнялся в рейтинге.

В сфере «Защита миноритарных инвесторов» на протяжении исследуемого периода были проведены ряд реформ в Казахстане, Литве, Швейцарии, Украине и Египте, которые дали положительный результат. Самого лучшего результата добилась Швейцария, которая, для защиты и укрепления статуса миноритарных инвесторов, выдвинула требования к публично торгующим компаниям по увеличению прозрачности сделок. В остальных странах был введен запрет на приобретение дочерними компаниями акций, выпущенных материнской компанией, а также установлены требования о раскрытии и прозрачности информации при подаче годовых отчетов предприятий.

В сфере «Регистрация собственности» проводились реформы Германией, Казахстаном, Украиной, Швейцарией и Пакистаном. В Швейцарии введение национальной базы для проверки существования каких-либо препятствий для деятельности предприятий не дало никаких результатов. Казахстан и Украина добились положительных результатов, путем введения ускоренной процедуры регистрации собственности и исключения некоторых документов из требуемого списка. Пакистан проведенной реформой только усложнил процедуру регистрации собственности, увеличив ее стоимость, в результате чего в рейтинге в этой сфере опустился на 32 позиции. В Германии также был введен налог на передачу прав собственности, что снизило ее показатель на 8 пунктов.

В сфере «Получение кредитов» успехов добились Литва и Пакистан, где была усовершенствована деятельность кредитного бюро путем расширения информации о заемщиках.

В сфере «Обеспечение исполнения контрактов» Литва, Казахстан и Украина внесли значительные изменения в правила, применяемые при гражданской процедуре в суде, ввели электронную систему подачи исков (для принудительного исполнения контрактов), оплату судебных издержек по данному вопросу в электронном виде, в результате чего поднялись в рейтинговой таблице по этой сфере.

Всего три страны пытались провести реформы в сфере «Подключение к электросетям» – Литва, Казахстан и Украина, а успеха достигла только Литва, где была упрощена процедура подключения к электросетям путем сокращения времени этой процедуры и ее стоимости.

Таким образом, в Украине направленность реформ на экономический рост предполагает их внедрение в таких направлениях: совершенствование нормативно-правовой базы; устранение недостатков действующей социально-экономической политики, ориентированной преимущественно на аграрный характер реальной экономики; снижение тарифов и цен на продукцию и услуги естественных и локальных монопольных структур; повышение эффективности институциональной инфраструктуры

государственной и региональной поддержки МСБ; снижение административных барьеров (сложности для МСБ при регистрации, закрытии, сертификации, лицензировании, получении других разрешительных документов) и т.д.

Литература:

1. Сайт <http://www.doingbusiness.org>.
2. Ведение бизнеса. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006–2016 (последняя редакция: 30.10.2016). URL: <http://gtmarket.ru/ratings/doing-business/info>

Demilhanova B.A.

Candidate of economic science, Docent
The Chechen State University, Russia

ANALYSIS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL COMPLEXES MUNICIPALITIES

Демильханова Б.А.

к.э.к.н., доцент

Чеченский государственный университет, Россия

АНАЛИЗ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

The paper proposes a scheme for a comparative analysis of innovation activity of industrial complexes, major municipalities on the basis of the modified calculation of the consolidated index of innovative activity of industrial complex.

Keywords: *industrial complex, innovative activity, index, index, standardized value.*

В статье предложена схема сравнительного анализа инновационной активности промышленных комплексов крупных муниципальных образований на основе модифицированного расчета сводного индекса инновационной активности промышленного комплекса.

Ключевые слова: *промышленный комплекс, инновационная деятельность, показатель, индекс, нормированное значение.*

Одним из приоритетных направлений формирования развитой национальной инновационной системы является активизация инновационной деятельности в реальном секторе экономики, в ее базовых наукоемких отраслях – источниках динамичного движения и качественного прорыва на мировом рынке товаров и услуг. Промышленные комплексы территории наиболее полно обеспечивают комплексное и рациональное освоение факторов производства, соединение их с новыми технологиями.

В рамках данного исследования под промышленным комплексом (ПК) понимается социально-экономическая система, представляющая собой целостную совокупность различных групп отраслей, состоящих из взаимосвязанных предприятий и организаций, объединенных единой территорией и инфраструктурой, предопределяющей экономические возможности для достижения целей хозяйствования компаний [1, С.44]. При этом элементами промышленного комплекса выступают отраслевые подсистемы, рассматриваемые как совокупность предприятий определенной группы отраслей промышленности, производящих однородную специфическую продукцию, имеющую однотипную технологию и определенный круг потребителей.

Развитие методологии исследования инноваций в промышленном комплексе связано, в первую очередь, с совершенствованием системы показателей оценок его инновационного потенциала и результирующих характеристик инновационной деятельности в нем. Эта проблема многоаспектна, так как наряду с разработкой новых показателей эффективности, необходимо конкретизировать уже использующиеся показатели, прежде всего, в направлении более детальных оценок результатов инновационной деятельности, как в сфере промышленного производства, так и в сфере исследований и разработок (на предприятиях и научных организациях ПК).

В контексте исследования инновационной активности промышленного комплекса требуется более подробный анализ кадровых, научных и производственных ресурсов, масштаб увеличения (расширения) которых оказывает непосредственное влияние на уровень этой активности [2, С. 21].

В системе расчетных показателей инновационной активности промышленного комплекса (ПК) территории считается целесообразным разграничение показателей эффективности производственно-внедренческой деятельности и показателей эффективности научно-исследовательской деятельности в промышленном комплексе (рис. 1).

На основе показателей, отражающих наличие ресурсов инновационного развития ПК, выявлены показатели активизации их использования, которые наряду с показателями эффективности производственно-внедренческой и научно-исследовательской деятельности рассматриваются как индикаторы инновационной активности ПК.

Рис. 1. Система показателей инновационной активности промышленного комплекса территории

При наличии в Субъекте Федерации крупных муниципальных образований и информационной базы по ним, орган власти может осуществить сравнительный анализ инновационной активности промышленных комплексов муниципальных образований (МО) на основе модифицированного расчета сводного индекса инновационной активности промышленного комплекса ($J_{ИАПК_{МОi}}$) [4, С. 79]:

$$J_{ИАПК_{МОi}} = \frac{J_{расш.ИП_{МОi}} + J_{исп.ИП_{МОi}} + J_{comp. \cdot МОi}}{3};$$

где: $J_{расш.ИП_{МОi}}$ - индекс инновационной активности по расширению инновационного потенциала:

$$J_{расш.ИП_{MOi}} = \sum_{i=1}^N P_{ij} / N ;$$

где P_{ij} – нормированное значение j -того показателя расширения инновационного потенциала i -того муниципального образования;

$J_{исп..ИП_{MOi}}$ - индекс инновационной активности по использованию инновационного потенциала:

$$J_{исп.ИП_{MOi}} = \sum_{i=1}^N I_{ij} / N ;$$

где I_{ij} - нормированное значение j -того показателя использования инновационного потенциала i -того МО;

$J_{comp.MO_i}$ - индекс инновационной активности по использованию потенциала взаимодействия между предприятиями и организациями промышленного комплекса:

$$J_{comp.MO_i} = \sum_{i=1}^N C_{ij} / N ;$$

где C_{ij} - нормированное значение j -того показателя использования потенциала сотрудничества и взаимодействия в i -того МО;

N – количество показателей в группе.

Выявление корреляционных связей между агрегатными индексами и сводным индексом определяет характер преимущественного развития промышленного комплекса определенного МО: за счет расширения, использования инновационного потенциала или усиления взаимодействия между субъектами инновационной деятельности в промышленном комплексе. Инновационную активность можно охарактеризовать как высокую, если по результатам ее оценки выявлено [3, С. 21]:

$$J_{2исп..ИП} > J_{расш.ИП} ;$$

$$J_{3comp.} > J_{расш.ИП} .$$

где: $J_{1расш.ИП}$ - индекс инновационной активности по расширению инновационного потенциала;

$J_{2исп..ИП}$ - индекс инновационной активности по использованию инновационного потенциала;

$J_{3comp.}$ - индекс инновационной активности по использованию потенциала взаимодействия между предприятиями и организациями промышленного комплекса.

Выполнение данных условий означает, что промышленный комплекс преимущественно развивается на основе использования инновационного потенциала и потенциала совместной инновационной деятельности. При этом предполагается, что:

- 1) корреляционная связь между сводным индексом инновационной активности и индексом использования инновационного потенциала должна быть не менее 0,5;
- 2) темпы роста индекса использования инновационного потенциала и индекса инновационной активности по использованию потенциала взаимодействия между предприятиями и организациями промышленного комплекса должны опережать темпы роста индекса расширения инновационного потенциала.

Литература:

1. Демильханова Б.А. Финансовый потенциал развития промышленного комплекса: оценка факторных взаимосвязей //Финансовые исследования. 2013. №2(39). С. 43-58.

2. Демильханова Б.А. Методика оценки инновационной активности промышленного комплекса [Текст] /Б.А. Демильханова //Экономический анализ. Теория и практика: научно-практический и аналитический журнал. - 2013. -№ 19. - С. 17-25.
3. Демильханова Б.А. Индексные показатели в оценке инновационной активности промышленного комплекса. В сборнике: Современная экономика и финансы: исследования и разработки. Сборник публикаций центра экономических исследований по материалам XXXV международной научно-практической конференции. 2015. С.19-22.
4. Киселев В.Н. Об оценке инновационной активности субъектов Российской Федерации /В.Н. Киселев //Инновации. - 2009. - №10. - С.77-81.

Плына А.А.

Candidate of Economic Sciences, Assistant

Economic theory and competition policy department

Kyiv National University of Trade and Economics, (Kyiv, Ukraine)

BUDGET DEFICIT AS AN INDICATOR OF BUDGET EFFICIENCY OF THE STATE REGULATION OF INVESTMENT PROCESS

In the article there was defined the essence of budget financing as a factor supporting the investment process. There was formalized the budget deficit level as an indicator of the efficiency of the state regulative influence on the investment process. There were characterized the measures of the state regulation of the budget surplus and budget deficit. There were formalized the additional indicators of budget efficiency based on annual budgetary effects. There was analyzed the budget deficit level in Ukraine for the period from 2002 to 2015. There were given the suggestions to prevent the crisis because of the state effective balancing of budget revenues and expenditures.

Keywords: *budget deficit, budget efficiency, state investments, investment process, investment project, state regulation of investment process.*

The world practice of an effective state influence on the investment process is connected with significant state investments (often through scarce budget financing) in state programs aimed at the economic development and its restructuring, that provides opportunities for real GDP growth, banking system development and innovation infrastructure, leads to an increase in the material standards of living of the population, within the limits of the permissible budget deficit level [1, p. 320].

With this approach, the budget deficit level (L_{BD}) is considered not only as a quantitative measure. It is characterized as an indicator of the efficiency of the state regulative influence on the investment process and determines the efficiency of the state regulation of investment process. L_{BD} is calculated by the formula:

$$L_{BD} = \frac{BD}{GDP} * 100 \leq 3\%, \quad (1)$$

where: BD – negative balance of consolidated budget (budget deficit);

GDP – gross domestic product.

The state's impact on the investment process will be effective when the budget deficit level does not exceed 3.0%. In this case, the budget deficit level should not exceed the amount of state capital investments and it shouldn't be in the long-term period. Moreover, it should be under the constant control of state executive bodies in the possibility of public debt financing through domestic sources mobilized in the domestic securities market [2].

The excessive budget deficit characterizes the crisis and decrease in the investment activity level. During the investment decline, GDP and tax revenues are automatically reduced. In this case, the state is forced to either increase taxes, or limit its own costs. Since these measures are restraining, each of them reduces the investment activity, that worsens the investment cycle conditions and excessively increases the amount of budget deficit [3, p. 162-165].

The perspective is to balance the budget on a cyclical basis, when the state balances the budget within the aggregate investment cycle that passes the relevant phases. So, for example, in the course of the emergence of negative phenomena that led to a fall in production, a decrease in

enterprises' own funds and involved foreign capital, a decrease in the share of bank loans, the state reduces the corporate income tax rate for enterprises engaged in innovation and investment activities and increases state investment expenditures. The same applies to involving the population in the investment process, when the state reduces individual income taxes.

With an inflationary upsurge, which in many cases may imply a high level of investment activity of business entities, the intensification of bank lending, and also an excessive inflow of foreign capital, the state raises tax rates and reduces budget expenditures, that makes it possible to withdraw from circulation part of money supply and create the budget surplus, which will help to cover public debt that arose during the investment slowdown period, as well as provide investment support to business entities.

The experience of developed countries shows that due to the risk conditions of investment process passing, when it is impossible to foresee clearly, and therefore to determine in advance all the tools for its neutralization, the use of certain regulative measures of the state influence on the investment process within the investment cycle can lead to disharmony between the budget excess and budget deficit, resulting in an unbalanced general budget [4, p. 380-387].

In the case of a stable admissible budget deficit, the state, based on the expected ratio of revenues and expenditures, can invest in areas which objectively need the state support. As a rule, such areas are formalized in a specific project (investment) proposal. In Ukraine, the main normative provisions of this process are set out in the Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated 19.06.2012 No 724 [5] and provide for the approval of such projects by the central executive body. The main indicator used to justify the measures of the state (regional) financial support provided for in the project is the budgetary effect, which, reflecting the impact of the project's results on the state (regional, local) budget revenues and expenditures, is defined as a surplus of budget revenues for expenditures in connection with the project implementation [6, p. 187].

With regard to innovation projects, they are characterized by specific risks that are not inherent in other investment projects, the features of which are the high degree of uncertainty of technical and commercial parameters, timing of achievement of set goals, predicted costs, future returns and probability of obtaining unexpected results. At the same time, its efficiency directly depends on the quality of risk assessment and state definition of risk management tools, that is, the prevention of cash income loss in the implementation of innovation project, compared with the forecast option [6, p. 187; 7].

In this case, there is a need to determine the additional indicators in the system of indicators of annual budgetary effects (Table 1).

Thus, the payback period of budget expenditures (PPBE) shows the time from which the state begins to receive reverse cash flows that will fully recover the invested capital. If PPBE is calculated more than the term of a project, then it is inappropriate for the state as an investor to invest in this project.

The internal rate of budget efficiency (IRBR) is a discount rate in which the amount of cash receipts into the budget, taking into account the factor of time, is equal to the budget expenditures. This indicator in the calculation process determines the maximum permissible value (price) of the funds involved in the implementation of this project, and shows the percentage of cash inflows into the budget from year invested costs, and then compared with the predicted state rate of investment cash inflows.

If the IRBR is greater or equal to the specified norm, such an investment is appropriate. In the opposite case, the state body as an investor may refuse to invest in such a project [8, p. 156; 9].

The trends in reducing the dynamics of funding sources through the state and local budgets characterize the low degree of the state financial participation in the investment process, first of all, in terms of ensuring economic and social development of the country. It reflects an impact on the investment process of various factors: political (imperfect relations between central

and regional authorities, low level of social stability), organizational and legal (low quality of enforcement, limited awareness of the population, low effectiveness of law enforcement) and financial (insignificant revenue of local budgets, opacity of expenditures, etc.).

Table 1

Additional indicators of budget efficiency based on annual budget effects

No	Budget performance indicators	Formula of calculation	Legend
1	PPBE – payback period of budget expenditures	$PPBE = \frac{E_t}{\sum_{t=1}^n R_t}$	R_t – the annual amount of cash receipts to the budget during the project implementation; E_t – budget expenditures for project implementation; n – the project duration (in years)
2	IRBR – internal rate of budget revenues	$IRBR = \sum_{t=1}^n \frac{R_t}{E_t} - 1$	R_t – the annual amount of cash receipts to the budget during the project implementation; E_t – budget expenditures for project implementation
3	SB – state budget (the degree of the state financial participation in the investment project implementation)	$SB = \frac{R_t}{IC_t}$	R_t – the annual amount of cash receipts to the budget during the project implementation; IC_t – total investment costs for project implementation

Source: compiled by the author on the basis of [6, p. 186; 8, p. 154, 156]

Taking into account the above mentioned, it can be concluded that the indicators of budget efficiency of the state regulation of investment process are calculated based on the establishment of a budget funds flow that looks quite logical and it is necessary for investment projects with the state support. The greater the probability of profit from the investment project implementation (with the state support) in the future, the higher budget efficiency indicators.

The effectiveness of mobilization of financial resources in the financial market in many cases depends on the formation of resources both the state budget and stimulation of production activity of business entities to address the country's economic and social tasks. Such a functional should be the basis for the development of fiscal policy, although the main criterion is the budget deficit level (Table 2).

It is obvious that in 2002 there was a budget surplus. At the same time, before 2004, there was a budget deficit below the threshold of 0.08 p. p. According to the data of the State Statistics Service of Ukraine [11], the main role in filling in the budget was played by the economic activity, the share of which until 2004 was gradually increasing and amounted to 18.24%, as well as the lending sector, the share of which in 2004 amounted to 1.10%, when in previous years the volume of this indicator was not calculated. In addition, by 2004 there was a gradual decrease in the share of tax revenues (up to 69.01%), when in 2002 the figure was 73.27%. The source of this phenomenon was the reduction of the share of personal income tax to 14.44%, compared to 2003 (17.96%), which did not compensate for the increase in the share of excise duty (up to 7.32%), corporate income tax (up to 17, 66%) and, in particular, value added tax (up to 18.28%), which in 2003 illustrated a sharp decrease to 16.73% compared to 2002 (21.74%). If during the period from 2005 to 2008 the budget deficit fluctuated within the threshold, then by the end of 2009 its level sharply increased to 3.93%, and in 2010 – to 5.77% with a deviation of 2.77 p. p. This situation was especially contributed to the increase in budget expenditures for the state functions, the share of which at the end of 2010 amounted to 11.84%, for the social protection and security – to 27.57%. In addition, the share of tax revenues from 2009 to 2010 decreased to 74.54%, with a significant role played by reducing the share of value added tax to 27.44%.

Table 2

Budget deficit level in Ukraine from 2002 to 2015

Years	GDP, UAH million	Budget revenues, UAH million	Budget expenditures, UAH million	Budget balance, UAH million	Budget deficit level, %		
					Actual value, %	Threshold value, %	Deviation, p. p.
2002	234138	61954.3	60304.4	1649.9	0.70	-3.00	+3.70
2003	277355	75285.8	75792.5	-506.7	-0.18	-3.00	+2.82
2004	357544	91529.4	102538.4	-11009.0	-3.08	-3.00	-0.08
2005	457325	134183.2	141989.5	-7806.3	-1.71	-3.00	+1.29
2006	565018	171811.5	175512.1	-3700.6	-0.65	-3.00	+2.35
2007	751106	219936.5	227638.2	-7701.7	-1.03	-3.00	+1.97
2008	990819	297893.0	312017.6	-14124.6	-1.43	-3.00	+1.57
2009	947042	272966.9	310225.2	-37258.3	-3.93	-3.00	-0.93
2010	1120585	314506.2	379191.4	-64685.2	-5.77	-3.00	-2.77
2011	1349178	398553.6	421611.5	-23057.9	-1.71	-3.00	+1.29
2012	1459096	445525.2	496310.8	-50785.6	-3.48	-3.00	-0.48
2013	1522657	442788.7	506379.0	-63590.3	-4.18	-3.00	-1.18
2014	1586915	456067.3	528097.8	-72030.5	-4.54	-3.00	-1.54
2015	1988544	652031.0	682929.2	-30898.2	-1.55	-3.00	+1.45

Source: compiled and calculated by the author according to the data [2; 10, p. 21-24, 28-30; 11; 12, p. 55-58; 13, p. 51-53; 14, p. 228-232]

At the same time, an increase of this indicator in 2009 reached 30.99% under the conditions of a significant reduction in the share of other taxes, which includes taxes primarily in international trade (up to 8.91%), corporate income tax (up to 12.11%) and excise duty (up to 7.92%), while in 2010 these figures increased to 9.04%, 12.83% and 9.00% respectively. Under such conditions, a gradual shift in revenues from the domestic economy forced the state to raise the tax component in 2011 to 83.98% on which especially influenced an increasing the share of corporate income tax to 13.82%, value added tax – to 32.64% and also other taxes – to 13.89%.

That is, in 2011, the budget deficit decreased to 1.71%, being within the threshold. However, by the end of 2014, the figure has increased to 4.54% with a deviation from the threshold of 1.54 p. p. The significant deterioration of the situation was, firstly, a significant increase in budget expenditures for state functions, public order, security and judicial power, despite the increase in tax revenues, which was particularly favored by a significant increase in value added tax.

The excessive budget deficit in 2010 forced the state to take unpopular measures and adopt the new wording of the Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010 No 2755-VI [15], which abolished a significant number of preferential tax provisions for both enterprises that carry out innovation activities and technological parks. Under such conditions, a significant tax burden has caused a significant reduction in the number of jobs, and hence of tax revenues and, on this basis, an increase in the budget deficit level.

Thus, despite the fact that in 2015 the budget deficit significantly dropped to 1.55% with a deviation from the threshold of 1.45 p. p., the budget efficiency of the state regulation of investment process in Ukraine is low, since it reflects only the state's desire to fill the budget in post-crisis period through the significant increase in tax revenues, when the significant state expenditures for its own rather than social needs leads to crisis situations which reflect a significant budget deficit level. In this case, in order to prevent such phenomena, the state needs to develop state target programs on the basis of a set of targeted measures of the Sustainable Development Strategy "Ukraine-2020" [16], as well as to make a qualitative analysis of the implementation of the Program of Economic and Social Development of Ukraine in previous years that will allow the state to make effective decisions to form the Budget of Ukraine for the

next year. Moreover, it will increase the state support for the implementation of long-term investment projects with the innovative nature, and, in turn, will reduce the level of investment risks of innovation-active enterprises carrying out investment activities.

References:

1. Baumol W.J. Macroeconomics: Principles and Policy [Electronic recourse] / by William J. Baumol, Alan S. Blinder. Thirteenth Edition. USA: Cengage Learning, 2015. – 442 p. – Accessed mode: <https://books.google.com.ua/>
2. Клець Л.Є. Бюджетний менеджмент [Електронний ресурс]: Навч. посіб. / Л.Є. Клець. – К.: Центр учб. л-ри, 2007. – 639 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072036601/ekonomika/byudzhetniy_menedzhment
3. Микитюк І.С. Теоретичні основи збалансованості бюджетної системи України / І.С. Микитюк // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20(1). – С. 162-167.
4. Mankiw N.G. Essentials of Economics [Electronic recourse] / by N. Gregory Mankiw. Seventh Edition. USA: Cengage Learning, 2015. – 567 p. – Accessed mode: <https://books.google.com.ua/>
5. Про затвердження форми проектної (інвестиційної) пропозиції, на основі якої готується інвестиційний проект, для розроблення якого може надаватися державна підтримка, Порядку розроблення та форми інвестиційного проекту, для реалізації якого може надаватися державна підтримка [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 19.06.2012 №724 // Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 серпня 2012 р. за №1308/21620. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1308-12>
6. Кучеренко Р. Методологічні особливості оцінки ефективності інвестицій в інновації / Р. Кучеренко // Економічний аналіз. – 2011. – вип. 9, ч. 1. – С. 185-188.
7. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність [Електронний ресурс]: Навч. посіб. / Т.В. Майорова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/205-nvestitsyna-dyalnst-mayorova-tv.html>
8. Ивасенко А.Г. Инвестиции: источники и методы финансирования: Учеб. пособие / А.Г. Ивасенко, Я.И. Никонова. – М.: Омега-Л, 2009. – 261 с.
9. Гриньова В.М. Інвестування [Електронний ресурс]: Підручник / В.М. Гриньова, В.О. Коюда, Т.І. Лепейко, О.П. Коюда. – К.: Знання, 2008. – 452 с. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/207-nvestuvannya-grinova-vm.html>
10. Бюджет України 2015: Статистичний збірник // Міністерство фінансів України. – К., 2016. – 307 с.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: Урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О.Г. Осауленка // Державна служба статистики України. – К.: ТОВ “Август Трейд”, 2010. – 567 с.
13. Статистичний щорічник України за 2014 рік / За ред. О.Г. Осауленка // Державна служба статистики України. – К.: ТОВ “Август Трейд”, 2015. – 586 с.
14. Статистичний щорічник України за 2015 рік / За ред. О.Г. Осауленка // Державна служба статистики України. – К.: ТОВ “Август Трейд”, 2016. – 575 с.
15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – С. 112 (із змінами та доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
16. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/5/2015>

Lokhman N.V.,

PhD, Associate Professor

Beridze T. M.

PhD, Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade Mykhailo Tugan-Baranowski, Ukraine

PROGRAM OF ACTIVITY OF CMU - AS THE BASIS OF NATIONAL SECURITY OF THE COUNTRY

Лохман Н.В.,

к.е.н., доцент

Беридзе Т.М.

к.т.н., доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі

ПРОГРАМА ДІЯЛЬНОСТІ КМУ – ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

The article considers the essence of national security of the country. The results of statistical analysis of the main economic macroeconomic indicators of the country as indicators of national security are presented. On the basis of the program of activity of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the components of the national security of the country and the ways of their implementation are structured.

Keywords: program of activity, national security, threats, gross domestic product, export, import.

У статті розглянуто сутність національної безпеки країни. Представлено результати статистичного аналізу основних економічних макропоказників розвитку країни, як індикаторів національної безпеки. На основі програми діяльності Кабінету міністрів України структуровано складові національної безпеки країни та шляхи їх реалізації.

Ключові слова: програма діяльності, національна безпека, загрози, валовий внутрішній продукт, експорт, імпорт.

Висока фінансова залежність держави, проблеми внутрішнього характеру й будь-які інші дестабілізуючі фактори стають причинами зниження національної безпеки. Тому необхідною умовою для нормального стійкого розвитку країни стає забезпечення захисту життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави. Постійна зміна внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку національної економіки актуалізує дослідження питання забезпечення безпеки країни [1, с.336].

Національна безпека є складною неподільною системою, що саморозвивається, а отже складається з ряду підсистем (елементів) з відповідними чіткими взаємозв'язками як всередині системи, так із оточуючими її елементами, що у своїй сукупності утворюють нову якість [2, с.18].

Нині, розкриття лише однієї сторони - захисту, при визначенні безпеки вважається неповним. Оскільки за такого розуміння припиняється та втрачаються такі важливі властивості та функції безпеки як превентивні дії: звуження, послаблення, усунення і попередження небезпек та загроз. Наявність загроз є атрибутом існування об'єкта будь-якої природи. Донедавна загрози вважалися не притаманними системі, негативними факторами. Внаслідок чого основною функцією суб'єктів забезпечення безпеки була цілковита їх ліквідація. Неможливість цього сприяло зміні розуміння цієї функції з ліквідації на управління загрозами з метою мінімізації негативного, деструктивного впливу щодо функціонування та життєдіяльності об'єктів забезпечення безпеки.

Національна безпека розглядається в якості інтегративної сукупності різних сфер життєдіяльності суспільства [2, с.21].

Пропонуємо розглянути складові Програми діяльності Кабінету Міністрів України, яка розроблена із врахуванням положень Коаліційної угоди, яка є невід'ємною частиною цієї Програми, на виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка розроблена 11 грудня 2014 р. Згідно цієї Програми основною загрозою для України є загроза незалежності, це виражається: російською військовою, економічною та інформаційною агресією; знищенням інфраструктури та промисловості на Донбасі, втратою економічного потенціалу Криму, людськими втратами, гуманітарними кризами та збільшенням кількості тимчасових переселенців, енергетичною залежністю від Росії. Наступною загрозою виступають втрати економіки, а саме: золотовалютні резерви зменшилися на \$10 млрд; стрімка девальвація гривні; падіння ВВП на 7%; дефіцит публічних фінансів 5% від ВВП; дефіцит НАК «Нафтогаз України» - 110 млрд грн.; системні проблеми банківського сектору; падіння промислового виробництва; інфляція. Ще однією загрозою визначено корупцію: неефективний державний менеджмент; корупція в судах та правоохоронній системі; повсякденне хабарництво [3].

Наслідки загроз безпеці в будь-яких сферах можуть бути оцінені з економічного погляду, тобто йдеться про кількісний підрахунок збитків, на основі чого визначається система пріоритетів [4, с.130].

Всі вищеперераховані загрози розвитку країни мають економічні негативні характеристики. Отже, індикаторами національної безпеки є економічні макропоказники розвитку країни, які на сьогоднішній день мають негативну динаміку. Валовий внутрішній продукт (ВВП) у I кварталі 2017р. порівняно з попереднім кварталом зменшився на 0,3%, а порівняно з I кварталом 2016р. збільшився на 2,5% (рис. 1).

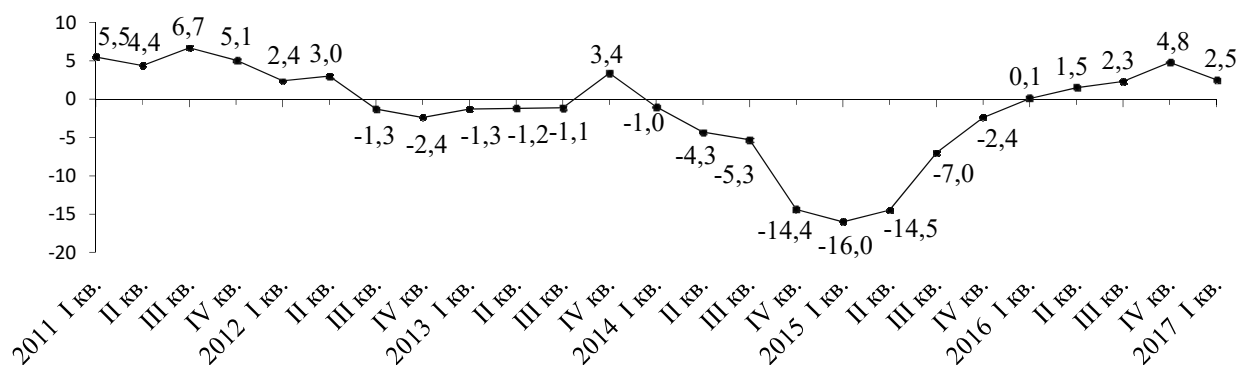

Рисунок 1 - Зміна обсягу ВВП (у % до відповідного кварталу попереднього року) [5]

За 2016 р. експорт товарів до країн ЄС становив 13497,7 млн.дол. США і збільшився порівняно з 2015р. на 3,7%, імпорт – 17138,2 млн.дол. та збільшився на 11,8% (на 1808,0 млн.дол.). Негативне сальдо становило 3640,5 млн.дол. (у 2015р. також негативне – 2315,0 млн.дол.) (рис. 2).

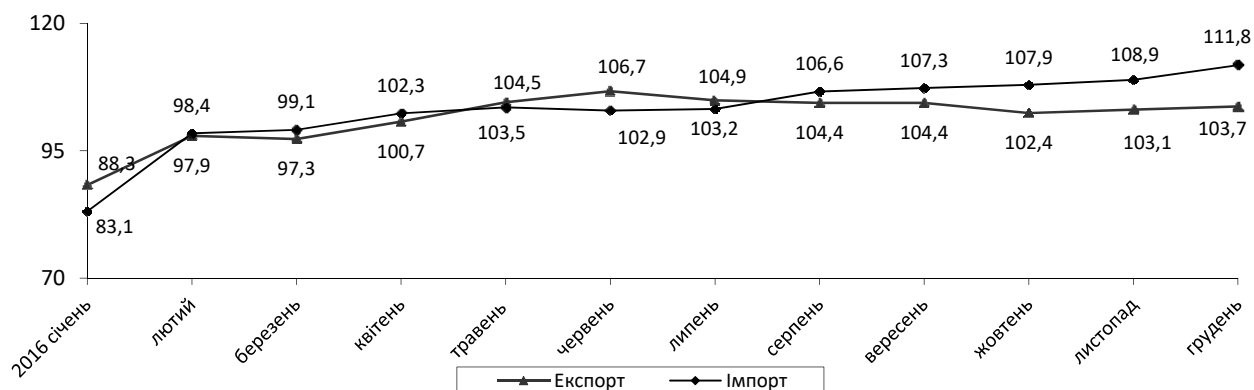

Рисунок 2 - Темпи зростання (зниження) експорту-імпорту товарів із країнами ЄС (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) [6]

Найбільші обсяги експорту до країн ЄС склали продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості – 30,5% від загального обсягу експорту, недорогоцінні метали та вироби з них – 22,9%, чорні метали та вироби з них – 21,9%, електричні та механічні машини – 14,7%.

Найвагоміші обсяги імпорту товарів із країн ЄС склали механічні та електричні машини – 21,1% від загального обсягу імпорту, продукція хімічної та пов'язаних з нею

галузей промисловості – 17,8%, мінеральні продукти – 15,2%, товари агропромислового комплексу та харчової промисловості – 10,0%, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 8,9%.

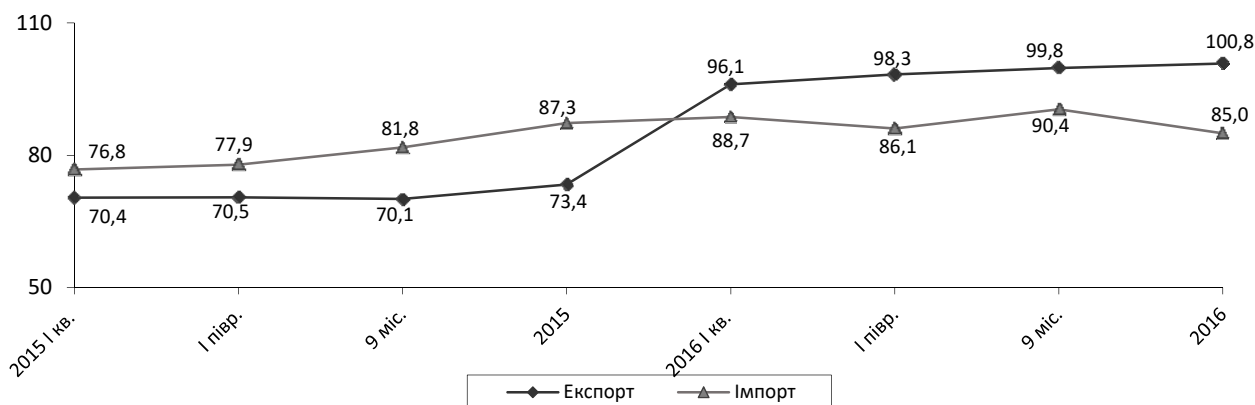

Рисунок 3 - Темпи зростання (зниження) експорту-імпорту послуг із країнами ЄС (у % до відповідного періоду попереднього року, нарастаючим підсумком) [6]

Складові національної безпеки країни та шляхи їх забезпечення надані в таблиці 1.

Таблиця 1

Складові національної безпеки країни та шляхи їх забезпечення

Складові національної безпеки країни	Шляхи забезпечення безпеки країни	Строки реалізації, роки
Військова безпека	Проведення військової реформи, зміцнення обороноздатності держави	2015-2018
Державна безпека	Дебюрократизація, децентралізація, дерегуляція та відповідальність	2014-2017
	Нова антикорупційна політика	2015-2016
	Нова правоохоронна система	2015
	Нова система правосуддя	2015-2016
	Міжнародний аудит, корпоративне управління, приватизація державних активів	2015-2017
Економічна безпека	Зниження витрат, спрощення податків, контроль за трансфертним ціноутворенням, впровадження сучасної системи державних закупівель	2014-2019
Продовольча безпека	Лідерство на світових продовольчих ринках, зменшення бюрократичних бар'єрів у земельному питанні	2015-2019
Енергетична безпека	Енергетична незалежність. Ринкові тарифи в енергетиці, реформа субсидій, диверсифікація джерел постачання енергоносіїв	2015-2020
Соціальна безпека	Скасування системи радянських пільг, трансформація системи охорони здоров'я та освіти, зростання зарплат при зростаючій економіці	2015-2016
Міжнародна безпека	Зовнішня фінансова допомога можлива тільки при чіткій та швидкій реалізації реформ	2015-2017

Складено на основі [3]

Обсяг імпорту товарів проти 2015р. серед найбільших країн-партнерів збільшився із Франції на 71,4%, Італії – на 39,1%, Великої Британії – на 24,4%, Польщі – на 15,9% та Німеччини – 8,6% . У 2016р. Експорт послуг до країн ЄС становив 2950,9 млн.дол. США і

збільшився порівняно з 2015р. на 0,8%, імпорт – 2336,7 млн.дол. та зменшився на 15%). Позитивне сальдо становило 614,2 млн.дол. (у 2015р. – 177,8 млн.дол.) [6] (рис. 3).

Отже, аналіз економічних макропоказників розвитку країни показав негативний характер національної безпеки країни; результати аналізу структури Програми КМУ свідчить про багатовекторність напрямів національної безпеки країни. Також слід зауважити, що строки реалізації цієї Програми визначені починаючи з 2014 року по 2020 рік, тобто, якщо говорити про результати реалізації цієї Програми, то не усі намічені кроки на сьогоднішній день було реалізовано своєчасно та у повному обсязі.

Література:

1. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т.В. Сак // Інноваційна економіка. - № 6 (44), 2013. - С.336-340
2. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навч. посіб. / В. А. Ліпкан, Ю. С. Максименко, В. М. Желіховський. — К.: КНТ, 2006. — 280 с.
3. Програма діяльності Кабінету Міністрів України 11 грудня 2014 р. Київ, Україна [Електронний ресурс], Укрстат. - 2017 – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
4. Малишко В.М. Актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України / В.М. Малишко // Юридичний вісник. - № 4 (37), 2015. - С.129-133
5. Статистичний збірник України. Валовий внутрішній продукт у I кварталі 2017 року. – К., 2017. [Електронний ресурс], Укрстат. - 2017 – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Статистичний збірник України. Стан зовнішньоекономічних відносин із країнами Європейського Союзу у 2016 році.– К., 2017. [Електронний ресурс], Укрстат. - 2016 – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Serbov M.G.

Ph.D. Associate Professor,

Odessa State Environmental University, Odessa, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES IN THE VALUATION OF FRESHWATER RESOURCE COSTS WHEN CARRYING OUT ECONOMIC ACTIVITIES BY NATURE USE OBJECTS

Сербов Н.Г.

к.г.н., доцент,

Одесский государственный экологический университет, Одесса

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В СТОИМОСТНОЙ ОЦЕНКЕ ЗАТРАТ ПРЕСНОВОДНЫХ РЕСУРСОВ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЪЕКТАМИ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Methodical approaches to estimating the costs of the preparation and use of freshwater resources for various types of economic activity are considered. The scheme of cost estimation of expenses for non-productive losses of a natural resource at its primary and special preparation is offered.

Key words: *freshwater resources, loss estimation, costs for preparing a natural resource*

Рассмотрены методические подходы к оценке затрат на подготовку и использование пресноводных ресурсов при различных видах хозяйственной деятельности. Предложена схема стоимостной оценки затрат на непроеизводственные потери природного ресурса при его первичной и специальной подготовки.

Ключевые слова: *пресноводные ресурсы, оценка потерь, затраты на подготовку природного ресурса*

Происходящие в окружающей природной среде на протяжении последних десятилетий системные и крайне негативные процессы нарушений заставили мировое сообщество признать необходимость обеспечения жизнедеятельности населения планеты лишь при условии учета последствий хозяйственной деятельности в перспективе оценки возможностей будущих поколений в удовлетворении своих потребностей. Представление о неисчерпаемости природных ресурсов так, как и о беспредельных возможностях самоочищения природных сфер не способствовало повышению безопасности существования населения и безопасности развития экономико-экологических систем.

Суть современного экологического кризиса в Украине заключается в том, что сформировавшаяся вследствие преимущественно экстенсивного развития экономики человеческая деятельность требует все большего количества пресноводных ресурсов высокого качества [5]. По оценкам целого ряда зарубежных ученых ежегодные экономические потери Украины в результате нерационального природопользования и загрязнения окружающей среды составляют порядка 15-20% ее национального дохода. При этом составляющей экологического кризиса в нашей стране, в первую очередь, является кризис водохозяйственно-экологический [2, 7].

Для обеспечения оптимальной стратегии безопасного и сбалансированного развития всех составляющих экономико-экологической системы пресноводного бассейна большое значение имеет обоснованная вероятностная оценка, как возникновения рисков различной природы, так и их количественного влияния на факторы устойчивого развития эколого-экономических систем.

Общие затраты использования пресноводных ресурсов необходимо рассматривать как суммарные затраты на первичную подготовку пресноводных ресурсов и затрат на непосредственное использование природного ресурса в зависимости от характера последующего вида хозяйственной деятельности и от количества водных ресурсов необходимых для осуществления данного вида деятельности в полном требуемом объеме.

Указанные выше затраты могут быть определены по следующей схеме:

затраты при осуществлении бытовой деятельности $Z_{быт.}$ [3]

$$Z_{быт.} = (Z_{пер.} + Z_{б.под.}), \quad (1)$$

затраты при осуществлении хозяйственной деятельности $Z_{хоз.}$

$$Z_{хоз.} = (Z_{пер.} + Z_{хоз.под.}), \quad (2)$$

при осуществлении производственной деятельности $Z_{пр.}$

$$Z_{пр.} = (Z_{пер.} + Z_{пр.под.}), \quad (3)$$

где $Z_{пер.}$ - затраты на первичную подготовку ресурса, $Z_{б.под.}$, $Z_{хоз.под.}$, $Z_{пр.под.}$ - затраты на подготовку природного ресурса для непосредственного использования при, соответственно, бытовой, хозяйственной и производственной видах деятельности [6].

Тогда, суммарные затраты $Z_{общ.}$ на обеспечение пресноводными ресурсами всех перечисленных видов деятельности могут быть определены по формуле вида

$$Z_{общ.} = (Z_{быт.} + Z_{хоз.} + Z_{пр.}). \quad (4)$$

Суммарные затраты для всего бассейна водного объекта $Z_{общ.бас.}$, обеспечивающие пресноводными ресурсами все виды деятельности объектов хозяйствования в пределах водного бассейна или определенного региона (территориальной единицы) могут быть определены как

$$Z_{общ.бас.} = Z_{общ.1} + Z_{общ.2} + \dots + Z_{общ.n}, \quad (5)$$

где: $Z_{общ.1}$, $Z_{общ.2}$, ..., $Z_{общ.n}$ - затраты на использование пресноводных ресурсов из 1; 2; ...n источников.

Удельные затраты при осуществлении бытовой $Z_{уд.быт.}$, хозяйственной $Z_{уд.хоз.}$ и производственной $Z_{уд.пр.}$ видов деятельности определяются следующим схематическим:

$$Z_{уд.быт.} = \frac{Z_{быт.}}{N_{быт.}}, \quad (6)$$

$$Z_{уд.хоз.} = \frac{Z_{хоз.}}{N_{хоз.}}, \quad (7)$$

$$Z_{уд.пр.} = \frac{Z_{пр.}}{N_{пр.}}. \quad (8)$$

Здесь: $N_{быт.}$, $N_{хоз.}$, $N_{пр.}$ - соответственно, общее количество объектов хозяйствования по различным видам деятельности в пределах рассматриваемой территории.

Удельные затраты на осуществление подготовки пресноводных ресурсов для осуществления бытовой $Z_{уд.быт./под.}$, хозяйственной $Z_{уд.хоз./под.}$ и производственной $Z_{уд.пр./под.}$ видов деятельности могут быть определены с использованием аналогичного (6) - (8) подхода:

$$Z_{уд.быт./под.} = \frac{Z_{быт.под.}}{N_{быт.}}, \quad (9)$$

$$Z_{уд.хоз./под.} = \frac{Z_{хоз.под.}}{N_{хоз.}}, \quad (10)$$

$$Z_{уд.пр./под.} = \frac{Z_{пр.под.}}{N_{пр.}}. \quad (11)$$

Пресноводные ресурсы, проходя через различные технологические процессы, образуют загрязненные (оборотные) сточные воды, которые поступают на систему очистных сооружений (рис.1). При этом необходимо учитывать количественные показатели природного ресурса необходимо для осуществления бытовой $QB_{быт.}$, хозяйственной $QB_{хоз.}$ и производственной $QB_{пр.}$ видов деятельности:

$$QB_{быт.} = \partial_{быт.} \cdot N_{быт.}, \quad (12)$$

$$QB_{хоз.} = \partial_{хоз.} \cdot N_{хоз.}, \quad (13)$$

$$QB_{пр.} = \partial_{пр.} \cdot N_{пр.}, \quad (14)$$

где: $\partial_{быт.}$, $\partial_{хоз.}$, $\partial_{пр.}$ - показатели удельного количества водных ресурсов, обеспечивающих, соответственно, бытовую, хозяйственную и производственную виды деятельности.

В свою очередь суммарное количество пресноводных ресурсов, используемых для обеспечения различных видов деятельности объектов хозяйственного комплекса территории QB_u , может быть рассчитано как

$$QB_u = \partial_{ис.} \cdot QB_{ис.} \quad (15)$$

Здесь: $\partial_{ис.}$ - удельный расход пресноводных ресурсов при осуществлении водоподготовки; $QB_{ис.}$ - количество пресноводных ресурсов после водоподготовки.

При этом определение общих объемов сточных вод, которые прошли полный цикл очистки $Q_{оч.}$, или объемов частично очищенных сточных вод $Q_{чо.}$ можно проводить, используя следующую расчетную схему:

$$Q_{оч.} = \partial_{оч.} \cdot Q_{ст.}, \quad (16)$$

$$Q_{чо.} = \partial_{чо.} \cdot Q_{ст.}, \quad (17)$$

где $\partial_{оч.}$, $\partial_{чо.}$ - удельное количество сточных вод, прошедших, соответственно, полную или частичную очистку, а $Q_{ст.}$ - полный объем сточных вод, который с учетом удельного расхода пресноводного ресурса на водоподготовку, может быть рассчитан как

$$Q_{ст.} = \partial_{ис.} \cdot QB_u. \quad (18)$$

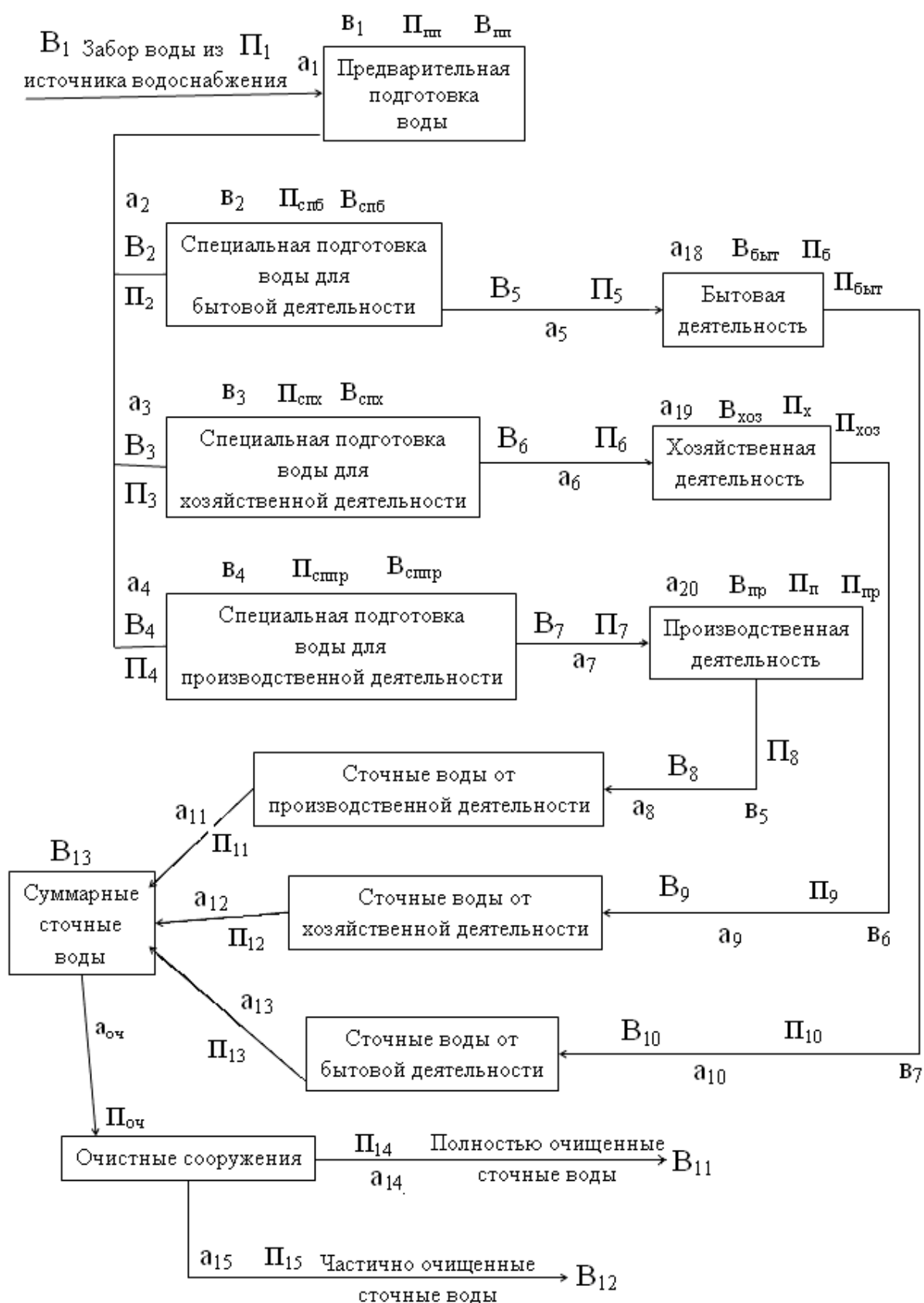

Рис. 1. Укрупнённая схема непроизводительных потерь пресноводных ресурсов при осуществлении производственно-хозяйственной и бытовой деятельности [8]

С учетом предложенной схемы затраты на осуществление бытовой $S_{\text{быт.}}$, хозяйственной $S_{\text{хоз.}}$ и производственной $S_{\text{пр.}}$ видов деятельности могут быть определены как

$$S_{\text{быт.}} = \partial S_{\text{быт.}} \cdot P_{\text{быт.}}, \quad (19)$$

$$S_{\text{хоз.}} = \partial S_{\text{хоз.}} \cdot P_{\text{хоз.}}, \quad (20)$$

$$S_{\text{пр.}} = \partial S_{\text{пр.}} \cdot P_{\text{пр.}}, \quad (21)$$

где $\partial S_{\text{быт.}}$, $\partial S_{\text{хоз.}}$, $\partial S_{\text{пр.}}$ - удельные затраты, а $P_{\text{быт.}}$, $P_{\text{хоз.}}$ и $P_{\text{пр.}}$ - объемы для, соответственно, бытовой, хозяйственной и производственной видов деятельности.

Проведенные исследования [3, 5, 9] показывают, что финансовые затраты на использование пресноводных ресурсов для обеспечения бытового, хозяйственного и производственного видов деятельности зависят от общих объемов и удельных затрат для каждого вида деятельности. При этом удельные затраты на обеспечение пресноводными ресурсами различных видов деятельности определяются в зависимости от общего количества обратных сточных вод и удельными показателями их очистки.

Указанные выше удельные затраты зависят от совершенства используемых технологий, применяемого оборудования, наличия и величины непроизводительных потерь при транспортировке пресноводных ресурсов к объекту их использования. Количественные оценки, представленные в работах целого ряда авторов [1, 3, 5, 8, 9] показывают, что такие непроизводительные потери часто составляют порядка 40-50% от общего объема изымаемого из природной среды ресурса.

Стоимостная оценка затрат непроизводительных потери пресноводных ресурсов при их транспортировке $S_{\text{тр.}}$, осуществлении их первичной и специальной подготовки $S_{\text{под.}}$ для последующего использования в бытовой и производственно-хозяйственной деятельности $S_{\text{деят.}}$ может быть проведена с учетом удельных стоимостных оценок непроизводительных потерь, возникающих при транспортировке пресноводных ресурсов [8].

Аналогично, стоимостная оценка непроизводительных потерь ресурса при его первичной и специальной подготовки, непроизводительных потерь при осуществлении всех видов бытовой и производственно-хозяйственной деятельности должна проводиться с учетом удельных показателей соответствующих затрат и общего объема по каждому из видов деятельности. Тогда общая стоимостная оценка непроизводительных потерь $S_{\text{общ.}}$ пресноводных ресурсов определяется как

$$S_{\text{общ.}} = S_{\text{тр.}} + S_{\text{под.}} + S_{\text{деят.}} \quad (22)$$

Оценка безвозвратных и непроизводительных потерь водных ресурсов, которые происходят при их транспортировке от мест водозабора к местам использования, при подаче загрязненных вод к очистным сооружениям, проведении их предварительной и специальной подготовки, а также при реализации технологий и приемов работы объектами хозяйственного комплекса, должна проводиться с учетом характеристик транспортной системы, используемых в производстве технологий, культуры производственно-хозяйственной деятельности, степени подготовленности персонала.

Литература:

1. Буркинский Б.В. Инвестирование природоохранной деятельности/ Б.В. Буркинский, Н.Г. Ковалева, В.Г. Ковалев. – Одесса, ИПРЭИ НАН Украины, 2002. – 224 с.
2. Заставный Ф.Д. Украина. Природа, население, экономика (укр.)/ Ф.Д. Заставный. – Львов: Априори, 2011. – 504 с.
3. Ковалев В.Г. Производственно-хозяйственная и природоохранная деятельность в водных бассейнах Украины/ В.Г. Ковалев, Н.Г. Сербов, А.А. Рекиш. – Одесса: ПОЛИГРАФ, 2011. – 105 с.
4. Лацко Р. Экономические проблемы окружающей среды. – М.: Наука, 2004. – 256 с.

7. Сербов Н.Г. Влияние природоохранной деятельности на расходование первичных природных ресурсов в водном бассейне. – Вестник Днепропетровского университета. – Т. 20. – № 10/1. – Серия «Экономика», выпуск 6(2). – 2012. – С. 44-49
5. Сербов Н.Г. Экономические ущербы от природопользования на территории водных бассейнов Украины// В сборнике научных статей “Fundamental science and technology – promising development”. – Раздел «Экономические науки». – М.: 2013. – С. 269-272
6. Сербов Н.Г. Влияние экономико-экологической ситуации на производственную и хозяйственную деятельность в водных бассейнах Украины. – Одесса: издатель Букаев Вадим Викторович, 2015. – 302 с.
8. Степаненко С.Н., Полевой А.Н., Школьный Е.П. и др. Оценка влияния климатических изменений на отрасли экономики Украины. – Одесса: Экология, 2011. – 696 с.

Fedulova L.I.

doctor of economic sciences, professor,
Kyiv national university of trade and economics

THE INFLUENCE OF THE IT INDUSTRY ON DEVELOPMENT OF THE CREATIVE ECONOMY IN UKRAINE

Федулова Л.І.

доктор економічних наук, професор
Київський національний торговельно-економічний університет

ВПЛИВ ІТ-ІНДУСТРІЇ НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

In the article was analyzed the influence of the IT industry on the development of the creative economy of Ukraine and reveals the characteristic tendencies. The problems that hinder the increase of the efficiency of the IT sector of the national economy are identified and substantiated, and the ways of their solution are proposed.

Keywords: IT industry, creative economy, computer games

В статті проаналізовано вплив ІТ-індустрії на розвиток креативної економіки України та виявлені характерні тенденції. Визначено та обґрунтовано проблеми, що перешкоджають підвищенню ефективності ІТ-сектора національної економіки та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: ІТ-індустрія, креативна економіка, комп'ютерні ігри

Сучасна економічна система як в розвинених країнах, так і в країнах так званого наздоганяючого розвитку, все більшою мірою розвиваються у напрямі інтелектуалізації економіки, головним результатом якої є нові ідеї, що комерціалізуються в інновації, особливо це помітно в творчій сфері людської діяльності. Результати об'єктів права інтелектуальної власності все більше знаходять своє застосування й практичне упровадження в якості найбільш цінного економічного ресурсу, а креативність стає основним джерелом економічної цінності.

Сьогодні інформаційно-технологічна інфраструктура є локомотивом економічного розвитку, а доступність інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є фундаментом для побудови інформаційного суспільства. Одним із механізмів підвищення ефективності застосування ІКТ в секторах національного господарства країн є впровадження нової моделі інформатизації, перехід до використання «хмарних обчислень», ІКТ-аутсорсинг, промисловий «Інтернет Речей», що викликає необхідність створення нових бізнес-моделей, товарів і послуг, нових відкриттів і винаходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності як всієї економіки, так і окремих її галузей.

Важливе значення для економік країн мають стратегічні питання, що розглядалися на Всесвітньому економічному форумі у 2015 році (Давос), де, зокрема було прийнято ініціативу «Digital Transformation Initiative, DT» [1], більш відому під назвою "Індустрія 4.0". Слід зазначити, що у 2015–2016 роках проект був зосереджений на модернізації шести галузей: логістика, ЗМІ, товари народного споживання, електроенергія, автомобільна промисловість і здоров'я. Він також досліджував чотири перехресні галузі: цифрове споживання, Digital Enterprise, соціальні наслідки і платформи управління. У 2016–2017 роках проект поширено ще на 8 галузей промисловості: хімічна промисловість, видобуток і метали, нафта і газ, страхування, авіація, готельний бізнес, професійні

послуги, телекомунікації, рітейл. Міжгалузевими темами є платформа управління, вплив політики і регулювання соціальних наслідків та впливу нових технологій. За оцінками Всесвітнього економічного форуму, цифрова модернізація несе величезний потенціал для бізнесу і суспільства протягом наступного десятиліття і може принести додатково більше 30 трлн дол. США доходів для світової економіки протягом найближчих 10 років (до 2025 року).

З цих позицій, актуалізуються питання впливу ІКТ на посилення процесів інтелектуалізації виробництва та формування креативної економіки. Креативну економіку створюють креативні галузі (індустрії) – засоби масової інформації, кінематографія, музика, розважальне програмне забезпечення для ігрових автоматів, комп'ютерні ігри, наукові дослідження, а також інші галузі культури, які в даний час створюють і в США, і в ЄС суттєву частку валового продукту.

Дослідження показують, що потенціал ринку креативних індустрій в Україні величезний. Усі вони мають ресурси для створення і просування креативного продукту, власну інфраструктуру збуту, і зростаючий потенціал ринку, а отже мають помітний вплив на розвиток креативної економіки (470 000 чол. задіяні в сферах креативної економіки - це 2,8% працездатного населення; вони приносять країні 105 мільярдів гривень, що складає 4,4% ВВП [2]). Слід враховувати, що ефект при цьому вимірюється не лише прямим або опосередкованим вкладом того або іншого виду діяльності креативних індустрій в економіку, але й суттєвими соціальними змінами: якістю життя, формуванням культурної ідентичності, розвитком толерантної атмосфери в суспільстві та ін.

При цьому слід зазначити, що у процесі становлення креативної економіки проявляється дуалістична роль ІТ індустрії, по-перше, вона є сучасною технологічною базою для розвитку креативних індустрій загалом, а по-друге – однією із них. Як показують дослідження, на фоні нестабільної загальноекономічної ситуації в Україні, ІТ індустрія активно розвивається, а щорічне нарощення темпів її становлення впродовж останніх років свідчить про значні перспективи розвитку цієї сфери. В країні працюють компанії, які можуть надати свої послуги щодо створення графічних ефектів для кіно, великі компанії як Ubisoft, Crytech, Wargaming, які займаються розробкою відеоігор, в розробляється програмне забезпечення на замовлення. За кількістю кваліфікованих ІТ спеціалістів Україна займає одне з перших місць у світі, і українські фахівці виділяються на фоні інших своєю креативністю, амбіційністю, високою кваліфікацією та постійним самовдосконаленням, що впливає на високу якість кінцевого продукту. Тому на сучасному етапі українські розробники створюють програмне забезпечення для більш ніж 100 іноземних компаній.

Саме завдяки кадровому забезпеченню Україна, згідно з даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, стала в 2016 році четвертим у світі експортером ІТ-послуг і продуктів [3]. За період з 2011 по 2015 роки експортно-орієнтований сегмент цього ринку збільшився у 2,5 рази, з 1,1 млрд. дол. до 2,6 млрд. дол., а його внесок у ВВП країни, відповідно – з 0,6 % до 3,3 %. Більше 70% експорту ІТ-послуг України складає розробка програмного забезпечення (ПЗ) на замовлення. Згідно з даними, які оприлюднила Європейська Бізнес Асоціація, експортне ІТ принесло 5,8 млрд. грн. прямих податків до бюджету в 2016 році, що на 30% більше, ніж у 2015 році. При цьому є регіони, де ІТ вже має для місцевої економіки набагато більше значення. Наприклад, у Львові, де за 7 років з моменту прийняття місцевою владою стратегії розвитку працює понад 200 ІТ компаній, які генерують 14,4 % ВВП міста. Великий потенціал українського ІТ-ринку – технологічні та продуктові стартапи. Вітчизняні підприємці вже відомі великими угодами зі світовими гігантами. Наприклад, у 2012 році підрозділ Google купив український проект Viewdle за 45 млн. дол., а в 2015 році стало відомо про угоду одеського стартапу Lookserg і Snapchat з рекордною сумою в 150 млн. дол.

Проте внутрішній ринок менш активний, ніж зовнішній. Замовлення від українських компаній, звичайно, є, але їх частка значно менше, ніж, скажімо, від компаній з Європи і США. Це відбувається тому, що, по-перше, не всі компанії можуть собі дозволити замовляти ІТ-рішення. А по-друге, українські бізнесмени не завжди розуміють, як якісні інформаційні системи можуть оптимізувати їх бізнес, зробити його більш стабільним, підвищити його капіталізацію й економічну безпеку.

Особливої уваги заслуговують питання застосування новітніх інструментів ІТ-технологій в сфері діяльності креативних індустрій, наприклад, хмарні технології, можуть популяризувати національну культурну спадщину; оцифрування книг, картин, орнаментів, старих кіноплівок та іншу інформацію можна розмістити на віддаленому сервері й зробити доступною для будь-якої людини у світі. Це підвищить туристичну привабливість країни, а держава таким чином збереже культурні надбання. Причому до цього процесу повинні мати відношення не тільки держава та компанії культурних індустрій, але й креативний бізнес, адже такий контент можна використати творчо.

В Україні відбувається постійний розвиток ринку мобільних ігор, на даний момент він вважається найбільш динамічним. Слід зазначити, що за останні п'ять років світовий ринок комп'ютерних ігор виріс на 4 млрд. дол. - з 57 млрд. дол. в 2012 році до 61 млрд. дол. в 2015 році. Експерти пояснюють таку тенденцію зростанням активності і платоспроможності споживачів, що стало причиною активного розвитку мобільних платформ і значного збільшення кількості нових розробників. Важливим заходом у напрямі підтримки креативних індустрій України слід вважати подію, коли у 2016 року мобільні оператори, що діють в країні, ініціювали створення екосистеми телеком-стартапів. Так, ВДНХ-Tech спільно з компанією «Київстар» запустив акселератор для ІТ-проектів у сфері телекомунікацій і зв'язку. Було вибрано три проекти для сприяння в комерційному запуску: Gravitec, inCust, Virbox. «Київстар», Vodafone і аутсорсингова компанія EPAM за підтримки Міністерства економічного розвитку і торгівлі відкрили *Hi-Tech Office*. Він призначений для підтримки українських стартапів та інноваційних проектів, що мають потенціал комерціалізації [4].

Однак, важливим питанням для розвитку ІТ індустрії як складової креативної економіки залишається питання посилення знань та професійних навичок для ІТ-спеціалістів щодо роботи на ринку креативних продуктів. Особливо це стосується економічних знань. Зокрема, на думку експертів, при виборі рішення приймати участь у тому чи іншому креативному проекті, ІТ-компанія повинна знати, що при виборі об'єкту інвестування у сфері ігрової індустрії потенційні інвестори звертають увагу на такі ключові фактори, що є вирішальними при ухваленні рішення щодо фінансування проекту: (1) випущені проекти, (2) жанр гри і гейм-плей, (3) арт-складова. Тому, в основному, успішними в питанні інвестування цієї сфери є саме фонди, а не індивідуальні інвестори. Ще один прогноз від експертів - на ринку залишаться сильні компанії, які розуміють, як працює ринок, як створювати конкурентний продукт і як залучати та утримувати користувачів.

Дедалі більшого розвитку набувають комунікаційні майданчики замовників і постачальників товарів, робіт і послуг, зокрема фріланс-біржі, які відіграють важливу роль у конкурентоспроможності саме малого бізнесу. За даними відкритого співтовариства «beFreelancer - фріланс для українців», щорічний обсяг експорту послуг фрілансерами становить близько 350 млн. дол. Однак переважна більшість фрілансерів внаслідок складності та надмірної бюрократизації процесу не працює в легальному полі, а користується системами Payoneer, PayPal та іншими. Через це обсяги експорту послуг скорочуються. У 2015 році експорт послуг становив лише 83% від показника 2014 року. Зокрема, комп'ютерних послуг було надано майже на 966 млн. дол., або 88% від обсягу 2014 року [5].

Серед перешкод на шляху розвитку ІТ індустрії як і всіх креативних індустрій є критичне становище у сфері забезпечення копірайту в Україні: вітчизняні фахівці не мають стимулу на створення власного ІТ-продукту, тому зазвичай реалізують свій потенціал зарубіжних проєктах як фрілансери, виробляючи для них так звану інтелектуальну «сировину». До того ж креативні вітчизняні спеціалісти прагнуть реєструвати свої бізнеси і права інтелектуальної власності в інших країнах, використовуючи при цьому для подальшої розробки та просування своїх ідей українських же найманих працівників. У результаті всі права на кінцевий продукт, фактично створений українцями, належить третій стороні (роботодавцю, або замовнику) за межами України. Очевидно, що в кінцевому підсумку це не відповідає національним інтересам, оскільки призводить до значних втрат для державного бюджету, вітчизняного бізнесу і міжнародного іміджу України. Крім того, неможливість ефективно захистити свою інтелектуальну власність є причиною «витоку мізків» (так за даними освітньої онлайн-платформи *SmartMe University*, лише протягом 2014-2015 років з України виїхало приблизно 9 тис. спеціалістів [6].

З метою усунення зазначених перешкод Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг)» [7], що сприятиме розвитку української креативних індустрій, ІТ-індустрії, зокрема, та всіх тих, хто надає інтелектуальні послуги, за рахунок ліквідації штучного валютного контролю, який сьогодні не працює в цій сфері, і тільки створює регуляторні бар'єри. Прийняття цього законодавчого акту дозволить мінімізувати адміністративні бар'єри під час процедур укладення зовнішньоекономічних контрактів, зарахування валютної виручки, а також бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Фрілансери, спеціалісти ІТ індустрії, юристи, бухгалтери, дизайнери, рієлтори, всі, хто постачає послуги за кордон, відтепер зможуть просто виставити рахунок за надану послугу, зробити це електронною поштою і отримати свою валютну виручку на рахунок в Україні.

Таким чином, Україна має значні інтелектуальні ресурси, в тому числі, й у напрямі нарощування експортного потенціалу, що дозволяє їй слідувати трендам глобального ринку продуктів креативної економіки, який розвивається досить стрімко та мобільно. Проте зазначене вимагає від виробників ІТ індустрії застосування адаптаційних стратегій та відповідних здібностей, щоб відповідати світовим тенденціям.

Література:

1. Digital Transformation Initiative (DTI). – <http://reports.weforum.org/digital-transformation/>
2. Скільки українців займаються креативними індустріями. - http://www.the-village.com.ua/village/business/number_of_the_day/257505-skilki-ukrayintsiv-zaymayutsya-kreativnimi-industriyami
3. Чи можуть ІТ-послуги стати основою українського експорту. - <https://softserve.ua/ua/press-center/news/it-ukraine-export/>
4. 5 перемог і 5 поразок ІТ України в 2016 році. - <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/12/27/615954/>
5. Пояснювальна записка до Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг». - <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1724-19>
6. Почти 9 тыс. IT-специалистов покинули Украину за последние 2 года. - <http://interfax.com.ua/news/economic/358091.html>
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг». - <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1724-19>

2. WORLD ECONOMY

Bokhan Alina

Dr. oec. pol der UFU in München, PhD in Economics, Doctoral Student at the Department of International Economics

Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

PERSPECTIVES OF ENVIRONMENTAL PARTNERSHIP OF UKRAINE AND GERMANY

Bokhan Alina

Dr. oec. pol der UFU in München, PhD in Economics,
Doctoral Student at the Department of International Economics

Kiew National Handel und Wirtschaftliche Universität, Ukraine

PERSPEKTIVE ÖKOLOGISCHEN PARTNERSCHAFT UKRAINE UND DEUTSCHLAND

The development of scientific, technical, innovative and environmental cooperation for Ukraine with countries should become an imperative in national environmental policy and strategic partnership.

Keywords: international business, innovations, business initiative, environmental development.

Wissenschaftlich-technische, innovative und ökologische Zusammenarbeit mit anderen Ländern soll für die Ukraine ein neuer Impuls für die nationale ökologische Politik und strategische Partnerschaft werden.

Stichworte: Internationales Business, Innovation, Geschäftsinitiativen, ökologischen Entwicklung.

Vorwort. Die objektive Realität bewirkt eine wachsende Gemeinsamkeit in der Verantwortung der Länder für die ökologische Sicherheit der Menschheit. Umweltfaktoren beeinflussen die Trends des Welthandels, ihre Warenstruktur und den Import-Export-Fluss. Daher bildet das internationale Business neue Regeln und Bedingungen aus, um Wettbewerbsvorteile zu erzielen.

Wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit der Ukraine in ökologischen Dimensionen des Internationalen Business. Die Besonderheit der Entwicklung der Weltwirtschaft ist die Liberalisierung internationaler Kontakte auf wissenschaftlich-technischem, produzierendem, korporativem, ökologischem und geschäftlichem Feld, mit innovativem Charakter.

Die Transformation der ukrainischen Wirtschaft beruht auf komplizierten internationalen wissenschaftlichen Geschäftsbeziehungen, dem Verlust der Absatzmärkte für hochtechnologische Produkte und der Dominanz veralteter Technologien in der nationalen Wirtschaft. Die Entwicklung der wissenschaftlich-technischen Zusammenarbeit der Ukraine auf internationaler Ebene soll mit Hilfe von Ressourcenerneuerung und Entwicklung von Institutionen auf regionalem Sektor erfolgen. Daher sollen die Tätigkeiten der Staatlichen Agentur der Ukraine für Wissenschaft, Innovation und Informatisierung, der Staatlichen Agentur für elektronische Regierungsarbeit, des Ukrainischen Instituts für Wissenschaftlich-Technische und Wirtschaftliche Information, sich auf die Förderung des Technologie- und Informationstransfers orientieren.

Das angegebene System von Organisationen ist die Plattform für den Informationsaustausch über: die neuesten wissenschaftlich-technischen und ökologischen Entwicklungen, Mechanismen ihrer Markteinführung, die Zusammenarbeit von Industrie, Business, Forscher und Erfinder. Dies trägt zur Synchronisation von Tätigkeiten mit europäischen Technologietransfernetzwerken («RTTN», «EEN») bei. So macht es für inländische Innovatoren möglich, in den Weltmarkt für Technologie und internationales Business einzusteigen.

Relevant für die Ukraine ist eine wissenschaftlich-technische, innovative und ökologische Zusammenarbeit mit der Europäischen Union im Rahmen der «Europäischen Nachbarschaftspolitik», des «Aktionsplans Ukraine – EU», des «Abkommens über Partnerschaft und Zusammenarbeit zwischen der Ukraine, der EU und den Mitgliedsstaaten», dem «Abkommen

über wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit zwischen der EU und der Ukraine» und dem «Ukraine-EU-Assoziierungsabkommen».

Positiv ist die Erfahrung der Zusammenarbeit mit EU-Ländern im Rahmen des «European Research Area» (ERA), in dem europäisches Rahmenprogramm «Horizon 2020» umgesetzt wird. Für die Ukraine ist es von wesentlicher Bedeutung, sich in transregionale Forschungs- und Bildungskonsortien zu integrieren. Sie funktionieren im Rahmen verschiedener internationaler Programme: «TEMPUS», «ERASMUS MUNDUS», «PROGRAMM JEAN MONNET», «PAUCI», «CORDIS», «EUREKA».

Eine Optimierung von internen und externen Kontakten wissenschaftlich-technischer Zusammenarbeit der Ukraine mit anderen Ländern wird durch das Netzwerk «National Contact Point of Ukraine» (NIP) erreicht, in den alle Regionen des Landes einbezogen sind. Dies ermöglicht dem ukrainischen Business mit folgenden Produkten am Markt teilzunehmen: Informationstechnik, Kommunikationstechnologien, neuartige Grundstoffe, Nanotechnologien, Biotechnologien, und auf dem Gebiet der Raumfahrt. Die Ukraine ist hoch interessiert an der fortschrittlichen Erfahrung der Europäischen Union bezüglich der wirksamen Mechanismen für den Aufbau eines wissenschaftlich-technischen und innovativen Potenzials. Die flächendeckende Einführung der Informationstechnologie und Integration der europäischen nationalen Innovationssysteme beeinflussen die Mobilisierung intellektueller, wissenschaftlicher und technologischer Ressourcen der Länder, die Veränderungen in der Struktur und Qualität des internationalen Arbeitsmarktes sowie die berufliche Spezialisierung im Rahmen der ökologischen Entwicklung des internationalen Business.

Deutsche Erfahrung bei der Umsetzung ökologischer Geschäftsprojekte. Die Wirtschaft der Bundesrepublik Deutschland ist die stärkste in der EU und besitzt den vierten Platz an weltwirtschaftlicher Bedeutung. Die Erfahrung dieses Landes kann für die Ukraine im Zusammenhang mit europäischen Integrationsprozessen und ökologischer Entwicklung des internationalen Business von großem Nutzen sein.

Deutschland ist das Zentrum für Business-Konferenzen, Business-Foren und Ausstellungen im Bereich des wissenschaftlich-technischen Fortschritts, der Innovation und Ökologie. Deutsches Business zeichnet sich durch hohen Standard der Geschäfts- und Innovationstätigkeit im ökologischen Bereich aus; diese Bewertung wird auch durch den «Global Green Economy Index» bestätigt.

Deutschland ist führend im Bereich eines wirksamen europäischen Innovationssystems, wodurch der Begriff «Standort» an Inhalt gewinnt. Dessen Wirksamkeit wird durch immer wieder erneuerbare High-Tech-Entwicklung und Reform des nationalen Innovationssystems auf der Grundlage von «foresight» erreicht.

Den dynamischen Antrieb von ökologischer Entwicklung des internationalen Business bildet der Sektor für erneuerbare Energiequellen. Deutsche Forschungsinstitute und staatliche Einrichtungen arbeiten eng zusammen bei der Entwicklung von Projekten im Bereich erneuerbarer Energien, der "grünen" Industrie, der Sicherheit beim Bau von Kernreaktoren u.a.

Deutschland ist aktiv tätig am Realisieren der «Energiewende» – ein massiver Übergang zu erneuerbarer Energie in der Wirtschaft, eine stufenweise Abschaffung der Atomenergie und Absage der Verwendung von fossilen Brennstoffen. Die Errungenschaften der Energiewende in der deutschen Wirtschaft und die konstruktive Zusammenarbeit zwischen der Wirtschaft und der Gesellschaft wird auf der Informationsplattform «German Energy Transition» demonstriert.

Deutschland ist an einer wirksamen Erneuerung institutioneller Versorgung des Energiesektors, an der Schaffung des «Energetischen Internets», an der Unterstützung von Programmen mit ökologischer Ausrichtung im Energiesektor («EUROSOLAR», «BWE», «DENA», «BSW», «FNR») interessiert.

Die Mehrheit der deutschen Geschäftsprojekte beruht auf der Zusammenarbeit zwischen den Ländern und den internationalen Organisationen, bezüglich der Etablierung von Umweltprioritäten, der Stärkung des Umweltschutzes, der Einhaltung des Zusammenhangs von

Ökosystemen, der Wiederherstellung der Vielfalt von biologischen Produkten unter der Voraussetzung des Wirtschaftswachstums und der Erweiterung der Absatzmärkte. Die Umsetzung internationaler ökologischer Geschäftsprojekte wird von folgenden renommierten deutschen Organisationen unterstützt: «BAUM», «CSR Germany», «DNR», «Econsense», «FONA». Deutschland ist ein aktives Mitglied des Europäischen Informations- und Beobachtungsnetzes «Eionet». Es unterstützt die Zusammenarbeit und koordiniert die Tätigkeit der «European Environment Agency» (EEA) und ihrer Partner mit nationalen «Fokusgruppen», nationalen Umweltbehörden, Umweltministerien, und anderen Organisationen für Umwelt- und Naturschutz, welche für die Koordination und das Funktionieren ökologischer Netzwerke verantwortlich sind. Globale Errungenschaften deutscher Unternehmen beruhen auf Prinzipien der Umweltpolitik der EU, auf dem Konzept der «nachhaltigen Entwicklung», auf günstigen Bedingungen für Institutionen und den Markt, auf unternehmerischen Anreizen für die Einführung von Umweltinnovationen, auf der Gestaltung der Kultur der Internationalisierung «grüner Industrie», wodurch neue globale Trends in der Umweltentwicklung des internationalen Business erreicht werden.

Zusammenarbeit der Ukraine und der Bundesrepublik Deutschland im Kontext ökologischer Entwicklung des internationalen Business. Die Änderungen in den Marktsystemen der Ukraine sind mit der Erweiterung der Integration in den europäischen Markt verbunden, die sich in politischen, wirtschaftlichen und ökologischen Bereichen abspielen. Deutschland ist für die Ukraine ein strategisch wichtiger und verlässlicher Partner für Außenhandel, Investitionen, Innovationen und ökologische Zusammenarbeit. In der Ukraine wirken zahlreiche deutsche Vertretungen, gemeinsame Unternehmen und Firmen, die mit deutschem Kapital im Lande tätig sind. Außer der Deutschen Botschaft in der Ukraine, kümmert sich um deren Interessen die «Delegation der Deutschen Wirtschaft», welche die Vereinigung der Handelskammern in Deutschland vertritt. Zwischen der Ukraine und Deutschland arbeiten auf regionaler Ebene mehr als dreißig Städte zusammen (die meisten Kontakte bestehen mit den Ländern Bayern und Baden-Württemberg). Dadurch entwickeln sich freundschaftliche Beziehungen im Bereich politischer, wirtschaftlicher, kultureller und karitativer Projekte.

Gemeinsame internationale Forschung wird mit Unterstützung deutscher Organisationen durchgeführt: Forschungsvereinigungen «Fraunhofer Gesellschaft», «Helmholtz-Gemeinschaft», «Leibniz-Gesellschaft», «Max-Planck-Gesellschaft»; Lehreinrichtungen («Akademien», «Bundesinstitutionen», «Landesinstitutionen», «Spezialisierte Informationszentren»); Finanzinstitute («Internationales Büro», «Deutscher Akademischer Austausch-Dienst», «Deutsche Forschungsgemeinschaft»).

Die Zusammenarbeit auf wissenschaftlich-technischer, innovativer und ökologischer Basis zwischen unseren beiden Ländern verhilft zur Durchführung fundamentaler Forschungen und Entwicklungen von Geschäftsprojekten in folgenden Bereichen: Materialkunde, physikalische und chemische Technologien, Forschung von Nanotechnologien, Meeresforschung, Nanobio-technologien, Forschung auf dem Gebiet des Gesundheitsschutzes und der medizinischen Technologie, sowie Informations- und Telekommunikationstechnologien.

Besondere Aufmerksamkeit bei der Aktivierung außenpolitischer Beziehungen zwischen beiden Ländern wird der Energiesicherheit, Umweltstandards und Umweltschutz gewidmet. Sowohl das deutsche Bundesministerium für Umwelt als auch das ukrainische Ministerium für Ökologie und Naturressourcen, bei ihrer Zusammenarbeit, legen besonderen Wert auf die Verbesserung von Mechanismen technologischer und ökologischer Sicherheit von Kernreaktoren in der Ukraine und die Umsetzung der «Twinning-Projekte». Zukunftsorientiert für die Entwicklung ukrainisch-deutscher Wirtschaftsbeziehungen ist die Entwicklung von Informations- und Kommunikationstechnologien (zum Beispiel eine Plattform der Kommunikationsnetzwerke «BAAR», «BAND»).

Deutsche Erfahrung an internationaler Zusammenarbeit im ökologischen Bereich ist für das ukrainische Business von besonderem Interesse bezüglich der Gewinnung von Investoren,

Fachleuten, Experten und Analytikern für die Entwicklung des innovativen Kooperationsnetzwerks von EU-Projekten («BILAT-UKR», IncoNetEECA», «IncrEAST»). Deutschland zeigt ein besonderes Interesse für das Marktsegment der Biolandwirtschaft und Exportmöglichkeiten der Ukraine im Rahmen des Programms «EaP-GREEN», das von der EU finanziert wird und organisatorisch von der UNEP, den europäischen Organisationen «IFOAM», «FiBL», «Louis Bolk Institute», «Organic Services», «Grolink» und anderen unterstützt wird.

Schlussfolgerungen. Die Zusammenarbeit zwischen der Ukraine und Deutschland im innovativen Bereich der ökologischen Entwicklung des internationalen Business ist für die globale ökologische Sicherheit und den Fortschritt der ganzen Menschheit von strategischer Bedeutung.

3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT

Vlasova K.V.

Post-graduate student of the department of management
Open University of Human Development "Ukraine"

IMPROVING MANAGEMENT INNOVATIVE SYSTEMS

Власова К. В.

аспірант кафедри менеджменту
Відкритий міжнародний університет «Україна», Київ

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ СИСТЕМАМИ

The article is devoted to the research of improvement of management of innovative activity of enterprises, peculiarities of implementation of innovative projects as a system of interconnected programs of target achievement. The system of methods of planning and management of development of large national economic complexes is presented.

Keywords: *innovation activity, innovative project, complex system approach, network methods, planning, management.*

У статті проведено дослідження удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємств, особливостей здійснення інноваційних проектів як системи взаємопов'язаних програм цільового досягнення. Представлено систему методів планування і управління розробкою великих народногосподарських комплексів.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, інноваційний проект, комплексний системний підхід, мережеві методи, планування, управління.*

Ефективна діяльність підприємств в складних економічних умовах сучасного періоду розвитку економіки України неможлива без удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємств. Основою удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємств є ефективна реалізація інноваційних проектів. Здійснення інновацій на підприємствах в рамках інноваційних проектів дозволяє вирішувати наступні завдання:

- комплексний системний підхід до вирішення конкретної мети науково технічного розвитку;
- кількісну конкретизацію цілей науково-технічного розвитку і чітке відображення кінцевих цілей і результатів проекту в управлінні інноваціями;
- безперервне наскрізне управління процесами створення, освоєння, виробництва і споживання інновацій;
- обґрунтований вибір шляхів найбільш ефективної реалізації цілей проекту;
- збалансованість ресурсів для реалізації проекту;
- міжвідомчу координацію й ефективне управління складним комплексом робіт по проекту.

Під інноваційним проектом розуміється система взаємопов'язаних і програм цільового досягнення, що являють собою комплекс науково-дослідних, дослідно-конструкторських, виробничих, організаційних, фінансових, комерційних та інших заходів, відповідним чином організованих, оформлених комплектом проектної документації що забезпечує ефективне розв'язання конкретної науково-технічної проблеми, вираженої в кількісних показниках і приводить до інновації [1, с. 159; 4, с. 113; 7, с. 91].

Подання інноваційного проекту як складного комплексу науково-дослідних, дослідно-конструкторських, виробничих, організаційних, фінансових, комерційних та інших заходів дозволяє використовувати мережеві методи планування і управління.

Система мережевих методів це система методів планування і управління розробкою великих народногосподарських комплексів, науковими дослідженнями, конструкторською

і технологічною підготовкою виробництва, нових видів виробів, капітальним ремонтом, основними фондами шляхом застосування мережевих графіків [2, с. 9; 3, с. 186].

Система мережевих методів планування і управління заснована на моделюванні процесу за допомогою мережевого графіка і являє собою сукупність розрахункових методів, організаційних і контрольних заходів з планування та управління комплексом робіт. Під комплексом робіт (комплексом операцій, або проектів) слід розуміти будь-яке завдання, для виконання якого необхідно здійснити досить велику кількість різноманітних завдань. Для того щоб скласти план робіт по здійсненню великих і складних проектів, що включають окремі дослідження і операції, його необхідно описати за допомогою математичної моделі. Таким засобом опису проектів є матрична модель. Матрична модель являє собою план виконання деякого комплексу взаємопов'язаних робіт (операцій), заданого в специфічній формі матриці, графічне зображення якої називається матричним графіком. Відмінною особливістю матричної моделі є чітке визначення всіх тимчасових взаємозв'язків майбутніх робіт [5, с. 24; 6, с.96].

Матричні моделі можуть мати детерміновану, стохастичну (випадкову) або змішану структуру і параметри.

Детермінована структура означає, що всі роботи комплексу та їх взаємозв'язку точно визначені. Якщо фактичний хід процесу змінюється в порівнянні з тим, як він описаний матрицею, до неї вносяться зміни, і цей її варіант знову береться як основний. Якщо всі роботи комплексу включені в мережу з певною ймовірністю, то структура матричного графіка буде стохастичною. У такій матриці кожній роботі комплексу відповідає певна ймовірність включення її в число виконуваних робіт.

При змішаній структурі наявність окремих робіт в матриці об'єкта визначено з певною ймовірністю, інші ж роботи в ній мають детермінований характер.

Специфікою реалізації інноваційних проектів на підприємствах в сучасних умовах є здійснення комплексу заходів в умовах ризику і невизначеності [8, с. 131]. Це дозволяється представляти у вигляді матричних моделей зі стохастичною і змішаною структурою і параметрами, які дозволяють вирішувати наступний ряд завдань: формувати календарний план реалізації комплексу робіт; виявляти і мобілізувати резерви часу, трудові, матеріальні та грошові ресурси; здійснювати управління комплексом робіт за принципом «провідної ланки» з прогнозуванням і попередженням можливих зривів в ході робіт; підвищувати ефективність управління в цілому при чіткому розподілі відповідальності між керівниками різних рівнів та виконавцями робіт.

Таким чином система мережевих методів планування і управління це один з методів кібернетичного підходу до управління складними інноваційними системами з метою забезпечення оптимальних показників. Такими показниками, в залежності від конкретних умов і заданих вимог, можуть бути: мінімальний час виконання всього комплексу робіт, мінімальна вартість розробки та максимальна економія ресурсів.

Досвід застосування системи мережевих методів планування і управління підкреслює їх суттєві переваги:

- скорочення термінів робіт (на 20-35%);
- чітка ув'язка всіх робіт за часом;
- виявлення вирішальною (в сенсі термінів) ланцюга робіт від початку до кінця розробки і зосередження уваги керівників на цих роботах;
- можливість оперативного корегування розроблених планів за допомогою інформаційних мереж;
- тісний організаційний зв'язок: всі працівники беруть участь у розробці даної системи незалежно від відомчої належності, чи їх підпорядкування одному центральному керуючому органу.

Таким чином, запропонований підхід до планування та управління інноваційною діяльністю підприємств на основі стохастичних мережевих методів, дозволяє

представляти інноваційні проекти підприємства у вигляді матричних моделей зі стохастичною і змішаною структурою і параметрами. Це, в свою чергу, дозволяє ефективно використовувати математичний апарат з планування та управління параметрами інноваційних проектів.

Література:

1. Вербицька Г.Л. Удосконалення механізму оцінювання інвестиційного проекту [Текст] / Г.Л. Вербицька, О.Г.Мельник //Вісник національного університету «Львівська політехніка»: наук.- практ. журнал – 2008.- №14(635). – С.156 – 162.
2. Мельников Л.А. О подходе к проектированию логической модели данных инновационного проекта [Текст] /Л.А. Мельников //НТИ Серия 1. Организация методика информационной работы. – 2011. - №9. – С.8-13
3. A Guide to the Project management Body Knowledge. Project Management Institute Standards Committee. 2000 Edition., 2000. – 224 p.
4. Веретенников В.І. Управління проектами: [Навчальний посібник] / В.І. Веретенников, Л.М. Тарасенко та Г.І. Гевлевич. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 280 с.
5. Дорош М.С. Інтеграція систем управління проектами в систему організації на різних етапах розвитку / М.С. Дорош, А.В. Ребенок // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2009. – № 4. – С. 21-28.
6. Заїка С.О. Фактори формування інноваційного потенціалу підприємств / С.О. Заїка // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – Том 20. – Випуск 6. – 2015. – С. 94 – 97.
7. Кунда Н.Т. Сучасні засоби управління проектами / Н.Т. Кунда, Н.М. Крамарчук // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – Вип. 9. – С. 89 – 94.
8. Марченко К.Є. Управління розробкою інноваційних проектів / К.Є. Марченко // Управління розвитком. – 2013. – № 12. – С. 131 – 132.

Dedilova T.V.,

Candidate of Economic Science, Associate Professor

Tokar I.I.,

Assistant Professor

Kobyziev V.

Student

Kharkiv National Automobile and Highway University

RESEARCH OF THE STRATEGIC ENVIRONMENT OF THE ROAD ECONOMY ENTERPRISE

Деділова Т.В.,

кандидат економічних наук, доцент

Токар І.І.,

асистент кафедри економіки і підприємництва

Кобизев В.Є.

студент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА

The article was offered a diagnostic of the strategic environment of the road economy enterprise that was carried out on the basis of evaluation of its internal and external components. These components allow to identify internal factors by separate strategic positions, and external ones – by factors of direct and indirect influence. The key success factors of the road economy enterprise were separately assessed.

Keywords: road economy, enterprises, strategic environment, key factors of success, factors, assessment

В роботі проведено діагностику стратегічного середовища підприємства дорожнього господарства на основі оцінки його внутрішньої та зовнішньої складової, що дозволяє виявляти внутрішні фактори за окремими стратегічними позиціями, а зовнішні – за чинниками прямого та непрямого впливу. Окремо проведено оцінку ключових факторів успіху підприємства.

Ключові слова: дорожнє господарство, підприємства, стратегічне середовище, ключові фактори успіху, чинники, оцінка

Реформування дорожньої галузі України вимагає від вітчизняних підприємств дорожнього господарства перегляду цілей та задач їх функціонування щодо завоювання і зміцнення конкурентних позицій на підрядному ринку. Особливої актуальності набуває використання такими підприємствами принципів і методів стратегічного менеджменту задля урахування факторів впливу зовнішнього середовища при участі в тендерних торгах на будівництво, утримання й експлуатацію автодоріг. Безперервність розвитку дорожніх підприємств залежить від правильно розробленої стратегії, що базується на діагностиці стратегічного середовища.

Розгляду питань стратегічного менеджменту в контексті діяльності підприємств дорожнього господарства присвячено роботи таких українських вчених, як Момот Т.В. [1], Тищенко О.М. [2], Шинкаренко В.Г. [3] та ін. Водночас керівниками на практиці питанням комплексної діагностики стратегічного середовища діяльності дорожньо-будівельних підприємств приділяється недостатньо уваги, а ідеї стратегічного менеджменту знаходять своє втілення лише в діяльності керуючої компанії ПАТ ДАК «Автомобільні дороги України».

Метою дослідження є діагностика стратегічного середовища підприємства дорожнього господарства шляхом побудови рейтингової таблиці зваженої оцінки стратегічної сили досліджуваного підприємства стосовно його ключових факторів успіху.

В роботі пропонується розгляд стратегії розвитку дорожнього підприємства на прикладі ПрАТ «Спецрембудмонтаж – 4». Аналіз стратегії розвитку дорожнього підприємства починається з діагностики внутрішнього середовища (табл. 1).

До сильних позицій підприємства належить: забезпеченість дорожньо-будівельною спецтехнікою, досвід та вміле керівництво, позитивний імідж на ринку дорожнього-будівництва. Водночас рівень кваліфікації персоналу – це слабе місце в діяльності підприємства у поєднанні з частково застарілим обладнанням й незначними обсягами власних оборотних коштів.

Таблиця 1

Аналіз внутрішнього середовища дорожнього підприємства

Найменування стратегічної позиції	Якісна оцінка позиції		
	Сильна	Нейтральна	Слабка
Стратегія розвитку			+
Рівень маркетингу			+
Управління договорами		+	
Управління закупівлями		+	
Фінансові ресурси: – можливості фінансування з власних коштів; – наявність оборотних коштів		+	+
Матеріально-технічні ресурси – сировина та матеріали; – обладнання та технічне оснащення; – наявність дорожньо-будівельної спецтехніки	+	+	+
Трудові ресурси: – компетентність керівництва; – кваліфікація персоналу	+		+
Організаційна культура		+	
Система управління: планування, організація, контроль, стимулювання труда персоналу			+
Частка на ринку			+
Репутація на ринку	+		

Джерело: розроблено за результатами дослідження авторів

За результатами оцінки нейтральну позицію займають питання щодо управління договорами та закупівлями, а також нерозвинена власна сировинна база, що зумовлено

специфікою роботи на ринку дорожньо-будівельних робіт та послуг. Крім того, недостатньо приділено уваги формуванню організаційної культури, що є запорукою розвитку підприємства.

Діагностика зовнішнього середовища дорожнього підприємства починається з оцінки чинників непрямого впливу. Зокрема, кризова економічна ситуація в Україні зумовлює низькі обсяги бюджетного фінансування послуг з експлуатації, ремонту та будівництва автомобільних доріг усіх категорій, а технічні характеристики існуючих автошляхів далеко не європейські. Обмеженість замовлень на будівельно-монтажні послуги з боку приватних замовників також є результатом системної кризи в економічному секторі.

Наступним чинником непрямого впливу є провідні інновації в дорожньому будівництві. Так розвиток техніки й технологій дорожнього будівництва дозволяє підприємствам отримувати додаткові переваги при участі в тендерних договорах шляхом зниження вартості дорожньо-будівельних об'єктів, підвищення їх екологічності, зменшення вартості експлуатаційного утримання відповідно до сезонності, а також скорочення термінів їх здавання.

Для детального аналізу зовнішнього середовища ПрАТ «Спецрембудмонтаж – 4» пропонується провести PEST-аналіз діяльності підприємства (табл. 2). Він дозволяє виявити вплив економічних, соціальних, політичних, технологічних факторів на стратегію розвитку підприємства.

Таким чином, за результатами проведеного PEST-аналізу було отримано наступні висновки: найбільш загрозливий характер впливу має саме група економічних факторів у зв'язку із кризою в країні; політичні фактори також суттєво впливають на діяльність підприємства, оскільки саме держава визначає правила гри на ринку дорожньо-будівельних послуг; технологічні й соціальні фактори дають підприємству помірні можливості для посилення своїх слабких сторін, а також дозволяють забезпечити йому конкурентні переваги за рахунок використання технологічних й управлінських інновацій.

Аналіз зовнішніх чинників прямого впливу починається з вивчення постачальників, з чіткою діяльністю яких пов'язані результати роботи підприємства й графіки виконання будівельно-монтажних робіт на дорожніх об'єктах. Крім того вартість матеріальних ресурсів, необхідних для цих робіт, безпосередньо впливає на кошторисну вартість об'єкта, тобто є одним з чинників формування конкурентоспроможності дорожнього підприємства.

Споживачами послуг підприємства є переважно місцеві органи влади в м. Харків та Харківській області на базі проведення тендерів. Також присутні приватні замовники, частка яких в загальному обсязі виторгу підприємства є незначною, а тому потенційно привабливою для розширення клієнтської бази.

Стосовно конкурентів ситуація на ринку м. Харкова та Харківської області дуже складна. На сьогоднішній день у цій сфері працює велика кількість підприємств. Такі конкуренти, як ДП «Харківський облавтодор» ПАТ «ДАК «Автомобільні дороги України» та ПрАТ «Будінвест», вже давно на ринку і мають висококваліфікований персонал та добру репутацію.

Оцінка конкурентного середовища галузі дозволяє зробити висновок щодо дуже щільної конкуренції на ринку, в наслідок чого підприємство перебуває під постійним тиском необхідності поліпшення показників своєї діяльності. Для детального аналізу поведінки фірм конкурентів, перш за все, необхідно визначити ключові факторів успіху ПрАТ «Спецрембудмонтаж – 4», що є вирішальними при досягненні успіху підприємства на підрядному ринку. В подальшому ці ідентифіковані фактори будуть використані для розробки стратегії розвитку підприємства (табл. 3).

Таблиця 2

PEST-аналіз ПрАТ «Спецрембудмонтаж – 4»

Політичні фактори (Р)		Економічні фактори (Е)	
Фактор	Зміст впливу	Фактор	Зміст впливу
Реформування дорожнього господарства державою	Реформування ПАТ ДАК «Автомобільні дороги України» Наявність галузевих стандартів та відомчих нормативів	Низький курс гривні	Здороження імпортової сировини
Податкова політика	Податковий Кодекс	Висока інфляція	Випередження росту цін над зростанням прибутків
Поступова активізація зусиль Уряду, направлених на розвиток дорожнього господарства	Проведення тендерних закупівель облавтодорів та Укравтодору на PROZORRO	Високий рівень конкуренції в галузі	Необхідність постійного розвитку та самовдосконалення
Державне регулювання конкуренції в дорожньому господарстві	Тендерна система договорів	Низькі обсяги власних оборотних коштів	Негативний вплив на загальний фінансовий стан
		Сезонність дорожніх робіт	Необхідність впровадження ефективної системи обліку та управління витратами
Соціальні фактори (S)		Технологічні фактори (Т)	
Фактор	Зміст впливу	Фактор	Зміст впливу
Демографічні зміни	Збільшення кількості міського населення та відповідної інтенсивності перевезень й навантаження на автомобільні дороги	Скорочення виробництва і зростання витрат виробництва	Постійне зниження рівня рентабельності
		Наявність залученого джерела фінансування для придбання нової технології	Модернізація наявних виробництв будівельно-монтажних робіт
Наявність кваліфікованих кадрів на ринку праці	Можливість до наращування трудового потенціалу підприємства	Поява сучасних технологій дорожнього будівництва і високоефективної спецтехніки.	Можливість використання ресурсозберігаючих технологій і поліпшення експлуатаційних характеристик автодоріг

Джерело: розроблено за результатами дослідження авторів

Таблиця 3

Визначення ключових факторів успіху підприємства

Аналіз попиту	Аналіз конкурентів	Ключові фактори успіху
Попит залежить від фактору сезонності	Конкурентна ситуація на ринку дорожніх робіт характеризується значною кількістю підприємств-конкурентів	Стійкий позитивний імідж
Попит залежить від ціни, якості, термінів та переліку робіт	Наявність цінової конкуренції на ринку	Якісне виконання робіт
		Сприятлива цінова політика

Джерело: розроблено за результатами дослідження авторів

Перераховані ключові фактори успіху підприємства є підґрунтям його конкурентоспроможності та стратегії розвитку на 2016-2020 рр. Для досягнення стратегічних цілей необхідно забезпечити ефективну реалізацію стратегічних альтернатив в межах розробленої декомпозиції цілей та задач діяльності підприємства з конкретизацією поставлених задачі щодо обсягів і якості робіт, маркетингу, кадрового менеджменту, фінансів тощо.

Література:

1. Момот Т.В. Інтеграція мотиваційного механізму з бізнес-стратегією дорожньо-будівельного підприємства / Т.В. Момот, О.П. Колонтаєвський // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2010. – №2 (10). – С. 5-14.
2. Тищенко А.Н. Оценка эффективности использования ресурсов стратегического потенциала предприятия / А.Н. Тищенко, О.С. Головки // Коммунальное хозяйство городов: Сб.науч.тр. – 2003. – №48. – С. 10-16.
3. Шинкаренко В.Г. Модель стратегічного управління підприємством / В.Г.Шинкаренко, О.П. Левченко // Збірник наукових праць «Економіка транспортного комплексу». – 2015. – Вип. 25. – С. 112-125.

Deineha O.V.

PhD in Economics, Associate Professor
Rivne State Humanitarian University, Ukraine

INFORMATION DEFINITENESS OF PARAMETERS OF THE MARKET OF PRODUCTION OF MECHANICAL ENGINEERING

Дейнега О. В.

кандидат економічних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПАРАМЕТРІВ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ МАШИНОБУДУВАННЯ

In the articles described market parameters of market capacity and saturation, certain them basic semantic descriptions, general and excellent lines. The considered methodical going is near the evaluation of capacity and saturation of markets of B2B and B2C. Certain basic indexes that characterize a capacity and saturation of home markets of products of engineer

Keywords: *products of engineer, market capacity, market saturation, market of products, machine-building enterprises*

В статті описані ринкові параметри ринку місткості і насиченості, визначені їх основні змістові характеристики, спільні та відмінні риси. Розглянуті методичні підходи до оцінювання місткості та насиченості ринків B2B і B2C. Визначені основні показники, що характеризують місткість і насиченість вітчизняних ринків продукції машинобудування

Ключові слова: *продукція машинобудування, місткість ринку, насиченість ринку, ринок продукції, машинобудівні підприємства*

Кількісне нарощування конкуренції у вітчизняному підприємницькому середовищі, що призводить до фізичного збільшення об'ємів ринкової пропозиції товарів, інтенсифікація імпортних товарних потоків через все більшу відкритість економіки України посилює загрози щодо функціонування конкретних суб'єктів господарювання. Вихід на нові ринки зі «старими» товарами чи представлення нового товару підприємством, яке вже функціонує на ринку, потребує вибору й оцінювання параметрів цільового ринку. Від правильності методу вибору та точності оцінювання відповідних ринкових параметрів буде залежати результат діяльності підприємства в майбутньому.

Аналіз науково-методичної літератури підтверджує те, що світовою економічною наукою нагромаджено значний досвід успішного розв'язання питання оцінювання параметрів цільового ринку. Достатньо репрезентативними у цьому відношенні є праці вітчизняних науковців, у яких розглядаються окремі етапи вирішення цієї проблеми: організування та проведення маркетингових досліджень, сегментування ринку та

позиціювання товарів [1; 2; 3], оцінювання місткості ринку [1; 2; 3; 4; 5] та насиченості ринку окремих товарів [2; 5], формування суті поняття «цільовий ринок» [1; 4] тощо.

В якості характеристик, на основі яких можна зробити висновок про потенційну привабливість окремих частин ринку для підприємства, можуть виступати: місткість (оптимальне значення для продавця – максимум); насиченість (оптимальне значення для продавця – мінімум); стабільність і доступність; перспективність (можливість подальшого зростання); частка в економіці країни; привабливість факторів, що формують макросередовище (соціальний, політичний, технологічний тощо); диктат постачальників і покупців; наявність чи можливість появи товарів-замінників; етап життєвого циклу галузі.

Важливим ринковим показником, оцінюванню якого передують обов'язковий збір інформації, є „ємність” , „місткість” або „ємність” ринку. В маркетинговій літературі даний показник отримав назву „ємність” , „місткість” або „ємність” ринку.

Великий тлумачний словник сучасної української мови однозначно пропонує вживати по відношенню до даного показника назву ємність: „Ємність товарного ринку – показник, що характеризує платоспроможний попит населення протягом певного відтинку часу або потенційний попит на певні товари і послуги”. Вище вказується, що „ємність” те ж саме, що й „ємність”, проте при тлумаченні суті поняття „ємність” визначені його ще й фізичні та технічні значення, при цьому зазначено, що це те ж саме що й „місткість”: „ємність – здатність умістити в собі певну кількість кого-, чого-небудь; місткість” [6, с. 270]. „Місткість” визначається даним словником як „об'єм чого-небудь” або „властивість за значенням місткий”, тобто „здатний вміщувати велику кількість кого-, чого-небудь” [6, с. 532]. Таким чином, проведений лінгвістичний аналіз вищевказаних понять дає змогу зробити наступні висновки та узагальнення:

- ємність, місткість, ємність ринку є майже рівнозначні за своєю лінгвістичною суттю;
- місткість (ємність) ринку - максимально можливий обсяг реалізації даного товару на даному ринку на протязі певного періоду;
- ємність ринку – більш повний показник за місткість (ємність), тому що крім поточного попиту на окремих видів товару, враховує ще й потенційний попит.

Крім цих понять для кількісної характеристики ринку певного товару використовується ще й такий показник як „насиченість” ринку. Часом в маркетинговій літературі методики визначення місткості ринку змішуються з методиками визначення його насиченості і навпаки, хоча це різні поняття. В деякій літературі насиченість „вказує на ступінь забезпечення товарами споживчого призначення” [5, с.72], тобто даний показник характеризує поточне забезпечення споживачів ринку певним видом товару або скільки товару даного виду є в наявності в поточному періоді на даному ринку. Насиченість ринку може бути менша або й більша за місткість ринку. Безпідставним є твердження, що насиченість ринку обмежує його місткість.

Загальну місткість ринку товару можна розрахувати, як добуток таких показників: кількість покупців конкретного виду товару; кількість покупок, які здійснюються середнім покупцем протягом відповідного періоду; середня ціна одиниці товару. Також місткість ринку можна розрахувати за допомогою методу ланцюгових підстановок. Наприклад, для товарів машинобудівної промисловості вона буде розраховуватися як добуток показників: чисельність населення; доход на душу населення; частка коштів, які витрачаються на продукцію машинобудування; частка коштів, які витрачаються на конкретний продукт машинобудування (наприклад, лампи електричні); частка коштів, які витрачаються на підвид даного продукту машинобудування (наприклад, енергоощадні лампи); частка витрат на підвид даного продукту машинобудування (без або із якоюсь властивістю, наприклад, флуоресцентні лампи на світлодіодах); очікувана частка витрат на нову марку товару.

Через значну чисельність покупців оцінити їх потреби в товарах конкретного підприємства практично неможливо. В таких випадках часто використовують метод індексів купівельної спроможності чи багатофакторних індексів. Для його застосування необхідною є інформація щодо частки і-того регіону в доходах населення від в цілому по країні, його частки в загальних продажах даного товару в цілому по країні, а також в загальній чисельності населення країни.

Такий метод є найбільш доступним, оскільки інформація, необхідна для його використання є відкритою та міститься в загальнодоступних джерелах (наприклад, на сайті Державної служби статистики України).

Розрахунок місткості споживчого ринку можна диференціювати та здійснювати за кожною соціальною чи віковою групою населення або в їх поєднанні. Розгорнута формула місткості ринку у такому випадку буде додатково враховувати такі показники як: темпи приросту цін і доходів; еластичність попиту і-тої групи населення від зміни цін і доходів; штучно сформований приріст попиту, зокрема за рахунок продажу в кредит; насиченість ринку; зношення товару фізичне та моральне; альтернативні неринкові форми споживання (наприклад, споживання продуктів власного виробництва), а також споживання товарів–замінників; частина ринку, охоплена конкурентами, в тому числі імпортерами.

Оскільки вітчизняні машинобудівні підприємства виробляють продукцію як для ринку В2С (кінцевого споживання), так і для ринку В2В (проміжного споживання), то споживачами можуть бути і підприємства (підприємці) інших галузей національного господарства. В такому випадку при розрахунку місткості ринку враховуються показники кількості підприємств і-тої галузі, які є споживачами такої продукції, середнього споживання товару на одне підприємство в і-тій галузі у базисному періоді тощо, тобто дані трансформуються під специфіку виробничого підприємства. Також додатково можна враховувати коефіцієнт поправки на прогнозовані технологічні зміни, частку прибутку, що витрачається підприємством на технічне переоснащення і реконструкцію тощо.

Насиченість ринку – це кількість товару певного виду, котрий представлений на ринку на визначений момент часу. У загальному випадку насиченість національного ринку може бути розрахована шляхом додавання показників обсягу виробництва даного товару в країні, залишків даного товару на складах країни, обсягів його імпорту, зменшення запасів товару у продавців і споживачів, подібного імпорту та віднімання показників збільшення запасів товару у продавців і споживачів, експорту та подібного експорту товару. Подібний експорт (імпорт) складають товари, які використовуються в іншому, складнішому товарі та які вивезені (ввезені) за кордон.

Показники імпорту та експорту продукції машинобудування у 2015 році представлено в табл. 1. Рівень представлених показників експорту та імпорту продукції машинобудування дозволяє стверджувати про те, що імпорт такої продукції значно переважає експорт. Найбільша частка і імпорту, і експорту продукції машинобудування припадає на групу «машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання» (відповідно, 74 % і 82,5% в загальному обсязі імпорту та експорту продукції машинобудування).

Враховуючи також результати аналізу показників діяльності машинобудівної промисловості в галузевому розрізі за період 1990, 2000-2015 рр. (табл. 2), які засвідчили, що за період 2000...2015 р.р. обсяги виробництва та реалізації деяких видів продукції машинобудування знизились (зокрема, ламп електричних, автомобілів легкових, засобів автотранспортних для перевезення 10 і більше осіб), а якщо порівнювати із 1990 роком, то значне зниження продемонстрували всі без виключення види продукції машинобудування. Найбільше падіння (майже у 18 разів) спостерігалось по відношенню до виду продукції «велосипеди двоколісні та інші, не обладнані двигуном (уключаючи велосипеди триколісні для перевезення вантажів)». Якщо врахувати також дані про те, що в досліджуваному періоді обсяги імпорту такої продукції не змінились, можемо

стверджувати про зниження насиченості ринку продукції машинобудування і, відповідно, високий потенціал його розвитку.

Таблиця 1

Структура зовнішньої торгівлі продукцією машинобудування у 2015 році, млн. дол. США

Види продукції машинобудування	Експорт			Імпорт		
	усього	частка в загальному обсязі експорту, %	частка в загальному обсязі експорту продукції машинобудування, %	усього	частка в загальному обсязі імпорту, %	частка в загальному обсязі імпорту продукції машинобудування, %
машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3940,9	10,3	82,5	6273,4	16,7	74,0
засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	679,2	1,8	14,2	1743,6	4,6	20,6
прилади і апарати оптичні, фотографічні	158,6	0,4	3,3	463,8	1,2	5,4
Всього	4778,7	12,5	100,0	8480,8	22,5	100,0

Джерело: напрацювання власне на підставі [7, с. 178]

Об'єктивно та точно оцінити насиченість і місткість ринку певного виду продукції машинобудування складно через відсутність всіх необхідних даних у відкритому доступі.

Таблиця 2

Виробництво окремих видів продукції машинобудування в Україні

Роки	Трактори для сільськогосподарства, тис. шт.	Сівалки, тис. шт.	Приймачі телевізійні інші, поєднані або не поєднані з радіоприймачем або з пристроєм, який записує чи відтворює звук або зображення, тис. шт.	Лампи електричні, млн. шт.	Машини пральні та машини для сушіння одягу побутові, тис. шт.	Автомобілі легкові, тис. шт.	Засоби автотранспортні для перевезення 10 і більше осіб, тис. шт.	Велосипеди двоколісні та інші, не обладнані двигуном (уключаючи велосипеди триколісні для перевезення вантажів), тис. шт.
1990	106	57,1	3774	411	788	156	12,7	1984
2000	4,0	2,0	62,4	170	125	17,1	3,6	19,4
2010	5,2	2,8	69,3	197	167	75,3	2,8	111
2011	6,8	4,9	165	175	312	97,5	4,0	164
2012	5,3	2,7	391	171	297	69,7	3,7	138
2013	4,3	3,6	319	168	225	45,8	2,6	106
2014	4,1	3,0	438	160	220	25,9	1,0	103
2015	4,2	3,5	...	130	270	...	1,0	112

Джерело: [8, с. 273]

Зокрема це стосується інформації щодо залишків даного товару на складах країни, зменшення (збільшення) запасів товару у продавців і споживачів, подібного експорту та імпорту, фізичного та морального зношення товару тощо. Для того, щоб уможливити

розрахунок вищезазначених показників необхідно в межах певних регіональних утворень напрацьовувати інформаційні бази даних, які б містили необхідну інформацію. Це допомагало б виробникам продукції машинобудування більш точно оцінювати свої прогностичні дані, більш точно визначати параметри своїх виробничих програм.

Насиченість та місткість є тими характеристиками ринку, на основі яких відбувається оптимізація виробничої та збутової політики підприємства. У випадку, якщо насиченість ринку менша за його місткість, то підприємство може збільшити свою виробничу програму, а коли суспільна корисність визначеного товару падає, то в підприємств, які пропонують цей товар на конкретному ринку, є такі варіанти для господарського маневру: зменшити виробничу програму; диверсифікувати свої маркетингові зусилля, направивши їх, якщо це можливо, на інші ринки; знизити ціну на товар. Насиченість більшості вітчизняних ринків продукції машинобудування менша за їх місткість, що створює сприятливі умови для розвитку такої діяльності.

Література:

1. Балабанова Л.В. Маркетинг: підручник / Л.В.Балабанова. – К.: Знання-прес, 2004. – 645 с.
2. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підручник / С.С.Гаркавенко. – К.: Лібра, 2002. – 712 с.
3. Крикавський Є.В. Маркетингова інформація: підручник / Є.В.Крикавський, І.О.Дейнега, О.А.Кратт. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2014. – 416 с.
4. Голубков Е.П. Маркетинг: словарь-справочник / Е.П.Голубков. – М.: Дело, 2001. – 440 с.
5. Статистика рынка товаров и услуг: учебник / Под ред. И.К. Беляевского. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 656 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2003. – 1440 с.
7. Україна у цифрах у 2015 році: статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 239 с.
8. Статистичний щорічник України за 2015 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 574 с.

Сікестіна Н.Г.

Postgraduate

National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute, Ukraine

PROVIDING OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISE ACTIVITY IN THE CHANGEABLE ENVIRONMENT

Сікестіна Н.Г.

здобувач

Національний політехнічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА В МІНЛИВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

The article considers the factors of ensuring the economic efficiency of the machine-building enterprise. An analysis of product's competitiveness components is given - a weighty factor affecting the company's activities in a market environment.

Keywords: *enterprise, economic efficiency, competitiveness of products, logistic competitiveness of products.*

В статті розглянуто фактори забезпечення економічної ефективності діяльності машинобудівного підприємства. Дається аналіз складових конкурентоспроможності продукції – вагомий фактор, що впливає на діяльність підприємства в ринковому середовищі.

Ключові слова: *підприємство, економічна ефективність, конкурентоспроможність продукції, логістична конкурентоспроможність продукції.*

Забезпечення економічної ефективності промисловості й вихід її з економічної кризи останніх років нерозривно пов'язані з можливістю реалізовувати вироблену продукцію за ринкових умов. Причиною недостатнього рівня економічної ефективності діяльності вітчизняних підприємств є випуск продукції, яка не завжди має необхідний рівень конкурентоспроможності (для її реалізації на певному ринку).

У зв'язку із цим постає завдання дослідити конкурентоспроможність продукції підприємств і фактори, які впливають на її рівень. Як показує практика, здебільшого на підприємствах конкурентоспроможність продукції розраховують за технічними характеристиками, які відносяться до якості продукції, та за ціною продукції. Інші ж фактори конкурентоспроможності продукції при її оцінці не враховуються. Такий підхід до визначення конкурентоспроможності продукції негативно позначається на ефективності діяльності підприємств.

При виборі стратегії реалізації продукції підприємство насамперед має керуватися її конкурентоспроможністю на ринку. Саме тому аналіз та оцінка конкурентоспроможності продукції стають основним напрямком розробки маркетингової політики підприємства.

Для виявлення галузей, в яких підприємство досягло більш високих результатів у порівнянні з конкурентами, використовується поняття «конкурентні переваги». Саме ці переваги дозволяють правильно розробити стратегію позиціонування товарів на ринку, вибравши цільові сегменти ринку підприємства й сконцентрувавши там його фінансові ресурси

Розглянемо фактори конкурентних переваг товару. Деякі вчені [1-2] пропонують в ринкових умовах діяльності підприємств і відповідно до цінової та нецінової конкуренції фактори конкурентних переваг розглядати як «цінові» та «нецінові». Зрозуміло, що при функціонуванні підприємства в умовах цінової конкуренції значна увага приділяється зниженню витрат на виробництво продукції.

Але слід зазначити, що для конкурентоспроможності продукції підприємства важливі й нецінові фактори, до яких відносять якість товару, імідж торгової марки та репутацію виробника. Як відомо, на ціну продукції впливає її якість, тому віднести останню до нецінових факторів не видається можливим, тому що йде диференціація якості відносно ринкових сегментів.

Забезпечення рівня конкурентоспроможності продукції, яку випускають підприємства, залежить від багатьох факторів, основні з яких наведені вище. Беручи до уваги розглянуті поняття конкурентоспроможності продукції, підготовки виробництва, підприємства, можна констатувати, що конкурентоспроможність – це узагальнена економічна категорія, яка характеризує економічну ситуацію в певному конкурентному середовищі, яке включає перед виробничі, виробничі, розподільні процеси та реалізацію товару, а також експлуатацію продукції.

Показники зовнішнього формування визначають загальну ситуацію на ринку товару, що склалася на цей час. Важливість і необхідність їхнього ретельного вивчення й оцінки обумовлені тим, що ці фактори дуже складно представити в кількісному вираженні й оцінити їхній вплив при розрахунку рівня конкурентоспроможності продукції.

Забезпечення економічної ефективності діяльності підприємства є складним і об'ємним процесом, що включає вибір товарної та цінової політики підприємства, обґрунтування рівня конкурентоспроможності продукції і способів просування товару до споживачів. Основні фактори, які впливають на вирішення цієї проблеми, обґрунтовано в роботах [3-6].

Аналізуючи фактори економічної ефективності машинобудівного підприємства й конкурентоспроможність його продукції, можна зробити висновок, що на них впливають однакові фактори. На думку автора цієї роботи, показник конкурентоспроможності продукції є первинним стосовно до економічної ефективності діяльності підприємства, тобто зумовлює досягнення певної величини останньої. Надалі вирішення проблеми підвищення економічної ефективності діяльності підприємства розглядається з позицій вищесказаного. Рівень конкурентоспроможності продукції визначається шляхом знаходження комплексного індексу конкурентоспроможності продукції.

У літературних джерелах використовується інтегральний індекс рівня конкурентоспроможності продукції і розраховується як відношення індексу якості до індексу ціни. Однак у ринкових умовах на рівень конкурентоспроможності продукції впливають і нецінові та логістичні фактори, що розглядаються в [6]. Тоді вказану методику використати неможливо, оскільки вона не допускає оцінки впливу нецінового та логістичного факторів конкурентоспроможності продукції.

Таким чином, оцінка конкурентоспроможності товару, яка відображена в сучасній економічній літературі, ґрунтується на врахуванні тільки двох, хоча й інтегральних, показників – його якості та ціни споживання, тобто конкурентоспроможність можна уявити як функцію цих двох показників.

Таблиця 1

Співвідношення ступеня ризику впливу МКС та економічної ефективності діяльності підприємства

Ступінь ризику впливу МКС	Чисельне значення	Економічна ефективність діяльності підприємства	Чисельне значення
Дуже високий	0,8-1,0	Негативна	0,0 та нижче
Високий	0,64-0,8	Дуже низька	0,0001 -0,001
Середній	0,37-0,64	Середня	0,001-0,1
Низький	0,2-0,37	Висока	0,1-1
Дуже низький	0,0-0,2	Дуже висока	1 та вище

Складові мінливого конкурентного середовища представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Складові мінливого конкурентного середовища

Джерело інформації	Ключовий акцент
[7]	1. Економічний потенціал виживання підприємства 2. Вплив зовнішнього середовища 3. Оцінка перспектив розвитку підприємства 4. Загальна стратегія розвитку підприємства
[8]	1. Невизначеність умов господарювання 2. Непередбачуваність політичних, економічних, соціальних та технологічних змін 3. Інноваційні підходи до формування дієвої конкурентної стратегії 4. Отримання підприємством конкурентних переваг 5. Ринкова стійкість підприємства 6. Досягнення максимальної ефективності в довгостроковому періоді діяльності 7. Максимальна реалізація конкурентного потенціалу.
[9]	1. Економічний потенціал 2. Фактори мікросередовища – ті, що формуються на рівні самого підприємства та обумовлені його організаційно-управлінськими, ресурсними, фінансовими характеристиками; 3. Фактори макросередовища – чинники зовнішнього впливу, що виникають за межами підприємства (на державному та світовому рівнях).
[10]	1. Показники фінансової звітності в контексті їх конкурентоспроможності; 2. Стан активів підприємства та джерел їх формування; – проаналізувати ефективність функціонування підприємства за умов конкурентного середовища; 3. Відповідність рівнів балансової напруги та операційної безпеки за умов загострення конкурентної боротьби.
[11]	1. Стратегія як програма функціонування підприємства в зовнішньому середовищі, взаємодії з конкурентами, задоволення клієнтів, реалізації інтересів акціонерів, зміцнення конкурентних позицій підприємства 2. Конкурентна боротьба 3. Парадигма стратегічного управління підприємством

На практиці критерії, за якими споживач оцінює й обирає товар, містять набагато більше показників, ніж тільки ціна та якість. Тому з позицій маркетингу при оцінці конкурентоспроможності товару необхідно враховувати не тільки вимоги споживача до його ціни та якості, але й вимоги, що висувуються в основному до сфери укладання угоди та експлуатації товару, такі, наприклад, як оперативність поставки, забезпеченість запчастинами, організація сервісу, репутація країни-виробника і конкретного постачальника тощо.

В свою чергу ризик впливу мінливого конкурентного середовища (МКС) співвідноситься із величиною економічної ефективності наступним чином (табл.1).

Пропонується розвинути ідею про вплив конкурентоспроможності товару (продукції) на економічну ефективність діяльності підприємства.

На погляд автора цієї роботи, доцільно розраховувати комплексний показник конкурентоспроможності продукції (товару) з огляду на такі фактори: якість продукції, ціна, нецінові та логістичні фактори. Якщо в цьому показнику врахувати всі вище перелічені критерії споживачів конкретного ринку, то він відобразить реальну конкурентоспроможність, оскільки для успішного продажу товару необхідно, щоб він з'явився на тому ринку, на якому дійсно необхідний, у потрібній кількості і в певний момент часу, щоб споживач був підготовлений до появи даного товару, а маркетингова програма була б кращою, ніж у конкурентів.

Теоретично комплексний показник конкурентоспроможності продукції (без урахування нецінового й логістичного факторів) може бути відносно високим, в той час як продукція реалізується не в запланованих обсягах, тому що споживач може віддати перевагу продукції того підприємства, яке забезпечує його необхідними послугами (конкурентоспроможність продукції нецінова). Тому може спостерігатися ситуація, при якій високий рівень конкурентоспроможності продукції з якості та ціни не забезпечує достатнього рівня рентабельності продукції та підприємства в цілому.

Суттєвого зниження логістичних витрат можна досягти у постачальницькій та збутовій логістиці, тому що там може бути варіантність, а виробнича сфера забезпечується існуючим виробничим процесом. Тому далі розглядатимемо постачальницьку та збутову логістику, які включають складську та транспортну логістики. Орієнтація на мінімізацію витрат залишається актуальною, але лише за умов, що буде знайдено оптимальний рівень співвідношення витрат і рентабельності основного та оборотного капіталу, задіяного в рамках ринкової стратегії.

На більшості вітчизняних підприємств в їхніх логістичних системах (постачальницькій та збутовій) не проводиться вибір оптимального варіанту витрат. Вибір оптимального варіанту як у постачальницькій, так й у збутовій логістиці зменшує собівартість одиниці продукції, що дозволить знизити ціну на продукцію, яка реалізується на різних ринках, виходячи з їхньої кон'юнктури, а також збільшити прибуток при незмінній ціні. Тому логістика впливає на рівень конкурентоспроможності продукції та обумовлює його.

Використовуючи логістичний фактор, можна підвищити конкурентоспроможність продукції.

Для забезпечення економічної ефективності діяльності підприємств та їхнього стратегічного розвитку постає необхідність шукати додаткові можливості подальшого зниження витрат і собівартості продукції, підвищення рівня якості обслуговування споживачів. У цей час на західних підприємствах традиційні сфери застосування логістики злилися воедино, створивши стратегічну інноваційну систему.

У сучасних умовах логістичний фактор дає позитивний результат в операційному менеджменті при прийнятті часткових рішень у сфері товароруху та зниження витрат на транспортування і зберігання товару в складських приміщеннях. Для наочності й систематизації розглянемо напрямки логістики на сучасному машинобудівному

підприємстві, відповідно до яких визначатиметься логістичний фактор конкурентоспроможності [12].

Отже, можна дати авторське визначення категорії «логістична конкурентоспроможність продукції» – це сукупність дій щодо підвищення економічної ефективності закупівельної, транспортної, складської та розподільчої діяльності підприємства, що відбувається шляхом мінімізації витрат у цих сферах. А «логістичні складові конкурентоспроможності продукції» являють собою напрямки мінімізації логістичних витрат підприємства, відповідно: закупівельної, транспортної, складської та розподільчої логістики.

Підсумовуючи сказане, можна зробити такий висновок: високий рівень конкурентоспроможності продукції, що не включає неціновий та логістичний фактори, не завжди забезпечує достатній рівень рентабельності продукції, а отже, підприємства в цілому.

Фактори конкурентоспроможності продукції є також факторами економічної ефективності діяльності підприємства, отже, конкурентоспроможність у цілому є складовою останньої. У той же час не завжди високий рівень конкурентоспроможності продукції забезпечує високу рентабельність продукції та підприємства в цілому. У зв'язку із цим актуальним є поглиблене дослідження взаємозв'язку конкурентоспроможності продукції підприємства та його економічної ефективності.

Слід зазначити, що систематизація основних факторів, які впливають на діяльність підприємства, в значній мірі допомагає оцінювати й прогнозувати її економічну ефективність. Одним з факторів підвищення економічної ефективності є забезпечення певного рівня конкурентоспроможності продукції. На конкурентоспроможність продукції підприємства впливають такі фактори, як якість продукції, ціна, нецінові та логістичні фактори.

На основі аналізу існуючих досліджень в сфері управління конкурентоспроможністю продукції та економічною ефективністю діяльності підприємства в ринкових умовах виявлені фактори, які на них впливають.

Отже, можна констатувати, що для забезпечення економічної ефективності діяльності підприємства за умов мінливого конкурентного середовища, її варто розглядати з позицій обґрунтування якісних та цінових, нецінових та логістичних факторів, які формують подальший розвиток підприємства за умов врахування ризику впливу МКС.

Визначено, що в поточному періоді досягнутий рівень конкурентоспроможності продукції підприємства дозволяє йому отримати певну величину економічної ефективності. У плановому періоді отримана в поточному році величина економічної ефективності діяльності підприємства дозволить виготовити продукцію з потрібним рівнем її конкурентоспроможності.

Література:

1. Воронов А. А. Показатели и методы оценки эффективности организационно-экономического механизма управления промышленным предприятием /А. А. Воронов, В.Ф. Катичев. // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 4. – С. 98–108.
2. Дороніна М. С. Управління економічними та соціальними процесами підприємства [Текст] : збірник наукових праць / Дороніна М.С. – Х. : ХДЕУ, 2002. – 431.
3. Сикетина Н. Г. Взаимосвязь конкурентоспособности продукции и экономической эффективности деятельности предприятия / Н. Г. Сикетина // Бизнес-Информ. – 2008. – № 1. – С. 112-115.
4. Сикетіна Н. Г. Обґрунтування вибору варіантів розробки програми щодо підвищення економічної ефективності діяльності підприємства / Н. Г. Сикетіна // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. Темат. вип. : «Технічний прогрес та ефективність виробництва». – Харків : НТУ «ХПІ». – 2009. – № 36. – С.37–141.
5. Сикетіна Н. Г. Вплив нецінового й логістичного факторів на конкурентоспроможність продукції / Н. Г. Сикетіна // Матеріали ІХ науково-практичної заочної конф. [«Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи»]. – Запоріжжя : «Copy Art». – 2011. – С. 76–79.

6. Сікетіна Н. Г. Обґрунтування логістичного фактору конкурентоспроможності продукції / Н. Г. Сікетіна // Матеріали ІХ науково-практ. заоч. конф. [«Молода наука України: перспективи та пріоритети розвитку»]. – Київ : «Сору Арт». – 2011. – С. 105–108.
7. Фролова Л., Григоваш О. Стратегічне управління економічним потенціалом підприємства торгівлі / Л. Фролова, О. Григоваш // Вісник КНТЕУ. 2012. № 5. – С.2 -7.
8. Гросул В.А., Афанасьєва М.В. Теоретичні аспекти визначення сутності категорії «конкурентний потенціал» підприємства у сучасному науковому полі / В.А. Гросул, М.В. Афанасьєва // Економіка Крима №4(45), 2013, С.280-284.
9. Безручко О. О. Особливості управління економічним потенціалом підприємства в умовах мінливого зовнішнього середовища / О.О. Безручко // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. № 1/ (3). 2014 Серія «Економічні науки». С. 96-99.
10. Рзаєв Г.І. Характеристики конкурентоспроможності підприємства та напрями її оцінки / Г.І. Рзаєв // Вісник Хмельницького національного університету 2011, № 5, Т.2 Серія «Економічні науки». С. 166-171.
11. Кравченко О.В. Поняття стратегії в стратегічному управлінні / О.В. Кравченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. - 2007. - № 1(22). - С. 267-272.
12. Сікетіна Н. Г. Формування логістичної конкурентоспроможності продукції підприємства / Н. Г. Сікетіна // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. Темат. вип. : «Технічний прогрес та ефективність виробництва». – Харків : НТУ «ХПІ». – 2012. – № 25. – С. 65-68.

Trushkina N.V.

Researcher, Master of Economics

The Institute of Industrial Economics of the NAS Ukraine, Kiev, Ukraine

RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE ORGANIZATION OF THE MARKETING ACTIVITY OF COAL-MINING ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF INSTABILITY OF DEMAND

Трушкина Н.В.

научный сотрудник, магистр по экономике

Институт экономики промышленности НАН Украины, Киев, Украина

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СБЫТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УГЛЕДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ СПРОСА

Theoretical propositions are generalized, scientific and methodological approaches and practical recommendations for improving the organization of sales activities of coal mining enterprises in conditions of unstable demand have been developed.

Keywords: coal mining enterprise, power marketing activity, organization, instability of demand.

Обобщены теоретические положения, разработаны научно-методические подходы и практические рекомендации по совершенствованию организации сбытовой деятельности угледобывающих предприятий в условиях нестабильности спроса.

Ключевые слова: угледобывающее предприятие, сбытовая деятельность, организация, нестабильность спроса.

В современных условиях развития национальной экономики все большую актуальность приобретают проблемы повышения эффективности организации сбытовой деятельности угледобывающих предприятий с учетом последствий нестабильности спроса на угольную продукцию.

В результате проведенного исследования [1-3] выполнено теоретическое обобщение и решена актуальная научная задача по разработке научно-методических подходов и практических рекомендаций по совершенствованию организации сбытовой деятельности предприятий угольной промышленности в условиях нестабильности спроса. На основе полученных результатов сформулированы следующие основные выводы.

Выявлено, что отечественной угольной отрасли присущи специфические особенности организации процессов сбытовой деятельности, к которым можно отнести: постоянные колебания рынка угольной продукции; экономическую чувствительность к нестабильности спроса на уголь (профицит или дефицит), влияние фактора сезонности на

формирование материального потока угольной продукции; неравномерное развитие процессов потребления и добычи угля в Украине; сокращение объемов товарной и реализованной угольной продукции, рост объемов остатков угля на складах государственных угледобывающих предприятий; отгрузки угля только трем категориям потребителей: крупно-, средне- и мелкооптовым, хотя прямые поставки угольной продукции являются оптимальным каналом сбыта; изменения контрактных взаимоотношений между предприятием и потребителями угольной продукции; задолженность за реализованную угольную продукцию; ограничения финансовых ресурсов государственных угледобывающих предприятий.

На основании выполненного анализа существующих научных разработок по уточнению терминологического аппарата и с учетом особенностей развития отечественной угольной промышленности уточнено сущность и содержание понятий:

- «сбытовая деятельность угледобывающего предприятия», которое в отличие от существующих рассматривается как вид хозяйственной деятельности, связанной с процессом реализации угольной продукции с целью удовлетворения спроса и соблюдения условий контрактных взаимоотношений с различными категориями потребителей;

- «маркетинг взаимоотношений» как концепция маркетинга, сущность которой заключается в формировании партнерских взаимоотношений при организации процессов сбытовой деятельности угледобывающего предприятия на основе клиентоориентированного подхода к обслуживанию различных категорий потребителей угольной продукции;

- «клиентоориентированность» как инструмент формирования и развития системы партнерских отношений угледобывающего предприятия с потребителями в контексте реализации концепции маркетинга взаимоотношений, что способствует повышению качества и уровня обслуживания, сокращению затрат на организацию сбытовой деятельности;

- «обслуживание потребителей угольной продукции» как организация комплекса взаимосвязанных, последовательно выполняемых процессов сбытовой деятельности и транспортных услуг, направленных на удовлетворение спроса потребителей путем поставки им необходимого объема угля для осуществления производственного процесса (крупнооптовые), дальнейшей реализации угля с целью получения прибыли (среднеоптовые) и обеспечения бытовых нужд (мелкооптовые потребители);

- «сбытовая сеть» как модель партнерских взаимоотношений между участниками рынка угля (угледобывающие предприятия и различные категории потребителей угольной продукции: теплоэлектростанции, посреднические организации и т.п.) при организации процессов сбытовой деятельности.

Предложен сетевой подход к организации сбытовой деятельности угледобывающих предприятий на основе разработки трех возможных моделей сбытовых сетей. Первая модель состоит в договоренности угледобывающих предприятий с теплоэлектростанциями; при этом последние контролируют поставки угольной продукции, формируют цены на уголь (которую можно рассматривать как инвестиционные ресурсы в развитие угледобывающих предприятий). Преимуществом такой модели сбытовой сети является оптимальный уровень цен на уголь за счет организации прямых поставок.

Вторая модель сбытовой сети - формирование электронной биржевой платформы, главное назначение которой заключается в предоставлении услуг централизованного заключения биржевых контрактов путем проведения электронных биржевых торгов угольной продукцией. Преимуществом такой модели состоит в установлении оптимальной цены на основе реального баланса спроса и предложения на угольную продукцию исходя из конъюнктуры рынка.

Третья модель сбытовой сети - создание синдиката как формы партнерства угледобывающих предприятий с целью организации, контроля и регулирования совместной сбытовой деятельности. К преимуществам такого партнерства можно отнести организацию непрерывного процесса покупки угля у угледобывающих предприятий и его поставок на ТЭС; налаживание долгосрочных отношений с постоянными потребителями угля.

На основе расчета индексов сезонных колебаний выявлен и оценен уровень нестабильности спроса на угольную продукцию крупно- и среднеоптовых потребителей. Предложен клиентоориентированный подход к обслуживанию потребителей угольной продукции на основе их дифференциации, который в отличие от существующих основан на учете объемов ежегодного спроса различных групп потребителей и их специфических особенностей. Внедрение данного подхода позволит установить долгосрочные экономически выгодные взаимоотношения угледобывающего предприятия с потребителями, снизить уровень рисков и убытков за счет своевременного реагирования на возникновение возможных форс-мажорных обстоятельств во время транспортировки и реализации продукции и затраты в целом на сбытовую деятельность вследствие уменьшения простоев транспорта.

Установлено, что для совершенствования процессов обслуживания потребителей угольной продукции целесообразно использовать в едином комплексе системный, процессный и функциональный подходы. Главное назначение системного подхода заключается в повышении качества и уровня обслуживания потребителей угольной продукции, процессного - в результативности и эффективности управления, а функционального подхода - в оптимизации системы обслуживания различных категорий потребителей на основе реализации всего перечня функций управления. Сочетание этих подходов будет способствовать получению синергетического эффекта за счет повышения качества сервиса, уменьшения времени на доставку угля, увеличения объемов реализации, расширения рынков сбыта из-за появления новых сегментов.

С использованием методов статистического анализа выявлено, что на организацию сбытовой деятельности угледобывающих предприятий влияют различные факторы, которые систематизированы в две группы: экзогенные (политические, институциональные, рыночные, финансово-экономические, информационные), которые характеризуют внешнюю институциональную среду функционирования угледобывающих предприятий и показывают угрозы и препятствия в обеспечении организации их сбытовой деятельности, и эндогенные (маркетинговые, технологические, финансово-экономические), которые отражают внутренние возможности по формированию эффективной сбытовой политики.

Применение различных методов прогнозирования позволило установить инерционный и оптимистический сценарии развития сбытовой политики угледобывающих предприятий, на основе которых разработаны практические рекомендации по совершенствованию организации их сбытовой деятельности.

Совершенствован методический подход к выбору оптимального канала сбыта угольной продукции. Его сущность заключается в определении критериев для оценки и выбора оптимального канала сбыта угольной продукции, которые систематизированы в четыре группы: экономические (объем реализации угольной продукции, сокращение уровня затрат на организацию сбытовой деятельности, увеличение рентабельности реализации); организационные (своевременность оплаты за отгруженный уголь, установление долговременных партнерских взаимоотношений с потребителями за счет повышения уровня и качества обслуживания, надежности поставок, гибкость оплаты, возможность осуществления контроля за процессами сбытовой деятельности); рыночные (возможность адаптации к постоянным изменениям конъюнктуры рынка угля и институциональной среды) и информационные (возможность получения необходимой

информации и применения современных информационно-коммуникационных технологий).

С использованием метода анализа иерархий (метод Т. Саати), экспертного метода на основе балльной оценки и аналитически-оценочного метода доказано преимущество прямых поставок угля потребителям, что составляет почти 90% объема реализации угледобывающих предприятий. При расчете объема партии поставки угольной продукции крупнооптовым потребителям предложено учитывать такие факторы, как годовой спрос на уголь; цена 1 т товарной угольной продукции; затраты на организацию сбытовой деятельности (затраты на обслуживание потребителей и транспортировку угля); уровень инфляции и коэффициент рисков.

Доказано, что предложенный механизм реализации государственно-частного партнерства при управлении сбытовой деятельностью угледобывающих предприятий различных форм собственности на основе синдиката позволит своевременно реагировать на изменения в спросе на угольную продукцию и не только распределить риски между угольными предприятиями государственного и частного секторов, но и минимизировать их, организовывать непрерывные поставки и обеспечить гарантированные каналы сбыта угольной продукции для государственных угледобывающих предприятий.

Сформирована система контрактных взаимоотношений угледобывающего предприятия с различными категориями потребителей угольной продукции, под которой понимается совокупность взаимосвязанных элементов (объектов, субъектов, функций, методов, принципов, инструментов) для организации непрерывного процесса заключения и выполнения условий контрактов на поставку угольной продукции.

Обосновано, что к этапам подготовки контрактов на поставку угольной продукции целесообразно включить такие пункты: прогнозирование объемов отгрузки угольной продукции потребителям; сбор заявок на уголь; согласование сроков поставок, условий оплаты за уголь; формирование графиков транспортировки с учетом времени в пути и времени разгрузки вагонов или автомобильного транспорта; выбор вида транспорта, заключение контрактов на транспортное обслуживание с погрузочно-транспортным управлением или автотранспортным предприятием; заключение контрактов на поставку угольной продукции потребителям; применение штрафных санкций к крупнооптовым потребителям в случаях их несвоевременного отказа от поставки или просрочки уплаты на отгруженный уголь. Эти процессы контрактной работы должны реализовываться через весь комплекс функций управления: прогнозирование, планирование, организацию, учет, контроль, анализ, регулирование.

Предложен методический подход к оценке ожидаемого экономического эффекта от реализации мероприятий по совершенствованию организации сбытовой деятельности угледобывающих предприятий, который заключается в экономии затрат на сбыт за счет согласованности действий между угледобывающим предприятием и погрузочно-транспортным управлением при заключении контрактов на оказание транспортных услуг; оптимизации графиков движения вагонов; рационального использования вагонов по грузоподъемности; снижения времени на обслуживание потребителей угольной продукции. Данный методический подход апробирован на ряде отечественных предприятий угольной промышленности. Расчеты показывают, что ожидаемый экономический эффект на «Шахтоуправление «Павлоградское» составляет 46,6 тыс. грн, «Шахта «Степная» ПАО «ДТЭК Павлоградуголь» - 52,8 тыс. грн.

Литература:

1. Трушкіна Н.В. Збутова діяльність вітчизняних вугледобувних підприємств: тенденції та сценарії розвитку / Н.В. Трушкіна // Інноваційна діяльність та економічна безпека підприємств: колективна монографія / За заг. ред. Л.М. Савчук, Daniel Fic. – Дніпро: Пороги, 2017. – С. 369-377.
2. Трушкина Н.В. Клиентоориентированность как фактор повышения качества обслуживания потребителей промышленного предприятия / Н.В. Трушкина // Competitive ability of business

organizations: estimation methods and enhancement strategies: collective monograph. - Thorpe Bowker, Melbourne, Australia, 2017, pp. 53-63.

3. Трушкіна Н.В. Державно-приватне партнерство як інструмент управління збутовою діяльністю вугледобувних підприємств України / Н.В. Трушкіна // Strategic estimations and vectors of Ukraine's social and economic development in the conditions of European integration and the world partnership: monograph. - Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017, pp. 159-168.

Levitskiy T. Yu.

graduate student

Daghestan State Technical University, Makhachkala, The Russian Federation

QUALITY OF CONSTRUCTION PRODUCTION AS A FACTOR OF GROWTH OF COMPETITIVENESS OF THE ORGANIZATION

Левицкий Т.Ю.

аспирант

ФГБОУ ВО «Дагестанский государственный технический университет»,

г. Махачкала, Российская Федерация

КАЧЕСТВО СТРОИТЕЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ КАК ФАКТОР РОСТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

The quality management of construction products should be considered as a subsystem of the system of ensuring the competitiveness of Russian construction organizations. Construction products should not only meet the standard, but also meet the operational requirements, and consumer preferences.

Keywords: *construction products, strategy, quality, competitiveness, system of indicators.*

Управление качеством строительной продукции следует рассматривать как подсистему системы обеспечения конкурентоспособности российских строительных организаций. Строительная продукция должна не только соответствовать стандарту, но и удовлетворять эксплуатационным требованиям, и потребительским предпочтениям.

Ключевые слова: *строительная продукция, стратегия, качество, конкурентоспособность, система показателей.*

Качество строительной продукции является основным фактором достижения ее конкурентоспособности. При формировании стратегии повышения конкурентоспособности в первую очередь ресурсы следует направлять на повышение качества строительной продукции.

Целью стратегического управления строительным предприятием является, прежде всего, выпуск конкурентоспособной продукции на долгосрочный период.

Для эффективного управления строительным производством необходим соответствующий инструментарий, главным из которых является стратегическое управление качеством строительной продукции, которое представляет собой систему менеджмента, включающую в себя такие мероприятия как формирование организационной структуры системы качества на время ее разработки, внедрения и функционирования, формирование предварительной модели системы качества строительной продукции и методического подхода к ее реализации, разработку и утверждение политики предприятия в области качества, изучение теории и передового опыта по управлению качеством, распределение полномочий и ответственности между подразделениями строительного предприятия за качество строительной продукции по компонентам системы качества продукции, т.е. все то, что необходимо строительной компании для достижения целей хозяйственной деятельности.

Для обеспечения конкурентного преимущества предприятие, в том числе и строительное, должно предлагать покупателям продукцию, которую покупатели предпочтут продукции других компаний. Чтобы обеспечить конкурентное преимущество, предприятия используют различные стратегии. Концепция управления качеством предусматривает четыре уровня качества: первый уровень – соответствие стандарту. Качество строительной продукции должно оцениваться как соответствующее или

несоответствующее требованиям стандарта. Необходимо выяснить требования, утвердить стандарт, а также инструкции и процедуры проверки качества продукции. Инструментами при этом могут служить статистический контроль качества и организационная структура производства; второй уровень – соответствие использованию.

Строительная продукция должна не только соответствовать стандарту, но и удовлетворять эксплуатационным требованиям. О качестве продукции должны заботиться не только производственные подразделения строительной компании, но и службы маркетинга, исследований и разработок, планирования, контроля качества, сбыта и сервиса. Но при этом требуется учитывать, что более высокое качество приводит к более высоким затратам, а значит и к повышению цены на строительную продукцию; третий уровень – соответствие фактическим требованиям рынка. В идеале это означает высокое качество при низкой цене. Но для достижения таких результатов необходимо изменить всю систему работы.

Единственным путем достижения низкой стоимости при высоком качестве является бездефектное производство. А это, прежде всего, зависит от сознательности рабочих и их постоянных усилий по обеспечению качества строительной продукции. Все рабочие должны постоянно определять дефекты или ошибки. Если подобное быстрое исправление ошибок и стремление к улучшению качества будут организованы на каждой ступени производства, то дефекты сведутся к минимуму. Это и есть контроль процесса, в котором должен участвовать весь персонал строительной компании; четвертый уровень – соответствие скрытым потребностям.

В настоящее время на рынке строительной продукции сосредоточено большое число строительных компаний, продукция которых мало отличается по уровню качества и удовлетворяет все явные, очевидные требования покупателей. Поэтому преимущество при сбыте получает продукция, отличающаяся своим качеством и учитывающая скрытые потребности покупателей.

Стратегическое управление качеством строительной продукции включает в себя следующие основные стадии:

1. Контроль в процессе разработки новой строительной продукции;
2. Оценку, контроль и планирование качества поставляемых строительных материалов;
3. Входной контроль строительных материалов;
4. Оценку качества производственного процесса;
5. Специальные исследования в области качества строительной продукции;
6. Обучение методам обеспечения качества, повышение квалификации персонала строительного предприятия и т.д.

Управление качеством строительной продукции следует рассматривать как подсистему системы обеспечения конкурентоспособности российских строительных компаний в целом. Система обеспечения конкурентоспособности – это система, состоящая из внешнего окружения строительной компании и ее внутренней структуры, нацеленная на обеспечение конкурентоспособности строительной продукции.

Общая модель проектирования и разработки продукции с учетом основных аспектов качества строительной продукции может состоять из следующих этапов:

- планирование уровня качества продукции;
- проектирование требований к качеству продукции;
- подготовка проекта в соответствии с техническими условиями на продукцию до начала ее производства или поступления в эксплуатацию;
- проверка на соответствие плановым показателям и другим техническим условиям проекта. На этом этапе может оцениваться экологическая эффективность строительной продукции, например, по результатам оценки жизненного цикла;

- выпуск продукции (поставка ее на рынок, обмен информацией о характеристиках продукции и выгодах для потребителей);
- оценка соответствия продукции ожиданиям потребителей, организации и других заинтересованных сторон.

Такой подход позволил исследовать взаимосвязь и роль качества продукции в повышении конкурентоспособности, в функционировании и развитии строительного предприятия, разработать методы их измерения и оценки. Существует целый ряд исследований, посвященных методам измерения и оценки качества, в основе которых лежат свойства ресурсов (производственные, кадровые, экономические, финансовые), однако, целостной, обобщенной оценки конкурентоспособности они не дают. Попытки разработки агрегированного показателя оценки уровня конкурентоспособности продукции на основе повышения качества связаны с решением целого ряда проблем: потребовалась разработка интегрального показателя оценки качества строительной продукции; обеспечение корректности оценки; проверки методов оценки на практике, чему будут посвящены будущие исследования.

Литература:

1. Зинченко Н.В., Левицкий Т.Ю. Стратегическое позиционирование строительной продукции на конкурентном рынке // Вестник Дагестанского государственного технического университета. Технические науки. – 2015.- № 37. – С. 124-131.
2. Эсетова А.М., Карибова И.Ш. Стандарты качества как фактор повышения конкурентоспособности строительной продукции // Проблемы современной экономики. Евразийский международный научно-аналитический журнал №1 (33) 2010.

Esetov A. M.

PLEKHANOV RUSSIAN UNIVERSITY OF ECONOMICS, Moscow, The Russian Federation

TRENDS AND PROSPECTS OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS DEVELOPMENT BETWEEN RUSSIA AND GERMANY

Эсетов А.М.

*Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова, г. Москва,
Российская Федерация*

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ РОССИИ И ГЕРМАНИИ

The development of trade and economic relations between the Russian Federation and the Federal Republic of Germany covers a long historical period and in many respects plays a significant role in the economy of both countries. At present, Russian-German trade and economic relations are aimed at achieving long-term goals, including the creation of the most favorable conditions for all forms of cooperation

Key words: *international economic, trade and economic, investments*

Развитие торгово-экономических отношений между Российской Федерацией и Федеративной Республикой Германии охватывает длительный исторический период и во многом играет значительную роль в экономике обеих стран. В настоящее время российско-германские торгово-экономические отношения направлены на достижение долгосрочных целей, в том числе на формирование максимально благоприятных условий для всех форм сотрудничества.

Ключевые слова: *международная экономика, торговля и экономика, инвестиции*

На протяжении длительного периода времени Германия и Россия являются стратегическими политическими и экономическими партнерами.

С момента установления дипломатических отношений Германии с Российской Федерацией 25 декабря 1991 года торгово-экономические отношения между странами приобрели наиболее стабильный характер. Сложившийся опыт российско-германских партнерских торгово-экономических отношений представляет практический интерес и положен в основу исследования по теме выпускной квалификационной работы. ФРГ обладает устойчивыми конкурентными преимуществами во всех важнейших отраслях экономики, таких как: приборостроение, автомобилестроение, авиастроение,

электротехника, производство медицинской техники, транспортные средства, химическая, фармацевтическая промышленность, станкостроение, производство сельхозтехники, двигателей и приводов, различных аппаратов и измерительных приборов.

В большей степени основу динамичного развития экономики ФРГ определяют инициативы предпринимателей, так как почти 70 % рабочих мест создано на предприятиях малого и среднего бизнеса с высоким уровнем рентабельности и реализации научно-технических идей.

Наиболее активно развиваясь с конца девяностых годов прошлого века, стратегическое партнерство России и Германии имеет надежную нормативную и институциональную базу в самых разных сферах деятельности. Основу нормативно-правовой базы современных торгово-экономических отношений между странами составляет Договор о Добрососедстве 1990 года и заявления руководителей государств за период 1991 - 2010 гг. [1- 2].

Стремительное падение товарооборота между ФРГ и Россией было обусловлено финансовым кризисом в России 1998 года, который привел к тотальному обесцениванию рубля.

Значительно уменьшился объем поддержки по реализуемой программе «ТРАНСФОРМ» [9,с.5]. С помощью консультационной программы «ТРАНСФОРМ» Федеральное правительство способствовало процессам реформ, проходивших в Центральной и Восточной Европе и в странах СНГ. В рамках программы, проходившей в период 1993- 2001 гг. в России были осуществлены около трехсот проектов на сумму равную выше 200 млн. евро. И попутно, в этот период сумма поддержки сократилась на 120 миллионов евро [10,с.7]. За этим последовало снижение качества условий кредитно-финансовых отношений, первоначально в предоставлении государственной гарантии экспортерам ФРГ в машиностроительной сфере

Положительные тенденции стали проявляться в 2000 г., когда внешнеторговый оборот между странами за счет роста объемов российского экспорта увеличился по сравнению с 1999 г. более чем на 25 % .

С начала XXI века положительное воздействие на динамику торгово-экономических отношений оказали систематические переговоры между руководителями государств, а также между парламентскими структурами стран. Постепенно улучшается институциональная основа торгово-экономических отношений.

К наиболее существенным соглашениям, формирующим взаимовыгодное сотрудничество между странами, можно отнести: договоренность о научно-техническом сотрудничестве (2009г.); о деятельности культурных и информационных центров (2012г.); о создании и функционировании российского дома науки и культуры, а также немецкого культурного центра им. И. Гете (2013 г.) [1-7].

В 2002 г. начала функционировать двусторонняя Рабочая группа высокого уровня для решения стратегически вопросов экономического и финансового сотрудничества, получившая статус постоянно действующего органа. Благодаря принятым двусторонним усилиям в 2004 г., Германия вновь заняла позиции лидера по сравнению с другими торговыми и экономическими партнерами РФ, составляя почти 10% внешнеторгового оборота [3].

В 2007 году начала функционировать РГВП (Российско-Германская внешнеторговая палата), в состав которой входят сегодня более 800 компаний. Эффективен механизм межгосударственных двусторонних консультаций на высшем уровне и форум российско-германской общественности «Петербургский диалог».

Президент РФ В.В. Путин отметил, что, «несмотря на антироссийские настроения в западных СМИ, отношения между Россией и Германией сохраняются», в развитие которых было предложено «прекратить экономическую блокаду, восстановить финансовые и банковские связи» [7]. Президентом РФ в 2015 г. с канцлером Германии

Ангелой Меркель состоялось семь официальных встреч, а 2016 г. был объявлен годом российско-германского молодежного обмена. В Сочи 2 мая 2017 года состоялась очередная встреча руководителей государств.

В соответствии с данными официального сайта министерства иностранных дел ФРГ есть определенные принципы, с помощью которых развиваются отношения между Россией и Германией: публичные обсуждения политических вопросов; экономическая интеграция; социально-культурный и научно-технический обмен, а также открытый диалог гражданских обществ в рамках «Петербургского диалога» [4-6].

В целом, в развитии торговоэкономических отношений РФ и ФРГ прослеживаются следующие закономерности:

- сохранение открытого доверительного диалога между руководителями стран и развитие на этой основе взаимовыгодных торгово-экономических отношений;

- Германия и Россия исторически взаимные торгово-экономический партнеры, и одновременно определяющие факторы ее внешней политики;

- в системе нынешних двусторонних торгово-экономических связей и международных и мировых хозяйственных отношений между странами бывшего Советского Союза, западными и восточными европейскими государствами, а также странами Европейского союза и СНГ присутствует явный европейский контекст и безусловная интеграция в данные отношения.

- торгово-экономические отношения направлены на реализацию долгосрочных стратегических задач, в том числе на поддержание взаимовыгодных условий как для российско-германской экономической интеграции, так и для взаимодействия на многосторонней основе с другими государствами и международными организациями.

- создана взаимовыгодная и наиболее прочная нормативно- правовая, а также институциональная основа торгово-экономических отношений между странами.

Однако с 2012 года в российско-германских отношениях наблюдаются кризисные тенденции, а именно, прослеживается ряд проблем, таких как, сложность инвестирования в российскую экономику; различия в понимании сущности модернизации отношений; недостаточное количество глобальных инновационных проектов.

Несмотря на некоторое охлаждение отношений, Германия всегда являлась для нашей страны действительно необходимым и устойчивым партнером, особенно в торговой, инвестиционной и социально-культурной деятельности, так как это партнерство основывается, безусловно, на взаимных интересах Германии и России, проявляя реальную потребность стран в сохранении и расширении всех форм сотрудничества. Главным мотивом развития современных отношений между странами остается экономическая взаимозаинтересованность партнеров.

В настоящее время российско-германские торгово-экономические отношения характеризуются более высокой динамикой, несмотря на снижение торговой активности в период рецессии, с учетом чего, можно выделить следующие характерные особенности их развития.

Как свидетельствует практический опыт, Германия на протяжении многих лет является значимым экспортером в Россию машин и оборудования. Объем поставок в среднем составляет около 60% объема немецкого экспорта на таможенную территорию нашей страны. По данным российской статистики доля Германии во внешнеторговом обороте России в 2016 г. достигла 8,7% .

Среди торговых контрагентов Германии Россия занимает 13 - 14 место. Например, экспорт газа из России удовлетворяет постоянно растущие потребности ФРГ в нем на 34%, нефти – на 33%; потребность в цветных металлах и минеральных ресурсах – более чем на 10%. Наиболее эффективным является производственно-техническое направление

отношений, предполагающее получение Россией техники и технологий из Германии для функционирования энергетического сектора экономики. Подтверждением этому является строительство газопровода «Северный поток», который экономически объединяет интересы России и Германии.

Проект «Северный поток» реализуется известными на мировом рынке и конкурентоспособными компаниями России и Германии ПАО «Газпром», а с немецкой стороны в нем участвуют Wintershall Holding GmbH и E.ON SE.

В товарной структуре экспорта немецких товаров в Россию преобладает продукция, производимая такими отраслями как: машиностроение, автомобилестроение и химическая промышленность.

Несмотря на достаточно высокий и устойчивый уровень торгов-экономических отношений, как свидетельствует отчетная информация Российско-Германской внешнеторговой палаты (ВТП), число предприятий с немецким участием в 2016 году сократилось на 6% [9].

По официальным данным, полученным ВТП в Федеральной налоговой службе России, общая численность действующих на территории РФ представительств, филиалов и юридических лиц с участием граждан и предприятий из Германии составила 5237 компаний, тогда как, в 2015 году на российском рынке числилось 5583 таких компаний. Таким образом, сокращение количества компаний составило 6%.

Эксперты РГВП отмечают, что такая тенденция скорее всего вызвана новым порядком перерегистрации торговых представительств и дочерних компаний, вступившим в силу 1 января 2015 года [9]. В результате нововведений и связанным с этим переводом реестра этих структур из Государственной регистрационной палаты в налоговые органы представительства и филиалы иностранных компаний на протяжении 2015-2016 гг. сталкивались с серьезными процедурными сложностями и необоснованными отказами при перерегистрации.

Всего в 2016 г. российский рынок покинуло 346 компаний с немецким участием (2015 г. – 417 компаний). Вместе с этим, несколько увеличилось количество представительств и филиалов германских компаний – до 544 (в 2015 г. – 541).

На наш взгляд, наблюдается интересный факт – количество юридических лиц сокращается, а число представительств и филиалов растет. Данная тенденция наблюдается уже в течение нескольких лет (ВТП ведет статистику с 2010 года). Свыше 50% предприятий дислоцируются только в столичных городах – Москве (2110) и Санкт-Петербурге (710). Однако в последние два года до 2385 предприятий открыли свои представительства в российских регионах. Подавляющее большинство торговых представительств и дочерних фирм расположены в Москве, что подтверждается такими данными: 739 представительств и филиалов немецких фирм и 2120 юридических лиц.

В настоящее время интересы немецких компаний реализуются в 80 из 85 российских субъектов. Партнерские отношения между государствами на уровне межрегиональных связей поддерживают 23 субъекта РФ и 14 земель ФРГ. В настоящее время заключено более 170 соглашений с регионами и достигнуты договоренности по различным направлениям совместной деятельности. Наиболее тесные отношения с германскими землями помимо Москвы, Санкт-Петербурга, имеют Новгородская, Саратовская, Калининградская и ряд других областей, Краснодарский край. В тоже время, все ощутимее становится деятельность российских компаний в Германии [9].

В настоящее время в ФРГ функционируют около трех тысяч российских компаний, выполняющих торгово-закупочные операции.

В целом в ФРГ осуществляют деятельность 350 российских внешнеторговых объединений, совместных предприятий и фирм [8].

Следует заметить, что Председатель правления РГВТП Маттиас Шепп считает, что «кризис последних лет затронул и немецкие компании, а сейчас мы наблюдаем очищение

рынка. Многие германские компании по-прежнему верят в высокий потенциал российского рынка и продолжают инвестировать» [8]. Германия входит в число крупнейших зарубежных инвесторов России.

В тоже время, к причинам замедления динамики торгово-экономических отношений между Россией и Германией можно отнести: геополитические процессы; экономическую ситуацию в России в период 2015-2016 гг.: девальвацию рубля, снизившую покупательную способность российских граждан.

Литература:

1. Договоры, учреждающие европейские сообщества / Ю.А. Борко, М.В. Каргалова, Ю.М. Юмашев. - М.: Право, 1994. - 428 с.
2. Декларация между Министерством экономического развития Российской Федерации и Федеральным министерством экономики и технологий Германии о ключевых направлениях экономического сотрудничества в рамках партнерства для модернизации, 2010.
3. Внешнеэкономическая стратегия Российской Федерации до 2020г. Министерство экономического развития РФ, 2008г.
4. Меморандум по итогам встречи Президента России и Федерального канцлера Германии, г. Мезеберг // сайт Президента России // http://news.kremlin.ru/ref_notes/575. Дата обращения 26.04.2017.
5. Соглашение между Правительством Российской Федерации и правительством Федеративной Республики Германия о научно-техническом сотрудничестве, 2009 г.
6. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Федеративной Республики Германия о деятельности культурно-информационных центров, 2012г.
7. Соглашение между Правительством РФ и Правительством ФРГ об условиях размещения Российского дома науки и культуры в Берлине и Немецкого культурного центра им. Гёте в Москве, 2013 г.
8. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Федеративной Республики Германия об условиях размещения Немецкого культурного центра им. Гёте в Москве, 2013г.
9. Ашикарьян К.Ю. Перспективные направления привлечения немецких прямых инвестиций в экономику России // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки, 2013, №3. с 3-8.

Esetova A. M.,

Doctor of Economic Sciences, Professor

Meilanov I.M.

aspirant

Daghestan State Technical University, Mahachkala, The Russian Federation

FOREIGN EXPERIENCE OF INCREASING THE INVESTMENT ATTRACTION OF INDUSTRIAL BUILDING OBJECTS AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION IN THE RUSSIAN FEDERATION

Эсетова А.М.,

д.э.н., профессор

Мейланов И. М.

соискатель

*ФГБОУ ВО «Дагестанский государственный технический университет»,
г. Махачкала, Российская Федерация*

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ОБЪЕКТОВ ПРОМЫШЛЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В РФ

One of the tasks facing modern society is to create the necessary and favorable conditions for the intensification of economic growth. Achieving this goal is possible by attracting investments in industrial construction. The volume and rate of growth of investments in fixed assets are indicators of the investment attractiveness of economic entities.

Key words: investments, industrial construction, public-private partnership.

Одна из задач, стоящих перед современным обществом, заключается в создании необходимых и благоприятных условий для интенсификации экономического роста. Достижение поставленной задачи возможно путем привлечения инвестиций в промышленное строительство. Объем и темп роста инвестиций в основной капитал являются индикаторами инвестиционной привлекательности хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: инвестиции, промышленное строительство, государственно-частное партнерство.

Стратегия повышения инвестиционной привлекательности отраслей экономики имеет большое значение для привлечения прямых иностранных инвестиций. В этой связи особенно интересен опыт Ирландии – страны, которая добилась успеха за счет четко сформулированной активной политики, направленной на развитие конкретных отраслей промышленности, в которой в настоящее время более двух третей всей промышленной продукции производится иностранными фирмами, а иностранные инвестиции позволили в последние годы добиться высоких темпов экономического роста.

Ирландское агентство по развитию начало искать потенциальных инвесторов еще в 60-х гг. прошлого века, когда требовалась реструктуризация экономики в промышленности.

В Ирландии функционирует государственное ведомство, которое занимается привлечением инвестиций - Агентство по индустриальному развитию Ирландии (Industrial Development Agency of Ireland). Агентство одновременно лоббирует политику, которая помогает привлекать иностранные инвестиции (к примеру, Ирландия имеет один из самых низких налогов на торговлю в Европе – 12,5%) и информирует зарубежных инвесторов об экономической ситуации в стране. Особые усилия прилагаются для привлечения инвестиций в высокотехнологичные отрасли экономики, где инвесторам предлагаются выгодные налоговые условия.

Агентство напрямую ведет переговоры с такими крупными корпоративными гигантами как Microsoft, который на сегодняшний день имеет главное региональное представительство именно в Ирландии. Агентство также оказывает помощь отсталым в экономическом плане районам страны путем предоставления специальных льгот для инвесторов, которые открывают в них филиалы своих компаний. В результате успешной работы агентства, прямые иностранные инвестиции в Ирландию увеличились от 1 миллиарда долларов США в 1994 году до 25 миллиардов в 2006 году.

В составе основных направлений государственной политики, ориентированной, в том числе, на улучшение инвестиционного климата, заслуживают внимания следующие:

- поддержка инновационной и исследовательской активности, первоклассных исследовательских центров в сфере информационных технологий;
- создание технопарков и инновационных кластеров;
- формирование инфраструктурных и финансовых условий, благоприятных для иностранных инвесторов.

В их числе: предоставление им земельных участков для строительства промышленных помещений, грантов на реализацию проектов в области НИОКР и профессиональной подготовки, капитальных субсидий для покрытия расходов на приобретение земельных участков, зданий и технологического оборудования; предусмотрено предоставление капитальных субсидий, налоговых льгот;

- формирование института государственно-частного партнерства для развития инфраструктуры инвестиционного процесса. Так, для удовлетворения запросов ведущих компаний в сфере информационных технологий реализуются проекты по расширению и модернизации сетей для передачи информации, которые предполагают: модернизацию локальных внутренних сетей с переходом на усовершенствованные телефонные линии и беспроводные методы соединения; модернизацию в более отдаленной перспективе линий международной связи с использованием оптоволоконных соединений.

Интересен опыт США, в котором следует обратить внимание на ряд важных положений:

1) Создание благоприятного инвестиционного климата определяется как одно из ключевых направлений деятельности территориальных органов власти. Особое внимание уделяется экономико-организационному обеспечению притока иностранных инвестиций. С этой целью, например, в конце 90-х годов XX века в 25 штатах США организованы специальные международные торговые подразделения по стимулированию экспорта и привлечению иностранного капитала в рамках агентств по экономическому развитию.

В настоящее время на уровне местных органов власти действуют около 6 тыс. программ стимулирования экономического развития, предусматривающих широкие нефинансовые льготы для иностранных инвесторов. В рамках деятельности по стимулированию экономического развития местные органы власти 25 штатов создали около 1300 так называемых предпринимательских зон, в которых иностранные инвесторы пользуются широкими льготами.

К числу важнейших рычагов воздействия на инвестиционную активность предпринимательских структур относятся: развитие за счет средств органов власти штатов производственной и социальной структуры; подготовка в инженерном отношении мест для возможного промышленного строительства; создание специально оборудованных для этого промышленных парков, технополисов, научно-технологических парков и т. д. Финансовое стимулирование инвестиционной деятельности осуществляется посредством льготного налогообложения, предоставления дешевых кредитов, субсидий, дотаций, финансирования научно-исследовательских и опытно-конструкторских разработок (НИОКР).

Властями штатов, муниципалитетов и других административно-территориальных образований широко используется и информационно-рекламный метод привлечения промышленных инвестиций через средства массовой информации, породивший явление, именуемое «конкуренцией бургомистров». Они обеспечивают инвесторов подробной информацией о местной инфраструктуре, рабочей силе, системе налогообложения, энергетике, ценах на здания и сооружения и пр.

Правительства штатов осуществляют информирование инвесторов об издержках приобретения земли и строительства, транспортных услугах, состоянии коммуникаций, возможностях обучения, мерах по охране окружающей среды, перспективах развития рынков сбыта.

В целом множество методов, используемых правительствами штатов с целью создания благоприятного инвестиционного климата, можно условно разделить на три группы:

- прямые финансовые стимулы (предоставление ссуд, грантов, займов и кредитов правительствами штата);
- фискальные меры (введение различных налогов на предпринимательскую деятельность);
- льготы по налогообложению и специальные методы (налоговые изъятия, скидки, а также налоговые кредиты)

Как правило, правительствами штатов применяется комбинация тех или иных методов, характер и количество которых зависят от местной социально-экономической и политической специфики. Местные администрации формируют дифференцированные условия для инвестиций в зависимости от значения, придаваемого предлагаемому инвестиционному проекту.

Обычно инвестиционные проекты, предусматривающие развитие приоритетных для штата отраслей хозяйства, пользуются более льготным инвестиционным режимом, чем остальные, осуществляемые в отраслях, не отнесенных к этой категории. В число приоритетных отраслей входят наиболее конкурентоспособные, а также те, развитие

которых может принести наибольший эффект для хозяйства региона. Особыми льготами обычно пользуются проекты, предусматривающие привлечение инвестиций в создание и развитие предприятий, деятельность которых носит экспортную или импортозамещающую направленность.

2) Использование комплексного подхода, ориентированного на взаимосвязанные изменения разных групп условий инвестиционной деятельности (институциональных, финансовых, инфраструктурных и др.).

Широко применяется кооперация исследовательских структур университетов, федеральных ведомств, федеральных лабораторий, властей штатов и территорий, частного сектора промышленности, финансово-кредитных учреждений в формах государственно-частные кооперационных соглашений в области исследований и разработок (СКИР) и инновационно-технологических партнерств.

К продуктивным формам государственно-частного партнерства следует также отнести кооперационные исследовательские центры промышленности и университетов штатов. Целями их образования являются: активизация кооперационных исследований промышленности и университетов; укрепление связей между исследованиями и технологическим развитием; упрощение процедур передачи и коммерциализации технологий путем объединения ресурсов промышленности, университетов и органов власти штатов.

Анализ современного зарубежного опыта повышения инвестиционной привлекательности отраслей экономики позволяет предложить для внедрения в сферу промышленного строительства следующие меры:

1. Использование механизма государственно-частного партнерства, позволяющего улучшать инвестиционный климат посредством создания структурных элементов новой экономики, концентрации финансовых ресурсов государства и частных инвесторов в сфере промышленного строительства.

2. Стимулирование инвестиций в сферу промышленного строительства, включающее финансовую поддержку (гранты, субсидии, налоговые льготы и др.), инфраструктурное, информационное обеспечение.

3. Создание специализированных государственных организаций, заинтересованных в улучшении инвестиционного климата в регионах и отраслях страны.

Литература:

1. Блинов А. О. Новые формы организации инновационной и инвестиционной политики на региональном уровне: зарубежный опыт– 2006. – С. 10-30.
2. Громов А. И. Регулирование притока иностранных инвестиций / А. И. Громов, 2004. – С. 212.
3. www.spekulant.ru; Экономика Ирландии / www.temadnya.ru.

4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Horodetska M.O.

Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor
Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Ukraine

WORLD INDUSTRIAL REVOLUTIONS: EVOLUTION OF OPPORTUNITIES

Городецька М.О.

к.е.н., доцент

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Україна

СВІТОВІ ПРОМИСЛОВІ РЕВОЛЮЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ МОЖЛИВОСТЕЙ

The article deals with the stages of the industrial revolution from the Industrial Revolution to the "digital revolution" and the Industry 4.0. Characteristics of each of the four stages are analyzed. The concept of "the fourth industrial revolution" (Industry 4.0) is described as a process of development and merging of automated production, data exchange and production technologies into a single self-regulated system, with the least or no human intervention in the production process.

Keywords: *Industrial Revolution, Technological Revolution, Digital Revolution, Industry 4.0.*

У статті розглянуті етапи розвитку промислової революції від Промислового перевороту до «цифрової революції» та Індустрії 4.0. Проаналізовані характерні ознаки кожного з чотирьох етапів. Окреслено поняття «четвертої промислової революції» (Індустрія 4.0) як процесу розвитку і злиття автоматизованого виробництва, обміну даних та виробничих технологій в єдину саморегульовану систему, з якнайменшим або взагалі відсутнім втручанням людини у виробничий процес.

Ключові слова: *промислова революція, технологічна революція, цифрова революція, Індустрія 4.0.*

Перша промислова революція (Промисловий переворот) почалась у Великій Британії наприкінці XVIII ст. з механізації текстильної індустрії, а згодом поширилася в металургійній промисловості, енергетиці та на транспорті.

Умови для запровадження машин найшвидше склалися у виробництві тканин. У 1733 р. механік Джон Кей удосконалив ткацький верстат «летючим човником». Він рухався за допомогою важелів, а не руки ткача, що підвищило продуктивність праці у два рази. У 1765 р. винахідник-ткач Джеймс Гаргрівс винайшов механічну прядку «дженні», на якій можна було працювати з 16-18 веретенами. У 1767 р. Томас Хайс створив прядильний верстат, так звану ватермашину, яка приводилася в рух за допомогою води. У 1779 р. Самюель Кромптон створив «мюль-машину», яка поєднала переваги і принципи роботи прялки «дженні» та ватермашини. Після створення «мюль-машини» ткацтво певний час відставало від механізованого прядіння, але ця невідповідність була ліквідована у 1785 р., коли Едмунд Картрайт винайшов механічний ткацький верстат. Він замінив роботу 40 ткачів. У 1787 р. Картрайт заснував першу механічну ткацьку фабрику з 20 верстатами.

Епохальне значення для промислового розвитку мав винахід Джеймса Ватта, який у 1769 р. створив першу парову машину, а у 1784 р. удосконалив її в універсальну машину подвійної дії. З того часу парова машина стала основним джерелом енергії британської текстильної промисловості. Винахід парової машини дав змогу широко використовувати вугілля як основне паливо та ліквідував залежність від водяного двигуна.

Застосування парових машин прискорило розвиток металургії, вугільної промисловості, зумовило появу нових досконаліших та швидкісніших транспортних засобів.

У наступні десятиліття перша промислова революція поширилася в усьому світі. Пізніше, ніж у Великій Британії, відбувся перехід від ручного до механізованого виробництва у Франції, Німеччині та США. Завершення у другій половині XIX ст.

промислової революції в провідних країнах світу створило сприятливі умови для їх подальшого індустріального розвитку.

Друга промислова революція кінця XIX - початку XX ст., відома також як Технологічна революція, була підготовлена сторічним розвитком виробництва на машинній основі та поширенням науки на базі техніки. Якщо в першій половині XIX ст. винаходи і вдосконалення рахувалися десятками, то в останній третині XIX ст. – на початку XX ст. – тисячами. Насамперед змінилася енергетична база виробництва: пара була витіснена електрикою. Почалася загальна електрифікація виробництва, транспорту, побуту. Це стало можливим після винаходу динамо-машини (В. Сіменс – Німеччина, 1867 р.), генератора електричного струму (Т. Едісон – США, 1883 р.), трансформатора для передачі електричного струму на відстань (Т. Едісон, 1891 р.), електродвигуна. Були винайдені електрична плавильна піч (1877 р.), електричне зварювання металів (1887 р.), електрична залізниця – трамвай (1879 р.), електрична лампа (1886 р.) та багато інших винаходів.

Конкретні досягнення включали в себе введення парової турбіни (Ч. Парсонс – Велика Британія, 1884 р.) і двигунів внутрішнього згоряння (Н. Отто – Німеччина, 1877 р.; Р. Дизель – Німеччина, 1892 р.). У середині 1880-х років німецькі винахідники Г. Даймлер і К. Бенц створили автомобіль. З 1903 р. розпочалося будівництво теплоходів. Тоді ж у США брати У. та О. Райт випробували літак власної конструкції з двигуном внутрішнього згоряння. Відкриття в галузі виробництва хімічної продукції (синтетичні барвники, кислоти, фарбувальні, лікарські, парфумерні та інші вироби) дали поштовх прискореному розвитку хімічної промисловості.

Суттєві нововведення були впроваджені й у сталеливарній промисловості. У 1855 р. англійський інженер Г. Бессемер запропонував спосіб одержання сталі в конверторах продуванням крізь чавун повітря, який з того часу людство знає як Бессемерівський процес виробництва сталі. А у 1864 р. французький металург П. Мартен за кресленням В. Сіменса збудував першу піч, в якій можна було одержувати сталь із твердих сталевих відходів і чавуну. Пізніше її стали називати мартенівською.

З'явилися нові засоби комунікації: у 1876 р. американець А. Белл винайшов телефон, а у 1895 р. італієць Г. Марконі і росіянин О. Попов винаходять радіо. У тому ж році брати Л. і О. Люм'єр створили перший кіноапарат.

Темпи технічного прогресу були вражаючими. Технічні та технологічні відкриття значно підвищили ефективність праці, набуло розвитку масове серійне виробництво, за якого застосовувались раціональні методи його організації. Прикладом може бути поточний, конвеєрний метод виробництва, який уперше був запроваджений на автозаводі Г. Форда в 1913 р.

Американський економіст і радник Єврокомісії Джеремі Ріфкін нещодавно опублікував книгу, яка називається «Третя промислова революція». На його думку, лише альтернативні джерела енергії та інтернет-технології здатні вивести світ із кризи й гарантувати щасливе майбутнє людству. Третя промислова революція концентрує в собі події, які ведуть до більш продуктивного і економічного виробництва продукції на основі використання комп'ютерів та інформаційних технологій. Третя промислова революція (так звана «цифрова революція») ґрунтується на тому, що суспільне виробництво переходить до застосування інформаційно-комунікаційних технологій. У межах третьої промислової революції відбувається зміщення центру прибутку від етапів виробництва до розроблення та дизайну; скорочення робітників, безпосередньо зайнятих у виробництві; заміщення централізованих моделей бізнесу розподіленими структурами з горизонтальною взаємодією. За Дж. Ріфкіном третя промислова революція базується на «п'яти стовпах»: перший – це зростання частки альтернативних джерел енергії в загальному обсязі виробництва енергії; другий – поширення способів отримання альтернативної енергії (будівлі, які самостійно здатні генерувати енергію на дахах за рахунок сонячних променів,

на фасадах будинків – за рахунок вітру, у підвалах – за рахунок тепла землі, переробки сміття тощо); третій – удосконалення технології енергозберігання (гідроенергії та інші технології для зберігання енергії); четвертий – створення «розумної енергомережі» smart grid (так званий «енергетичний інтернет», розумна координація виробників та споживачів електроенергії, за якої кожна будівля може стати окремою підстанцією мережі); п'ятий – виробництво і розповсюдження автомобілів з підзарядкою від електромережі [1, с. 29-30].

Джеремі Ріфкін зазначає: «Окремо один від одного ці стовпи не мають жодного сенсу. Їхня сила – у їхній єдності, у кожному місті, передмісті, селі, шляхом створення єдиної інфраструктури. Це призведе до абсолютно нової економічної і політичної революції. Влада перейде до людей. Це буде горизонтальна влада» [2, інтерв'ю].

Отже, третя промислова революція, яку ще називають «цифровою», на цей період часу переходить у четверту, особливість якої полягає в масовому впровадженні кіберфізичних систем у виробництво. У своїй книзі «Четверта промислова революція» (2016 р.), засновник і беззмінний президент Всесвітнього економічного форуму в Давосі, Клаус Шваб стверджує, що вона характеризується злиттям технологій і стиранням граней між фізичними, цифровими і біологічними сферами. Економіст порівнює революцію з цунамі, вказуючи на те, що надзвичайно висока швидкість цієї революції призводить до ускладнень або навіть неможливості політичної спільноти встигати з необхідними нормативними та законодавчими рамками. Він також вважає, що революція кардинально змінить те, як людство живе і працює. Подібного масштабу і складності змін людям ще ніколи не доводилося відчувати. Вже зараз очевидно, що революція торкнеться всіх груп, шарів і прошарків людства, а також усіх професій. Мова йде про хвилю відкриттів, обумовлених розвитком можливостей встановлення зв'язку: роботи, дрони, розумні міста, штучний інтелект і дослідження головного мозку. Передбачається, що ці кіберфізичні системи будуть об'єднуватися в одну мережу, зв'язуватися одна з одною в режимі реального часу, самоналаштовуватися і навчатися новим моделям поведінки [4, с. 39-112].

Вони зможуть вибудовувати процес виробництва з меншою кількістю помилок, взаємодіяти з виробленими товарами і за необхідності адаптуватимуться під нові потреби споживачів.

Першими кроками світу до нової промислової революції стали хмарні технології, розвиток способів збору і аналізу Big Data, краудсорсинг, біотехнології, безпілотні автомобілі і медицина, заснована на 3D-друку. У світі фінансів це криптовалюта Bitcoin і технології Blockchain.

За оцінками McKinsey Global Institute, у найближчі роки на глобальну економіку найбільше вплинуть: поширення мобільного Інтернету та Інтернету речей; автоматизація рутинної інтелектуальної роботи; хмарні технології та рішення по зберігання енергії; наступні покоління підходів до управління геномами; просунута робототехніка та транспорт без водіїв; 3D-друк і т. ін. Ці зміни знищать цілі галузі і професії, особливо ті, що не потребують високої кваліфікації.

Література:

1. Рифкін Дж. Третья промышленная революция: Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом / Дж. Рифкин. – пер. с англ. – М.: Альпина нон-фикшн, 2014. – 410 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znanium.com/catalog.php?bookinfo=521286>.
2. Джеремі Ріфкін, автор «Третьої промислової революції»: «Наш час настав» - українська служба телеканалу «Euronews» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.euronews.com/2012/05/31/jeremy-rifkin-and-lateral-power-energy>.
3. Фримен К. Як час спливає: від епохи промислових революцій до інформаційної революції / К. Фримен, Ф. Лука. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 510 с.
4. Шваб К. Четвертая промышленная революция: перевод с английского / К. Шваб. – М.: Издательство «Э», 2017. – 208 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cdn.eksmo.ru/v2/ITD000000000819325/read/full#features/7>.

Zelenko O. O.

PhD of Economics, associated professor
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ukraine

CHARACTERISTICS OF THE REGIONAL SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONS IN THE CURRENT GLOBALIZATION CONDITIONS

Зеленко О. О.

кандидат економічних наук, доцент
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

The article proposes a new paradigm and presents a detailed description of the regional system of economic relations based on social dialogue that meets the modern requirements for integration process of territory and the country as a whole into the world community.

Key words: *development, paradigm, region, economic relations, social dialogue, integration.*

У статті запропонована новітня парадигма та представлена розгорнута характеристика регіональної системи економічних відносин на засадах соціального діалогу, яка відповідатиме сучасним вимогам процесу інтеграції території та країни цілому до світової спільноти.

Ключові слова: *розвиток, парадигма, регіон, економічні відносини, соціальний діалог, інтеграція.*

Реалії сьогодення диктують нові правила життєдіяльності суспільства. Україна інтегруючись у світове співтовариство не може оминати ці правила стороною. Серед нагальних проблем – це соціалізація економічних відносин на всіх рівнях їх реалізації. З іншого боку все більшої популярності у світі набирає регіоналістика – наука, яка розглядає регіон як окрему складну соціально-економічну систему, здатну самостійно оперувати на світовому ринку. Отже на сучасному етапі розвитку постає проблема ідентифікації регіональної системи економічних відносин в умовах соціалізації.

Основоположником теорії регіоналістики є американський економіст та географ Уолтер Айзард [1], який розширив межі регіональної економіки до регіоналістики за рахунок збільшення кількості базисних факторів, куди уперше були включені політичні, соціальні, екологічні аспекти життєдіяльності окремої території.

Проблемою розвитку регіональних економічних взаємовідносин займався багато як закордонних так і вітчизняних дослідників, серед яких на особливу увагу заслуговують дослідження О. Амоші [2], В. Гейця [3], Р. Матвієнко [4], Н. Верхоглядової [5], Л. Газуди [6], Р. Мартіна [7], У. Бека [8], М. Шніцера [9], К. Крауча [10] та ін.

Найбільше за всіх до проблеми визначення сутності регіональних економічних відносин у сучасних умовах наблизилися: 1) Н. Верхоглядова [5, с. 116], яка розглядала регіон як самокеровану соціально-економічну систему; 2) Р. Матвієнко [4, с. 155], що висвітлює регіональний економічний простір як багаторівневу систему соціально-економічних та організаційно-економічних відносин.

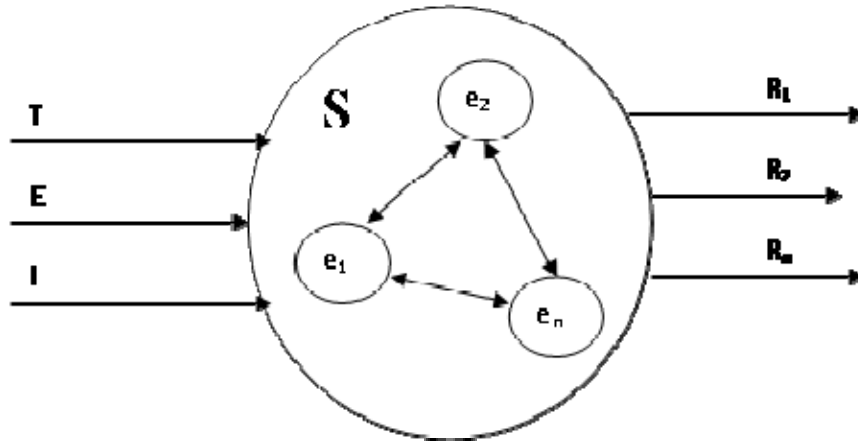
Незважаючи на велику кількість досліджень, у наявних публікаціях відсутня розгорнута характеристика регіональної системи економічних відносин, що відповідає умовам сучасності і сприятиме інтеграції нашого суспільства до світової спільноти.

Отже метою даної роботи є визначення бажаних характеристик регіональної системи економічних відносин в умовах глобалізації, та її основної вимоги – соціалізації економічної діяльності.

Перед тим як перейти безпосередньо до ідентифікації поняття «регіональна система економічних взаємовідносин», необхідно взагалі звернути увагу на визначення такої категорії як система. Л. фон Берталанфі [11], у свій час визначив «систему», як множину елементів, що знаходяться у відношеннях і пов'язані один з одним, створюючи тим самим певну цілісність та єдність. Таке трактування залишається актуальним і понині; скільки б його не переписували інші автори, сутність поняття від того не змінюється.

Існує градація систем на відкриті, та закриті. У сучасному світі у більшості сфер життєдіяльності людини розповсюджені саме відкриті системи, тобто ті, які взаємодіють із зовнішнім середовищем.

Загальну будову відкритої системи, можна представити у схематичному вигляді (рис. 1). Регіональна система економічних відносин за своєю будовою у загальному випадку також є відкритою системою, тому представлена на рис. 1. схема також відображає сутність її функціонування у зовнішньому оточуючому середовищі.

S – система;
 $e_1, e_2, \dots, e_n$ – елементи системи;
 T – речі, речові матеріали;
 E – енергія;
 I – інформація;
 $R_1, R_2, \dots, R_n$ – результати діяльності системи.

Рис. 1. Схематичне зображення відкритої системи

Джерело: сформовано на підставі [12, с. 54]

Як зображено на рис. 1, система S представляє собою сукупність її складових елементів $e_1, e_2, \dots, e_n$, які пов'язані та взаємодіють між собою, але необхідно зауважити, що взаємозв'язки представлені на рисунку дуже схематично і у кожному випадку ця схема може змінюватись в залежності від особливостей та умов функціонування (у нашому випадку – від географічного розташування та розмірів регіону, від кількості учасників і т.п.). Система, її елементи взаємодіють із зовнішнім середовищем через певні канали, отримуючи від зовнішнього середовища певні речі, речові матеріали T, різні види енергії E та інформацію I. Саме так зовнішнє середовище впливає на життєдіяльність системи. І навпаки через певні канали система здійснює вплив на оточуюче середовище, генеруючи результати взаємодії своїх елементів $R_1, R_2, \dots, R_n$ назовні (наприклад, вироблені в межах регіону товари та послуги).

Згідно з доктриною європейського інтегрального федералізму регіон – це «надтермін», що характеризується такими ознаками як спільна територія та населення, єдині історичні події, однакові природні умови та спектр нагальних проблем.

Позитивними наслідками регіоналізації системи економічних відносин є посилення зацікавленості території у господарській діяльності, намагання здобути право економічної самостійності задля ефективного господарювання з метою досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку [13, с. 30-33]. Система економічних відносин регіону – це «живий організм», що об'єднує властивості народу і території. Територія у даному випадку розглядається як базис що являє собою сукупність природно-антропогенних ресурсів та різних об'єктів, які формують інші рівні і мають кількісні та якісні параметри [4, с. 153].

У сучасній економічній теорії існує чотири парадигми розвитку регіонів, а відповідно і розвитку регіональної системи економічних відносин: 1) регіон-квазідержав

(коли на регіональному рівні акумулюється максимальна кількість функцій та фінансів); 2) регіон-квазікорпорація (територія виступає активним учасником конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу); 3) регіон-ринок (територія, що має певні кордони та концентрується на особливостях регіональних ринків певних товарів, послуг, фінансових ресурсів тощо); 4) регіон-соціум (вся діяльність спрямована на відтворення суспільної життєдіяльності, забезпечення потреб населення у послугах освіти, охорони здоров'я, культури, відновлення навколишнього середовища і т.п.).

Таблиця 1

Характеристика регіональної системи економічних відносин на засадах соціального діалогу

Класифікаційна ознака	Система	
	Вид	Характеристика
1. Природа системи	Кібернетична	Безліч взаємопов'язаних об'єктів - елементів системи, здатних сприймати, запам'ятовувати і переробляти інформацію, а також обмінюватися нею
2. Спосіб існування системи	Абстрактно-матеріальна	Єдність символів, знаків та матеріальних явищ
3. Характер детермінації	Імовірнісний	Поведінка системи носить імовірнісний характер
4. Походження системи	Штучна	Виникає і розвивається завдяки людині
5. Масштаб життєдіяльності системи	Мезо-, макро- та мегарівень	Можливий масштаб: від взаємин між підприємствами регіону, до участі у системі світових економічних взаємовідносин
6. Кількість елементів	Від бінарної до багатокомпонентної	Найменша кількість елементів системи – 2, найбільша – без обмежень
7. Ступінь відкритості	Відкрита	Відкрита для впливу зовнішнього середовища
8. Ступінь організованості	Організована	Система де прописані чіткі правила взаємодії на умовах соціального діалогу
9. Ступінь складності	Складна	Може складатися з декількох простих систем.
10. Тип структури	Змішана	Може містити декілька або всі типи структурних зв'язків
11. Наявність інформації про будову	«Білий ящик»	Повністю відома інформація про будову
12. Характер відтворення	Самовідтворення та відтворення оточуючим середовищем	Генерація взаємовідносин відбувається за рахунок підтримки взаємодії елементів системи та за рахунок впливу оточуючого середовища
13. Кількість функцій	Поліфункціональна	Реалізація одночасно декількох функцій
14. Характер розміщення	Багатовимірна	З використанням соціальних технологій
15. Рівновага	Урівноважена або неуврівноважена	Може бути у стані рівноваги або у стані конфлікту
16. Мета	Багатоцільова	Спрямована на досягнення декількох цілей
17. Ефективність	Ефективна	Діяльність системи має бути ефективною
18. Результативність	Результативна	Система завжди має певні результати своєї життєдіяльності
19. Здатність до адаптації	Адаптивна	Здатність адаптуватися до нових умов без втрати своєї ідентичності
20. Здатність до руху	Динамічна	Характеризується мінливістю
21. Вектор розвитку	Стабільна	Притаманне зберігання показників (система сталого розвитку)
22. Етап розвитку	Кризова (перехідна)	Система, що переходить з одного стану в інший
	Зріла	Повністю сформована система з стійкими взаємозв'язками та стабільною життєдіяльністю
23. Траєкторія розвитку	Нелінійна	Система підпорядковується нелінійним функціям розвитку

Джерело: сформовано автором на підставі [15]

У сучасних умовах глобалізації, з урахуванням вимог соціалізації суспільства можна запропонувати п'ятий різновид парадигми, що буде найбільш релевантним, а саме – регіон-соціальна квазідержавна. Фактично це комбінація першої та четвертої парадигми, яка поєднуватиме у собі риси обох варіантів. Запропонована парадигма якнайкраще відповідає і сучасним процесам децентралізації, що протікають зараз у нашій державі.

Соціалізація регіональних економічних відносин здійснюється завдяки налагодженому соціальному діалогу між регіональною владою, бізнесом та громадою. Соціальний діалог у даному випадку розуміється як специфічний комунікаційний процес між двома або більше сторонами у будь-якій сфері життєдіяльності, який дозволяє дійти консенсусу щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку суспільства [14, с. 86]. Тобто коли правлячі економічні кола реалізують свою економічну діяльність не у розріз з інтересами населення регіону, враховуючи потреби окремих соціальних груп. З іншого боку економічно активне населення шляхом переговорів з представниками бізнесу і влади, а також своєю працею приймає участь у розбудові власної території. Іншими словами всі економічні відносини регіону мають базуватися на стабільному соціальному діалозі між всіма учасниками економічної діяльності.

Проведений аналіз наявних досліджень дозволяє надати повну характеристику регіональній системі економічних відносин на засадах соціального діалогу, представлену у табл. 1.

Представлена розгорнута характеристика регіональної системи економічних взаємовідносин на засадах соціального діалогу має 23 класифікаційних ознаки і деякі з них вимагають додаткових пояснень.

Зокрема, масштаби життєдіяльності системи можуть коливатися від мезо- до мегарозміру. Це обумовлено рівнем розвитку економічних взаємозв'язків. Якщо підприємства регіону взаємодіють не тільки між собою, але й з економічними суб'єктами інших регіонів країни – мова йде про макрорівень регіональних взаємовідносин. Якщо територія активно залучає до співпраці іноземних партнерів – можна говорити про мегарівень економічних відносин.

За характером відтворення регіональна система економічних відносин може бути самовідтворюваною, або відтворюваною оточуючим середовищем. Найчастіше маємо справу саме з комбінацією першого та другого варіанту, коли задля сталого розвитку і мешканці регіону і зовнішні економічні суб'єкти прагнуть до сталої плідної співпраці.

Остання характеристика, що вимагає пояснення – це етапи розвитку системи. Система регіональних економічних взаємовідносин на засадах соціального діалогу може переживати два етапи, що змінюють один одного: кризовий та зрілий. Безумовно у сучасних умовах маємо прагнути до стабільності, але реальне життя (зміна умов оточуючого середовища, заміна внутрішніх учасників економічних відносин регіону) так чи інакше на деякий час може порушувати стан рівноваги і система може переживати кризу. Але, криза у класичному розумінні цього поняття – це «точка зламу», це стан перебудови, який за умови наявності ефективного соціального діалогу просто сформує нові взаємовигідні умови економічної взаємодії як всередині регіону так і поза його межами, призведе до побудови нових «зрілих» економічних стосунків.

Підсумовуючи все вищепредставлене, можна зазначити, що запропоновані парадигма та розгорнута характеристика регіональної системи економічних відносин на засадах соціального діалогу дає чітке бачення щодо майбутньої організації соціально-економічних взаємовідносин на регіональному рівні та дозволяє систематизувати процес управління трансформацією регіональної економіки у нашій країні, яка прагне до інтеграції і визнання у світовому співтоваристві як соціально-орієнтованої держави.

Література:

1. Isard W. Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science – Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 1960 – 839 p.

2. Амоша О. І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. І. Амоша // Економіст – 2005 - № 6 – С. 28-32.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / В. М. Гесць, В. П. Александрова, Т. І. Артьомова, Ю. М. Бажаль, О. І. Барановський; За ред. В. М. Гейця – К.: Фенікс, 2003. – 1006 с.
4. Матвієнко Р. О. Економічна система та її роль в організації регіонального простору: специфіка та елементи / Р. О. Матвієнко // Актуальні проблеми економіки – 2013 – № 5 – С. 152-155.
5. Верхоглядова Н. І. Регіон як самокерована соціально-економічна система / Н. І. Верхоглядова, І. В. Олініченко // Інноваційна економіка – 2013 – № 5 – С. 113-117.
6. Газуда Л. М. Теорії інтеграційного розвитку територіальних економічних систем / Л. М. Газуда // Проблеми і перспективи економіки і управління – 2015 – № 3 – С. 192-202.
7. Martin R. EMU versus regions? Regional convergence and divergence in Euroland / R. Martin // Journal Economic Geography. – 2001. – № 1. – Р. 51-80.
8. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек [пер. с нем. О. Юдіна]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
9. Шніцер М. Порівняння економічних систем: [пер. с англ.] / М. Шніцер. – К.: Основи, 1997. – 519 с.
10. Крауч К. Постдемократія / К. Крауч; пер. с англ. Н. В. Эльдман, - М.: Высшая школа экономики, 2010. – 192 с.
11. Берталанфи Л. Фон. История и статус общей теории систем / Берталанфи Л. Фон // Системные исследования: ежегодник. – М.: Наука, 1973. – С. 20-37.
12. Мескон М. Основы менеджмента: перевод с англ./ М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури – М.: Дело, 2004 – 493 с.
13. Матвієнко Р. О. Регіональні проблеми розвитку продуктивних сил України // Економіка і регіон: науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка. – 2010. - № 4. – С. 30-33.
14. Зеленко О. О. Роль соціального діалогу у контексті соціально-економічного розвитку суспільства / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. – 2014 - № 1 (13) – С. 82-87/
15. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. / Ю. П. Сурмин — К.: МАУП, 2003. — 368 с.

Tokar Y. I.,

Candidate of Economic Sciences, teacher of the Department of Tourism and Recreation

Hoblyk V. V.

Doctor of Economic sciences, associate professor

Mukachevo State University, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF THE INFRASTRUCTURE OF DEPRESSED LABOR MARKETS

Токар Я. І.,

к.е.н., викладач кафедри туризму і рекреації

Гоблик В. В.

доктор економічних наук, доцент

Мукачівський державний університет, Україна

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ ДЕПРЕСИВНИХ РИНКІВ ПРАЦІ

Summary. *The role of state and non-state institutions in the processes of effective regulation of employment is considered, and the dominant role of state and regional authorities in resolving problems in the labor market in depressed territories has been considered in the article.*

Keywords: *labor market, depressed territory, employment of the population, infrastructure.*

Аномація. *В статті розглянуто роль державних та недержавних інституцій у процесах ефективного регулювання зайнятості населення, виокремлена домінуюча роль державних та регіональних органів влади у вирішенні проблеми на ринку праці на депресивних територіях.*

Ключові слова: *ринок праці, депресивна територія, занятість населення, інфраструктура.*

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується глибокою диференціацією у рівнях соціально-економічного розвитку в просторовому зрізі, що проявляється в обсягах виробництва продукції, валової доданої вартості на одну особу, оплаті праці, а відтак і рівні життя населення. Існуюча диференціація економічного простору, що супроводжується економічним спадом і хронічним відставанням значної

частини регіонів країни, є визначальним чинником формування депресивних ринків праці, характерними особливостями яких є високий рівень безробіття, що має переважно структурний характер, наявність значних обсягів вимушеної неповної зайнятості, низькі темпи розвитку сфери докладання праці, невисокий рівень підприємницької активності населення та асиметрична професійна структура економічно активного населення.

Сутність поняття «депресивні ринки праці», під якими розуміється специфічний сегмент ринку праці, окреслений певними просторовими рамками, у межах якого нарощення негативних тенденцій у сфері зайнятості відбувається значно швидшими темпами, ніж у регіоні або країні загалом. Ступінь такого перевищення є показником гостроти проблеми і одночасно визначає пріоритетність її вирішення. Розв'язання цього вузла проблем знаходить матеріалізацію в розвитку інституційної інфраструктури, що виступає об'єктивною основою регулювання соціально-трудових відносин на ринку праці та зайнятості на депресивних територіях.

Фундаментальні положення нової концепції зайнятості, підходи до аналізу місця, ролі та методів державного регулювання ринку праці в умовах трансформаційної економіки викладено у працях С. Бандура, Д. Богині, І. Бондар, В. Брича, С. Вовканича, В. Гесця, М. Долішнього, Т. Заяць, С. Злупка, А. Колота, О. Кузьмін, Г. Купалової, Л. Лисогор, Є. Лібанової, В. Мікловди, В. Нижника, В. Онікієнка, Н. Павловської, М. Пітюлича, Л. Шевчук та інших вчених.

Останнім часом увагу науковців привертають проблеми управління процесами на регіональному рівні і іокремлення проблеми розвитку інфраструктури регулювання депресивних ринків праці в самостійний об'єкт наукового аналізу має під собою достатню аргументацію, оскільки сформована тут інституціональна інфраструктура є специфічною [2-9].

Для ефективної реалізації трудоресурсної політики на депресивних територіях необхідним є включення недержавних інституцій у процеси регулювання зайнятості населення. Йдеться про діяльність недержавних служб зайнятості, рекрутингових фірм, агентів сприяння працевлаштуванню тощо. Як правило, такі недержавні структури ведуть свою роботу спеціалізовано з орієнтацією на певний контингент осіб, які шукають роботу. Їх функціонування сприяє досягненню рівноваги на локальних ринках праці. Позитивним прикладом цього є діяльність рекрутингових агентств у Сполучених Штатах Америки, де ними охоплені практично всі компанії, незалежно від розміру. Це суттєво відрізняється від ситуації, яка склалася в Україні, де підбором кадрів займаються в основному центри зайнятості, які функціонують зазвичай у містах та районних центрах, що створює значні незручності для населення, яке проживає у віддалених селах і, по суті, формує ядро безробіття. Американські рекрутингові агентства міцно утвердилися в якості важливого інструменту регулювання ринку праці і зайнятості. Приділяючи особливу увагу працевлаштуванню осіб з низькою конкурентоздатністю на ринку праці, такі агентства допомагають людям у пошуку роботи. Створення мережі франчайзингу має важливе значення, оскільки організовуються самостійні агентства на містах, які стають франчайзами єдиної рекрутської мережі шляхом отримання патентної марки і технології роботи підприємства. В обов'язки головного офісу входить маркетингова, рекламна і юридична підтримка підприємств-франчайзів, і особливо навчання їх працівників поведінці на ринку праці, методам залучення інвестицій у розвиток людського капіталу. Наведене вказує на важливість створення рекрутингових агентств та необхідність налагодження з боку державних органів регулювання зайнятості взаємного інформування приватних служб сприяння зайнятості про ситуацію на локальних ринках праці з тим, щоб не допустити асиметрії у трудовідтворювальних процесах та запобігти депопуляційним явищам, відтоку висококваліфікованих кадрів, уповільнити трудову міграцію економічно активного населення. З метою вироблення узгоджених дій з реалізації політики зайнятості на локально-територіальному рівні в рамках соціального партнерства доцільним є

створення координаційних рад сприяння зайнятості із включенням до їх складу представників роботодавців, професійних об'єднань, державних та недержавних структур регулювання зайнятості, громадських організацій, що забезпечить синхронізацію їх дій, реалізацію партнерських стосунків між державними органами управління, місцевого самоврядування, територіальних громад, приватними структурами щодо забезпечення ефективної зайнятості населення. Тому, як правильно відмічають А.Гриценко і В.Соболев, механізм функціонування інфраструктури ринку праці не можна зводити лише до діяльності державних служб зайнятості і перепідготовки кадрів, оскільки соціальна політика сучасної держави не обмежується боротьбою з безробіттям, а орієнтована на створення комплексу умов для розвитку людини, включаючи системи охорони здоров'я, культури, освіти, соціального забезпечення [1]. З наведеного стає очевидним, що формування інституційної інфраструктури регулювання депресивних ринків праці на засадах системності вимагає тісної консолідації зусиль державних та недержавних структур, підключення громадських інституцій, взаємодія яких створює синергетичний ефект.

Наголошуючи на важливості інституційної складової як суб'єктної складової інфраструктури ринку праці, виокремимо не менш важливе значення, що його має формування функціональної інфраструктури, яка включає ряд підсистем регулювання депресивних ринків праці, завдяки чому процеси регулювання соціально-трудових відносин, ринку праці набувають цілісного характеру, забезпечуючи ефективну зайнятість населення. Компонентну будову функціональної інфраструктури формують три підсистеми (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок інституційної та інфраструктурної підсистем регулювання депресивних ринків праці

Вказані підсистеми інфраструктури ринку праці, зберігаючи певну індиферентність,

обумовлену границями компетенції, реалізують відповідні функції, що в своїй основі формують єдину цілісну субординовану трудовідтворювальну систему, у складі якої органічно взаємодіють економічні, організаційні, соціальні, правові та адміністративні важелі регулювання, вузловими з яких є економічні як іманентні ринковій економіці.

Досягнення рівноваги на депресивних ринках праці значною мірою забезпечується ефективністю функціональної підсистеми регулювання трудовідтворювальних процесів та заходами реалізації активної політики на ринку праці. Інституційну основу функціональної підсистеми регулювання формують органи державної влади різних рівнів, місцевого самоврядування, територіальні громади, а також спеціальні державні органи регулювання зайнятості населення, приватні посередницькі структури сприяння працевлаштуванню населення, рекрутингові фірми тощо. Безперечно, домінуюча роль відводиться державним органам сприяння зайнятості, без участі яких вирішити проблему зайнятості на депресивних ринках праці вкрай проблематично. Такий висновок впливає із самої сутності розуміння депресивності, яка констатує факт наявності проблем, а точніше їх сукупності у сфері зайнятості, вирішення яких вимагає реалізації науково обґрунтованої регіональної трудоворесурсної політики із застосуванням спеціальних методів регулювання та нестандартних підходів у вирішенні проблем зайнятості через відсутність стимулів розвитку, моногалузову структуру зайнятості, відсутність необхідних природних, матеріальних, людських та фінансових ресурсів для стимулювання виробництва, активізації підприємницької діяльності, становлення багатofункціональності економіки як об'єктивної основи розширення сфери докладання праці, поглиблення спеціалізації і кооперації праці. Для ефективного регулювання й успішного розв'язання окресленого вузла проблем, що склалися у сфері трудовикористання на депресивних ринках праці, потрібен особливий підхід до диференціації трудоворесурсної політики держави, ефективна державна регіональна (субрегіональна) політика, невід'ємною компонентою якої є трудоворесурсна складова.

Література:

1. Гриценко А. Ринкові інститути та інфраструктура / А.Гриценко, В.Соболев // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С. 57.
2. Регулювання трудовіграційних процесів в транскордонному регіоні: монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Пітюлича М. І. (М.І.Пітюлич, В.В.Гоблик, Т.Д.Щербан та ін). – Мукачєво: Вид-во МДУ, 2015 р. – 148 с
3. Пітюлич М. І. Особисті селянські господарства: стан та перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Пітюлича М.І. (М.І.Пітюлич, В.В.Гоблик та ін.). – Мукачєво: Вид-во МДУ, 2016. – 160 с.
4. Гоблик В.В. Регулювання депресивних ринків праці в умовах економічної трансформації: монографія/ В.В. Гоблик, Я. І. Токар,- Мукачєво: РВВ МДУ, 2017. – с.184.
5. Проблеми державного регулювання депресивних ринків праці: зарубіжний досвід Я.І Токар, В.В Гоблик, Т.Д Щербан Актуальные проблемы современной науки: тезисы докладов XIII Международной научно-практической конференции (Москва - Астана - Харьков - Вена, 28 октября 2016.
6. Токар Я.І. Международный опыт регулирования рынков труда. / Я. І. Токар, В.В. Гоблик // Международный научный журнал: сборник научных статей , Киев, 2016. С. 125-128. №11 том 2.
7. Токар Я. І. Проблеми державного регулювання депресивних ринків праці: зарубіжний досвід / Я. І. Токар, В. В. Гоблик, Т. Д. Щербан // Актуальные проблемы современной науки : тезисы докладов XIII Международной научно-практической конференции (28 октября 2016). – Москва - Астана - Харьков - Вена, 2016. – С. 33-35.
8. Токар Я. І. Розвиток інституційного середовища регулювання депресивних ринків праці в Україні / Я. І. Токар, В. В. Гоблик, Т. Д. Щербан // Актуальні проблеми економіки і фінансів : збірник тез наукових робіт VII Міжнародної науково-практичної конференції (31 жовтня 2016 року). – Київ-Санкт-Петербург-Відень, 2016. – С.10-12.
9. Токар Я.І. Проблеми та перспективи розвитку ринку праці в гірських населених пунктах / Я.І. Токар, В.В. Гоблик, Т.Д. Щербан // Глобальные проблемы экономики и финансов: тезисы докладов научно-практической конференции (30 ноября 2016) – Киев – Прага – Вена – 2016. С. 28-30

5. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Barbora Drugdová

Faculty of National Economics Department of Insurance
University of Economics in Bratislava

COMMERCIAL INSURANCE MARKET IN THE SLOVAK REPUBLIC

Abstract

The article is concentrated on the Slovak commercial insurance and commercial insurance market.. The Slovak insurance is well-developed. As many as 21 commercial insurance companies, of this number 21 associated in the Association of Slovak Insurers, operated in the Slovak Republic until 31.12.2016. Development of insurance in the area of life insurance in recent years is more dynamic than in non-life insurance. The Slovak Republic is gradually getting closer to the European average on the insurance market, which is about 62 percent in favour of life insurance.

Keywords: *commercial insurance, commercial insurance market, life insurance, non-life insurance, indicators the insurance market, premiums written, commercial insurance market*

JEL Classification: 23

1. Introduction

At present, our society is undergoing a period of important changes in both the social and economic fields. The Slovak insurance sector has gone through a period that has significantly affected its development by economic changes, mainly by the introduction of a market economy and the privatization of stateowned property. The development of the insurance market in Slovakia accelerated after 1990, when Slovenská poisťovňa lost its monopoly position. An important landmark in the insurance field was the adoption of the Act of the National Council of the SR No. 24/1991 Zb. on Insurance, as amended by subsequent legislation. Slovenská štátna poisťovňa was first turned into a stateowned company, and as of January 1, 1992 it became a jointstock company with the name Slovenská poisťovňa, a.s. In the process of demonopolization of the insurance business, other insurance companies, in the form of jointstock companies, were formed (Kooprativa, Otčina, Union, and so forth). Also, several foreign insurance companies obtained a license to operate on the territory of Slovakia, usually founding subsidiaries here.

The Act No. 24/1991 Zb. created conditions for the democratization of the insurance business, enabled the entry of foreign capital and thereby the formation of a competitive environment in the insurance market. In this Act, the supervision over insurance businesses has been established. The position of the authority supervising the insurance business has been delineated by the Act No. 25/1991 Zb.

Another legislative step was the adoption of the Act of the NC SR No. 306/1995 Zb., amending Act No. 24/1991 Zb. on Insurance Business. The transition from special insurance funds to reserves has been made thereunder. A solvency tool for insurance companies conforming to the standards in place in developed countries has been introduced.

Another legislative step was Act No. 95/2002 Zb. on Insurance Business, Act No. 8/2008 Zb. on Insurance Business and Act No. 39/2015 Zb. on Insurance Business.

2. The insurance market.

The insurance market, being a segment of the financial market, is characterized by certain special features. It represents a system of different market tools and regulatory measures, which provide for the flow of funds and insurance services between insurance market participants in accordance with the principle of conditional recovery and nonequivalence.

The insurance market is the place at which supply and demand for insurance protection meet.

Insurance services, i.e. services of insurance protection, are specific goods sold on the insurance market. A need for insurance protection arises in each society due to the existence of different risks. Such risks have objective and subjective character and are divided accordingly.

The insurance sector, as one of the branches of the national economy, offers its respective goods (money services, i.e. insurance) on the insurance market. Insurance helps to resolve the main problems that may arise as a result of extraordinary and unexpected events. By this token, insurance performs the function of stabilizing the economic standard of business entities and the standard of living of private persons and has an irreplaceable part to play in the financial management of businesses and family budgets. The basis of insurance lies in the objective existence of risks that pose a danger to nature and any human activity. Humans should naturally strive to reduce the risks and the likelihood of losses caused thereby. Nevertheless, if we were to take the population of Slovakia, being the main market entity, as a whole, we would find out that insurance ranks the lowest in their personal consumption ladder. It needs to be mentioned that the proportion of life assurance to nonlife insurance is unsatisfactory in Slovakia compared to developed economies. As an example, this proportion in Japan is 78 to 22, in England it is 67 to 33 and in France 61 to 39 (Insurance Europe, 2016). In Slovakia, the proportion of life assurance to nonlife insurance is 52 to 48.

Depending on the line of its business, an insurance company may carry out two different types of activities, namely those in the insurance market itself i.e. matching insurance supply and demand, and in the investment insurance market, being a part of the financial market i.e. investing free funds.

Table 1

**Technical Premium in total in commercial insurance companies as at 31 December 2016
in thousand €¹**

№	Commercial Insurance company	Technical premium total for all insurance products
1	AEGON Life Insurance company	46 609
2	Allianz – Slovenská Insurance company, a. s.	552 397
3	ČSOB insurance company, a. s.	85 404
4	ERGO Insurance company, a.s.	10 895
5	Generali Slovakia Insurance company, a. s.	208 983
6	NN Life Insurance	74 523
7	KOMUNÁLNA Insurance company, a. s. VIG	188 135
8	KOOPERATIVA Insurance company, a. s., VIG	460 686
9	MetLife insurance company, a.s.	124 738
10	Cardif Slovakia, Insurance company a.s.	23 630
11	Insurance company of the Poštová Banka, a. s.	13 127
12	Insurance company of the Slovenská Sporiteľňa, a. s., VIG	89 202
13	UNION insurance company, a. s.	49 248
14	UNIQA insurance company, a. s.	113 602
15	Wüstenrot insurance company	58 554
16	AXA, Life Insurance company	58 298
17	AXA company	0
18	BASLER company	4 674
19	Collonade Insurance	6 586
20	D.A.S.	2 855
21	Groupama insurance	6 227
22	Slovak Insurers Office	12
	Total	2,168, 876

Business objects pursued by an insurance company in the insurance market proper consist of insurance, reinsurance and other associated activities.

¹ Source: www.slaspo.sk

The investment insurance market is based on the fact that insurance operates on the principle of raising reserves to eliminate the negative financial impacts of random events on the insured. Each insurance company must try to behave as a business entity and to invest temporarily free funds so as to make profit. The insured, in their role of indirect market participants, must believe that their insurance company will find the right spot in the financial market in which to place money.

The insurance market in developed economies is populated by many insurance companies. Each of them gets involved in this market by offering different insurance products and is interested in covering the widest possible segment (insurance market coverage). Competitor insurance companies keep track of the size of the insurance market covered and try to gain as large a share in it as possible by offering new types of insurance products.

Numerous commercial insurance companies operate on the commercial insurance market in advanced economies. Each of them participates in this market with a different offer of insurance products and attempts to cover the largest possible space (insurance field). As at 31 December 2016 as mentioned before, as many as twenty-one commercial insurance companies operated on the Slovak insurance market; all of them were associated in the Slovak Association of Insurers and recorded technical insurance premium indicators as shown in Table 1: The total of Technical Premium as at 31 December 2016 in thousand of Euros.

The total of technical insurance premium for all insurance products in the year 2016 was 2,168,876 thousand Euros. Table 1 entitled "Technical Premium in total and insurance in commercial insurance companies as at 31 December 2016 in thousand €" shows also the succession of commercial insurance companies on the Slovak insurance market in the year 2016. The primacy in insurance on the Slovak insurance market was held by Allianz – Slovenská Poist'ovňa, a. s., with 25 %, which accounted for 552 397 thousand Euros. The second place was occupied by KOOPERATÍVA insurance company, a.s., VIG with 21 %, which accounted for 460 686 thousand Euros, and the third place Generali Slovakia Insurance company, a. s. with 10 %, which is equal to 208 983 thousand Euros.

The insurance market formed by European countries may be designated as the greatest and most developed market of the world. The shares of respective continents in the global market are as follows: Europe 32%, Americas 35% (of which North America accounts for 33% and Latin America for 2%), Asia 30%, Africa 1% and Oceania 2%.

In the countries of the European Union, insurance businesses and the insurance sector represent a very important part of their economies. The main and core principle of the EU insurance market is to make arrangements so that each insurer encounters the same conditions across the whole territory of the EU when pursuing insurance business. This requires that the classification of insurance companies and classes of insurance be adjusted in all the member countries.

Conclusion

In conclusion it is possible to note that the insurance business, both worldwide and in Slovakia, undergoes development and changes all the time, to which the insurance market participants must constantly adjust. One of such changes consists of the unification of the European insurance market.

The Slovak insurance is well-developed. As many as 21 commercial insurance companies, of this number 21 associated in the Association of Slovak Insurers, operated in the Slovak Republic until 31 December 2016. Development of insurance in the area of life insurance in recent years is more dynamic than in non-life insurance. In Slovakia, the proportion of life assurance to nonlife insurance is 52 to 48.

References:

1. DRUGDOVÁ, B.: Non- Life Insurance. Bratislava.2016, ŠEVT.ISBN978-80-8106-068-7
2. Slovak Association of Insurance Companies, Bratislava (2012) Annual report 2012).

3. WAUGHAN,E.J.: Fundamentals of Risk and Insurance. New York: John Wiley and Sons, Canada, Limited 1992. ISBN 0-471-54553-8
4. STEARNS,P.N: Globalization in word history. OXON, United Kingdom: Routlege, 2010. ISBN 0-203-86606-1
5. www.slaspo.sk
6. www.nbs.sk
7. www.insurance.europe.eu

Gernego Iu.O.,

Candidate of Economic Sciences

Dyba O.M.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

THE FINANCIAL NATURE OF HUMAN DEVELOPMENT

The measures of human development main components, namely health and education, financial support are considered in the article. The attention is paid to the UNO methodology of human development calculation. The role of its structure both on the international and national levels is defined. The importance of theoretical researches and priorities of human development financing compartment is underlined.

Keywords: *human development, financing, health financing, education financing, human development index.*

The modern society is connected with impressive progress within a lot of parts in human development area. For instance, in the most countries people are living longer. From year to year more and more people are rising out of extreme poverty and fewer people being malnourished that means the improvement of the most important human developments life and educational components. Almost all countries have improved their levels of human development, expanding the range of human choices. At the same time, modern human development includes political freedom, guaranteed human rights and financial stability.

But on the other hand such human progress has taken place in a context of growing social and economic uncertainty due to deeper and more frequent shocks. Human development achievements are highly influenced by adverse events due to the great financial instability, including high and volatile commodity prices.

The concept of human development reflects the person as the main part of progress within human civilization. The main idea that social arrangements should be judged by the extent to which they promote "human good" goes back to the times of Aristotle. The scientist warned against judging societies merely by such things as income and wealth. Aristotle argued for seeing "the difference between a good political arrangement and a bad one" in terms of its successes and failures in facilitating people's ability to lead "flourishing lives". Human being as the real end of all possible activities was a recurring theme in the writings of most of the early philosophers [1].

The current researches show that people and their needs aren't considered as a tool, but as the most important goal of social and political and also economic processes. Despite of above mentioned actualization, they are represented within works of Ukrainian and foreign researchers. In particular, there are some studies, considering the financial component of human development. Levine (2006) underlines what are the main channels through which the development of financial markets effects human development and economic growth. The studies include firm-level, industry-level, country-level and cross-country comparisons. As the result, the deep connection between financial sector and economic growth is observed [2]. King and Levine's (1993) research has shown that the level of financial depth does in fact help to predict social and economic growth [3].

The modern approach, which is focused on people and their opportunities and choices, is represented within the study of UNO experts who use analytical methods along with statistics of national institutions and international organizations and describe expanding the richness of human life, rather than simply the richness of the economy in which human beings live [4]. The

human development index (HDI) is calculated within the current human development concept, which describes the changes of human development phenomenon from dynamic points of view.

In this paper, we consider the main components of human development's concept. Such division is based on the indexes calculated by experts of United Nations Development Program, namely the human development index. In particular, the attention is paid to the financial nature of human development and the role of human development within economic and social growth of national economies nowadays.

Within the economics framework, the human development index (HDI) is used as the main quantitative assessment of human capital. The components of HDI are used not only as the indicators of society development at the international level, but also at the level of separate countries. The above mentioned index is inherent in the measurement of the country's achievements in terms of health and longevity, education and actual income of its citizens (Gregory Mankiw, David Romer, David N. Weil, 1992) [5].

The traditional methodology of HDI calculation shows that such indicator consists of three main components, which are considered as three other indexes that are listed below:

1) Life expectancy index is one of the main indicators of the average life expectancy in the world. Furthermore, such index measures the health and life length of citizens in the particular country.

2) The education index that includes access to education. It is measured as average school life expectancy of children of school age and mean years of schooling of the adult population.

3) The index of gross national income, which is the primary method of assessing the level of life (quality of life). The current indicator is measured by the value of the gross national income (GNI) per capita in USD [6].

The first index shows the changes of life duration and expectations in the world. It is used as an instrument within the process of globalization and as the compartment measure for separate countries. It is the basic indicator, which measures the base within traditional (primary) concept of human development. The second index means the quality advantages for the first above mentioned index. It shows the quantity, which is connected with education. Namely, the growth of mean years of schooling of the adult population means the growth of highly qualified life.

But nowadays the life quality is also deeply connected with the third of above mentioned indexes. A lot of scientists have the quations about modern financial barriers and their role for further human development in separate countries and worldwide. Therefore, it is important to pay attention to current tendencies of human development financing and its connection with the general human development tendencies.

For example, the 2016 Human Development Report "Human Development for Everyone" pays attention to the fact that, in the Least Developed Countries, public expenditures on health average 1,8 % of GDP, and those on education 3,3 % of GDP (compared to 7,7 % and 5,1 % in OECD countries, respectively). However, it seems likely that many of different countries worldwide will be able to observe their revenues shrink, with less to spend on any priority area. Education and health budgets are likely to take the first place on the chopping block [7].

The financial nature of HDI can be concerned in spite of different point of views. One of the most "practical" approaches is developed Abiad et al. (2008), who created the financial reforms index. Such index records financial policy changes along seven different dimensions: credit controls and reserve requirements, interest rate controls, entry barriers, state ownership, policies on securities markets, banking regulations, and restrictions on the capital account [8]

According to the current research needs, the variation of main HDI components' financial support within countries of different HDI groups is shown in Figure 1.

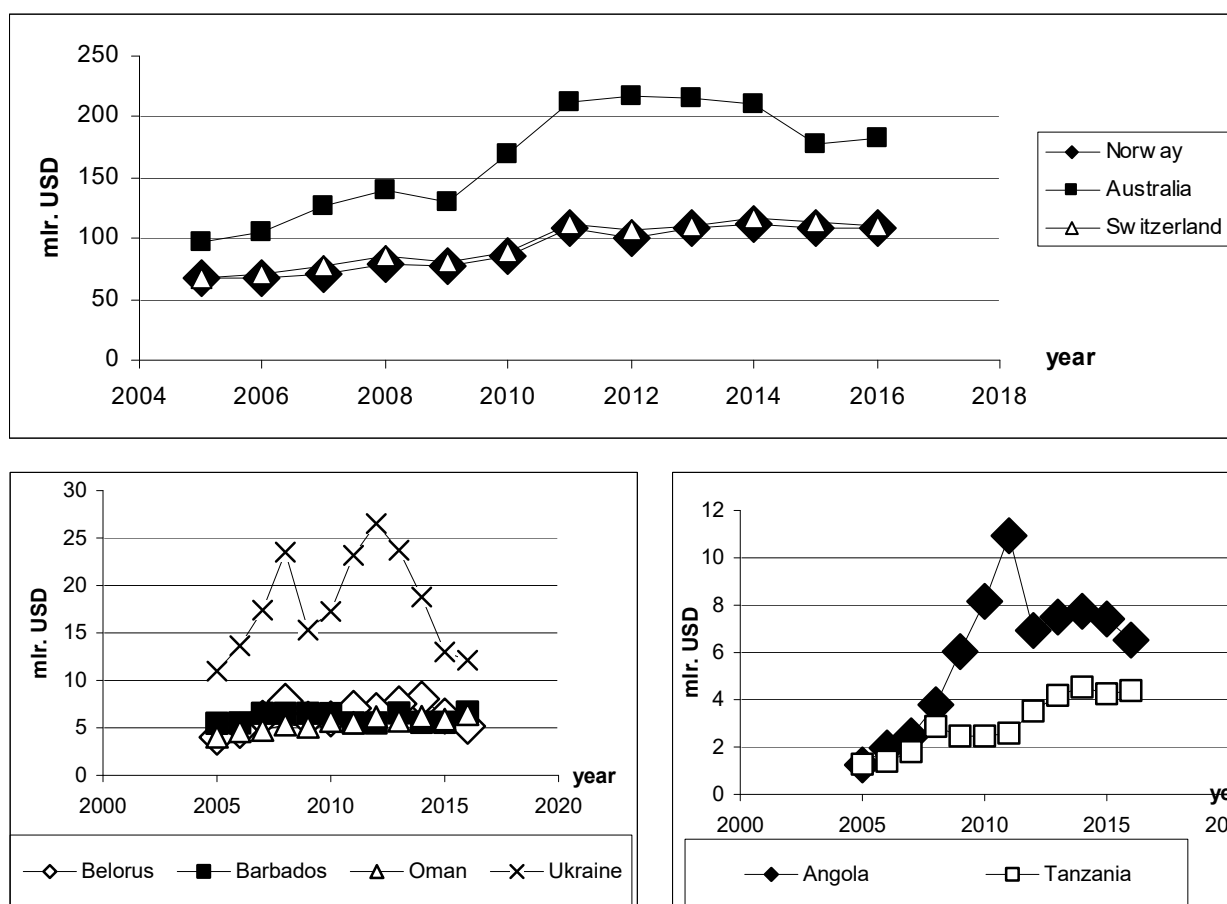

Figure 1. Variation in HDI main components financing within the different countries groups*

** Source: considered by author on the basis of [9; 10]*

The methodology of HDI divides countries into four main groups, namely: very high human development, high human development, middle human development and low human development countries. The most important components of compartment between human developments in different countries are their health and educational systems indicators. Therefore, within our research we pay attention to the indicators of health and educational financial support. Namely, education and health expenditures are calculated as the part of GNP in countries, which represent the different human development groups. The representatives of countries with very high human development are Norway, Australia and Switzerland (first, second and the third places within HDI in 2016). Belarus, Barbados, Oman and Ukraine are the countries of the high human development group (52-nd, 53-rd, 54-th and 84-th places within HDI in 2016). The countries with low human development are Angola and Tanzania (150-th and 151-st places within HDI in 2016).

As the result of appropriate international databases analyse and calculations, which are represented within the graphs of Figure 1, it is possible to conclude the dependence between the levels of human development areas financing and the level of human development in appropriate country. Therefore, as the result of the current paper's empirical studies, we observe the link between the main indicators of financial development and the HDI methodology. In particular, the indicators of human development in Ukraine have the growth prospects in case of the following activities:

- the improvement of human development financing system in part of its structure differentiation;

- financial policy enhancements that will help to realize state human development priorities;
- financial reforms implementation in direction of financial area humanisation to compare the priorities within different branches.

Finally, it is important to describe the essence of human development financial nature within theoretical studies to compare them with practical needs and national human development priorities.

References:

1. UN, Human Development Report 1990. Concept and Measurement of Human Development, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990>
2. Levine, R. Finance and Growth: Theory, Evidence, and Mechanisms, in P. Aghion and S. Durlauf (eds), Handbook of Economic Growth, Amsterdam: North-Holland Elsevier Publishers (2006).
3. King, Robert G., and Ross Levine. 1993. Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. Quarterly Journal of Economics 108 (August) pp. 717-737.
4. UN, Human Development Reports. United Nations Development Program, <http://hdr.undp.org/en/humandev>.
5. Mankiw G., Romer D., Weil D. N. A Contribution to the Empirics of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics, Vol. 107, No. 2 (May, 1992), pp. 407-437.
6. Yakunina R.P., Bychkov G.A. Correlation Analysis Of The Components Of The Human Development Index Across Countries. Procedia Economics and Finance 24 (2015), pp. 766 – 771
7. Jahan S. , Human Development for everyone, Human Development Reports, New York: United Nations Development Programm 2016, 286 s.
8. Abiad A., Detragiache E., Tresselt T., A New Database of Financial Reforms, IMF Working Paper, (2008), n. 266.
9. Ukraine, World data map. Data and Statistics, <http://knoema.ru/atlas/Ukraine>
10. Ukraine, World Bank Open Data. Free and open access to global development data, <http://data.worldbank.org/>

Smirnova E.A.

Candidate of economic sciences, Associate Professor

Crimean Federal University V.I. Vernadsky Institute of Economics and Management, Russia

FEATURES OF MANAGEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF INSURANCE ORGANIZATIONS

Смирнова Елена Александровна

ДОЦЕНТ, К.Э.Н.

Институт экономики и управления

«Крымский федеральный университет имени В.И. Вернадского», Россия

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТЬЮ СТРАХОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

The article identifies the need for strategic management of insurance companies that can provide the maximum effective use of available resources and capacity to achieve the goals. Examines the factors affecting the financial stability of the insurer, as well as the principles of managing the financial stability of the insurance organization

Key words: *insurance company, the stability, financial stability*

В статье определена необходимость стратегического управления страховыми компаниями, что способно обеспечить максимально эффективное использование имеющихся ресурсов и потенциала для достижения поставленных целей. Рассмотрены факторы, влияющие на финансовую устойчивость страховщика, а также раскрыты принципы управления финансовой устойчивостью страховой организации

Ключевые слова: *страховая компания, устойчивость, финансовая устойчивость*

В настоящее время современное состояние страхового рынка характеризуется усилением негативных тенденций, о чем свидетельствуют падение объема страховых премий и уровня выплат, уменьшение количества страховых компаний и рост концентрации страхового рынка. Именно в таких условиях руководству страховых

компаний целесообразно обратить особое внимание на сохранение или достижение удовлетворительного финансового состояния и сопротивление действию неблагоприятных факторов, то есть на обеспечение финансовой устойчивости страховщика.

Таким образом, усиливается необходимость стратегического управления страховыми компаниями, что способно обеспечить максимально эффективное использование имеющихся ресурсов и потенциала для достижения поставленных целей.

Финансовая устойчивость страховых организаций является основой для полноценного функционирования любой страховой организации, так как для страховщика жизненно важна возможность вовремя и в полном объеме выполнять взятые на себя обязательства. Следовательно, важнейшей задачей, которая стоит перед менеджерами страховой организации является – достижение оптимального уровня финансовой устойчивости страховой компании за счет оптимизации деятельности всех служб компании.

Основную роль в обеспечении финансовой устойчивости страховой компании играет экономическая служба страховой организации компании, которая осуществляет планирование деятельности страховой компании по приходным и расходным статьям; анализ выполнения запланированных показателей; учет и контроль за движением денежных средств; начисление и размещение резервов; анализ поступивших страховых платежей и выплат по страховым событиям и окончившимся договорам; платежи в бюджет и текущие платежи; обеспечение финансовых потоков страховой компании [1].

Однако необходимо отметить, что другие службы страховой организации выполняют не менее значимую функцию, создавая и продвигая новые страховые продукты (услуги) при этом обеспечивая им рекламу и организацию доведения страхового продукта (услуги) непосредственно до страхователя, а также расширяя границы страхового поля.

Финансовая устойчивость страховщика понимается, как возможность страховой компании выполнять принятые на себя обязательства в полном объеме, согласно заключенных договоров страхования, несмотря на изменения внешней и внутренней экономической среды.

Согласно ст. 25 п.1. Закона РФ «Об организации страхового дела в Российской Федерации» гарантиями обеспечения финансовой устойчивости и платежеспособности страховщика являются экономически обоснованные страховые тарифы; сформированные страховые резервы; средства страховых резервов, достаточные для исполнения обязательств по страхованию, сострахованию, перестрахованию, взаимному страхованию; собственные средства (капитал); перестрахование [4].

Следует отметить, что страховые компании функционируют в тех же условиях, что и другие субъекты экономических отношений, а соответственно, подвергаются аналогичным рискам. Кроме того, в своей деятельности страховщики вынуждены учитывать и другие, присущие только сфере страхования риски, которые осуществляют прямое или опосредованное влияние на финансовое состояние страховых компаний. В условиях жесткой конкуренции как со стороны национальных, так и зарубежных страховщиков потеря финансовой устойчивости страховой компании грозит прекращением ее функционирования.

Финансовая устойчивость страховщика основывается на:

- соотношении объема собственных средств и средств технических резервов, с одной стороны, и объема принятых на страхование обязательств — с другой, т.е. показатель платежеспособности. Такая независимость от внешних субъектов экономической деятельности называется внешней финансовой устойчивостью;

- степени зависимости от кредиторов, т.е. соотношение компонентов, формирующих структуру капитала [2].

На финансовую устойчивость страховщика влияет ряд факторов, которые могут иметь как внутреннее, так и внешнее происхождение, различных по характеру и степени

воздействия. Следует отметить то, что если страховая организация является финансово устойчивой к одному фактору, данное обстоятельство не является гарантией обеспечения резистентности к влиянию других факторов. Таким образом, чем многочисленнее будет группа факторов, относительно которых компания финансово устойчива, тем выше оценивается уровень ее финансовой устойчивости в целом.

Современный этап развития отечественного страхового рынка Российской Федерации требует стратегического подхода к управлению страховым бизнесом. В этой связи стратегическое управление в страховой отрасли характеризуется некоторыми особенностями связанные со спецификой страхового дела:

- управление рисками;
 - в сравнении с зарубежным опытом в развитии финансового рынка значительными возможностями страховых организаций;
 - нормативно-правовое обеспечение;
 - требований относительно обеспечения платежеспособности страховой компании.
- Факторы, обеспечивающие финансовую устойчивость страховщика:
- достаточный собственный капитал;
 - обязательства (включая технические резервы);
 - размещение активов;
 - ограничение единичного риска (перестрахование);
 - тарифная политика [3].

Все выше перечисленные факторы в значительной степени влияют и определяют платёжеспособность и финансовую устойчивость страховой организации.

На наш взгляд, платежеспособность является главным критерием обеспечения финансовой устойчивости, но данные понятия имеют схожую сущность, но их отождествление не является корректным, в связи с тем, что финансово-устойчивая страховая компания может оказаться неплатежеспособной в тот или иной момент времени, в зависимости от степени ликвидности ее финансовых активов или страховых резервов.

Достаточный объем страховых резервов страховой организации определяет уровень платежеспособности страховщика. Однако платёжеспособность страховщика нестабильна из-за того, что страховые случаи полностью вне контроля страховой организации, т.е. случайно и из-за этого возникает возможность несоответствия фактической убыточности и убыточности, которую рассчитывает страховщик при установлении страховых тарифов, что повлечет на собой уменьшение уровня платежеспособности страховой компании.

Платежеспособность страховой компании – способность страховщика вовремя в полном объеме выполнять свои обязательства по договорам страхования. Она определяется как отношение обязательств страховой организации к ее ликвидным активам.

Однако коэффициенты ликвидности активов при нестабильных внешнеэкономических условиях находятся на уровне ниже единицы. Следовательно, платежеспособность страховщика будут обеспечивать только ликвидные активы и уровень платежеспособности будет показателем финансовой устойчивости только для контрольных органов, а для внутреннего управления и планирования целей страховой компании активы необходимо будет уменьшить, т.е. определить их реальный показатель с учетом их реальной ликвидности.

Стабильность деятельности страховой компании, ее устойчивость можно оценивать при наличии:

- достаточно большого собственного капитала (потенциальная возможность принятия ответственности и покрытие вероятных рисков);
- технических резервов, адекватно обеспечивающих принятые на страхование обязательства (один из источников покрытия вероятных рисков);

– эффективности инвестиционной политики, т.е. активов, размещенных в соответствии с принципом диверсификации, возвратности и прибыльности (обеспечение высокой ликвидности совокупных активов);

– эффективной перестраховочной и тарифной политики (масштабы ответственности и вероятность неразорения) [5].

Исходя из выше сказанного возможно выделить следующие принципы управления финансовой устойчивостью страховой организации:

Таблица 1

Принципы управления финансовой устойчивостью страховой организации

Принципы управления страховой устойчивостью страховой организации	Содержание принципа
Принцип учета специфики финансовой устойчивости страховой организации как объекта управления	Сущность данного принципа заключается в учете специфики финансовой устойчивости страховой организации, ее состояния и видов при ее управлении.
Принцип учета взаимосвязи целей страховой организации и ее финансовой устойчивости	При организации управления финансовой устойчивостью страховой организации, необходимо принимать во внимание, и все работники организации должны понимать, что финансовая устойчивость способствует достижению целей страховой организации.
Принцип учета временного интервала при оценке финансовой устойчивости страховой организации	Чтобы определить текущий уровень финансовой устойчивости страховщика, необходимо проводить её оценку за определенный промежуток времени.
Принцип «основных факторов»	Влияние всех факторов на финансовую устойчивость, выражается в действии трех основных факторов, обеспечивающих финансовую устойчивость страховой организации: собственного капитала, системы резервирования, системы перестрахования.
Принцип взаимосвязи результативности деятельности структурных подразделений страховой организации и её финансовой устойчивости	Результат деятельности структурных подразделений страховой организации также должен учитываться наряду с «основными факторами» при управлении финансовой устойчивостью, так как он непосредственно влияет на ее результат.
Принцип поддержания финансовой устойчивости в заданных параметрах	Базовый принцип, которой говорит о том, что управленцы страховой организации определяют параметры, значение которых характеризует финансовую устойчивость страховой организации для продуктивного управления финансовой устойчивостью.

Таким образом, для обеспечения финансовой устойчивости страховой организации, у нее должна быть гибкая структура капитала, а также эффективное управление этим капиталом, так как страховой компании для нормального функционирования необходимо поддерживать постоянное превышение доходов над расходами, чтобы своевременно выполнять взятые на себя обязательства перед страхователями.

Управление финансовой устойчивостью страховой организации в течение определенного временного периода – конечный этап управления финансовой устойчивостью. Он основывается на осуществлении деятельности страховой компании с учетом характеристик выбранной стратегии управления финансовой устойчивостью.

Результатом такого анализа будет определенный уровень финансовой устойчивости страховой организации, который менеджеры страховщика будут сопоставлять с проводимым типом политики управления финансовой устойчивостью и выносить решения

о выборе цели и нового типа стратегии управления финансовой устойчивостью страховой организации на будущий отчетный период

В свою очередь страховщик, при правильной оценке своей финансовой устойчивости может осуществлять эффективное управление собственными финансовыми ресурсами, достичь надлежащего уровня конкурентоспособности своей страховой компании, обеспечить выполнение обязательств в полном объеме и функционирование страховой организации в течение длительного времени даже при получении значительных сумм убытков.

Настоящая работа выполнена при поддержке Программы развития федерального государственного автономного образовательного учреждения высшего образования «Крымский федеральный университет имени В.И. Вернадского» на 2015 — 2024 годы в рамках реализации академической мобильности по проекту ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского» «Поддержка академической мобильности работников университета на заявительной основе – ПМР».

Литература:

1. Гудков А. Н. Взаимосвязь целей страховой организации и её финансовой устойчивости / А. Н. Гудков // Научные труды Вольного экономического общества России. – М., – 2008. – Т. 93. – С. 147.
2. Гудков А. Н. Финансовая устойчивость как цель финансового менеджмента страховой организации // ЭКО. 2009. № 9. С. 162–169.
3. Пласкова Н. С. Анализ деятельности страховой организации // Финансовый вестник: финансы, налоги, страхование. - 2008. - №7. – С. 58-61.
4. Федеральный Закон РФ «Об организации страхового дела в Российской Федерации» от 27.11.1992 г. № 4015-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=216337&rnd=282590.248917728&from=1307-0#0>
5. Черных М. Н. Методика определения финансовой устойчивости страховой организации // Налогообложение, учет и отчетность в страховой компании. – 2009.

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Hilorme Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Ph.D. in Economics, Associate Professor,

Guzenko Yu., Guz V.

Magistrants

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

ACCOUNTING AND ANALYTIC INTERPRETATIONS OF RISKS RELATED TO ENERGY EFFICIENCY MEASURES

Гільорме Т.В.

к.е.н., доцент

Гузенко Ю.А., Гузь В.С.

магістранти

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РИЗИКІВ ЗАХОДІВ З ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

The article provides substantiation for the role of accounting of enterprise activity risks. The classification of risks is elaborated with the purpose of accounting and analytical support of risk management. The paper provides suggestions for the directions of accounting risks management in the sphere of energy efficiency.

Keywords: risk, energy efficiency, information risks

У статті обґрунтовано роль бухгалтерського обліку ризиків на підприємствах. Розроблено класифікацію ризиків для цілей відображення в обліку інформації про них, яка може бути корисною при прийнятті рішень та запобіганні негативних наслідків їх впливу. Запропоновано напрямки управління бухгалтерськими ризиками з метою їх мінімізації.

Ключевые слова: риск, энергосбережения, информационные риски

З метою забезпечення ефективності діяльності суб'єкти господарювання повинні створювати систему управління, що дозволяє здійснювати моніторинг і управління ризиками.

Разом з тим, сучасна система бухгалтерського обліку фактично не відповідає цьому завданню, адже управління ризиками здійснюється менеджерами у відриві від системи бухгалтерського обліку, тобто висновки їх базуються на досвіді та інтуїції без достатнього обліково-аналітичного забезпечення. Це визначає необхідність розвитку аналітичної системи бухгалтерського обліку, що забезпечує інформацією для управління ризиками менеджерів всіх рівнів.

Отримання достовірної, повної, неупередженої та релевантної інформації щодо фактів господарського життя суб'єкта господарювання та можливі події для оцінки ризиків, дозволяє нівелювати їх вплив, повністю або частково. Така інформація формується в системі бухгалтерського обліку. Отже, бухгалтерський облік у системі управління ризиками відіграє важливу роль: по-перше, є джерелом інформації для оцінки ризиків; по-друге, виступає одним з інструментів управління ризиками.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» основною метою ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності є «надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства» [3], безпосередньо бухгалтерський облік виступає джерелом інформаційного ризику для різних користувачів облікової інформації. Ефективність рішень користувачів, що приймаються на основі фінансової звітності, безпосередньо залежить від достовірності та повноти інформації. Інформація є корисною для користувачів, якщо вона відповідає головним характеристикам:

– доречність (суттєвість, своєчасність, цінність), що дає можливість її використовувати для оцінки минулих, теперішніх та майбутніх подій, для підтвердження або уточнення попередніх оцінок;

- достовірність (правдивість, надійність, нейтральність), тобто не містити суттєвих помилок та перекручень, що можуть вплинути на прийняття управлінських рішень;
- зіставність, що дає можливість порівнювати інформацію за різні періоди та різних суб'єктів господарювання.

Відповідно до вимог нормативно-правової бази з питань обліку та звітності ризику не є об'єктами бухгалтерського обліку. Враховуючи це, Гнилицька Л.В. розподілила ризики з метою їх відображення в системі обліку на 2 види [1]:

- 1) ризик-причина (або умовні факти господарського життя);
- 2) ризик-наслідок (або реальні факти господарського життя).

З ризиками-причинами пов'язані такі існуючі об'єкти бухгалтерського обліку, як резерви майбутніх витрат та платежів і умовні (непередбачувані зобов'язання). А з ризиками-наслідками пов'язані інші об'єкти обліку – витрати, зобов'язання, дебіторська заборгованість (зокрема, сумнівна та безнадійна), резервний капітал, оціночні резерви.

Підсумовуючи вищесказане, в системі бухгалтерського обліку можна виділити 2 групи ризиків, що мають різну економічну природу:

- 1) інформаційні ризики, пов'язані з можливістю спотворення інформації в системі бухгалтерського обліку, наслідком чого може бути викривлення інформації про майновий, фінансовий стан і результати діяльності підприємства;
- 2) підприємницькі ризики, інформація про наслідки яких також знаходить відображення в бухгалтерському обліку і бухгалтерської (фінансової) звітності. Підприємницький ризик ідентифікується сукупним впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, як результат взаємодії цих факторів. Традиційно більше уваги приділяється управлінню підприємницькими ризиками.

Інформаційні ризики можливо поділити на 2 групи:

- 1) ризики, пов'язані з організацією бухгалтерського обліку та контролю (ризик контролю) ризики, обумовлені рішеннями, прийнятими в обліковій політиці підприємства; ризики, обумовлені рішеннями, прийнятими у внутрішніх нормативних актах підприємств (зокрема, Положеннях про бухгалтерську службу, про систему внутрішнього контролю, інструкціях); ризики, обумовлені порядком формування та представленням звітності зовнішнім користувачам; ризики, пов'язані з ефективністю системи внутрішнього контролю (або аудиту) на підприємстві; ризики, пов'язані з кваліфікацією управлінського (зокрема, облікового) персоналу;
- 2) ризики, обумовлені нормативно-правовим регулюванням (властиві ризики).

Також слід враховувати, що інформація бухгалтерської звітності переважно носить фінансовий характер, внаслідок чого виникає ризик, що вона не задовольняє інформаційні потреби користувачів. Тому з метою зниження цих ризиків необхідно намагатися доповнювати фінансову звітність нефінансовими показниками. Зокрема, компанія Pricewaterhouse Coopers розробила нову модель звітності – Value Reporting, яка передбачає відображення в звітності нефінансових показників, необхідних для оцінки вартості компанії, і включає чотири блоки [4]: опис конкурентного середовища, в якій працює компанія; інформація про місце компанії на ринку, її цілі і завдання; інформація про стан компанії в даний час; інформація про основу майбутнього стану компанії.

Тобто такий досвід існує та закріплений у МСФЗ (вимоги до розкриття інформації у Примітках) й міжнародних актах (Глобальний договір ООН про соціальну відповідальність та ін.), однак підприємства, що складають й подають фінансову звітність за національними стандартами не розкривають цю інформацію [2]. Саме нефінансова звітність надає інформацію щодо соціального, екологічного, енергозбереження та інших видів ризиків, що мають суттєвий вплив на сталий розвиток підприємств.

Так, розглянемо особливості обліково-аналітичного забезпечення ризиків при впровадженні енергозберігаючих заходів. Аудитор зобов'язаний зважати на багато ключових факторів, зокрема: компетентність менеджменту та його зобов'язання щодо енергоефективності; старанність адміністративно-управлінського персоналу; робочу силу, її

кваліфікацію та потребу у навчанні персоналу з експлуатації та обслуговування (О&М); рівень складності обладнання, на якому персонал з О&М може працювати ефективно; умови роботи енергоспоживаючого механічного обладнання; наявність у бюджеті статей з ремонту та заміни обладнання; ставлення персоналу з О&М до енергетичної програми.

Фактори фінансового ризику мають першорядну важливість в оцінці максимально рентабельних режимів фінансування заходів енергоефективності. Ризики, пов'язані з режимами фінансування енергоефективності, завжди великі та різноманітні. Для послаблення факторів фінансового ризику є розробка інвестиційної стратегії з урахуванням рекомендацій інвестиційного аудиту, відповідні верифікація та контроль.

Процедурні ризики пов'язані з рівнем кваліфікації персоналу на всіх ієрархічних рівнях: управлінців (при прийнятті управлінських рішень щодо запровадження заходів енергозберігаючих технологій і стратегії їх послаблення), професіоналів (при обранні теоретико-методичних підходів формування заходів та надання якісних практичних рекомендацій щодо їх впровадження, якісне консультування на всіх стадіях життєвого циклу), спеціалістів (формування якісної інформаційної бази, реалізація) та робітників (при виробництві/монтажу). Для послаблення впливу групи процедурних ризиків рекомендована побудова кадрової стратегії розвитку персоналу, особливо визначення економічної доцільності залучення зовнішнього консультування, субпідряду, аутсорсингу (коли ефект кадрових інвестицій у професійний розвиток персоналу підприємства мінімальний).

Максимальний ризик при визначенні енергоефективності енергозберігаючих заходів виникає на етапі прогнозування динаміки витрат на запровадження цих проектів і порівнянні заощаджень енергоефективності. Для суб'єктів господарювання чисті фінансові вигоди проекту є індикатором присутності прихованих витрат, але не враховують результат надання послуги і гарантовані заощадження.

Таким чином, світовою спільнотою бухгалтерів визнана необхідність подання інформації про ризики в бухгалтерській звітності компаній, але для широкого впровадження в практичну діяльність методів розкриття ризиків облікової роботи необхідно переосмислити традиційні методології організації бухгалтерського обліку і звітності.

За результатами дослідження можна зробити такі висновки: ризики є невід'ємними супутниками підприємницької діяльності; система обліку виконує 2 ролі в управлінні ризиками: є джерелом інформації та одночасно інструментом мінімізації ризиків; ризик-орієнтована система бухгалтерського обліку є вимогою сьогодення; під час формування системи важливу роль відіграє класифікація ризиків для цілей бухгалтерського обліку; необхідно переглянути сформовану практику ігнорування в обліку і звітності фактично наявних бухгалтерських ризиків, що вимагає подальших наукових досліджень.

Перспективними напрямками досліджень є удосконалення методів оцінки ризиків та розробка організаційно-методичних підходів для відображення їх в системі обліку та звітності.

Література:

1. Гнилицька Л.В. Інформаційне забезпечення управління ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект. // Економічні інновації. – 2014. – №57. – С.88-100.
2. Голов С.Ф. Передумови створення глобальної системи бухгалтерського обліку. // С.Ф. Голов. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uchebzniks.net/book/21.html>.
3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999р. № 996 в ред. від 03.01.2017р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
4. Пилипенко Л.М. Бухгалтерський облік і звітність в управлінні ризиками підприємства. / Л.М. Пилипенко. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academia.edu>.

Gordiyenko N. I.

Candidate of Economic Sciences, Professor

O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

PROBITY AUDIT AS A TOOL TO MINIMIZE AND PREVENT CORRUPTION AT THE ENTERPRISE

Гордієнко Н.І.

к.е.н., професор

Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова, Україна

АНТИКОРУПЦІЙНИЙ АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

This article describes the concept of the "probity audit". The objects, goals and objectives of the probity audit are identified, as well as means, methods and procedures for conducting it in the enterprise environment.

Keywords: *corruption, probity audit, risks, methodical techniques, procedures.*

У статті сформульовано поняття «антикорупційний аудит», виділені об'єкти, цілі та задачі антикорупційного аудиту, описано організація та процедури його проведення на підприємстві.

Ключові слова: *корупція, антикорупційний аудит, ризики, методичні прийоми, процедури.*

Постановка проблеми. В умовах активної інтеграції та глобалізації економіки, глибоких змін економічних умов господарювання питання дослідження впливу корупції на економічну безпеку як підприємства так і країни в цілому набувають першорядного значення та обумовлюють актуальність пошуку антикорупційних заходів спрямованих на ліквідацію тінізації діяльності та посилення контролю за державними й приватними фінансовими ресурсами.

Як свідчать дані досліджень проведених українськими фахівцями на практиці часто спостерігаються такі види корупції як хабарі за працевлаштування, купівля інсайдерської інформації, змови щодо утримання цін на певному рівні, купівля інформації щодо тендерних пропозицій; «відкати» [1, с. 7], а також фаворитизм, кронізм, конфлікт інтересів [2, с. 4]. Незалежне дослідження 130 Українських компаній, присвячене визначенню актуальності проблеми фінансового шахрайства в Україні показало, що 60% компаній виявили в себе шахрайство, 40% стикнулися з фактами крадіжки активів та завищенням фактичних витрат [3]. Отже, проблема протидії корупції для державних, великих і середніх приватних підприємствах є актуальною й може бути вирішена шляхом розробки антикорупційних програм та організації на підприємствах відповідної системи внутрішнього контролю.

У сучасній економічній літературі аудит корупції розглядається дослідниками як складова аудиту шахрайства поряд з фактами фальсифікації бухгалтерської звітності та випадками крадіжки активів [4]. На даний час можна констатувати, що ще не розроблено загальноновизнаної методики проведення антикорупційного аудиту на підприємстві. В Україні цей вид аудиту знаходиться на початковій стадії розробки, а його проведення майже не відрізняється від звичайної аудиторської перевірки, крім того нема одностайності у розумінні сутності антикорупційного аудиту та особливостей методики його проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробку антикорупційних програм для підприємств державної форми власності та державних установ передбачено Законом України «Про запобігання корупції». Статтями 62 та 63 Закону наведені складові антикорупційних програм, які повинні формуватися на підставі оцінки корупційних ризиків [5]. Крім того обов'язковим для юридичних осіб є запровадження антикорупційних програм учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт - 1,5 мільйона гривень [6]. При участі приватних підприємств у державних закупівлях, при вартості контракту більше 20 млн також передбачено розробку антикорупційних програм [5].

Рішенням національного агентства з питань запобігання корупції визначені посади керівників державних підприємств, установ, організацій, інших суб'єктів господарювання

державної форми власності та їх заступників, призначення яких здійснюється державними органами [7].

Методичними рекомендаціями по впровадженню системи комплаєнс передбачено розробку системи відповідних дій запобігання та протидії корупції з урахуванням специфіки діяльності підприємства, яка спрямована на протидію корупції у відносинах з агентами та представниками; при виконанні спільних проектів із суб'єктами, що вчиняють корупційні правопорушення; надання неправомірної вигоди працівникам підприємства з метою перемогти у тендері з вибору постачальника/підрядника певних товарів чи послуг [8, с. 6, 16].

Особлива роль у питаннях протидії корупційним та шахрайським діям належить антикорупційному аудиту, який повинен постійно здійснювати контроль за дотриманням антикорупційних обмежень та виконанням антикорупційних заходів у конкретній установі, організації, органах державної влади чи місцевого самоврядування [9].

Більшість українських та зарубіжних спеціалістів Гидаєва Ф.А., Дубініна І.В., Іонова О.М., Кондратенко В.А., Левашин І.В., Манохіна І.Н., Мерхердж М.М., що досліджували проблеми корупції, трактують антикорупційний аудит як засіб фінансового контролю або протидії корупції [10, с. 263 - 268; 11, с. 12 - 16; 12, с. 36 - 41; 13, с. 32 - 37; 14, с. 68 - 73; 15, с. 44 - 52; 16, с. 91 - 93]. Однак, недостатній розвиток теоретичних досліджень з питань формування системи антикорупційного аудиту, та неоднозначне розкриття його змісту, порядку формування результатів роблять актуальною задачу інформаційно-методологічного забезпечення антикорупційного аудиту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є визначення змісту поняття «антикорупційний аудит» його об'єкту, мети, задач, основних елементів та організація проведення аудиту антикорупційних програм на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість дослідників розуміють під антикорупційним аудитом професійну діяльність що здійснюється з метою перевірки дотримання вимог антикорупційного законодавства юридичними та фізичними особами. При цьому об'єктами аудиту визначають як підприємства, організації та установи в цілому так і їх керівників. У зв'язку з цим виділяється відповідно корпоративний антикорупційний аудит та антикорупційний аудит персоналу. Предметом антикорупційного аудиту може виступати антикорупційна діяльність наведених об'єктів [17].

Метою антикорупційного аудиту є мінімізація можливостей виникнення і попередження протиправних дій посадових осіб та працівників підприємства, використання ресурсів у особистих інтересах в рамках процедур високої ймовірності виникнення корупції в рамках конкретної антикорупційної стратегії, розробленої на підприємстві.

Основними цілями та завданнями антикорупційного аудиту відповідно до законодавства [5] можуть бути перевірка та оцінка системи протидії корупції на підприємстві (антикорупційної програми): перевірка дотримання антикорупційної політики; дотримання підприємством антикорупційного законодавства; оцінка представницьких витрат на предмет розумної обґрунтованості; розслідування угод при закупівлі товарів, робіт; послуг на предмет виявлення закупівлі за цінами, величина яких припускає комерційний підкуп; дослідження незвичайних фінансових операцій; перевірка достовірності фінансової звітності; оцінка толерантності контрагентів до хабарництва з метою мінімізації ризику ділових відносин та ін.. В залежності від цілей антикорупційного аудиту аудитори розробляють відповідні програми, що спрямовані на їх досягнення.

При аудиті антикорупційних програм підприємства аудитор перевіряє внутрішню політику підприємства щодо протидії корупції та заходи по її реалізації, аналізує зони, причини та умови виникнення корупційних ризиків й обґрунтованість їх оцінки; встановлює осіб відповідальних за виконання заходів по усуненню корпоративних ризиків, наявність для цього ресурсів та строки їх усунення; наявність процедур моніторингу виконання антикорупційної програми та періодичність її перегляду.

Важливим питанням в процесі аудиту антикорупційної програми підприємства є аналіз функцій і процесів, що визначають фактори і загрози корупції, оцінки корупційних ризиків та заходів контролю корупції. Аудитору потрібно ретельно проаналізувати обставини і процеси прийняття рішень з метою виявлення загроз корупційних дій, оцінити ймовірність наслідків цих загроз та ризиків, наявність та ефективність існуючих засобів контролю. При цьому на етапі розробки програм аудиту особливу увагу треба приділяти питанням оцінки ймовірності виникнення порушень, пов'язаних з найбільшими ризиками корупційних проявів та ймовірності їх впливу на ефективність використання бюджетних і власних ресурсів підприємства.

Інформаційною базою розробки програм антикорупційного аудиту являються: установчі та реєстраційні документи, бухгалтерська звітність, реєстри бухгалтерського обліку та первинні документи; контракти, угоди та зміни до них; нормативно-правові акти, що регулюють фінансово-господарську діяльність підприємства; акти перевірок контролюючих органів; офіційні інтернет-сайти; нормативно-правові акти по організації та інші відомості, отримані від різних категорій працівників.

На початковому етапі антикорупційного аудиту треба провести опитування та бесіди з керівниками та працівниками, що працюють у зонах корупційного ризику. Аудитор повинен запросити у керівників підприємства інформацію стосовно наявності антикорупційної програми; встановити: осіб, відповідальних за виконання антикорупційної програми, засоби і методи контролю, та процедури по виявленню фактів що використовуються при перевірці антикорупційного характеру. Слід також встановити наявність ідентифікованих корупційних ризиків, визначити ефективність оцінки корупційних ризиків; наявність системи заходів запобігання корупції та наявність фактів формального відношення до встановлених антикорупційних вимог; наявність системи внутрішнього контролю, наявність випадків конфлікту інтересів робітників підприємства та способи їх вирішення; наявність засобів інформування про вчинення корупційних дій та заходів реагування керівництва на виявлені факти порушень. Результати опитувань повинні документуватися.

На етапі планування та виконання антикорупційного аудиту треба визначити строки проведення аудиторських процедур та обсяг аудиторської вибірки. При цьому необхідно звертати увагу на особистісні фактори прояву корупції персоналу: невідповідність отриманих доходів та понесених витрат; раптову зміну фінансових можливостей; поєднання службових обов'язків з комерційною діяльністю; безкоштовну участь у корпоративах, а також на наявність різних видів залежності (алкогольної, наркотичної); наявність боргових зобов'язань перед банками та фізичними особами.

Про наявність корупційної поведінки співробітників може свідчити також встановлення високих преміальних виплат при неефективній діяльності, неаргументована зміна думки стосовно доцільності угоди; ведення робочих переговорів поза офісом; виконання роботи на дому.

В обов'язки аудитора входить тестування засобів внутрішнього контролю при виявленні фактів корупційних дій для визначення ризику суттєвого викривлення фінансової звітності. Такі процедури повинні являти собою розуміння характеру керівництва або відношення керівництва у середовищі внутрішнього контролю. Крім того, перевірка достовірності бухгалтерської звітності надає можливість мати власне судження про рівень засобів контролю та професійність і чесність посадових осіб.

Необхідно на підставі отриманих надійних доказів встановити:

чи є можливість змови керівництва з третіми особами. Треба звертати увагу на різні оцінки виконання однотипних робіт, що виконуються у схожих умовах, надання винятково пільг, знижок, особливих умов фінансування; отримання дорогих рекламних подарунків, переваги деяким учасникам при проведенні переговорів по контракту; підтримання застарілих схем поставок; підозрілі фінансові схеми; закупки за завищеними цінами; авансові та повторні платежі по рахунках або платежі по частинах; платежі на благодійність та інші платежі, що входять до відповідної статті обліку.

чи спостерігається неприпустиме розширення власних повноважень, прийняття особистого рішення з питань що потребують колективного затвердження;

чи спостерігається розширення видів діяльності без аналізу фахівцями підприємства;

чи є в наявності відрядження, які не пов'язані з виробничою діяльністю та відповідні платежі по відшкодуванню витрат;

чи залучено керівництво підприємства до змови з працівниками, які забезпечують повноту і достовірність фінансової звітності. Треба впевнитися у порівнянності пояснень отриманих від них і інших робітників для визначення ризику суттєвого викривлення інформації та визначити характер й необхідний обсяг вибірки і аналітичних процедур.

Суттєво впливає на достовірність бухгалтерської звітності наявність крадіжок, незаконне списання матеріальних й грошових цінностей, тому аудитор повинен розуміти способи, форми присвоєння та розтрат, ретельно перевірити облікові записи, кореспонденції рахунків, виявляти відсутність та неповні бухгалтерські записи, підстави та обґрунтованість виправлень наприкінці звітного періоду.

У залежності від змісту корупційних дій і стану бухгалтерського обліку, для оцінки господарських операцій можуть використовуватися різні за змістом методичні прийоми перевірки документів, серед яких формальна, арифметична, експертна, логічна, економічна (аналітична), нормативно-правова, зустрічні перевірки та контрольні звірення.

Для більшої обґрунтованості доказів аудитор може залучати до перевірки експертів що володіють відповідними знаннями та досвідом у застосуванні методів фактичного контролю: контрольних обмірів виконаних робіт, експертиз, контрольних запусків сировини і матеріалів у виробництво.

Крім того, в якості документальних засобів отримання аудиторських доказів, можна використовувати теоретико-методичні підходи по виявленню навмисного викривлення звітності, що застосовуються у міжнародній практиці [18].

Висновки з даного дослідження. Економічні, соціальні і політичні наслідки впливу корупції на різні сторони життя потребують невідкладних заходів по її виявленню та запобіганню. Інструментом контролю за дотриманням законодавства по запобіганню корупції може виступати антикорупційний аудит, як напрямок, що являє собою систему взаємопов'язаних елементів спрямованих на виявлення факторів і оцінку ризиків корупції, розробку відповідних заходів по її запобіганню. Шляхами подальшого дослідження в цьому напрямі стають питання методологічного та методичного характеру стосовно опису процедур та дій при розгляді та у процесі аудиту корупції у межах вимог законодавства України.

Література:

1. Корупція в приватному секторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ftp://91.142.175.4/nazk_files/doslidzheniya/8.pdf.
2. Олійник О. Фаворитизм і кронізм як основні критерії кадрового добору політико-управлінської еліти в Україні / О. Олійник // Віче : громадсько-політичний і теоретичний журнал. – 2014. – № 20. – С. 2–5.
3. Мошенничество в украинских компаниях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eston-gcg.com/wp-content/uploads/2017/08/Report-Forensic-2017_Kreston-GCG.pdf.
4. Штефан М. А. Аудит мошенничества: понятие и сущность \ М.А. Штефан, Д. А. Быкова, "Международный бухгалтерский учет", N 40, октябрь 2012 г. С.55-67. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.garant.ru/57788967/#ixzz4pptgVjG1>.
5. Про запобігання корупції. Закон України від 14. Жовтня 2014р. № 1700-VII (відомості Верховної ради (ВВР), 2014, № 49, ст.2056).
6. Про публічні закупівлі. Закон України 25 грудня 2015 року № 922-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 9 ст.89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19>
7. Про затвердження Переліку посад з високим та підвищеним рівнем корупційних ризиків. Рішення національне агентство з питань запобігання корупції 17.06.2016 № 2 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 липня 2016 р. за № 987/29117.
8. Методичні рекомендації щодо розробки та впровадження системи заходів щодо запобігання та протидії корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cgpa.com.ua/images/files/methodological_recommendations-for-anti-corruption-policy.doc.

9. Національна юридична енциклопедія [Електронний ресурс] / - Режим доступу : <http://determiner.ru/termin/antikorrupcionnyi-audit.html>.
10. Гидаева Ф.А. Аудит как средство борьбы с коррупцией / Ф. А. Гидаева // Наука и современность. 2012. N 17. С. 263 - 267.
11. Дубинина И. В. Роль аудита в борьбе с коррупцией / И. В. Дубинина // Финансовые и бухгалтерские консультации. 2007. N 3. С. 12 - 16.
12. Ионова О. М. Роль внешнего и внутреннего аудита в борьбе с мошенничеством и коррупцией / О. М. Ионова // Экономика и управление: проблемы, решения. 2014. N 3 (27). С. 36 - 41.
13. Кондратенко В. А. Аудит и коррупция: методические подходы проверки / В. А. Кондратенко, В. П. Попов // Наука XXI века: Материалы II Международной научно-практической конференции. Краснодар, 2013. С.32-37.
14. Левашин И. В. Нормативные правовые основы проведения аудита эффективности в целях противодействия коррупции / И. В. Левашин // Право и управление. XXI век. 2012. N 2. С. 68 - 73.
15. Манохина И.Н. Экономико-правовые аспекты применения аудиторского финансового контроля в борьбе с коррупцией / И. Н. Манохина, Р. В. Манохин // Вестник Тамбовского университета. Серия "Гуманитарные науки". 2013. N 1 (117). С. 44 - 52.
16. Мерхерж Б. М. Аудит и контроль и борьба с коррупцией / Б. М. Мерхерж // Международный научно-исследовательский журнал. 2014. N 5 - 2 (24). С. 91 - 93.
17. Кабанов П.А. Антикоррупционный аудит как инструмент противодействия коррупции: понятие, содержание, вопросы правового регулирования / П. А. Кабанов // Административное и муниципальное право. — 2015. - №7 - С.744-753. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.researchgate.net/publication/280964416>.
18. Messod D. Beneish. The Detection of Earnings Manipulation, 55 FIN. ANALYSTS J. NO. 5 (Sept./Oct. 1999).

Ovcharyk Z.D.

Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine of the
«Nizhyn Agrotechnical Institute», Ukraine

ACCOUNTING INFORMATION IN THE SYSTEM OF EFFICIENT MANAGEMENT BY THE ENTERPRISE

Овчарик З.Д.

к.е.н., доцент

ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут», Україна

ОБЛІКОВА ІНФОРМАЦІЯ В СИСТЕМІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

In the article the main attention is paid to the problems of formation of the accounting information for the effective management of the enterprise and the study of elements and the role of accounting in the adoption of scientifically sound management decisions.

Keywords: *Accounting information, management. Managerial decisions.*

В статті головна увага приділяється проблемам формування облікової інформації для ефективного управління підприємством та проводиться дослідження елементів і ролі бухгалтерського обліку при прийнятті науково-обґрунтованих управлінських рішень.

Ключові слова: *облікова інформація, управління, управлінські рішення.*

Необхідність адаптації бухгалтерського обліку до сучасних умов господарювання, формування чіткої облікової інформації для потреб управління підприємством – потреба сьогодення. На сучасному етапі функціонування економічних процесів облік для потреб управління, який формується на основі поділу загальної системи обліку, вимагає нового осмислення, перебудови та реформування. Підприємства в сучасних умовах господарювання потребують чітко визначеної гнучкої системи заходів, спрямованих на забезпечення та вдосконалення управління господарською діяльністю. Економічні, фінансові та інші показники виробничо-фінансової діяльності, які застосовуються в обліково-аналітичній практиці, так як і методи їх оцінки та використання в системі управління підприємством, мають суттєві недоліки. В даних умовах найбільш важливим елементом управління господарською діяльністю виступає бухгалтерський облік, раціональна організація якого є передумовою ефективного управління підприємством [2].

Дослідження питань теорії і практики організації системи обліку в управлінні підприємством проводять такі науковці як: Ф.Ф.Бутинець [1], В.Я.Плаксієнко та Р.В.Ліпський [2], Р.П.Юзва [3], М.С.Пушкар [4], В.В.Собко [5], М.Ф.Огійчук [6] та інші. Проте, поряд із важливими науковими результатами залишаються невирішеними проблеми ефективного використання обліково-аналітичних показників в системі управління підприємством.

Центральним елементом обліково-аналітичної системи є бухгалтерський облік, який виступає одним з основних джерел економічної інформації, що характеризує фактичний стан справ на підприємстві. Бухгалтерський облік як система представляє собою сукупність елементів певного змісту та форми, які пов'язані між собою та об'єднані регулярною взаємодією. Це система інформації про стан та рух ресурсів підприємства, характер та результати господарської діяльності. Облік можна охарактеризувати як систему, оскільки він має ознаки властиві системі: наявність зв'язків, поділ на частини, наявність структури, цілеспрямованість та багатоаспектність [3].

На даних бухгалтерського обліку ґрунтується формування даних управлінського обліку, основним завданням якого є збір, обробка, зберігання та передача необхідної інформації для оперативного управління підприємством та прийняття оптимальних управлінських рішень з оптимізації процесу шляхом регулювання активів та пасивів підприємства. На думку Огійчука М.Ф., організація управлінського обліку залежить від системи управління підприємством і передбачає облік необоротних і оборотних активів, зобов'язань, витрат і доходів у процесі постачальницько-заготівельної, виробничої, фінансово-збутової та організаційної діяльності [6].

Управлінський облік - це багатогранний процес, який несе цінність, вдосконалює планування, проектування, вимірювання і функціонування систем будь-якої інформації, який направляє дії апарату управління, мотивує поведінку, підтримує діяльність всіх ланок підприємства, необхідних для досягнення стратегічних, тактичних і оперативних цілей організації. Сутність управлінського обліку, його призначення можна назвати «виробництвом» інформації для здійснення ефективного управління. Управлінський облік можна охарактеризувати як інтегруючу систему підготовки заключної інформації і забезпечення нею різних рівнів управління з ціллю ефективного планування, контролю і покращення якості прийнятих рішень. Управлінська звітність є засобом інформаційного забезпечення процесу управління та передбачає інтеграцію вхідних інформаційних потоків, генерованих різними підсистемами підприємства, організацію, методику і техніку підготовку показників та їх узагальнення у визначених формах відповідно до конкретних вимог користувачів. Але не всі вчені погоджуються з тим, що даних управлінського обліку вистачає для ефективного управління підприємством.

Плаксієнко В.Я., Ліпський Р.В. стверджують, що внаслідок накопичення невідповідностей, управлінський облік, який ґрунтується на бухгалтерському обліку, може у кінцевому підсумку показати фінансовий результат, далекий від реальності, у той час як власники та потенційні інвестори прагнуть отримувати інформацію про реальний стан справ на підприємстві з метою порівняння альтернативних варіантів капіталовкладень. Лише фінансові показники не дають повної та адекватної картини розвитку підприємства та висвітлюють стан підприємства, що склався на момент оцінки, коли реагувати вже пізно. Управлінський облік і контроль здійснюються на основі даних бухгалтерського обліку (бухгалтерський баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про рух грошових коштів організації). Недоліками базування управлінського обліку на даних бухгалтерського обліку та винятково на фінансових показниках є такі:

- 1) бухгалтерський облік ведеться згідно із законодавчо встановленими вимогами, внаслідок чого не завжди відображає реальний стан справ підприємства (зокрема: вимоги щодо методів партійного обліку; методів нарахування амортизації; методів розподілу накладних витрат тощо);

2) дані про прибуток, отримані зі звіту про прибутки та збитки, не є адекватними вимірниками прибутку, оскільки прибуток у системі бухгалтерського обліку залежить від того, коли були визнані доходи чи витрати. Більшість компаній (як українських, так і іноземних) використовують цю особливість для маніпулювання обсягом прибутку у звітному періоді;

3) бухгалтерський баланс не пристосований для відображення нематеріальних (інтелектуальних) активів, які є основним джерелом конкурентоспроможності бізнесу;

4) фінансові показники характеризують підприємство з точки зору фінансового циклу, коли його діяльність розглядається у розрізі руху грошових коштів, а не створення вартості.

При такому підході такі важливі напрямки, як взаємовідносини з клієнтами, маркетинг, удосконалення технологій, навчання та розвиток персоналу, розробка нових продуктів і послуг, представлені як суто витратні, що суперечить їхній ролі в сучасних умовах. Традиційна система управлінського обліку та контролю постачає нерелевантну інформацію для розподілу витрат і контролю інвестицій, оскільки зосереджує увагу менеджерів на обсязі та центрах виникнення витрат, не пояснюючи причин їх виникнення.

До того ж традиційні системи та методи економічної діагностики та економічної оцінки ґрунтуються на визначенні економічних показників, які відображають ендогенні господарські процеси на підприємствах, не враховуючи вплив на них ринкових та інших зовнішніх чинників. Система фінансових показників, що зазвичай використовується підприємствами, не відображає можливу поведінку споживачів і конкурентів у майбутньому, а отже, не може попередити про можливі зміни в галузі та діловому середовищі, що в умовах підвищення ролі чинників невизначеності, транзитивності економіки та посилення глобальних впливів не відповідає сучасним умовам і можливостям діяльності українських підприємств. Внаслідок цього неможливо своєчасно створити чітку комплексну картину економічного стану підприємства, його динаміки порівняно з конкурентами, іншими суб'єктами ринку, спроможності до ефективного господарювання, що зумовлює прийняття помилкових, неповноцінних рішень і призводить до суттєвих економічних втрат суб'єктів господарювання [2].

Отже, метою управління є підвищення ефективності господарських процесів. Управлінський облік є ефективним інструментом управління, тому що створює конкурентні переваги в ринковому середовищі, а саме, забезпечує підприємство ключовою інформацією. Основними об'єктами управлінського обліку є витрати і доходи, які перегруповуються за їх цільовим призначенням (видами продукції, замовленнями, процесами, центрами відповідальності тощо). Система управлінського обліку є ефективною, адже вона дозволяє полегшити досягнення цілей організації з найменшими витратами на створення і функціонування самої системи. Звичайно, важко вести облік без чітко встановлених форм документів та правил, тому підготовка висококваліфікованих спеціалістів з управлінського обліку, які змогли б організувати аналітичну роботу, забезпечити створення та функціонування управлінського обліку, є важливим завданням для підприємств. Слід підкреслити важливість управлінської звітності, призначення якої полягає в тому, що:

1) управлінська звітність є результатом систематизації фінансової та не фінансової інформації щодо результатів діяльності підприємства та окремих його підрозділів;

2) управлінська звітність – це гнучка система показників, які мають бути згруповані в окремі форми відповідно до потреб управління підприємством;

3) управлінська звітність є основним джерелом інформації для прийняття стратегічних, тактичних та оперативних управлінських рішень.

Бухгалтер відіграє значну роль на всіх етапах управління. В процесі планування діяльності він бере участь у складанні та узгодженні бюджетів, розробці стандартів витрат, надає інформацію про минулі події та складає розрахунки щодо можливих наслідків майбутніх дій. Таким чином, інформаційним забезпеченням управління діяльністю підприємства повинна стати належним чином побудована обліково-аналітична система, яка

являє собою сукупність облікової інформації та отриманих на її базі аналітичних даних, які сприяють прийняттю ефективних управлінських рішень.

Література:

1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : [підручник] / [Ф. Ф. Бути- нець та ін.] ; під заг. ред. Ф. Ф. Бутиця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2009. – 912 с. 2.
2. Плаксієнко В.Я., Ліпський Р.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: проблеми теорії і практики. / В. Я. Плаксієнко, Р.В. Ліпський // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Полтава: ПДАА, 2013. – Вип. 2 (7).– С. 40-43.
3. Юзва Р.П. Обліково-аналітична система – інформаційне забезпечення управління підприємством. / Р.П. Юзва // Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazine.faaaf.org.ua>
4. Пушкар. М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): Монографія. – Тернопіль, Карт-бланш, 2006. – 334 с.
5. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : [навч. посіб.] / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
6. Фінансовий та управлінський облік за національними стандартами: Підручник / М.Ф.Огійчук, В.Я.Плаксієнко, М.І.Беленкова та ін.. / За ред.. проф.. М.Ф.Огійчука. – 6 –те вид. перероб. І допов. – К.: Алерта, 2011. – 1042 с.

7. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY

Keranova N.

Dr., Assistant Prof.

Faculty of Economics, Agricultural University-Plovdiv, Bulgaria

MATHEMATICAL APPROACHES FOR STUDY AND ANALYSIS OF THE LAND MARKET IN BULGARIA

Abstract

The aim of the current work is to evaluate and analyze the land market in Bulgaria for the period from 2010 to 2015. It's a study of the prices of the agricultural land, the fields, the fruit plantations, the vineyards and the grasslands in the six districts of the country: Northwest, Northeast, North Central, Southwest, Southeast and South Central. Several mathematical approaches have been implemented to achieve the goal: hierarchical cluster analysis, single-factor analysis of variance and building graphical images representing the change in land prices for each particular district over time. As a result of the researches carried out, it was found that from the investor's point of view, the most attractive in terms of market price are the Southwest district (with minimum price of agricultural land, fields and grasslands) and the Southeast region (due to the minimum prices of fruit plantations and vineyards).

Keywords: *land market, cluster analysis, single-factor analysis*

Introduction

The land market in Bulgaria is one of the fastest growing in recent years. The main factors that drive the market development and the price rises in Bulgaria in general can be summarized in the following directions:

- after 2005 the agricultural land became an investment asset /public investment funds were created/;
- the country's membership in the European Union as of 01.01.2007 and the significant increase of the subsidies, which the farmers receive per hectare of arable land;
- the significant increase in the average rent paid by the tenant farmers to the owners of agricultural land.

After 2010, a large number of farmers have emerged on the market as buyers who, along with the land they rent, constantly seek to increase the land they own.

The purpose of this work is to evaluate and analyze the land market (agricultural, fields, fruit plantations, vineyards and grasslands) in Bulgaria for the period from 2010 to 2015 by applying hierarchical cluster analysis and single-factor analysis of variance.

Materials and methods

The term "cluster analysis" was introduced by Tryon in 1939. The hierarchical cluster analysis is a classical statistical method by which objects from a given set can be grouped into separate clusters according to their degree of similarity based on the surveyed indicators. Thus, objects with similarity according to certain features are grouped together in a cluster, and at the same time objects that differ significantly are in different clusters. Hierarchical clustering does not require prior determination of the number of clusters. This method is widely used in various economic studies. In [1] an income and household consumption analysis was made through a cluster analysis. In exploring the economic opportunities of the East German region, a cluster analysis was also used in comparison with West Germany, according to various factors of growth and the characteristics of economic geography [2]. Here, the author analyzed data related to the level of entrepreneurship, the concentration of industry and the loss of human capital for each of the regions. Extensive studies in the field of economics are made by Rezankova [3] and Zang [4]. Moreover, in her work Rezankova demonstrates the close relation between the analyzes of data from the economic branch through mathematical and statistical means, and the whole presentation is based on mathematical concepts and formulas.

The present work uses data related to the prices of agricultural land, fields, fruit plantations, vineyards and grassland (BGN/decare) obtained from the database of the National Statistical Institute of the Republic of Bulgaria. The overall analysis of the land market is achieved by combining the following methods:

- a hierarchical cluster analysis by which the individual districts are grouped according to the degree of similarity based on the surveyed indicators (prices of agricultural land, fields, fruit plantations, vineyards and grasslands). The territory of Bulgaria is divided into six districts: Northeast, North Central, Northwest, Southeast, South Central and Southwest. Since for the Southwest district there is data on the average price of fruit plantations for only one year, this area is excluded from the cluster analysis (with a view to increasing the significance of the obtained results), but it participates in all other mathematical elaborations.

- a single-factor analysis of variance, which largely explains the results of clustering. Through it an assessment of the average prices of agricultural land, fields, fruit plantations, vineyards and grasslands has been made.

- a graphical presentation of the change in market prices of land (BGN/decare) for each district of Bulgaria from 2010 to 2015, which provides a visualization of the market changes.

Data processing was performed through MS Excel 2010 and the statistical program product IBM Statistics SPSS 23 [5].

Results and discussion

After applying a hierarchical cluster analysis using the intragroup coupling method and a measure of similarity the standard Euclidean distance, the indicated districts were grouped into four clusters. The results of the clustering procedure are given on the dendrogram in Figure 1. The Northeast district has the highest prices of agricultural land and fields, and therefore it forms a single cluster that joins all the rest at the largest Euclidean distance. The North Central district has the highest price of the land with fruit plantations, which is why it is in a separate cluster. The Northeast and the South Central districts have a statistically proven similarity in the average price of fruit plantations and grassland, though not the highest, and thus form a common cluster at a Euclidean distance of one unit.

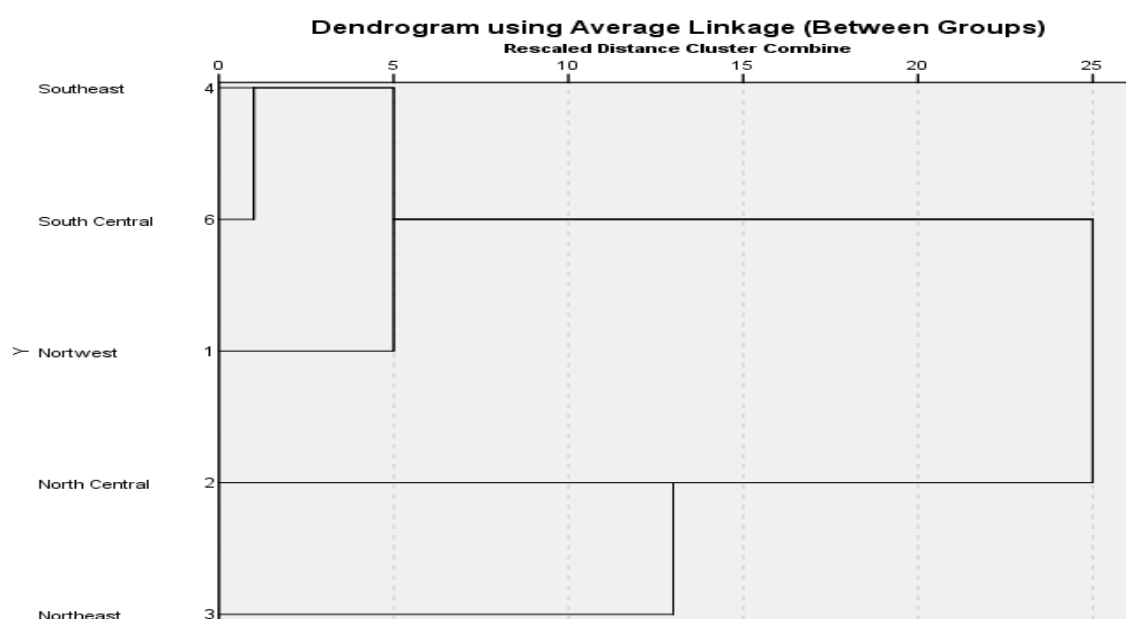

Figure 1. A dendrogram presenting the result of a hierarchical cluster analysis of the districts in Bulgaria according to the average land price

For analyzing the land market in Bulgaria, a single-factor analysis of variance was applied using the Duncan method. It was found that the overall statistical evaluation has a significance level less than the error of 0.05, which is enough to consider that the six districts of our country have statistical differences on the indicators: average price of agricultural land, fields, fruit plantations, vineyards and grassland (BGN/decare), and that the common model is statistically significant.

Table 1

Comparative assessment of the districts on the territory of Bulgaria according to the average land prices (BGN/decare) for the period 2010-2015 by the Duncan method, a, b, c, d-degree of proof at a level of significance $\alpha = 0.05$

District	Agricultural land	Fields	Fruit plantations	Vineyards	Grassland
North Central	617 ^{ab}	624 ^{ab}	599 ^a	391 ^{ab}	272 ^a
Northwest	525 ^{bc}	535 ^{bc}	290 ^b	287 ^{ab}	189 ^{ab}
Northeast	767 ^a	780 ^a	342 ^b	422 ^{ab}	288 ^a
Southeast	412 ^{bc}	417 ^{bcd}	325 ^b	226 ^b	193 ^{ab}
Southwest	354 ^c	293 ^d	-	542 ^a	154 ^b
South Central	360 ^c	351 ^{cd}	335 ^b	250 ^b	250 ^{ab}

Table 1 gives the results of the multidimensional comparative assessment of the districts of Bulgaria according to the Duncan criterion based on the average prices of the respective lands. They explain to a great extent the formation of clusters in Figure 1. Figures 2-6 give the graphs that allow visualization of the changes in the prices of different land types in each district from 2010 to 2015. Prices of agricultural land and fields (Figures 2-3) show a gradual rise in the whole territory of Bulgaria, which is most clear in the Northeast and North Central districts. The prices of these lands are the lowest in the Southwest district.

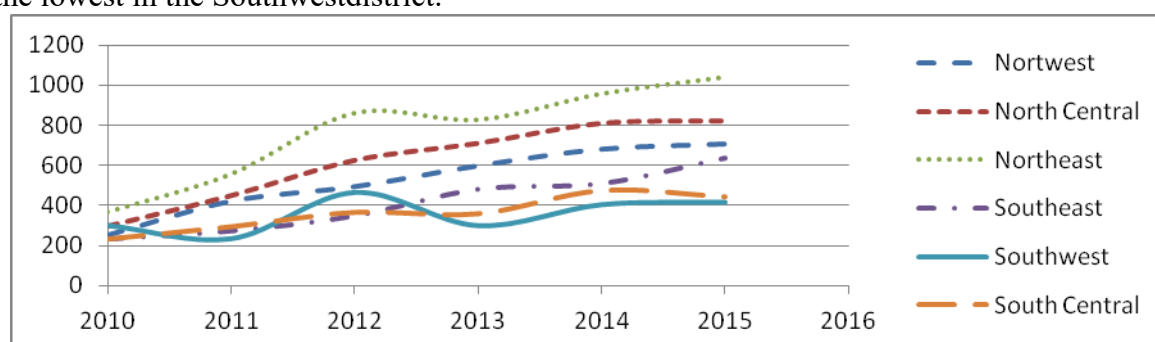

Figure 2. Graphical presentation of the changes in the price of agricultural land for the period 2010-2015 in each district in Bulgaria

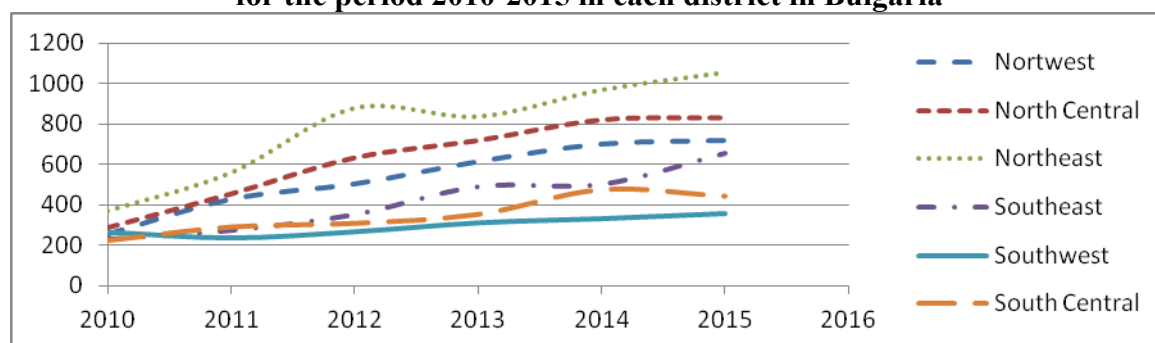

Figure 3. Graphical presentation of the changes in the price of fields for the period 2010-2015 in each district in Bulgaria

Figure 4 shows a strong increase in the price of land with fruit plantations in the North Central district, and the other districts show relative stability. The price of lands planted with vineyards shows strong peaks and falls in Southwest Bulgaria, the most expensive ones being in 2012.

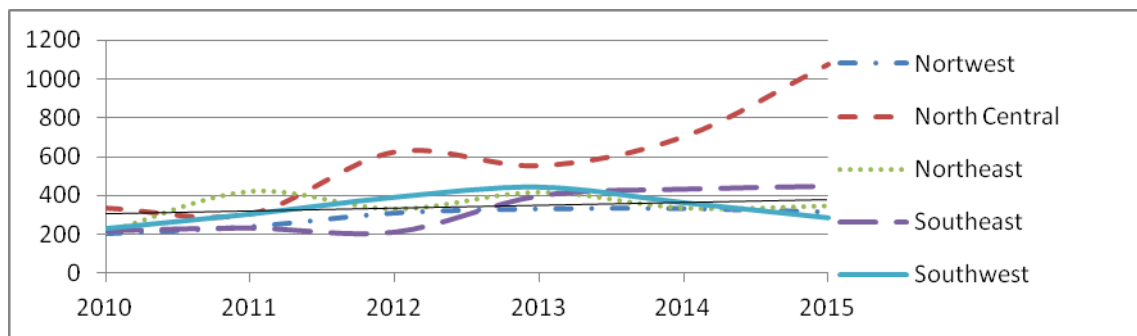

Figure 4. Graphical presentation of the changes in the price of fruit plantations for the period 2010-2015 in each district in Bulgaria

In all other districts, we have a tendency for sustainability in this indicator. The most incompatible are the changes in the different districts according to the price of the grassland (Figure 6).

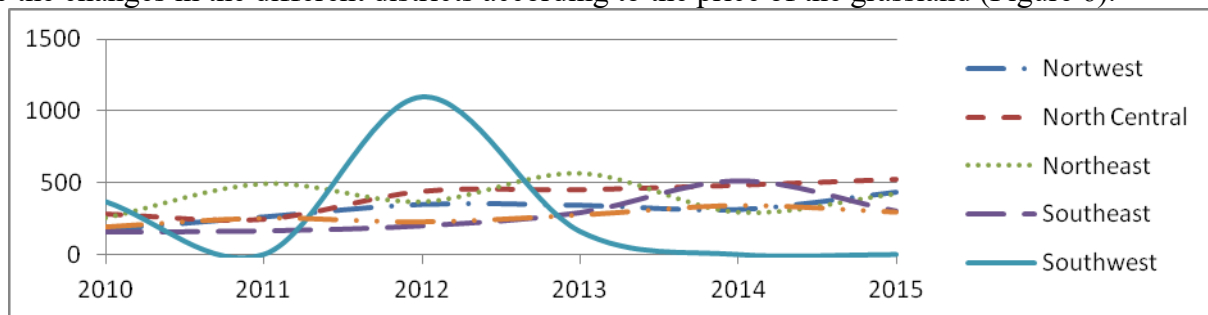

Figure 5. Graphical presentation of the changes in the price of vineyards for the period 2010-2015 in each district in Bulgaria

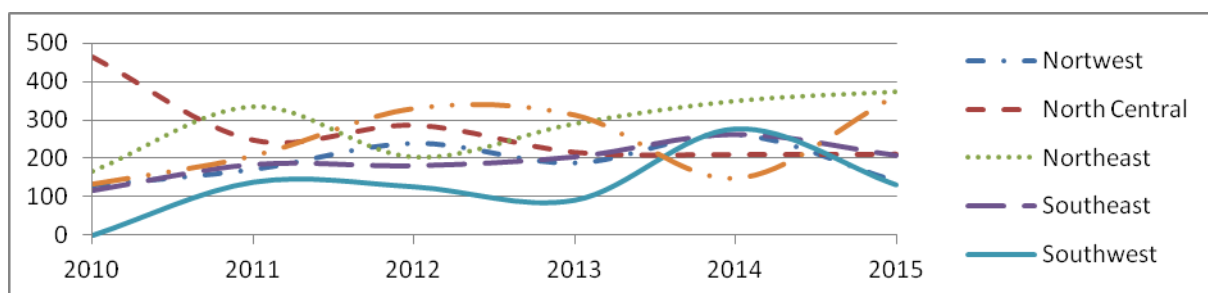

Figure 6. Graphical presentation of the changes in the price of grassland for the period 2010-2015 in each district in Bulgaria

For the six-year survey period, we have a significant decline only in the central parts of northern Bulgaria, starting from 2010 and continuing until 2011. Following is a period of some stability until the end of 2015. In all other districts of Bulgaria there is a rise in grassland prices. The trend that stands out in Figure 6 is a price increase, but is characterized by certain instability over time.

Conclusions

After the analyzes of statistical data of the land market in Bulgaria, it was found that the most attractive from this point of view, in terms of investment, are the Southwest district (with minimum price of the agricultural land, the fields and the grassland) and the Southeast district (due to minimum prices of fruit plantations and vineyards). However, the main factors influencing the choice of land are related to the climate, soil and water specificities of the area concerned.

The results of the survey could be used in the establishing of future projects in the agricultural sector related to the investment of funds in land.

Bibliography:

1. Vyas, S., Kumaranayake, L., Constructing socio-economic status indices: how to use principal components analysis, Health Policy Plan (2006) 21 (6): 459-468

2. Kronthaler, F., Economic capability of East German regions: Results of a cluster analysis, *Journal of Regional Studies* 39, 2005, 739-750
3. Rezankova, H., Cluster Analysis of Economic Data, *Statistika*, 2014, 94(1), 73-86
4. Zhang, T., Ramakrishnan, R., Livny M. Birch, An efficient data clustering method for very large databases, In *Proceedings of the ACM SIGMOD Conference on Management of Data*. Montreal: ACM, 1996, pp. 103–114.
5. Brian C Cronk, *How to Use SPSS: A Step-By-Step Guide to Analysis and Interpretation*, 2016, Routledge

8. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE

Khashiyeva L. V.

PhD in Public Administration, doctorate student

Kharkiv Regional Institute for Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

NATIONAL STRATEGIES OF IDENTITIES FORMATION IN THE GLOBALIZATION CONTEXT

Хашієва Л. В.

к. держ. упр., докторант

Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

НАЦІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

The article studies features of collective identity formation as the basis of nation-state in the globalization context. The new approach to the identity analysis in term of its temporal projection is developed. Three types of national strategies aimed at the formation of relatively stable political nation in the globalization context are defined.

Keywords: national identity, socio-cultural identity, national strategies of identities formation, globalization, nation-state.

У статті досліджуються особливості формування колективної ідентичності як основи національної держави в умовах глобалізації. Пропонується новий підхід до аналізу ідентичності з точки зору її темпоральної проєкції. Визначаються три типи національних стратегій, спрямованих на формування відносно стабільної політичної нації в умовах глобалізації.

Ключові слова: національна ідентичність, соціокультурна ідентичність, національні стратегії формування ідентичності, глобалізація, національна держава.

В умовах глобалізації національна держава стоїть перед необхідністю вирішення двох практично рівнозначних за своєю гостротою викликів. З одного боку, зменшення можливостей ефективного управління національною економікою та здатності відігравати помітну роль у світових геополітичних процесах, підштовхує більшість сучасних держав до політичної та економічної інтеграції. З іншого – розвиток відцентрових сил, посилення етнічних та націоналістичних рухів усередині національних держав, загрожують самим основам їхньої територіальної цілісності та обумовлюють необхідність розвитку процесів децентралізації, посилення місцевих спільнот та самоврядування. Стосовно ідентичності, це означає послаблення національної компоненти ідентичності на фоні одночасного розвитку двох протилежних тенденцій, з одного боку, орієнтації на загальні глобальні цінності і культуру («громадяни світу») і, з іншого – побудову ідентифікаційних моделей на основі унікальних рис та особливостей місцевих (регіональних) спільнот (локальна або територіальна ідентичності). Саме поняття «нації» як територіальної спільноти людей, пов'язаних узами єдиного громадянства, опиняється під загрозою у світлі загальної тенденції до демаркації кордонів, вільного переміщення людей, товарів та капіталів, розповсюдження глобальної культури та цінностей.

Підриваючи основи національної ідентичності, глобалізація створює передумови для її заміщення іншими – етнічними, культурними та релігійними формами самоідентифікації. Якими у такому випадку повинні бути узи, покликані підтримувати у співгромадян відчуття спільності та національної єдності? Це питання відсилає нас до традиційної дискусії стосовно сутності категорії «нація», що трактується як культурна (етнічна), або як політична, чи взагалі «уявна» спільнота [1].

Перспектива формування сучасної національної ідентичності на основі «органічної» етнічної єдності хоча й виглядає достатньо привабливою для держави на тлі глобалізації (органічні спільноти традиційно більш стійкі до зовнішнього впливу та менш схильні до внутрішніх конфліктів), за своєю сутністю є не лише утопічною, але й небезпечною. І якщо

ідея етнонацій (підкріплена потужним антирадянським дискурсом) спрацювала у низці колишніх радянських республік та країн Варшавського блоку, які характеризуються переважно єдиним етнічним складом населення (країни Балтії, Польща), то для держав, яким притаманна наявність декількох етнічних, мовних та релігійних груп, вона мала руйнівні наслідки (колишня Югославія та ін.).

Спроба поєднати обидва типи в межах т.з. моделі «демократичного громадянства» на основі концепції мультикультуралізму на практиці виявилась достатньо проблематичною, оскільки, з одного боку, людина ідентифікує себе за приналежністю до певної держави, з іншого – до етнічної спільноти і віднайти баланс у суміщенні цих двох видів ідентичності достатньо складно.

Формування національної ідентичності в країнах, що утворилися у результаті «третьої хвилі демократії» (Хантінгтон) пов'язане з особливого роду проблемами у сфері національної ідентичності. По-перше, такі країни набули державності у результаті боротьби з колоніальним (імперським) пануванням, в основі їх національної єдності стояло прагнення до національного визволення. По-друге, досить часто такі держави склалися у межах територіальних кордонів, визначених колишніми імперіями (Україна). Тому на відміну від т.з. «культурних» націй, державність яких формувалась на основі більш-менш стійкої національної ідентичності, такі нації навпаки створювалися на основі держав.

Така подвійна «політичність» нації обумовлює особливу важливість активної участі держави у процесах формування національної ідентичності. Так, відсутність чіткої позиції держави щодо формування національної ідентичності українців створила умови для політичних маніпуляцій суспільною свідомістю, що, у кінцевому рахунку, стало однією з причин конфлікту на Донбасі.

Іншою відмінною ознакою сучасного українського суспільства є співіснування у часі різних історичних типів колективної свідомості. Сьогодні найзначніші досягнення науки й техніки у нашій країні співіснують з тим, що основна частина працездатного населення продовжує жити в ранне-індустріальну епоху з усіма відповідними наслідками для світогляду. І порівнювати їх бачення світу в конкретно-історичному плані було б правильно не з однолітками в розвинутих країнах, а, як мінімум, з їхніми дідусями [2, с. 172]. Йдеться у т.ч. про ранне-індустріальну традицію сприйняття ідентичності, в якій ідентифікація, по суті, прирівнюється до соціалізації, до залучення до певних цінностей, норм та ідеалів суспільства в цілому. Ранне-індустріальна ментальність задає нерозривний зв'язок ідентифікації з історичною пам'яттю (різною історичною пам'яттю у випадку України), з відродженням минулого (різного минулого), що загрожує їй розчиненням у історицистській меморіальності, що у нашому випадку доходить до Київської Русі. При цьому інша частина населення є носіями постмодерної ментальності. Постмодерна ідентичність звернена у майбутнє, живе образами майбутнього. У ній до того ж немає зразковості того, з чим індивід себе ідентифікує. Постмодернізм, за визначенням, має справу навіть не з індустріальною епохою, а з пост-індустріалізмом. А отже, фактично в межах одного суспільства відбувається відторгнення темпорально-чужорідних епох, несумісність різних історичних ментальностей.

І тут, достатньо плідною видається спроба аналізу ситуації, що склалася з позицій концепції «проектної ідентичності» (project identity), тобто «ідентичності, спрямованої в майбутнє», описаної свого часу М. Кастельсом [4]. Розвиваючи концепцію Кастельса, видається можливим виділити на її основі два види проектної ідентичності, що виникають у результаті спротиву спільнот сучасним тенденціям глобалізації, які проявляються у економічному, політичному та соціальному просторі їхніх країн. Будь-яка ідентичність конструється суб'єктивно; тобто, перш за все, є індивідуальною психологічною конструкцією. З точки зору психології, захисна установка сучасного індивіда на неприйняття теперішнього (напр.: перманентної економічної та політичної кризи, різкого падіння рівня життя та доходів, збільшення видатків на утримання сім'ї, високого рівня корупції та бюрократії), запускає в дію проекційні механізми, що дозволяють йому віднайти менш хиткі основи для само ідентифікації у майбутньому, а за відсутності такої можливості – у

минулому. Виходячи з даного припущення, слід говорити про формування *паст-проектного* (від англ. Past – минуле) та *пост-проектного* (від англ. Post – після) *типів ідентичності*.

Паст-проектна ідентичність, що ратує за повернення до «традиційної» системи цінностей, яка забезпечувала відносно «стабільне» та «благополучне» існування у минулому, виникає переважно на основі раннє-індустріальної свідомості. У площині політичної ідентичності вона проявляється у «прорадянських» (або у екстрапольованому вигляді «проросійських») настроях частини населення України, прагненні до реставрації політичної системи СРСР (політичного союзу з Росією тощо). Тобто фактично приймає негативну форму політичної ідентичності. При цьому слід наголосити, що механізм формування європейської політичної ідентичності частини мешканців Західної України аналогічний – це боротьба за *повернення* до Європи, у складі якої перебували ці регіони України до моменту їх насильницького приєднання до СРСР внаслідок «акту Молотова-Рібентропа», тобто це також ідентичність спрямована у минуле, хоча й у її позитивній формі, оскільки співпадає з теперішнім офіційним політичним курсом України.

Пост-проектна ідентичність, як видно з її назви, спрямована у майбутнє. Саме такий вид колективної ідентичності, на наш погляд, є найбільш перспективним у відношенні побудови основ для сучасної національної держави, оскільки дає можливість індивіду спроектувати себе на достатньо тривалий період у майбутньому та дозволяє у значному ступені згладити протиріччя, що існують в теперішньому. Обов'язковим елементом такого типу ідентичності є наявність чіткої, послідовної та, головне, зрозумілої широким категоріям населення стратегії соціально-економічного розвитку держави, що дозволила б громадянам вибудувати на її основі свій персональний «проект». На згадку приходить Герберт Гувер та його славнозвісна передвиборча стратегія: «Курка в кожній каструлі та автомобіль у кожному гаражі».

Отже, в основу сучасної національної ідентичності покладаються не лише культурно-історичні (національна ідея), а й соціально-економічні (національна стратегія) фактори. Ідентичність, що трансформується, організує соціальний простір, породжуючи такі нові конотації, як «*економіка ідентичності*». Відповідний феномен, хоча й не є новим, але осмислення того, як «наші ідеали та соціальні норми визначають, ким ми працюємо, скільки заробляємо і наскільки нещасні», ще кілька десятиліть тому навряд чи можна було уявити як предмет досліджень Нобелівського лауреата з економіки [3].

Це обумовлено як принциповими трансформаціями суспільної свідомості: постмодерна особистість розглядає життя як низку персональних проектів (особистісного, професійного, творчого та ін.) (цей феномен добре вписується в положення сартрівської філософії дії, яка трактує будь-які практики як стратегії, орієнтовані на досягнення вільно поставлених цілей), так і впливом глобалізації, що дозволяє людині вільно обирати саме той національний (читай: економічний та політичний контекст), що буде максимально сприятливим для їхньої реалізації. А отже, можна стверджувати, що громадянство, поряд із професією та віросповіданням наразі стає результатом вільного вибору.

В сучасних умовах відсутність чіткої послідовної стратегії соціально-економічного розвитку країни не дозволяє навіть потенційним носія пост-проектної ідентичності (молодь, «креативний клас» (термін Р. Флориди), люди інтелектуальних та творчих професій тощо) спроектувати своє майбутнє на більш-менш віддалений період і, як наслідок, ставить під сумнів не лише легітимність існуючих політичних інститутів, але й існування політичного суспільства країни як такого.

Внаслідок цього багато з тих, у кого існує така можливість, реалізують свої «персональні проекти» у національних контекстах інших, більш економічно розвинених та політично стабільних країн. Ті ж, хто позбавлений такої можливості часто починають пошук «винуватців» усередині (бандерівці, жиди, фашисти тощо), або поза межами (США, Європа, Росія) країни, формуючи власну негативну ідентичність на основі образу «спільного ворога», за активної підтримки частини політичних партій та ЗМІ.

Звідси логічно витікає висновок, що саме ті держави, яким вдасться максимально ефективно забезпечити найбільш сприятливі умови для самореалізації громадян, у найближчій перспективі опиняться у списку лідерів. Однак, у цілому нам вбачаються можливими три основних варіанта стратегії дій на державному рівні (або різні комбінації їх елементів в межах однієї стратегії), спрямованих на формування відносно стабільної політичної нації в умовах глобалізації, лише один з яких є «оптимістичним»:

Стратегія ізоляції – полягає у намаганні створити в межах країни суспільно-політичну систему закритого типу (приклади: Куба, Північна Корея, Білорусь тощо). Така стратегія у цілому притаманна авторитарним та тоталітарним політичним режимам, спрямована на унеможливлення або максимальне зменшення зовнішнього впливу та жорстко обмежує можливості відтоку громадян за межі країни, що в умовах глобалізації вбачається складно досяжним і вимагає наявності значних ресурсів та достатньо розвинутого внутрішнього ринку.

Стратегія конкурентоспроможності – полягає у створенні максимально сприятливих порівняно з іншими країнами умов для ефективної реалізації життєвих проєктів індивіда (громадянина) у різних сферах його життєдіяльності (освіта, професія, материнство, творча реалізація, підприємництво тощо). Таку стратегію загалом реалізують економічно розвинені країни світу, орієнтовані на побудову економіки знань.

Стратегія стримування – полягає у свідомому зниженні конкурентоспроможності населення країни на глобальному ринку праці за рахунок цілеспрямованої державної політики у відповідному напрямі (фінансова неспроможність значної частини населення, неконкурентна освіта, загально низький рівень професіоналізму, низький рівень володіння іноземними мовами тощо), що значно ускладнює можливість вільного переміщення громадян та зменшує перспективи їх вливання в глобальну економіку.

Існує значна кількість аргументів на користь того, що українська держава обрала саме таку стратегію. Однак, незважаючи на вірогідність песимістичного сценарію щодо подальших процесів у площині формування української національної ідентичності, слід пам'ятати, що у національній державі з'явилися конкуренти у боротьбі за право вибудовувати *національну ідентичність*: у системі прив'язаностей індивіда та групи важливе місце посіли сітьові спільноти, транснаціональний корпоративний бізнес, наднаціональні структури, діаспоральні світи. «Ціною питання» стає громадянська лояльність людини епохи інформаційного суспільства, носія постмодерної свідомості, що краще за все описується у термінах «ризоматичного» світобачення (термін Делеза та Гваттарі) [5]. Ризома у постмодернізмі уподібнюється бур'яну, який стелеться та перевалює через перешкоди саме із-за того, що його тіснять, обмежують, обступають з усіх сторін.

Література:

1. Андерсон Б. (2001) Воображаемые сообщества: Размышления об истоках и распространении национализма / Б. Андерсон. – М.: Канон-пресс, 2001.
2. Гречко П. (2010) Идентичность – постмодерная перспектива / П. Гречко // Вопросы социальной теории. – 2010. – Т. IV.
3. Akerlof, George A., Rachel E. Kranton (2011) Identity Economics: How Our Identities Shape Our Work, Wages, and Well-Being. – Princeton University Press, 2011.
4. Castells Manuel (2006) Globalisation and identity : A comparative perspective : Transfer.
5. Deleuze, Gilles, Félix Guattari (1980) Capitalisme et schizophrénie 2 : Mille plateau. – Collection Critique, 1980.

10. MANAGEMENT

Andreeva T.E.,

Candidate of Economic Sciences, professor

Hetman O.O.

Candidate of Economic Sciences

Kharkov National University of Construction and Architecture, Ukraine

IDENTIFICATION OF DIFFERENTIAL HYBRID CONFIGURATIONS OF THE ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF ENTERPRISES

Андреева Т.Е.,

канд. экон. наук, профессор

Гетьман О.О.

канд. экон. наук

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, Украина

ИДЕНТИФИКАЦИЯ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ ГИБРИДНЫХ КОНФИГУРАЦИЙ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ СТРУКТУР ПРЕДПРИЯТИЙ

Abstract: *The organizational structure of the enterprise is its framework, ensuring the successful existence and development in the external environment, provided that the design parameters of the configuration of the organizational structure are correctly chosen. There are a strictly defined number of stable major "pure" and simple hybrid forms, with an infinite set of differential forms. In this article, we consider the issue of the correspondence of differential hybrid forms to the influence of the external environment of the organization's activities, the choice of the only correct configuration of the organizational structure of the enterprise, taking into account the possibility of its existence in a different external environment.*

Keywords: *configuration of the organizational structure, hybrid form, dynamism, complexity of the external environment, differential external environment, vertical and horizontal decentralization.*

Аннотация: *Организационная структура предприятия является его каркасом, обеспечивая успешное существование и развитие во внешней среде при условии правильности выбора параметров дизайна конфигурации оргструктуры. Существует строго определенное количество устойчивых основных «чистых» и простых гибридных форм, при этом дифференциальных форм может быть образовано бесконечное множество. В данной статье рассмотрен вопрос, касающийся соответствия дифференциальных гибридных форм влиянию внешней среды деятельности организации, выбору единственно правильной конфигурации оргструктуры предприятия с учетом возможности его существования в дифференциальной внешней среде.*

Ключевые слова: *конфигурация организационной структуры, гибридная форма, динамичность, сложность внешней среды, дифференциальная внешняя среда, вертикальная и горизонтальная децентрализация.*

Основной задачей предприятий в современных условиях стало развитие во внешней среде, которая становится все более сложной и динамичной. Чтобы не только выживать, но и развиваться, организациям необходимо обращать внимание на все факторы внешней среды с целью своевременного принятия решения о трансформации конфигурации организационной структуры, так как развитие предприятия определенно зависит от того, насколько его организационная структура соответствует реализованной стратегии.

Управление трансформационным процессом структуры предприятия, образование новых конфигураций имеет важное, а иногда и решающее воздействие на его деятельность. Для этого следует четко определить степень влияния частей структуры в данной организации с целью определения основополагающего типа, особенно при существовании сложных или гибридных конфигурационных форм [1].

Основной вклад в понимание определяющего влияния факторов внешней среды предприятия на его дальнейшее развитие был сделан современными авторами. Данной проблематикой занимались: Б. Андреев [2], Е. Борисов [3], О.Волгогонова [4], Н.Дунаева [5], Г.Минцберг [6], Л.Попова [7], Р. Фатхутдинов [8] и др.

Но, несмотря на масштабность исследований, четкого и однозначного понимания необходимости определения вида конфигурации организационной структуры предприятия с

учетом уровня влияния факторов внешней среды на деятельность предприятия, в том числе дифференциального влияния, в настоящий момент не существует.

Поэтому, целью данного научного исследования является определение принципа идентификации конфигурации организационной структуры предприятия в соответствии с уровнем влияния факторов внешней среды на его деятельность.

Как отмечалось в более ранних публикациях [9, 10], организациям рекомендуется рассматривать внешние факторы, влияющие на эффективное развитие организации, уметь безошибочно определять тип внешней среды, в которой работает предприятие (простая – стабильная, простая – динамичная, сложная – стабильная, сложная – динамичная) с целью своевременного принятия решения руководителем о необходимости трансформации организационной структуры предприятия [9].

Для обоснования целесообразности трансформации оргструктуры предприятия следует сопоставлять тип внешней среды предприятия и существующую конфигурацию оргструктуры в соответствии с параметрами дизайна (сложной и динамичной среде наиболее соответствует адхократичная форма, сложной и стабильной - профессиональная бюрократия, простой и динамичной - простая форма, простой и стабильной - механистическая бюрократия; если внешняя среда стремится к средней степени сложности и динамичности рекомендуется применять дивизиональную форму). Основные (чистые) конфигурации организационных структур и их характеристики представлены в табл.1[6].

При необходимости, если одна из основных характеристик внешней среды имеет усредненное значение (сложность или динамичность характеризуется уровнем влияния средней степени), рассматривается использование гибридных форм указанных выше конфигураций. В этом случае образуются простые гибридные формы.

Таблица 1

Основные конфигурации организационных структур предприятий

<u>Конфигурация оргструктуры</u>	<u>Основной координационный механизм</u>	<u>Ключевая часть организации</u>	<u>Тип децентрализации</u>	<u>Доминирующий принцип группирования</u>	<u>Тип внешней среды</u>
Простая структура	Прямой контроль	Стратегический апекс	Вертикальная и горизонтальная централизация	Рыночный	Простая, динамичная,
Механистическая бюрократия	Стандартизация рабочих процессов	Техноструктура	Ограниченная вертикальная селективная децентрализация	Функциональный	Простая, стабильная
Профессиональная бюрократия	Стандартизация навыков и знаний	Операционное ядро	Вертикальная и горизонтальная децентрализация	Функциональный	Сложная, стабильная
Дивизиональная форма	Стандартизация выпуска	Срединная линия	Ограниченная вертикальная параллельная децентрализация	Рыночный и функциональный	Средняя степень сложности, средняя степень динамичности
Адхократия	Взаимное согласование	Вспомогательный персонал	Селективная вертикальная и горизонтальная децентрализация	Рыночный	Сложная, динамичная

Простые гибридные формы – это формы, в которых комбинации параметров дизайна различных конфигураций используются на всех уровнях предприятия. К устойчивым простым гибридным конфигурациям относятся: форма взаимосвязанных продуктов (гибрид механистической и дивизиональной конфигураций оргструктур); индивидуализированная

дивизиональная форма (гибрид дивизиональной и простой конфигураций); дивизиональная адхократия (гибрид дивизиональной формы и адхократии); социализированная дивизиональная форма (гибрид дивизиональной и профессиональной структур); форма обогащения содержания труда (гибрид механистической и профессиональной конфигураций); простая бюрократия (гибрид простой и механистической конфигураций); предпринимательская адхократия (гибрид простой и адхократичной форм); профессиональная бюро / адхократия (гибрид адхократии и профессиональной конфигурации); простая профессиональная бюрократия (гибрид простой и профессиональной форм); временная адхократия (гибрид механистической конфигурации и адхократии).

Таким образом, общее число «чистых» и устойчивых простых гибридных форм соответствует пятнадцати конфигурациям.

Помимо простых гибридных форм существуют и дифференциальные гибридные формы.

Дифференциальные гибридные формы – это формы, в которых комбинации параметров дизайна различных конфигураций используются в разных составных частях предприятия [10].

Дифференциальных гибридных форм, в отличие от простых, может быть образовано бесконечное множество, так как комбинации параметров дизайна различных конфигураций (двух и более) используются в различных составных частях организации. При этом также возможны случаи, когда одна или несколько составных частей предприятия (стратегический апекс, срединная линия, техноструктура, вспомогательный персонал, операционное ядро), в свою очередь, представляют собой комбинации параметров дизайна различных конфигураций. Например, одна часть операционного ядра строительной подрядной организации может быть структурирована как механистическая бюрократия, вторая – как адхократия.

Для быстрой и правильной идентификации дифференциальной гибридной формы предлагается, используя матрицу определения зон функционирования чистых и гибридных конфигураций организационных структур предприятий в соответствии с уровнем влияния внешней среды (рис.1), ввести соответствующую кодировку.

Код дифференциальной гибридной формы представляет собой взаимно однозначное отображение конечного упорядоченного множества символов, указывающих на расположение составных частей организации

Гибридные конфигурации организационных структур могут быть образованы между пятью типами основных (чистых) форм: профессиональной, дивизиональной, механистической, простой и адхократичной формами. Пример: код (1.1,2.1,3.1,4.4,5.1,5.4,5.14) соответствует конфигурации оргструктуры, в которой стратегический апекс, срединная линия, техноструктура и одна из частей операционного ядра (первая цифра перед запятой) структурированы как дивизиональная форма (вторая цифра после запятой), вспомогательный персонал и вторая часть операционного ядра соответственно структурированы как адхократичная форма, третья часть операционного ядра структурирована как простая профессиональная бюрократия (см. рис.1).

На данном рисунке жирным шрифтом обозначены «чистые» конфигурации оргструктур, курсивом – простые гибридные в системе координат основных характеристик внешней среды (сложность и динамичность). Уровень влияния факторов внешней среды на деятельность предприятия предлагается определять методом экспертных оценок.

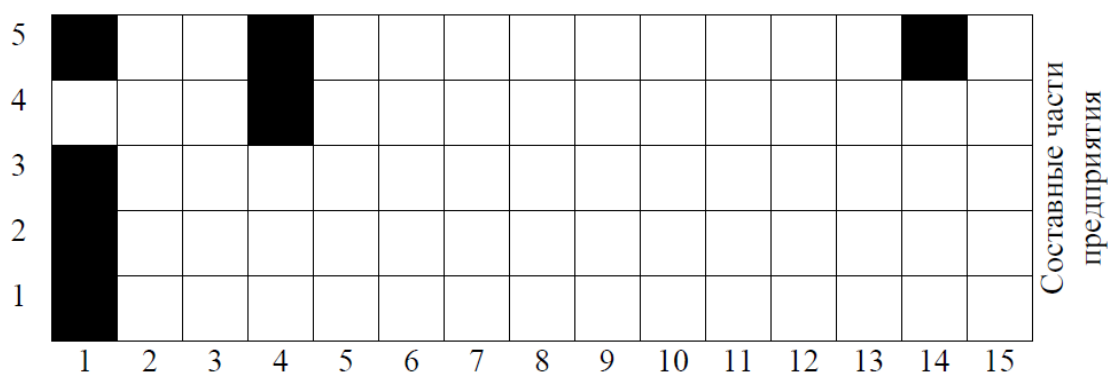
Возникает вопрос, при каких условиях целесообразно трансформировать структуру предприятия в дифференциальную гибридную форму?

Для получения ответа на данный вопрос, акцентируется внимание на следующем.

1. Известно, что дивизионализация структур является реакцией на диверсификацию. Верным также является и обратное утверждение, а именно, диверсификация способствует дальнейшей дивизионализации.

Конфигурации организационной структуры

составные части предприятия: 1- стратегический апекс, 2- срединная линия, 3 - техноструктура, 4- вспомогательный персонал, 5 - операционное ядро

Рисунок 1. Матрица определения зон функционирования чистых и гибридных конфигураций организационных структур предприятий в соответствии с уровнем влияния внешней среды (авторская разработка)

(1- стратегический апекс, 2- срединная линия, 3 - техноструктура, 4 - вспомогательный персонал, 5 - операционное ядро) на матрице определения зон функционирования чистых и гибридных конфигураций организационных структур предприятий.

2. Дивизиональные формы успешно существуют во внешней среде, которая характеризуется средним уровнем сложности и динамичности, адхократичные – существуют и развиваются в сложной и динамичной внешней среде.

3. Сложность внешней среды склоняет структуру организации к децентрализации, динамичность – к ее органичности [6].

4. При взрослении организация может принимать более крупные формы (механистические, профессиональные, дивизиональные) по сравнению с простыми и адхократичными формами.

5. Любая конфигурация может трансформироваться в адхократичную форму (или гибридную форму указанной конфигурации), столкнувшись с высокой сложностью и динамичностью внешней среды [6].

6. Для дифференциальных гибридных форм характерна вертикальная и горизонтальная децентрализация селективного вида (как ограниченная, так и неограниченная).

7. При высокой степени вертикальной и горизонтальной децентрализации образуются профессиональные и адхократичные конфигурации оргструктур параллельного и селективного вида соответственно.

Обобщая сказанное выше, следует, что при естественном укрупнении структур (при развитии предприятия), диверсификации (внутриотраслевой или межотраслевой) и возможной дальнейшей дивизионализации, предприятия сталкиваются с разными уровнями сложности и динамичности внешней среды, что свидетельствует о существовании предприятия одновременно в нескольких ее типах (дифференциальная внешняя среда предприятия).

Дифференциальная внешняя среда предприятия – совокупность факторов, которые воздействуют на организацию извне, при этом значения уровней влияния одних и тех же факторов на различные подразделения (составные части) единого предприятия имеют определенные отличия.

Селективность горизонтальной и вертикальной децентрализации, взаимное согласование как основной координационный механизм, рыночный принцип группирования организационных единиц, особое внимание к обучению и индоктринации, невысокая степень специализации рабочих заданий и формализации труда а также другие параметры дизайна дают возможность адхократичным структурам и их простым гибридным формам успешно переходить к дифференциальным гибридным формам, для которых одновременное существование в различных типах внешней среды является комфортным.

Следует также акцентировать внимание на том, что для успешных, в том числе достаточно крупных компаний, где имеют место процессы, связанные с обновлением предприятия как стадией его жизненного цикла, диверсификация является одним из основных направлений развития как на существующем для данной компании рынке товаров и услуг, так и при проникновении на новые рынки. Для эффективной работы организации видится целесообразным использовать ситуационный подход в каждом конкретном случае. Ситуационный подход позволяет учесть нюансы связанные с особенностями зависимости от рабочего потока, процесса, масштаба и социальных взаимоотношений, так как эффективное структурирование требует соответствия между параметрами дизайна и ситуационными факторами [11].

Подтверждением данного вывода служит также следующее. Известно, что существует логическая связь между сокращением издержек и повышением полезности блага, выраженная в создании «инновации ценности».

Инновация ценности – один из основных показателей развития предприятия, новый способ мышления и воплощения стратегии. Эта категория подводит итог синергетической связи, которая проявляется между «качественными» показателями системы, отражая ее эмерджентность.

Отмечено, что связь между сокращением издержек предприятия и повышением полезности блага является следствием одновременного достижения дифференциации и снижения затрат за счет ослабления влияния факторов внешней среды.

Инновация ценности дает возможность создать максимально – свободное от конкуренции рыночное пространство, при этом разрушается компромисс ценность – издержки.

Для создания инновации ценности предприятию необходимо:
- осуществить реконструкцию границ рынка;
- и / или осуществить выход за пределы существующего спроса товаров или услуг [12].

Учитывая сказанное выше, не требует дополнительных доказательств заключение, что при создании инновации ценности практически невозможно не затронуть диверсификационные и дивизионализационные процессы.

Данные утверждения касаются предприятий, независимо от того, где бы они не располагались, какими бы техносистемами не обладали, как долго бы не находились на рынке, какие бы размеры не имели, так как своевременная трансформация предприятия или его структурных подразделений в случае несоответствия организационной структуры компании в целом влиянию факторов внешней среды – основа решения вопроса не только выживания предприятия, но и дальнейшего развития.

Таким образом, принципом идентификации конфигурации организационной структуры предприятия является: определение уровня влияния факторов внешней среды на деятельность предприятия (для каждой составляющей отдельно в случае использования дифференциальной гибридной формы) с учетом значений характеристик сложности и динамичности внешней среды, определенных методом экспертных оценок, и последующий выбор искомой конфигурации организационной структуры согласно данным матрицы определения зон функционирования чистых и гибридных конфигураций организационных структур предприятий, при этом соответствующую исходным условиям дифференциальную конфигурацию организационной структуры предлагается представлять с помощью системы кодирования.

Также следует, что использование дифференциальных гибридных конфигураций, которые рекомендуется применять предприятиям всех организационно-правовых форм хозяйствования в случае их функционирования в дифференциальной внешней среде, является обоснованным и актуальным.

Литература:

1. Андреева Т. Е., Гетьман О. А. Использование функционального конфликта между заинтересованными группами в качестве катализатора процесса изменения организационной структуры предприятия // Socio-economic problems of management: Collective monograph. Melbourne, Australia: Thorpe-Bowker®, 2015. С. 107-122.
2. Андреев Б. Ф. Системный курс экономической теории. Микроэкономика. Макроэкономика. Учебное пособие. СПб.: Лениздат, 1998. 574 с.
3. Борисов Е. Ф. Экономическая теория : учебник для вузов. Москва: Высшее образование, 2008. 391 с.
4. Волкогонова О. Д., Зуб А. Т. Стратегический менеджмент (учебник). Москва: ИНФРА-М, 2010. 256 с.
5. Дунаева Н. Ю. Стратегическое планирование. Москва: Инфра-М, 2007. 178 с.
6. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации. СПб.: Питер, 2011. 512 с.
7. Попова Л. Ф. Оценка влияния факторов внешней среды предприятия на характеристики организационной структуры // Вестник ВолГУ. Серия 3: Экономика. Экология. Волгоград, 2014. №. 2. С. 54–63.
8. Фатхутдинов Р.А. Управленческие решения: учебник. Москва: ИНФРА-М, 2007. 344 с.
9. Андреева Т. Е., Гетьман О. А. Основные подходы к разработке математической модели определения влияния факторов сложности и динамичности внешней среды предприятия в формате перспектив его развития // Економіка. Управління. Інновації. Житомир, 2015. №1 (13).
10. Andreeva T. E., Getman O. A. Development of the enterprise as a transformational shift to a new level // Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles. Coventry, UK: Agenda Publishing House, 2015. Vol 2. P. 271–278.
11. Гурьянов А. Б., Гетьман О. А. Группирование организационных структур по функциональному и рыночному признакам // Коммунальное хозяйство городов. Харьков: Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова, 2013. Вип. 108. С. 262–267.
12. Ким У., Моборн Р. Стратегия голубого океана. Как создать свободную рыночную нишу и перестать бояться конкурентов. Москва: НИРРО, 2008. 272 с.

Tarasiuk O.V.

Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Kyiv National Linguistic University, Ukraine

RISK MANAGEMENT STRATEGIES

Тарасюк О.В.

к.ф.н., доцент

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ

The article reveals the possible strategies of risk management within the project performance. The analysis of the risk reducing ways on the enterprise is regarded as well. It is analyzed the benefits of every suggested approaches of risk minimizing.

Key words: risk management, reduction, project performance.

В статье рассмотрено возможные стратегии управления рисками при реализации проектов. Предложено анализ методов минимизации рисков на предприятии. Автор детализирует преимущества каждого из способов редукации рисков.

Ключові слова: управління рисками, редукація, реалізація проекту.

Риски на предприятии являются весомым фактором в развитии фирмы. Следовательно, не маловажным фактором считаются способы снижения рисков. Редукция рисков возможна благодаря некоторым стратегиям. Среди всех рисков, с которыми сталкивается фирма в результате своей деятельности, можно выделить такие, которые легко поддаются оценке и могут быть минимизированы таким способом, как самострахование. Самострахование – создание фирмой специального резервного фонда за счет отчислений из прибыли на случай возникновения непредвиденной ситуации.

Данный способ предусматривает установление соотношения между потенциальными рисками, влияющими на стоимость того или иного проекта, и размером расходов, необходимых для преодоления сбоев в выполнении проекта. Основной проблемой при создании резерва на покрытие непредвиденных расходов является оценка потенциальных последствий риска.

В настоящее время существуют различные методики формирования резервных (страховых) фондов. Все они, как правило, исходят из средневзвешенной величины различных компонентов: ресурсов, текущих активов, основного капитала.

За рубежом достаточно распространенной практикой является формирование величины страхового фонда в размере: 1% от стоимости активов; 1-5% от стоимости продаж; 3-5 % от годового фонда выплат акционерам.

Одним из способов определения величины средств, направляемых на создание резервного фонда, может быть следующей; среднюю сумму потерь за прошедшие три года необходимо разделить на среднегодовые суммы, скорректировав их на среднегодовые темпы инфляции.

Следует отметить, что страховой резервный фонд не вовлекается в оборот и является неработающим капиталом, не приносящим прибыли.

Самострахование целесообразно в том случае, когда стоимость страхуемого имущества относительно невелика, по сравнению с имущественными и финансовыми критериями всего бизнеса, а также, когда вероятность убытков чрезвычайно мала.

Еще один способ минимизации риска – это сокращение потерь путем разделения (сегрегации) и объединения (комбинации) рисков.

Суть метода разделения рисков заключается в сокращении максимально возможных потерь за одно событие путем разделения активов фирмы, при одновременном возрастании числа рисков, за которыми необходимо следить.

Активы можно разделить следующим образом:

1) физически, т.е. хранить свободные денежные средства в различных банках; 2) по собственности, например, собственность фирмы, записывается на имя трастовых фирм,

созданных для этих целей.

Под объединением риска понимается метод снижения рисков, при котором возможный риск делится между несколькими субъектами экономики, что делает потери более предсказуемыми. В данном случае возрастает число единиц, подверженных риску, находящихся под контролем одной фирмы. Например, горизонтальная или вертикальная интеграция фирм с целью расширения рынка и т.д.

Также одним из методов минимизации риска выступает передача (трансфер) риска другой стороне, что позволяет учесть интересы сторон, участвующих в предпринимательском проекте.

Как правило, вторая сторона (трансфера):

- лучше умеет просчитывать риски, знает лучшие способы и имеет больше возможностей для сокращения возможных потерь;
- лучше умеет контролировать возможные риски и находится в преимущественной, по отношению к передающей стороне (трансферту), позиции для сокращения возможных потерь, связанных с возникновением рисков ситуации;
- потери для трансфера, в случае их возникновения, являются незначительными, в тоже время для трансферта они настолько существенны, что могут привести к потере финансовой самостоятельности и банкротству.

Основной способ передачи предпринимательского риска – передача риска через заключение контрактов. Среди типов строительных контрактов возможные такие как:

1) «под ключ» – ответственность возлагается на подрядчика до момента полной передачи объекта заказчику. Сюда входят: технологическое оборудование, материалы, запчасти, отдельно может быть включена частичная или полная ответственность подрядчика за порчу строительных механизмов. Оговариваются штрафные санкции за несвоевременную сдачу объекта в эксплуатацию.

2) «поставка оборудования и контроль за строительством». В этом случае мерой ответственности подрядчика являются только последствия его действий и упущений по этим двум видам деятельности, без учета стоимости оборудования, материалов и т.п., являющихся собственностью заказчика.

Также среди возможных типов контрактов по передаче риска возможны: финансовый лизинг (аренда), контракты на хранение и перевозку грузов, контракты на продажи, обслуживания, снабжения, контракты-поручительства, договоры факторинга, биржевые сделки. Рассмотрим каждый их них.

Аренда (финансовый лизинг) – часть рисков, связанных с арендованным имуществом, лежит на собственнике (арендодателе) – риск физических повреждений собственности; риск снижения коммерческой ценности объекта и т.п. К арендатору полностью переходит риск случайной гибели и риск случайной порчи арендованного имущества в момент передачи ему этого имущества.

Контракты на хранение и перевозку грузов – объем передаваемых рисков зависит от статуса сторон, заключающих договор, и условий, оговоренных в договоре. Транспортной компании передаются, как правило, статические риски, связанные с гибелью товара во время перевозки. Динамические риски несет предпринимательская фирма.

Контракты продажи, обслуживания, снабжения:

- а) гарантийные обязательства;
- б) соглашения о снабжении товаром на условиях поддержания неснижаемого остатка на складе
- в) договора на сервисное обслуживание техники

Предприятие-изготовитель берет на себя обязанность по устранению дефектов и поломок, возникших в ходе эксплуатации товара, в течение конкретного, заранее неоговоренного договором промежутка времени

В контракте-поручительстве фигурируют три стороны: поручитель – принципал – кредитор. Поручитель (юридическое или физическое лицо) принимает на себя риск неудачи деятельности принципала и дает гарантии кредитору на возмещение кредита в любом случае.

Договор факторинга (финансирование под уступку денежного требования) предполагает передача кредитного риска. Участвуют три стороны: фактор-посредник – предприятие-поставщик – предприятие - покупатель. Фактор-посредник приобретает дебиторскую задолженность и в течение двух-трех дней оплачивает 70-80% требований в виде аванса, оставшаяся часть погашается по мере поступления средств на его счета.

Биржевые сделки предусматривают снижение риска снабжения в условиях инфляционных ожиданий и отсутствия надежных каналов закупки.

Среди биржевых сделок: а) опционы на закупку товаров и услуг. Поставщик гарантирует продажу товара по фиксированной цене в течение определенного срока.

Опционы имеют вторичное хождение на рынке, т.е. могут быть проданы по текущей котировке.

б) фьючерсные контракты на закупку растущих в цене товаров. Особенности тут являются:

1. Исполнение контракта после его подписания отложено и определенный срок.

2. Момент времени, в который совершается поставка товара или услуги, строго фиксирован.

3. В контракте может быть предусмотрена "плавающая" цена поставки.

Таким образом, покупатель получает гарантию получения товара (услуги) в нужный срок по оговоренной цене, снижая тем самым риск снабжения и инфляционный риск. С другой стороны есть возможность отказа от контракта, если будут найдены альтернативные и более эффективные каналы снабжения.

Передача риска – не всегда самый эффективный и безопасный способ его минимизации. При передаче риска необходимо учитывать следующее:

- распределение риска между сторонами должно носить четкий характер;

- принимающая сторона должна иметь возможности своевременного выполнения всех взятых на себя обязательств;

- решение о передаче риска должно приниматься на базе критерия эффективности, в сравнении с аналогичными по надежности, методами снижения риска;

- риск должен передаваться по обоюдно выгодной цене.

Перспективу дальнейших исследований видим в анализе страховой политики при управлении рисками на предприятии.

Література:

1. Hopkin P. Fundamentals of Risk Management. / Paul Hopkin. – London: Kogan-Page Edition. – 2012. – 440p.

11. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION

Aristova N.O.

*Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)*

ANALYSIS AND INTERPRETATION OF PRESENT-DAY APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT «AGENT»

Арістова Н.О.

д.пед.н., доцент

*Національний університет біоресурсів і природокористування України
(Україна, м. Київ)*

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СУБ'ЄКТ»

The author analyzes different approaches to understanding the concept «agent». The present-day interpretation of the following phenomenon is specified, main components that form the structure of an agent are discussed.

Key words: *activity, personality, agent, a structure of an agent, future philologists.*

Автор аналізує різні підходи до визначення сутності поняття «суб'єкт». Уточнено сучасне розуміння цього феномену, розглянуто основні компоненти, що складають його основу.

Ключові слова: *діяльність, особистість, суб'єкт, структура суб'єкта, майбутні філологи.*

Формування особистості майбутніх філологів як суб'єктів в умовах вищого навчального закладу слід розглядати як процес навчально-пізнавальної діяльності, що виявляється не тільки в майбутній професійній діяльності, а і передбачає активне дослідження студентами об'єктивних закономірностей навколишнього світу. Навчально-пізнавальна діяльність є визначальною для майбутніх філологів, оскільки саме в ній формуються основні відносини з суспільством взагалі й іншими суб'єктами зокрема. Діяльність, на думку багатьох українських і зарубіжних учених, є основним способом існування людини, пізнання нею світу, самореалізації і самовираження у суспільстві, а основними компонентами діяльності є суб'єкт з його потребами, цілями, засобом реалізації і результатом діяльності [3; 4; 20].

Теоретичний аналіз наукових праць учених дає нам змогу виокремити основні напрями трактування сутності поняття «суб'єкт», а також загальні ознаки, що характеризують цю дефініцію. Найбільш типовими прикладами визначень поняття «суб'єкт» є такі: 1) особистість, яка організовує і структурує власне життя, регулює його зміст, обирає і реалізує обрану спрямованість [3; 4]; 2) людина на вищому рівні активності, цілісності, автономності тощо [8]; 3) якість активності людини, що виявляє її місце і роль у світі, здатність до діяльності, самодіяльності, самовизначення і розвитку [2; с. 109]; 4) той, хто діє і приймає рішення про власні вчинки, а також несе за них відповідальність [23, с. 138]; 5) особистість, яка не тільки досягла вищих рівнів пізнавальної й перетворювальної активності по відношенню до власного життя, а й наближається до вищих рівнів її духовного осмислення [23, с. 197]; 6) більш широке розуміння людини, яке відображає єдність і цілісність всіх якостей: природних, соціальних, суспільних і індивідуальних [9]; 7) гармонійна особистість, яка досягла вершини у власному ієрархічному розвитку [1]; 8) людина, яка ініціює, організовує, здійснює й контролює діяльність; бере на себе відповідальність за власні дії та проектує подальшу поведінку залежно від результатів діяльності [15]; 9) людина, яка пізнає внутрішній світ і впливає на нього під час практичної діяльності» [20, с. 84]; 10) єдина, цілісна істота, яка здійснює діяльність [17]; 11) носій предметно-практичної діяльності та пізнання, джерело активності, що націлене на об'єкт [22, с. 250]; 12) індивід з активним началом, який пізнає та перетворює дійсність, інших людей і самого себе, характеризується системною цілісністю всіх психічних процесів, станів і властивостей, якісно визначеним способом самоорганізації і саморегуляції [14, с. 33]; 13)

спосіб реалізації власної людської сутності у поведінці, спілкуванні та діяльності [16].

Наявність різних думок до визначення сутності поняття «суб'єкт» відображається також у різних підходах до його структури, а також сукупності компонентів, які її складають.

Так, Б. Ананьєв стверджує, що людина як суб'єкт складається із двох сфер, зокрема індивідуальної й особистісної [5]. Є. Климов переконаний, що «теоретично доцільно розрізняти, з одного боку, структуру особистості і, з другого боку, можливо, більш широку структуру людини як суб'єкта діяльності, що створюється ніби «додаванням» до системи особистості темпераменту і здібностей. Інакше кажучи, структура суб'єкта діяльності включає в себе особистість «плюс» темперамент та здібності» [10, с. 330].

І. Дерманова у структурі суб'єкта діяльності виокремлює структурні (об'єктні) і функціональні (суб'єктні) характеристики [23]. В якості структурних характеристик вчена розглядає здатності, здібності (інтелект, спеціальні здібності), а також деякі особисті якості. Саме індивідуально-психологічні особливості, на думку вченої, є потенціалом розвитку суб'єкта і вектором розвитку його суб'єктних характеристик. Під суб'єктними характеристиками дослідниця розглядає стилі різних видів діяльності (спортивної, навчальної, організаторської, акторської, стилі пізнання, когнітивні стилі тощо), а також переваги, інтереси, спрямованості, професійну мотивацію [23].

О. Малихін, досліджуючи теоретичні основи реалізації компетентнісного підходу в організації самостійної освітньої діяльності студентів філологічних спеціальностей, у структурі суб'єкта самостійної самоосвітньої діяльності вищого навчального закладу виділяє такі структурні компоненти: діяльнісну активність, спрямованість на філологічну професію і самостійне набуття професійно-значущих знань, пізнавальну самостійність, сформованість умінь і навичок самостійної роботи, здатність до аналітичної діяльності, психофізичну готовність до здійснення самостійної навчальної діяльності [12].

Так, першим структурним компонентом учений визначає діяльнісну активність, під якою розуміє здатність студента включатися у будь-яку навчальну діяльність, що й уможливорює формування та розвиток його активної позиції як суб'єкта діяльності. Сформованість другого структурного компонента, до якого науковець відносить спрямованість особистості на філологічну професію і самостійне набуття професійно значущих знань, забезпечує свідоме ставлення до всього того, що студент має опановувати самостійно під час навчання у вищому закладі освіти. Пізнавальна самостійність не тільки забезпечує активне включення суб'єкта навчання у самостійну пізнавальну діяльність, а і прагнення до власного особистісного зросту. Сформованість умінь і навичок самостійної роботи, на думку науковця, уможливорює заощадження навчального часу студента на всіх етапах організації самостійної навчальної діяльності. Сформованість здатності до аналітичної діяльності орієнтує студента на досягнення конкретних цілей, аналізу власної навчальної діяльності, визначення та усунення певних недоліків. До останнього структурного компонента вчений відносить психофізіологічну готовність студентів до здійснення самостійної навчальної діяльності, яку розглядає як «психологічну й фізичну спроможність особистості суб'єкта навчання займатися визначеною діяльністю на ґрунті певних вольових зусиль, концентрації уваги, напруження пам'яті, самоконцентрації, саморегуляції й інших психологічних механізмів, а також психічного здоров'я» [12, с. 140–141].

Я. Фаріна, досліджуючи суб'єктність студента як об'єкта освітнього впливу вищої школи, дійшла висновку, що структура суб'єкта освітнього процесу складається із п'яти компонентів. Так, в якості першого компонента вчена розглядає «волю як уміння концентрувати зусилля для подолання перешкод на шляху до досягнення мети» [24, с. 3]. Другий компонент – цілепокладання, оскільки воно є мотиваційною основою професійного самовизначення. Третій компонент – це інтелект, який Я. Фаріна розглядає як «уміння використовувати інформацію для перетворення бажаного майбутнього» [24, с. 3]. «Самосвідомість як вияв критичного мислення, а також обмеження як уміння дотримуватися певних «правил гри» є четвертим і п'ятим компонентами у структурі суб'єкта освітнього

процесу [24, с. 3].

Таким чином, узагальнюючи праці, в яких розкривається сутність поняття «суб'єкт», зазначимо, що його слід розглядати як певну макрохарактеристику людини, яке поряд із поняттями «індивід», «особистість» та «індивідуальність» відображає різні грані єдності біологічного й соціального в людині [11; 24]. Структура суб'єкта багатокомпонентна. Так, у її складі виділяють такі компоненти, а саме: здатності, здібності, якості, активність, волю, самосвідомість, готовність до здійснення певної діяльності, інтелект тощо. Викладені підходи до розуміння сутності поняття «суб'єкт», структури та сукупності компонентів, які складають основу цього феномену, а також ті, що залишилися поза нашою увагою, мають своїх послідовників. Це підтверджується теоретичним аналізом наукових праць українських і зарубіжних учених.

Література:

1. Абульханова К. А. Мировоззренческий смысл и научное значение категории субъекта // Российский менталитет: вопросы психологической теории и практики. – М. : ИПРАН, 1997. – С. 56–75.
2. Абульханова К. А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности) : избранные психол. труды. – Москва : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : изд-во «МОДЭК», 1999. – 224 с. (Серия: Психологи Отечества).
3. Абульханова К. А. Рубинштейновская категория субъекта и ее различные методологические значения // Психология индивидуального и группового субъекта / под ред. А. В. Брушлинского, М. И. Володиной. – Москва : ПЕР СЭ, 2002. – С. 34 – 51.
4. Абульханова-Славская К.А., Брушлинский А.В. Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна : к 100-летию со дня рождения. – М. : Наука, 1989. – 248 с.
5. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – СПб : Питер, 2012. – 288 с.
6. Арістова Н.О. Філософські засади формування професійної суб'єктності майбутніх філологів [Електронний ресурс] // «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» : матеріали XVIII Міжнар. наук.-прак. конф. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 18. – С. 97–99. – Режим доступу: <http://confscience.webnode.ru/uk/> – Дата звернення (02.12.2016).
7. Арістова Н.О. Формування педагогічної компетентності майбутніх викладачів гуманітарних і соціально-економічних дисциплін // зб. наук. пр. Науковий вісник Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – Київ, 2014. – Вип. 199 (2). – С. 10–15
8. Брушлинский А. В. Проблема субъекта в психологической науке // Психологический журнал. – 1993. – № 6 – С. 17 – 23.
9. Волкова М. Н. Психология субъекта: хрестоматия [Електронний ресурс]. – Владивосток, 2007. – 182 с. – Режим доступа: http://www.msun.ru/folders/edu_lit/kaf/phsihology/003.pdf
10. Климов Е. А. Общая психология. Общеобразовательный курс : учеб. пособ. для вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 511 с.
11. Краснощеченко И. П. Акмеологическая концепция становления и развития профессиональной субъектности будущих психологов : автореф. дис. на соискание научной степени доктора пед. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология (психологические науки)». – М., 2012. – 47 с.
12. Малихін О.В., Гриценко О.В. Теоретичні основи реалізації компетентнісного підходу в організації самостійної освітньої діяльності : монографія. – К. : НУБіП України, 2016. – 489 с.
13. Матвієнко О.В. Суб'єктність студента як мета університетської освіти // Вища освіта України. – Дод. 3. Том II (9). – Тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – 2008. – С. 387–393.
14. Мушкирова А. Н. Формирование профессиональных ценностных ориентаций как фактора развитие субъектности студентов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Улан-Удэ, 2015. – 165 с.
15. Осницкий А. К. Психологические механизмы самостоятельности. – Москва ; Обнинск : ИГ-СОЦИН, 2010. – 232 с.
16. Пелипчук С. М. Педагогічні умови формування суб'єктності майбутніх юристів у процесі вивчення психолого педагогічних дисциплін : автореф. дис. на соискание наук. степени канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – К., 2007. – 20 с.
17. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
18. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-психологів та дефектологів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальностей: 6.010105 «Корекційна освіта (за нозологіями)», 6.030102 «Психологія», 6.030103 «Практична психологія»: навч. посібник для студентів, магістрів, аспірантів. – К. : Талком, 2015. – 160 с.

19. Петько Л.В. Особистість. Соціум. Навчальне середовище / Л.В. Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Вип. 35. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 102–110.
20. Психология и педагогика : учеб. для вузов / под ред. П. И. Пидкасистого. – Москва : изд-во Юрайт; Высшее образование, 2010. – 714 с. – (Основы наук).
21. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
22. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности: учеб. пособ. для вузов / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
23. Субъектный подход в психологии / под ред. А.Л.Журавлева, В.В.Знакова, З.И.Рябикиной, Е.А.Сергиенко. – М. : Институт психологии РАН, 2009. – 618 с.
24. Фаріна Я. О. Суб'єктність студента як об'єкта освітнього впливу вищої школи: автореф. дис. на здобуття вченого ступеня кандидата соц. наук : 22.00.04 – «Спеціальні і галузеві соціології». – Харків, 2012. – 18 с.
25. Aristova Nataliia. Formation of professional subjectivity of future translators at non-specialized universities of Ukraine // Известия Национальной академии наук Республики Казахстан : серия Аграрных наук. – 2014. – Vol. 6. – No.24. – С. 87–91.
26. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.

Bondarevskia O. M.

Assistant

*Donetsk National University of Economics and Trade named after
Mykhailo Tugan-Baranovsky (Ukraine, Kryvyi Rih)*

INDIVIDUALIZATION OF TRAINING AND INDIVIDUAL STRATEGIES OF STUDENTS' SELF-COGNITIVE ACTIVITY IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGES TEACHING

Бондаревська О.М.

асистент

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (Україна, Кривий Ріг)*

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ САМОСТІЙНО- ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

The article defines the essence of the concepts of "individualization" and "differentiation" in the process of foreign languages teaching, and analyzes individual strategies on various grounds. The individual-psychological peculiarities of students are described and important aspects of the teacher's work in the process of foreign languages teaching are revealed.

Key words: individualization, differentiation, individual strategies, self-cognitive activity, foreign languages

Визначено сутність понять «індивідуалізація» та «диференціація» у процесі викладання іноземних мов, проведено аналіз індивідуальних стратегій за різними ознаками. Охарактеризовано індивідуально-психологічні особливості студентів та розкриті важливі аспекти роботи педагога в процесі викладання іноземних мов.

Ключові слова: індивідуалізація, диференціація, індивідуальні стратегії, самостійно-пізнавальна діяльність, іноземні мови.

Застосування індивідуальних стратегій самостійно-пізнавальної діяльності дозволяє підвищити ефективність навчальної діяльності студентів за рахунок індивідуалізації процесу навчання. Для цього необхідно створити умови, що відповідають індивідуально-психологічним особливостям особистості, надають можливість знаходити власні оптимальні засоби пристосовуватись до навчання

та є сприятливими для засвоєння навчального матеріалу. В своїй роботі ми проаналізуємо різні форми індивідуалізації та диференціації навчання, що застосовувалися протягом тривалого часу у вітчизняній та західній педагогіці, а також звернемося до важливих аспектів в роботі педагога в процесі викладання іноземних мов.

Питання ролі та місця індивідуалізації навчання усебічно висвітлювалося у наукових роботах таких видатних вчених-педагогів як С.Архангельський, В.Біблер, Л.Виготський, А.Гебос, І.Унт, С.Рубінштейн, Б.Теплов та ін. Поняття «індивідуальні стратегії» набуває досить широкого діапазону трактування у працях В.Артемов, І.Зимньої, Є.Ільїна, А.Ішкова, О.Леонтєва, М.Ляховицького, С.Ніколаєвої, С.Максименко, О.Малихіна, А.Миролюбова, І.Рахманова, М.Вайсбурда, Н.Гальскової та багатьох інших педагогів.

Терміни «індивідуалізації» та «диференціації» у науковому просторі з'явилися досить давно, але проблемою постає взаємозаміна даних понять. Застосування того чи іншого терміну в різних ситуаціях зумовлена здебільшого певною традицією чи домовленістю [3; 6].

«Педагогічна енциклопедія» [9] надає наступне визначення індивідуалізації «...організація навчального процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності тих, хто навчається, рівень розвитку їх здібностей до навчання». Згідно наведеного визначення, ті, хто навчається поєднуються в групи за спільними якостями, але індивідуальні особливості окремо кожного студента не враховуються.

Цікавими стосовно процесу індивідуалізації навчання є дослідження професора О.Малихіна. Так, на думку вченого навчальні стратегії з точки зору «комплексного явища відносно різних дій, прийомів, технік, підходів у процесі розв'язання навчальної проблеми» відіграють ключову роль в процесі самостійно-пізнавальної роботи [8]. Формуючи індивідуальні стратегії необхідно з'ясувати, від яких індивідуально-психічних особливостей залежить досягнення головної цілі, як правильно користуватися навчально-методичним матеріалом для всебічного розвитку студентів, їх теоретичної і практичної підготовки. Беручи до уваги той факт, що в процесі організації самостійно-пізнавальної діяльності викладач повинен виявляти і використовувати індивідуальні особливості студентів, автор акцентує на тому, що необхідно забезпечити такі умови, які б сприяли формуванню позитивних моральних властивостей особистості студентів і згладжуванню та «олюдненню» негативних.

Аналізуючи світовий педагогічний досвід застосування індивідуальних стратегій, ми стикнулися з тим, що в США під поняттям «індивідуалізація» розуміють всі форми та методи врахування індивідуально-психологічних особливостей особистості [14]. Інші автори вважають індивідуалізацію стратегією навчання, що може виявлятися як в мінімальній модифікації при навчанні в групах так і в повній незалежній самостійності навчання; в зміні темпу, мети та засобів навчання; в варіантах застосування індивідуалізації як по деяким дисциплінам, так і по всіх предметах, також в певних частинах навчального матеріалу.

Європейська педагогічна думка спирається на те, що індивідуалізація, перш за все, стосується вдосконалення самостійно-пізнавальної діяльності студентів в залежності від їх індивідуально-психологічних особливостей [12]. Зокрема французькі науковці чітко відрізняють індивідуальну роботу та індивідуалізацію. Перша стосується виконання студентами одних і тих самих завдань, а друга має справу з окремо обраними для кожного студента. Натомість німецькі вчені сходяться у думці з американськими колегами стосовно індивідуалізації, але уточнюють, що вона виступає окремим випадком диференціації [13].

Дослідивши світовий педагогічний досвід вивчення проблеми індивідуалізації навчання перейдемо до розгляду індивідуальних стратегій, що ґрунтуються на індивідуально-психологічних особливостях особистості.

До розуміння поняття «індивідуальні стратегії» особистості зробила свій внесок і психолого-педагогічна наука: що лежить в їх основі, чому виникають і які існують індивідуально-психологічні відмінності, як відбувається розвиток і зміна цих стратегій особистості в процесі навчальної діяльності [1; 4]. Кожна людина має індивідуальні особливості, які впливають на спосіб життя, взаємини з іншими та взагалі на будь-яку діяльність.

Тому, професор О.Малихін [8] систематизував наявні уявлення про визначальні характеристики навчальних стратегій та їхні функції в едукативному процесі і, таким чином,

дійшов висновку, що застосовуючи індивідуальні стратегії навчання студенти набувають більшої незалежності та самостійності не тільки в процесі навчання, а й в майбутній професійній діяльності. На думку вченого «врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів сприяє розвитку їх творчої індивідуальності, актуалізують значущість подальших досліджень щодо впровадження стратегій навчання у фахову підготовку студентів. В умовах зменшення годин на аудиторні заняття студент повинен вміти чітко оцінити ситуацію, вибрати відповідні стратегії навчання та проконтролювати їх ефективність». В даному випадку не обійтись без стійкої мотивації.

Для того, щоб зрозуміти які мотиви складають основу індивідуальних стратегій самостійно-пізнавальної діяльності студентів спочатку треба визначити мотиви вступу до ВНЗ. У науковому просторі визначаються різні мотивуючі фактори, які змінюються в залежності від різноманітних аспектів, в тому числі економічних та соціальних перетворень, що відбуваються в державі та світі [2; 7; 10; 11; 15]. Ми підтримуємо думку Є.Ільїна [5], який вважає, що існують мотиви, що залишаються постійними протягом тривалого часу, серед яких виділяють такі: прагнення молодшої людини належати до студентської молоді, важливість та престиж обраної професії, а також те, на скільки професія відповідає творчим нахилам та колу інтересів особистості.

Також, цікавим видається той факт, що мотиви юнаків та дівчат суттєво відрізняються. Дівчата на перше місце ставлять важливість професії для суспільства, а також майбутнє місце роботи та прибуток. Натомість юнаки спираються на власні нахили, традиції, а також матеріальне забезпечення професії.

Також, згідно дослідженням Є. Ільїна [5] серед навчальних мотивів можна виділити чотири основні групи: «професійні», «особистого престижу», «прагматичні» та «пізнавальні». Цікавим видається той факт, що в залежності від курсу навчання різні групи мотивів стають більш або менш важливою. Так на початку навчання домінуючим мотивом виступає «професійний», на другому курсі на перший план виходить «особистісний престиж», а в подальшому ці мотиви об'єднуються і на четвертому курсі до них ще додається «прагматичний». «Професійні» і «пізнавальні» мотиви зумовлюють успішність навчання, а «прагматичні» притаманні для студентів з низькою успішністю.

Підсумовуючи проаналізовані вище поняття, можна зробити висновок, що важливим фактором ефективної організації самостійно-пізнавальної діяльності студентів є індивідуалізація, що передбачає врахування індивідуально-психологічних особливостей особистості. Для підвищення рівня такої діяльності необхідно тренувати загальні розумові дії та використовувати різноманітні види розумової діяльності, стимулювати мотивацію навчання, використовувати як традиційні так і сучасні інноваційні технології для оптимізації індивідуальних стратегій навчання.

Література:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). –М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Бондаревська О.М. Сутнісне розуміння самостійно-пізнавальної діяльності студентів як психолого-педагогічна проблема. // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. – Слов'янськ: ДДПУ. – 2015. – Вип. LXXII. – С. 64–69.
3. Гебос А.И. Психология познавательной активности учащихся (в обучении). – Кишинев : Штиинца, 1975. – 104 с.
4. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. С.Д.Максименка.. – [2-ге вид., переробл. і доп.]. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 704 с.
5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
6. Ишков А.Д. Учебная деятельность студента: психологические факторы успешности : монография. – М.: Издательство АСВ, 2004. – 224 с.
7. Малихін О. Мотиваційно-цільовий компонент самостійної навчальної діяльності студентів вищого педагогічного навчального закладу // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 28–30.
8. Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. – Кривий Ріг : Видавничий дім., 2009. – 307 с.
9. Педагогическая энциклопедия : В 4 томах. –Т.2. Ж-М. / под. ред. И.А.Каирова, Ф.Н.Петрова. – М. : «Советская энциклопедия», 1965. – 911 с.

10. Петько Л.В. Актуальність формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ.пед.ун-т імені Григорія Сковороди»: зб.наук. пр. – Переяслав- Хмельницький, 2014. – Вип. 33. – С. 128–141.
11. Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магістратури НПУ ім. М.П.Драгоманова: метод. вказівки для студентів, бакалаврів та викладачів ВНЗ / за ред. Гончарова В.І. – [2-ге вид., доп. і випр.], 2011. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 76 с.
12. Унт И. Дифференциация и индивидуализация обучения. – М. : Педагогика, 1990. – 192 с.
13. Fridrich, H.F., Mandl, H. Psychologische Aspekte autodidaktischen Lernens. In: Unterrichtswissenschaft : Weinheim, Juventa, 1990. – Heft 3, S. 197–218.
14. Jonassen, D.H., Howland J.L., Moore J.L., Marra R.M. (2003). Learning to solve problems with technology: A constructive perspective (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall.
15. Pet'ko Ludmila. The Approbation of the Teaching Textbooks in Foreign Language in Professional Way for the Entrants to Magistracy // Socialinis Ugdyimas (Social Education). – Volum 4(36) «Long Term and Interactive Competencies Search in Education (special edition)». – Vilnius : Lietuvos Edukologijos Universiteto Leidykla, 2013. – PP. 203–213. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7834>

Gavrysh I. V.,

Doctor of Pedagogic Sciences, professor

Dotsenko S.A.,

Candidate of Pedagogic Sciences, assistant professor, doctoral student

Shcherbakova O.O.

Candidate of Psychological Sciences, research officer

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

STEM EDUCATION AS A MEANS OF ENHANCING THE CREATIVE POTENTIAL OF A PERSONALITY WITHIN THE FRAMEWORK OF SCIENTIFICALLY-PEDAGOGICAL PROJECT «INTELLECT OF UKRAINE»

Гавриш І.В.,

доктор педагогічних наук, професор

Доценко С.О.,

к. пед.наук, доцент, докторант

Щербакова О. О.

к. псих. наук, науковий співробітник

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

STEM-ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В РАМКАХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»

У статті розглянуто шляхи впровадження STEM-освіти у навчально-виховний процес. На основі численних досліджень проаналізовано погляди науковців щодо використання STEM-освіти як засобу розвитку творчих здібностей. Визначено, що завдання прикладної спрямованості та винахідницькі задачі є потужним засобом для розвитку творчих здібностей учнів. Охарактеризовано фактори, що впливають на розвиток творчих здібностей учнів: асоціативність, діалектичність та системність мислення.

Ключові слова: STEM-освіта, мислення, здібності, уява, інтелект, творчість, творча уява, винахідницькі задачі.

The article discusses ways of introducing STEM-education in the educational process. Based on numerous studies analyzed the views of scientists on the use of STEM-education as a vehicle for creativity. It was determined that the application orientation and inventive problem is a powerful tool for the development of creative abilities of students. It was the factors that characterized the factors that development of creative abilities of students, associative, dialectical and systemic thinking.

Keywords: stem-education, creativity, intelligence, primary education, imagination, thinking, ability, inventive problems.

Постановка проблеми. У багатьох розвинутих країнах світу все більшої популярності набуває STEM-освіта, як перетин науки (Science), технології (Technology), інженерії (Engineering) та математики (Math). У докладі ЮНЕСКО наголошується: «STEM – це

навчальна програма, що ґрунтується на ідеї освіти дітей у чотирьох дисциплінах (наука, технологія, інжиніринг та математика) як прикладних, так і пов'язаних між собою. Поряд із наукою та високими технологіями, найважливішою сферою інноваційної освіти стають креативні індустрії (creative industries) або галузі, що засновані на творчому та інтелектуальному капіталі. Тому, головним вектором STEM-освіти є креативний напрямок, що включає творчі й художні дисципліни.

Однією із головних завдань національної освіти є перехід до STEM-освіти, що сприяє підвищенню якості підготовки висококваліфікованих спеціалістів, готових до діяльності у нових соціокультурних умовах, здатних приймати оригінальні та адекватні до ситуації рішення, бачити перспективи та планувати стратегії й тактики розвитку ефективної міжособистісної взаємодії [2]. Отже, *метою статті* є дослідження проблеми підвищення творчого потенціалу учнів, залучення їх до творчої та дослідницької діяльності.

STEM-освіта належить до інноваційних освітніх систем, що повністю відповідають загальноосвітнім тенденціям розвитку сучасної освіти. Креативність, співробітництво і критичне мислення є ключовими компетенціями для успіху в ХХІ столітті.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні більш ніж 20 міжнародних освітніх технологій досліджують проблему STEM-освіти в області науки, технології, інженерії та математики. Було встановлено, що концепція STEM-освіти трактується по-різному. Деякі вважають що STEM-освіта покращує викладання окремих предметів, інші вважають, що STEM слід навчати, використовуючи інтеграційний підхід до навчання. Більшість науковців поєднують ці підходи. Різні країни вивчають STEM-освіту у зв'язку з політичною та економічною кризою. Розробка програми STEM неоднозначна. У багатьох країнах ведуться дискусії про STEM-освіту, але мало було зроблено для зміни системи освіти, щоб впровадити її у процес навчання. У провідних країнах світу розроблено багато освітніх стратегій, у яких пропонуються шляхи впровадження STEM-освіти у навчально-виховний процес та пропонуються різні спеціалізовані програми для початкової, середньої та вищої професійної освіти. Наприклад, Австралія, Англія, Шотландія, США опублікували національні доповіді, в яких викладено рекомендації щодо реалізації реформи STEM-освіти. Австралія, Китай, Англія, Корея, Тайвань, США працюють над розробкою навчальної програми K-12 STEM, яка спроектована як набір інтеграційних міждисциплінарних підходів в кожній з STEM-дисциплін. Велику увагу в цих навчальних програмах приділено тому, щоб учні усвідомили, яким чином навчання STEM вплине на їх майбутню професійну діяльність, зокрема на кар'єру в певній професії. У Франції, Японії, Південній Африці загальноосвітні навчальні заклади та позашкільні професійні організації займаються розробкою неформальних програм STEM-освіти (наприклад, літні табори, позашкільні заходи, конкурси тощо), які привертають увагу школярів до STEM-професій і дають можливість для навчання за різними напрямками STEM-освіти.

Теоретичним підґрунтям розв'язання проблеми розвитку творчого потенціалу особистості є праці українських та закордонних учених із питань психології та педагогіки творчості (Б. Ананьєв, Дж. Гілфорд, В. Давидов, В. Кан-Калік, Л. Коган, І. Лернер, О. Леонт'єв, А. Макаренко, Я. Пономар'єв, С. Рубінштейн, О. Савченко, С. Сисоєва та інші). Сучасні дослідники вважають, що поняття «творчий потенціал» ширше за поняття «креативність», а креативність є лише однією із складових структури творчих здібностей. І. Мартинюк визначає творчий потенціал як сукупність можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості [6]. Стосовно окремого індивіда творчий потенціал визначають як інтегруючу якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері діяльності, яка має суспільне значення.

Зазначимо, що творчий потенціал складається із системи загальнокультурних і професійних знань, світогляду, на основі яких будується й регулюється його діяльність, розвивається здатність до відчуття нового, розвитку творчого мислення, його гнучкості, критичності та оригінальності, здатності швидко змінювати свою діяльність відповідно до нових умов [10]. Творчий потенціал особистості – це природні можливості, які формуються й

розкриваються в процесі навчальної діяльності та спрямовані на отримання продуктивного результату у процесі розв'язання нестандартних задач.

Узагальнення результатів наукових досліджень учених і напрацювань педагогів-практиків дало змогу визначити деякі особливості STEM-освіти для активізації творчого потенціалу особистості:

1. STEM-освіта стає зоною посиленого фінансування: зростає число різноманітних некомерційних організацій, що надають школам гранти для реалізації технологічно-орієнтованих проєктів.

2. STEM-освіта має бути неперервною: розпочинатися в дошкільному віці й тривати протягом життя. Раннє залучення дитини до STEM-освіти сприяє розвитку в неї креативного мислення та формуванню дослідницької компетентності, поліпшує соціалізацію особистості, оскільки розвиває комунікативні компетентності під час роботи в команді.

3. STEM-освіта є «містком» між навчанням учнів/студентів і їхньою кар'єрою. Це найширший вибір можливостей професійного розвитку. Тому особливої уваги набуває впровадження у навчально-виховний процес STEM-дисциплін.

3. STEM-освіта сприяє створенню середовища, сприятливого для навчання, та дозволяє залучити студентів до процесу навчання, спонукає їх бути більш активними, а не пасивними спостерігачами.

Принципи STEM-освіти реалізовано в навчальних програмах з математики та еврики експериментальних класів, що працюють в рамках проєкту «Інтелект України» [2; 3]. В основу побудови змісту й організації процесу навчання математики та еврики у проєкті покладено компетентнісний, особистісно-орієнтований і діяльнісний підходи. Згідно з основними положеннями компетентнісного підходу стратегічною метою навчання в експериментальних класах визначено формування математичної компетентності учнів, а також таких ключових компетентностей, як вміння вчитися, комунікативної, загальнокультурної та ін. Формуванню математичної компетентності значною мірою сприяє дослідницький підхід у навчанні, який реалізується через дослідницьку діяльність та наукові відкриття. Реалізація основних положень діялісного підходу спрямована на формування в учнів математичних знань, що характеризуються системністю, усвідомленістю, оперативністю, гнучкістю, практичною спрямованістю; на опанування школярами системи вмінь та навичок, які учні вміють застосовувати на репродуктивному, варіативному та творчому рівнях.

Для активізації творчого потенціалу особливої уваги заслуговує теорія рішення дослідницьких задач (ТРВЗ), основоположником якої є винахідник, письменник-фантаст — Г. Альтшуллер [1]. «Вчися мислити сміливо!» — основна ідея ТРВЗ, яка базуються на наступних компонентах:

1. *Розв'язування відкритих задач.* У житті, часто, все не так однозначно: доводиться стикатися з інформацією, яка може зовсім не знадобитися для вирішення задач, варіантів знаходження невідомого може бути декілька і потрібно вибрати найбільш оптимальний.

2. *Формування творчої уяви.* Сьогодні, відповідно ТРВЗ можна стверджувати, що винахідником може стати будь-яка людина, починаючи від програміста і закінчуючи домогосподаркою. ТРВЗ пропонує конкретні прийоми, що допомагають розвивати творче, креативне мислення.

3. *Розвиток асоціативного та системного мислення.* Саме асоціації допомагають робити відкриття. Для розвитку асоціативного мислення потрібно звільнитися від стереотипів, розширювати сферу асоціацій.

Нами підготовлено систему винахідницьких та дослідницьких завдань в таких галузях як: природознавство, математика, фізика, біологія, екологія, мистецтво, техніка і бізнес. Ми пропонує алгоритмічні методи формування усвідомленого, керованого, цілеспрямованого і ефективного процесу розумової діяльності, тобто працюємо на підвищення культури мислення. В результаті в учнів формується мислення, здатне оперувати найбільш загальними

фундаментальними закономірностями, освоювати на їх основі приватні закони різних наук і пояснювати явища навколишньої дійсності.

Тому одним із головних завдань національної освіти відповідно концепції STEM-освіти є організація освітньо-виховного процесу, який дає змогу максимально реалізувати пізнавальну активність дітей під час творчої та дослідницької діяльності, сприяти формуванню таких найважливіших особистісних якостей, як компетентність, активність, ініціативність і творчий потенціал.

Висновки. Отже, головним завдань сучасної освіти є впровадження STEM-освіти та створення педагогічних умов для розвитку творчого потенціалу особистості, самостійного критичного мислення, ціннісних орієнтацій, формування спектра життєвих компетентностей, адекватних соціокультурним реаліям. Перспективи подальших досліджень: створення дидактичної моделі формування творчих здібностей учнів на принципах STEM-освіти.

Література:

1. Альтшуллер Г. Найти идею. введение в теорию решения изобретательских задач / Г. Альтшуллер. — Петрозаводск, — 2003. — С. 173-185.
2. Гавриш І. В. «Чотири кити» дидактичної моделі навчання учнів початкової школи всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України». / І. В. Гавриш // Рідна школа — 2013 (жовтень). — С. 42-46.
3. Гавриш І. В. Математика Зошит на друкованій основі. / І. В. Гавриш, С. О. Доценко, О. А. Горьков, С. Б. Скиба // 5 клас. Ч. 8. — Х. : ТОВ ВБ «Інтелект України», 2016. — 56 с.
4. Доценко С., Булахова Л. Роль навчального предмета «Еврика» у вирішенні завдань освіти здібних та обдарованих учнів початкової школи // С. Доценко Л. Булахова, Т. Дорожко // Рідна школа, №10 (1006), жовтень, 2013, С. 54-60.
5. Доценко С. Хайруліна В. Дидактичний потенціал компетентнісної моделі освіти у розвитку творчих здібностей учнів проектних класів «Інтелект України Рідна школа, // С. Доценко, В. Хайруліна // Рідна школа, № 4 (1036), квітень, 2016, С. 32-39.
6. Коваленко О. STEM-освіта : досвід упровадження в країнах ЄС та США / О. Коваленко, О. Сапрунова // Рідна школа. — № 4 (1036), квітень, 2016, С. 46-50.
7. Мартинюк І. Творчий потенціал і самореалізація особистості / І. Мартинюк // Психологія і педагогіка життєтворчості. — К., 1996. — 792 с.
8. Рубинштейн С. Основы общей психологии / С. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 1999. — 720 с. — С. 320.
9. Berk R. A. Professors are from Mars, Students Are from Snickers: how to Write and Deliver Humor in the Classroom and Professional Presentations / R. A. Berk Madison. — Mendota Press, 1998. — 185 p.
10. Winning the Race to Educate Our Children. Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) Education in the 2012 Budget (White House Office of Science and Technology Policy). [Електронний ресурс]. URL: <https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/FY12-STEM-fs.pdf>

Hrytsenko I. S.

Ph.D. (Candidate of Pedagogical Sciences)

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

PSYCHOLOGICAL AND DIDACTIC BASIS OF STUDENTS' SKILLS FORMATION FOR INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Гриценко І.С.

к. пед. н.

Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, Київ)

ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ САМОСТІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

In this paper, the influence of factors on the skills formation for independent educational activity of students in higher educational institutions.

Key words: student, higher school, the formation of skills, educational activity, self educational activity.

У статті розглянуто вплив факторів на формування вмінь самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: студент, вища школа, формування вмінь, освітня діяльність, самостійна освітня діяльність.

Розглядаючи питання створення системи організації самостійної освітньої діяльності у вищому навчальному закладі ми відштовхуємося від широкого його розуміння, яке на рівні дефініції визначено як інтегративна комплексна система педагогічного впливу на єдність процесів САМО (самоактуалізації, самонавчання, самоконтролю, самооцінки, самоуправління й самоорганізації), що відбивається на здатності особистості студента до саморефлексії, яка зумовлює самореалізацію й самовдосконалення на константному циклічному рівні. Таким чином, пошук і обґрунтування концепції інтегративного комплексного впливу на означені процеси САМО в системі організації самостійної освітньої діяльності студентів виявляється нам доцільним і таким, що потребує дослідження найважливіших її напрямків: самонавчання, самооцінювальної діяльності, організації й здійснення самоконтролю, управління й самоуправління самостійною освітньою діяльністю.

Проблемі формування вмінь присвячено значну кількість досліджень, у тому числі, – В.І.Андреевої, Н.О.Арістової [1], С.І.Архангельського, Є.М. Кабанової-Меллер, О.В.Малихіна [5; 6; 7], Н.О.Менчинської, Є.О.Мілеряна, В.Ф.Паламарчука, К.К.Платонова, О.Я.Савченко, А.Я.Усової.

З початку 60-х рр. в основу теоретичної розробки цієї проблеми було покладено загальнопсихологічну концепцію діяльності: формування вмінь відбувається успішніше тоді, коли воно проходить у процесі діяльності [12]. При цьому, вплив факторів (позитивних і негативних) на формування вмінь набуває своєї значущості завдяки індивідуальній позиції людини в цьому процесі, її ставленню до цих факторів, практичній реалізації цих відношень у її діях і вчинках.

Беручи до уваги фундаментальне положення психології про те, що зовнішні причини (зовнішні впливи) завжди діють лише опосередковано, через внутрішні умови [11, с. 240], перетворюються через життєвий досвід людини, її особистість [4, с. 32], виділимо серед усіх об'єктивних факторів, що впливають на формування вмінь лише ті, які безпосередньо стосуються системи організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів і впливають на них через суб'єктивні умови, що виникають.

Такими факторами є: 1) вивчення навчальних мотивів студентів і формування їх спрямованості на самостійну реалізацію потреб; 2) наявність методичного інструментарію, що дозволяє скоригувати рівень знань студентів з профільюючих предметів і рівень сформованості вмінь самостійної освітньої діяльності; 3) перевірка практичної доцільності створення тих чи інших педагогічних умов формування вмінь; 4) діагностика сформованості кожного з компонентів системи вмінь самостійної освітньої діяльності й рівня їх сформованості в цілому; 5) продуктивне спілкування студентів з учасниками освітнього процесу, у тому числі й одного з одним.

Розглянемо більш детально вплив названих педагогічних факторів на формування вмінь самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Слово «фактор» латинського походження й означає «такий, що робить, спричиняє», а за своєю сутністю – об'єкт, що змінює своїми діями свої власні ознаки чи ознаки інших об'єктів [13].

Відповідно, крім об'єктивних факторів (особливості навчання, взаємовідносини, що складаються, престижність професії, адміністративний вплив тощо), а рушійною силою процесу формування вмінь є дії суб'єктивних факторів. Тому, окреслимо наступні шляхи розв'язання проблеми врахування педагогічних факторів: 1) вивчення впливу педагогічних (об'єктивних і суб'єктивних) факторів на формування вмінь самостійної освітньої діяльності; 2) визначення суб'єктивних умов (мотиви й потреби), завдяки яким студентами може бути сприйнятий вплив об'єктивних факторів; 3) усвідомлення картини впливу об'єктивних факторів на формування умінь самостійної освітньої діяльності й віддиференціювання їх за рівнем впливовості; 4) визначення організаційних форм, які сприяють впливу досліджуваних факторів на результативне формування системи вмінь самостійної освітньої діяльності, і, як наслідок, забезпечують процес адаптації студентів на початковому етапі навчання у вищій школі, зорієнтованого на самостійне опанування значними обсягами професійно значущої

інформації, з урахуванням завдань сучасної реформи вищої освіти в світлі вимог Болонського процесу.

Виходячи з наведених вище положень, проаналізуємо етапи входження сучасного студента – вчорашнього школяра (у переважній більшості випадків) до процесу навчання у вищій школі.

1. *На підготовчому етапі* відбувається знайомство з «новизною навчання у вищому навчальному закладі» (новими видами здійснюваної діяльності, вимогами, що висуваються до студента тощо). Потреба школяра стати студентом задоволена, однак поки ще не зрозуміло, яким чином можлива реалізація особистих мотивів навчальної діяльності. Студент першого курсу залучається до нових відносин. Ураховуючи попередній досвід, на ґрунті узагальнення конкретних і виразних для себе зразків поведінки учасників освітнього процесу, виникають нові уявлення, інтерес до навчання у вищій школі, поступово створюється бачення специфіки процесу навчання у вищому навчальному закладі й можливості задоволення навчальних мотивів.

2. Для *етапу осмислення* (прилаштування до нових видів діяльності, накопичення вмінь, навичок, їх використання в діяльності) притаманним є усвідомлення, вибір нових і закріплення раніше використовуваних, значущих у нових умовах, знань, умінь, навичок. На ґрунті нових вимог до себе відбувається переоцінка їх вихідного рівня, відчуття необхідності підтримки з боку оточуючих, певної допомоги.

3. *Етап здійснення* (формування індивідуального стилю самостійного навчання, використання системи вмінь самостійної освітньої діяльності) свідчить про свідоме надання переваги формуванню певних умінь самостійної освітньої діяльності й відмови від інших, що говорить про перетворення більш бажаних зразків поведінки в особисті прийоми учіння. Як наслідок свідомо пережитих конфліктів, студенти на початковому етапі перебування у вищому навчальному закладі, прагнуть визначити шляхи й нові способи досягнення поставлених цілей. Внутрішні потреби, зовнішні умови спричиняють акцент на необхідності створення особливого «стилю учіння», що характеризується високим рівнем самостійності й передбачає досягнення бажаних результатів у навчанні.

Нами було проведено двосторонній факторний аналіз проблеми самостійності навчання. Було встановлено, що проблема самостійності постає перед студентами в зв'язку зі зміною організаційних форм навчання в цілому й самостійної освітньої діяльності, зокрема, під час навчання у вищому навчальному закладі [8].

Вивчення мотивів студентів на початковому етапі навчання у вищих навчальних закладах відобразило необхідність зміни форм взаємодії, взаємовпливу учасників освітнього процесу, тобто актуалізувало необхідність інтегративного комплексного системного впливу на процеси САМО (самоактуалізації, самонавчання, самоконтролю, самооцінки, самоуправління й самоорганізації).

Абітурієнтам різних факультетів було запропоновано проаналізувати й проранжувати твердження, що характеризують мотиви вибору вищого навчального закладу. Абітурієнти мали розташувати твердження, які відбивають зміст мотиваційно-цільового компоненту організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів, за ступенем значущості в дві колонки, за позицією – «повністю згоден», «абсолютно не згоден».

Результати дослідження свідчать, що спрямованість значної частини опитаних на можливість, після здобуття професії, забезпечити своє майбутнє свідчить про невпевненість молоді в завтрашньому дні й наявність бажання отримати якісну професійну підготовку.

Можливість спілкуватись з людьми певного кола, розраховувати на їх допомогу – мотив, передбачає формування вмінь розуміти інших людей й особливості взаємовідносин між ними. А вибір у якості мотиву навчальної діяльності бажання набути визнання, поваги, можливості впливати на інших, передбачає розвиток, який обумовлюється очікуванням на оцінку своєї особистості й свого групового статусу.

Більше половини студентів, які вступають до вищого навчального закладу потребують тісного спілкування, взаємодії, взаємовпливу в процесі навчання [2; 3; 9; 10; 14; 15].

Отже, функціонування системи організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів базується на достатньому рівні сформованості вмінь самостійної освітньої діяльності. Тоді як аналіз факторів, умов, які існують сьогодні у вищій школі, дозволив виявити сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, а також критеріїв сформованості вмінь самостійної освітньої діяльності. Проведене дослідження впливу виявлених факторів на систему організації самостійної освітньої діяльності студентів показує необхідність цілеспрямованої роботи щодо формування вмінь, а саме, – створення з боку викладачів спеціальних організаційних форм, які б сприяли актуалізації позитивних факторів організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Література:

1. Арістова Н.О. Педагогічні умови формування професійної суб'єктності майбутніх філологів // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 37, Том IV (72): Тематичний випуск «Вища 405 освіта України у контексті інтеграції до європейського простору». – Київ : Гнозис, 2016. – С. 8–17.
2. Ковальчук В.І. Розвиток вищої освіти відповідно до тенденцій і вимог ринку праці // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 лютого 2016 р. – К. : В-во «Міленіум», 2016. – С. 22–24.
3. Ковальчук В. І. Тенденції розвитку освітньої системи в Україні // Economics, science, education: integration and synergy : materials of international scientific and practical conference, 18-21 January 2016. – К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2016. – С. 79–80.
4. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии. – М. : Просвещение, 1972. – 255 с.
5. Малихін О.В. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів : історія і сучасність // Українська мова і література в школах України. – 2014. – № 11. – С. 24–28.
6. Малихін О. В. Психологічні основи організації самостійної навчальної діяльності студентів в умовах вищого педагогічного закладу освіти // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / за заг. ред. М.Б.Євтуха. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – Вип. 31. – С. 104–111.
7. Малихін О.В. Структура і зміст самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів // Наукові записки : [зб. наук. статей НПУ ім. М.П.Драгоманова / [Упор. П.В.Дмитренко, Л.М.Макаренко]. – К. : Вид-во НПУ, 2006. – Випуск LXIV (64). – С. 131–145.
8. Малихін О.В., Гриценко І.С. Теоретичні основи реалізації компетентнісного підходу в організації самостійної освітньої діяльності студентів філологічних спеціальностей : монографія. – К. : НУБіП України, 2016. – 489 с.
9. Петько Л.В. Нотатки з приводу державного зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників ЗНЗ // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2009. – № 1. – С. 88–96.
10. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. праць / укл. І.В.Ковальчук, Л.М.Коцюк, С.М.Новоселецька. – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб. : Питер, 2003. – 720 с.
12. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология: учеб. пособие [для сред. пед. учеб. заведений]. – М. : Академия, 1998. – 288 с.
13. Философский словарь / [ред. И.Т.Фролова]. – [5-е изд.]. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
14. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.
15. Ternopil'ska V.I. The role of self-government in development of leadership qualities among students // Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2016. – P. 327–330.

Zahorulko M. O.

Ph.D student

Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine, Kyiv)

THE STUDYING OF FUTURE TEACHERS' RESEARCH AND DIAGNOSTIC SKILLS AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Загорулько М. О.

аспірантка

Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна, м. Київ)

ВИВЧЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКО-ДІАГНОСТИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

The studying of students' research and diagnostic skills of future teachers as a psychological and pedagogical problem is presented.

Key words: *skills, research skills, diagnostic skills, research and diagnostic skills.*

Розглянуто вивчення дослідницько-діагностичних умінь майбутніх вчителів як психолого-педагогічна проблема.

Ключові слова: *уміння, дослідницькі уміння, діагностичні уміння, дослідницько-діагностичні уміння.*

Перетворення знаньєво-орієнтованої парадигми освіти на компетентнісно-орієнтовану вимагає оновлення процесу фахової підготовки студентів у системі вищої педагогічної школи. Зміна провідного освітнього вектору забезпечується реалізацією компетентнісного підходу в навчально-виховній роботі вищих навчальних закладів. Задля того, щоб учителі початкової школи могли здійснювати та переформатовувати власну професійну діяльність на компетентнісній основі, вона має реалізуватися вже під час підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та дисертаційних досліджень засвідчив про посилену увагу науковців до вивчення проблеми формування дослідницько-діагностичних знань і вмінь, творчого зростання молодих фахівців в умовах інноваційної діяльності, підвищення їхньої творчої активності та потенціалу в фаховій підготовці. Зростає увага вищої школи до формування дослідницько-діагностичних умінь у майбутніх фахівців, удосконалення їх педагогічної майстерності, готовності до сприйняття нововведень і творчої діяльності.

Проблема пізнавальної діяльності та професійної підготовки педагога до дослідницької діяльності розглядалася в працях О.Абдулліної, В.Бондаря, Л.Виготського, П.Гальперіна, І.Зязюна, А.Ліненко, С.Мартиненко, Л.Пуховської, О.Савченко, С.Сисоєвої, Г.Тарасенко, Л.Хомич, Л.Хоружої, П.Щербаня, І.Шапошнікової та ін.

Формуванню професійних умінь у майбутніх педагогів приділяли увагу в своїх дослідженнях Д.Мазоха, О.Малихін, О.Матвієнко, А.Міщенко, О.Савченко, В.Шутяк, Н.Яковлева та ін. Питанням готовності педагога до виконання своїх професійних обов'язків надавали увагу В.Бондар, М.Дяченко, С. Мартиненко, Л.Мороз. Тоді як вивченням діагностичних умінь майбутніх педагогів переймалися О.Безпалько, П.Галеперін, Г.Гац, М.Єрофєєва, В.Корнят, О.Кривонос, С.Мартиненко, Л.Савенкова, Н.Тализіна, М.Фалько.

Сутність поняття «вміння» розглядалося дослідниками різних галузей. Зокрема, на думку дослідників у галузі психології Л.Виготського, К.Платонова, С.Рубінштейна та ін., вміння – це використання суб'єктом наявних знань і навичок для вибору та здійснення прийомів дії відповідно до поставленої мети. Серед педагогів знаходимо такі трактування цього поняття: свідоме володіння яким-небудь прийомом діяльності (Ю.Бабанський); прояв діяльності в усіх можливих варіантах (Є.Бойко); єдність знань і навичок, здібностей особистості (М.Каган); новий сплав знань, навичок, досвіду і творчих можливостей людини (Н. Кузьміна). Отже, вміння – це засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок. Вони формуються шляхом вправ, створюють можливість виконання дії не лише у звичних, а й у змінених умовах і

розкриваються через цілеспрямованість, усвідомленість, здатність особистості до узагальнення та реалізації творчого характеру діяльності.

На думку К. Степанюк, особливими ознаками уміння є: високий рівень усвідомленості, самостійність у вирішенні завдань, які виникають у процесі виконання певного виду діяльності; складність і комплексність, злиття розумових і практичних дій; цілеспрямованість, стійкість і міцність. А навички, у свою чергу, – це автоматизовані дії, компоненти певного виду діяльності.

Розглядаючи формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання, Т.Мишковська трактує їх як володіння системою спеціальних знань та навичок використання методів педагогічного дослідження для виконання дослідницьких дій у процесі педагогічної діяльності вчителя [14].

О.Абдулліна розглядає педагогічні вміння як важливу соціальну та професійну функцію у структурі діяльності вчителя. Автор зазначає, що оволодіння способами, прийомами навчання та виховання базується на усвідомленому використанні психолого-педагогічних та методичних знань [1].

На думку І.Зимньої, педагогічні вміння є сукупністю різноманітних дій вчителя, які перш за все співвідносяться з функціями педагогічної діяльності, значною мірою визначають індивідуально-психологічні особливості вчителя та свідчать про його предметно-професійну компетентність [3].

О.Остряньська, досліджуючи проблему формування комплексних педагогічних умінь майбутніх учителів початкових класів, визначає дане поняття як володіння гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють учителю успішно виконувати навчально-виховні функції в умовах, що змінюються. А також виокремлено такі групи вмінь: навчальні, виховні, гностичні, конструктивні, організаторські, діагностичні, педагогічного спілкування, дослідницькі, артистичні, робота з батьками тощо.

В дисертації О.Остряньської подається визначення комплексних педагогічних умінь майбутніх учителів початкових класів як володіння сукупністю вмінь, що складають структурне, ієрархічно взаємопов'язане утворення, яке поділяється на блоки, класи, роди, види і забезпечує педагогічно доцільну взаємодію вчителя початкових класів з усіма суб'єктами педагогічної діяльності [15].

Зазначимо, що в сучасній психолого-педагогічній науці виділяють такі види умінь: загальнонавчальні (Ю.Бабанський, І.Лернер), проєктувальні (Ю.Кулюткін, Г.Сухобська), організаційні (Н.Кузьміна, А.Кузнєцова), інтелектуальні (Л.Виготський, Н.Менчинська), педагогічні (В.Сластьонін, О.Остряньська), дослідницькі (В.Базелюк, В.Успенський), діагностичні (В.Корнят, С.Мартиненко).

Дослідницькі вміння набуваються шляхом залучення студентів до самостійних і безпосередніх спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, роблять висновки, пізнають закономірності.

Також, українські вчені визначають дослідницькі вміння як здатність студента усвідомлено здійснювати дії з пошуку, відбору, переробки, аналізу, створення, проєктування й підготовки результатів пізнавальної діяльності [2; 4; 12; 13; 16; 17; 18; 19; 20].

В.Литовченко дослідницькі вміння описує як сукупність систематизованих знань, умінь і навичок особистості, поглядів і переконань, які визначають готовність студента до творчого пошукового вирішення пізнавальних задач. Автор поділяє дослідницькі вміння на такі групи: 1) операційні дослідницькі вміння, до яких відносять розумові прийоми і операції, що використовуються в дослідницькій діяльності: порівняння, аналіз і синтез, абстрагування і узагальнення, висунення гіпотези, співставлення; 2) організаційні дослідницькі вміння, які включають застосування прийомів організації в науково-дослідній діяльності, планування дослідної роботи, проведення самоаналізу, регуляцію власних дій у процесі дослідницької діяльності; 3) практичні дослідницькі вміння, які охоплюють опрацювання літературних джерел, проведення експериментальних досліджень,

спостереження фактів, подій та обробку даних спостережень, впровадження результатів у практичну діяльність; 4) комунікативні дослідницькі вміння, що передбачають застосування прийомів співробітництва в процесі дослідницької діяльності, для здійснення взаємодопомоги, взаємоконтролю [6].

С.Мартиненко, до діагностичних умінь відносить вміння аналізувати, класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розпізнаючи серед них випадкові та помилкові; моделювати та перетворювати моделі взаємодії, визначати мету і розробляти конкретні завдання діагностичного вивчення, підбирати діагностичний інструментарій, накопичувати і обробляти діагностичну інформацію, здійснювати самодіагностику тощо [11, с. 70].

Отже, дослідницько-діагностичні вміння – це особливі вміння, які дозволяють їх носієві систематизувати, аналізувати, проектувати власне дослідження, підбирати та застосовувати відповідні діагностичні методики.

Наголосимо, що однією зі складових процесу реалізації провідних положень компетентнісного підходу в контексті підготовки майбутніх учителів є формування в них дослідницько-діагностичних умінь. Але дидактичні механізми формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів у процесі навчання психолого-педагогічних дисциплін не були предметом наукових досліджень. Саме цим зумовлюється потреба більш глибокого вивчення змісту та структури досліджуваного феномена.

Література:

1. Абдуллина А.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : уч. пособ. [для пед. спец. высш. учеб. заведений]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Базелюк В.Г. Особливості формування та оцінювання дослідницьких умінь керівників ЗНЗ // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 115, Т. 1. – С. 7–10.
3. Зимняя И.А., Шашенкова Е.А. Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности. – Ижевск, 2001. – 98 с.
4. Ковальчук В.І. Соціально-психологічні чинники мотивації студентів до проектної діяльності // Діалог культур: Україна-Греція. – К. : Міленіум, 2016. – С. 86–87.
5. Ковальчук В.І. Створення програмно-діагностичного комплексу вивчення
6. рівня розвитку загальнопрофесійних компетентностей викладача вищого навчального закладу // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації : зб. матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 23-24 лютого 2017 р. – К. : Міленіум, – 2017. – С. 221–223.
7. Литовченко В.Н. Формирование исследовательских умений студентов педагогических специальностей университета средствами НИР : дис. . . . канд.пед.наук : 13.00.01. – Минск, 1990. –197 с.
8. Малихін О.В. Формування потреби в самоосвіті як засобу розвитку творчої особистості вчителя // Творча особистість учителя. – 1999. – С.48-55.
9. Малихін О.В. Психологічні основи організації самостійної навчальної діяльності студентів з умов вищого педагогічного закладу освіти // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. пр. – Вип. 31 ; за заг. ред. М.Б.Євтуха. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 104–111.
10. Малихін О. В. Система умінь самоорганізації і самоконтролю учбової діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів та її функціонування у процесі організації і здійснення самостійної навчальної діяльності // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – К. : НПУ, 2009. – Вип. 9 (19). – С. 122–128.
11. Малихін О.В., Гриценко І.С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей: монографія. – Київ : Вид-во ТОВ «НВП«Інтерсервіс», 2015. – 492 с.
12. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: [монографія]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – 434 с.
13. Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (1). – С. 238–244.
14. Матвієнко, О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня // Наукові записки НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки : [зб. наук. статей]. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. – Вип. 95. – С. 123–130.
15. Мишківська Т.Д. Формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 – Тернопіль, 1999. – 19 с.

16. Остряньська О. А. Формування комплексних педагогічних умінь у майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Харків, 2002. – 20 с.
17. Петько Л.В. Дослідницька діяльність студентів коледжу як одна з умов неперервної освіти // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. пр. – К. : Ун-т «Україна». – 2010. – № 7. – С. 122–134.
18. Петько Л.В. Написання і захист рефератів іноземною мовою за професійним спрямуванням – один із шляхів підготовки студентів до навчання у магістратурі // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 35 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 132–138.
19. Петько Л.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магістратури НПУ ім. М. П. Драгоманова : метод. вказівки для студентів, бакалаврів та викл. ВНЗ / Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. ; за ред. Гончарова В. І. – [2-ге вид., доп. і випр.], 2011. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 76 с.
20. Тернопільська В.І., Дерев'яно О.В. Визначення критеріїв сформованості професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи : [зб. наук. пр.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Випуск 31. – С. 264–267.
21. Тернопільська В.І. Відповідальність особистості: гуманітарний аспект // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 14. – С. 47–50.

Kanishevska L. V.,

Doctor of pedagogical sciences, professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Stadnik N. V.

Ph.D., Associate Professor,

Borys Hrinchenko Kyiv University (Ukraine, Kyiv)

THEORETICAL ASPECTS OF THE CONCEPT «RESPONSIBILITY» IN WORKS BY FOREIGN RESEARCHERS

Канішевська Л. В.,

д. пед.н., професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Стаднік Н. В.

к.пед.н., доцент

Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна, м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

The article deals with theoretical aspects of the concept «responsibility» in works which are given by foreign researchers. The analysis of these works helps the authors to conclude that foreign researchers consider moral act to be the core of responsibility, this moral act is based on moral values such as responsibility and conscience.

Key words: *responsibility, responsible attitude, moral values, duty, conscience.*

Розглянуто теоретичні аспекти поняття «відповідальність» у працях зарубіжних дослідників. Аналіз праць зарубіжних дослідників дозволяє констатувати, що основним стрижнем відповідальності вони вважають моральну дію, яка ґрунтується на моральних цінностях (обов'язку, совісті).

Ключові слова: *відповідальність, відповідальне ставлення, моральні цінності, обов'язок, совість.*

Серед широкого кола моральних характеристик особистості важливе місце посідає почуття відповідальності як переживання покладеного на неї кимсь або нею самою обов'язку, потреба звітуватися у своїх діях і покласти на себе провину за можливі наслідки.

Проблема виховання відповідальності розглядається в працях зарубіжних дослідників (У. Джеймс, Дж. Мілль, К. Левін, А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерс, Ж. Сартр, В. Франкл, Е. Фромм, Ф. Хайдер, К. Хелкама, І. Ялом та ін.).

Послідовник прагматизму У. Джеймс співвідносив проблему свободи волі та відповідальності. Дослідник стверджував, що люди вчиняють морально і відповідально, якщо вони діють практично та доцільно [1].

Аналогічний підхід до визначення категорії відповідальності сповідував Дж. Мілль, який ототожнював цю якість особистості із покаранням. «Відповідальність означає покарання – не очікування дійсного покарання, а усвідомлення того, що ми заслуговуємо на покарання» [17, с. 22].

Прихильник гештальтпсихології Ф. Хайдер виділяє п'ять рівнів атрибуції відповідальності: 1) «асоціація» – людина відповідає за кожен результат, який певним чином пов'язаний з нею; 2) «причиновість» – людина відповідальна навіть тоді, коли не може передбачити результат; 3) «передбачуваність» – відповідальність за все, що передбачає наслідок дій; 4) «умисел» – відповідальність тільки за те, що людина мала намір зробити; 5) «виправдовуваність» – відповідальність за дії людини розділяється з оточуючими [16, с. 188–192].

Ж. Піаже визначає об'єктивну і суб'єктивну відповідальність. Для дітей молодшого віку, стверджував він, «об'єктивна відповідальність є однією з характеристик «морального реалізму» – тенденції вважати обов'язок і норму такими, що існують незалежно від особистості, тобто безвідносно до обставин, за яких здійснюється вчинок» [18, с. 106; 7]. Після семи років у дітей починає розвиватися «суб'єктивна відповідальність», сутність якої полягає в оцінці людиною дій на основі наявних у неї мотивів та намірів. Цей тип відповідальності Ж. Піаже називав частиною «автономної моралі», тобто такої, що є незалежною від зовнішніх обставин [18, с. 106].

На думку Е. Фромма, слово «відповідальність» втратило свій початковий смисл і використовується звичайно як синонім обов'язку. Однак, «обов'язок – поняття зі сфери несвободи, тоді як відповідальність – поняття зі світу свободи» [13, с. 281]. Дослідник зазначає: «Відповідальність – не нав'язаний ззовні обов'язок, а моя відповідь на звернене до мене прохання, яке я відчуваю як свою турботу. Не випадково відповідальність і відповідь мають один і той самий корінь, тобто відповідати» [13, с. 87]. Отже, у прямому значенні цього слова відповідальність – це повністю добровільний акт; «це моя відповідь на потреби іншого, виражені або не виражені. Бути «відповідальним» – означає бути вільним і готовим відповісти» [13, с. 124].

Аналізуючи сутність поняття свобода у співвіднесенні із поняттям відповідальність, Е. Фромм стверджує, що «свобода не є постійним атрибутом, який ми або «маємо», або «не маємо». У дійсності, – зазначає дослідник, – свобода не існує в тому сенсі, в якому існує річ, свобода – це слово, абстрактне поняття. Існує лише одна реальність, акт самозвільнення у процесі розв'язання» [13, с. 98].

Вчений стверджує, що свобода і відповідальність взаємозумовлюють одна одну. Перша, позбавлена другої, вироджується у свавілля, а друга, позбавлена першої, – перетворюється на засіб пригнічення особистості. Отже, свобода – це «здатність зважитися на користь однієї або іншої з двох альтернатив, вибір між раціональними та ірраціональними інтересами в житті, зростанням або стагнацією і смертю. Якщо розуміти свободу в цьому смислі, то найкращий і найгірший індивіди не мають проблеми свободи вибору, у той час як така проблема постає перед середньою людиною з її суперечливими схильностями» [12, с. 107]. Таким чином, передумовою відповідальності є можливість вибору, свобода. Але особистість несе відповідальність не тільки за свій вибір, але й за відмову від нього, за його нереалізацію.

Не можна не погодитися із думкою В. Франкла про те, що з відповідальністю пов'язана й така категорія як совість. Дослідник визначає совість як «...результат вторинної інтеріоризації моральної вимоги. Вона постає не тільки як момент усвідомлення, а й як специфічне переживання на рівні неусвідомленої і непідзвітної суб'єктивної психічної діяльності... . Завдання совісті – відкрити людині, яка живе в цьому світі, що «те, що треба» – її обов'язок» [12, с. 109].

Усі природжені потреби наведені А. Маслоу у вигляді ієрархії із семи рівнів потреб (фізіологія, безпека, любов, повага, знання, естетика, самоактуалізація). Суб'єкти, що самоактуалізуються, – це ті, хто «дослуховується до власного голосу, беруть на себе

відповідальність» [5, с. 55]. Досліджуючи відповідальність як механізм реалізації потенціалу особистості, що сприяє самоактуалізації, дослідник зазначав, що відповідальність властива буттю природи, що передбачає її педагогічну реконструкцію в рамках «справжніх цінностей» людини. За такого підходу завдання педагога – навчити своїх учнів перейти від опори на середовище до опори на себе і саморегуляції.

На думку К. Роджерса, відповідальність – це шлях до становлення здорової особистості. «Відповідально управляти собою – означає вибір, а потім навчання на наслідках свого вибору...» [10, с. 44]. Здорова особистість – це, перш за все, відкритість своєму досвіду, переживання власних почуттів, отримання внутрішнього локус контролю й оцінки. У феноменологічному підході К. Роджерса відповідальність є метою і засобом прояву психологічного здоров'я людини. Педагогічна практика дослідника побудована на створенні умов для проявів людиною своєї відповідальності. Часове поняття «тут-і-зараз» дозволяє постійно центруватися на актуальних виборах, приймати самостійні рішення, звітувати собі про бажані становища. Педагогічна стратегія в руслі цього підходу – створення умов для переживання минулого досвіду, перенесення нової поведінки в майбутні ситуації.

Проблему онтології відповідальності людини у великій мірі розробляє екзистенційна психологія. Прихильники цього підходу вважають, що відповідальність лежить в основі пояснення нашого існування, оскільки вся репрезентація зовнішнього і внутрішнього світу є нашим власним породженням. Але власне подумки побудоване оточення – це тільки один аспект прояву відповідальності. Інший виявляється в поведінковому вияві, коли «...ми повністю є відповідальними за своє життя, не тільки за свої дії, а й за свою неспроможність діяти», – зазначає І. Ялом [15, с. 248].

У результаті ознайомлення із працями зарубіжних дослідників ми дійшли висновку, що основними стрижнем відповідальності вони вважають моральну дію, яка ґрунтується на моральних цінностях (обов'язку, совісті) [4, с. 30–31].

Аналіз психологічних досліджень дозволяє констатувати, що поняття «відповідальність» пов'язується із: совістю, обов'язком (Е. Фромм, І. Ялом); покаранням (Дж. Мілль); метою і засобом прояву психологічного здоров'я людини (К. Роджерс); показником моральної зрілості особистості в регулюванні суспільних відносин (К. Хелкама); співвідношенням проблем свободи, волі і відповідальності (У. Джеймс); свободою і відповідальністю (Е. Фромм, В. Франкл); механізмом потенціалу особистості, що самоактуалізується (А. Маслоу).

Література:

1. Джеймс У. Прагматизм // Воля к вере. – М. : Республика, 1997. – С. 208–325.
2. Канішевська Л. В. Дослідження проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів // Педагогічний альманах : зб. наук.пр. – КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – Вип. 16. – С. 212–220.
3. Канішевська Л. В. Формування життєвої компетентності підлітків шкіл-інтернатів // Нові технології навчання. – 2006. – № 44. – С. 86–91.
4. Канішевська Л. В., Яценко А. А. Теоретико-методичні основи виховання відповідальності в молодших підлітків у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів : монографія. – К. : ЦП «Компринт», 2016. – 400 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность // Психология личности [под ред. Д. Я. Райгородского]. – Хрестоматия. – Самара : БАХРАХ-М, 1999. – Том I. – С. 319–416.
6. Матвієнко О. В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. – К.: Фоліант, 2005. – 200 с.
7. Петько Л. В. Англійська мова для студентів-психологів та дефектологів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальностей: 6.010105 «Корекційна освіта (за нозологіями)», 6.030102 «Психологія», 6.030103 «Практична психологія»: навч. посібник для студентів, магістрантів, аспірантів. – К. : Талком, 2015. – 160 с.
8. Петько Л. В. Відповідальність як одна із внутрішньоособистісних структурних детермінант соціально-комунікативної активності підлітків // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008. – Вип. 20. – С. 180–187. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8060>
9. Петько Л. В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика [Монографія]. – К. : ВМУРПол «Україна». – 2010. – 268 с.; бібліогр. : С. 249–267.

10. Роджерс К. Эмпатия // Психология личности / [под ред. В. К. Виллюнаса, Ю. К. Гиппенрейтера]. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 287 с.
11. Тернопільська В.І. Відповідальність особистості: гуманітарний аспект // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – №14. – С. 48.
12. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
13. Фромм Э. Психоанализ и этика. – М. : Республика, 1990. – 381 с.
14. Школьна М. С. Ретроспективний аналіз проблеми виховання соціальної зрілості молоді // Науковий вісник Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – К. : Міленіум, 2017. – Вип. 259. – С. 294–298.
15. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / [пер. с англ. Т. Дабкиной]. – М. : Независимая фирма «Класс», 1999. – 576 с.
16. Heider F. The Psychology of interpersonal relations. – N. Y. : Willey, 1958. – 212 p.
17. McKeon R. The Development and Significance of the Concept of Responsibility // Revue Internationale de Philosophie. – 1957. – No. 39. – P. 3–32.
18. Piaget J. The moral judgement of the child. – L. : Routledge and Regan Poul, 1932. – 304 p.

Knysh I. V.,

PhD, associate professor of the Faculty of State Law and Ukrainian Studies,
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Kochubey N. V.,

Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Management and
Innovative Technologies of Social and Cultural Activities,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

NATIONAL SCHOOL AS A CHANNEL OF VERTICAL CIRCULATION OF NOMADS IN THE CONCEPT OF PITIRIM SOROKIN

Книш І. В.,

к. філос. н., доц. кафедри ДПД та українознавства,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

Кочубей Н. В.

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної діяльності

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна

ВІТЧИЗНЯНА ШКОЛА ЯК КАНАЛ ВЕРТИКАЛЬНОЇ ЦИРКУЛЯЦІЇ НОМАД У КОНЦЕПЦІЇ ПИТИРИМА СОРОКІНА

Анотація. Зазначено, що інституції освіти і виховання, за уявленнями П. Сорокіна, є засобами вертикальної соціальної циркуляції та своєрідним «соціальним ліфтом», завдяки якому відбувається рух індивідів поверхами соціальної будівлі. Наголошено, що «шкільне (університетське) сито», здійснюючи якісне розмежування Учнів (Студентів), уможливило поповнення верхніх суспільних прошарків за рахунок людей, які наділені високими інтелектуальними здібностями, але водночас засвідчують моральну слабкість. Зауважено, що результатом такої організації школи (університету) є її (його) повна нездатність піднести мораль населення, оскільки спосіб трансляції основних культурних здобутків уже не відповідає викликам і вимогам сьогодення. З'ясовано, що наразі шляхом подолання активізму, антропоцентризму й євроцентризму, впровадженню LLL-освіти та її гуманітаризації відбувається формування людини нового типу – номад (номади?): *Ното ludens* і *Ното cognoscens*. Підкреслено, що після кількісного відсіву «шкільного (університетського) сита» відзначаються як понадвиробництво, так і недовиробництво еліти, що у традиційних суспільствах призводить до негативних наслідків. Натомість інформаційні суспільства, до яких належить і Україна, потребують великої кількості дипломованих фахівців (тут диплом розглядається як трамплін для LLL-освіти), налаштованих на вільний вибір місця роботи та самостійне працевлаштування.

Ключові слова: вертикальна соціальна циркуляція, традиційне суспільство, інформаційне суспільство, номада, *Ното ludens*, *Ното cognoscens*, «шкільне (університетське) сито», LLL-освіта, понадвиробництво і недовиробництво еліти.

Abstract. The authors refer to P. Sorokin who characterized institutions of education and upbringing as the means of vertical social circulation and which become a «social lift», due to which people move up and down the storeys of the social construction. It has been emphasized that a «school (university) sieve» due to the qualitative aspect of delimitation of Pupils (Students) provides an opportunity to replenish the upper strata of society (characteristic of traditional societies) with people of high intellectual abilities, but herewith who demonstrate moral weakness. The result of such organization of the school (university) is its complete inability to improve the moral spirit of citizens, as

the transmission of main cultural achievements to the new generation no longer comes up to the challenges and requirements of the information society, so it has been introduced an idea of forming a new type of person – nomads: Nomo Ludens and Homo Cognoscens, by overcoming activism, anthropocentrism and Eurocentrism, and introducing LLL-education and its humanization. The authors ground that due to the quantitative aspect of the «school (university) sieve», two processes are quite possible – overproduction as well as underproduction of the elites, which is fraught with negative consequences in traditional societies. It has been assumed that a completely different thing can be observed in information societies (including Ukraine), which require a large number of qualified specialists with diplomas (a diploma is the initial stage for LLL – education) and a free choice for independent employment.

Key words: vertical social mobility, traditional society, nomads, Nomo Ludens and Homo Cognoscens, «school (university) sieve», LLL-education, overproduction and underproduction of the elites.

У ХХІ ст. у філософії, соціології та інших наукових дисциплінах відбулися значні зміни, які визначаються як «перевороти» – онтологічний, лінгвістичний, антропологічний, герменевтичний, когнітивний тощо. Вони істотно видозмінили образ соціально-гуманітарних та філософських дисциплін, по-новому розставивши акценти у традиційній проблематиці, стали джерелом для виникнення нових проблем і вплинули на розташування блоків у структурі філософського знання.

Знаний американський соціолог і культуролог П. Сорокін, який зажив світового визнання, зауважує, що відсіювання непотрібних, ненадійних, нездатних тощо членів суспільства відбувається завдяки таким соціальним інституціям, як-от: армія, церква, школа, політичні, економічні та професійні організації [4, с. 392-393]. Ми розглянемо одну з цих соціальних інституцій – школу (університет) – і дію «шкільного (університетського) сита» в суспільстві виробників та споживачів (за П. Сорокіним) і в сучасному інформаційному суспільстві.

Як зазначає П. Сорокін, інституції освіти та виховання є засобами вертикальної соціальної циркуляції, тому що в суспільстві, де шкільна (університетська) система доступна для всіх його членів, дані інституції виконують функції такого собі «соціального ліфту». Натомість у суспільствах, де привілейовані школи (університети) доступні тільки для вищих верств, вона являє собою ліфт, що рухається тільки горішніми поверхами соціальної будівлі, перевозячи вгору і вниз виключно мешканців цих поверхів. Проте навіть за таких умов деяким представникам нижчих верств усе-таки вдавалося проникати в цей шкільний (університетський) ліфт і за його допомогою досягати кар'єрного зростання [4, с. 396-398].

П. Сорокін розглядав школу (університет) як освітню інституцію традиційного суспільства (виробників і споживачів), соціальна функція якої полягала у «вливанні» в Учня (Студента) певного набору знань, умінь і навичок, а також у виправленні його поведінки (тестувальна, селекційувальна і дистрибутивна функції ігнорувалися). На противагу цьому в інформаційному суспільстві наразі формується нова школа (університет) із засадничою вимогою – розуміти (LLL-освіта).

Тут варто наголосити, що школа (університет) була (був) складовою соціального механізму, який тестував здатності індивідів, просіював, селекціонував і визначав їхні майбутні соціальні позиції. Таким чином, фундаментальна соціальна функція школи (університету) в традиційних суспільствах полягала у тому, щоб: за допомогою іспитів і спостережень визначити, хто талановитий, а хто ні, які у кого здібності, якою мірою вони виявляються, які з них соціально та морально значущі; усунути тих, у кого немає очікуваних інтелектуальних і моральних якостей, а згодом закрити шляхи для їх подальшого просування, принаймні, в певні соціальні галузі, але забезпечити просування здібних Учнів (Студентів) до тих соціальних позицій, що відповідають їх загальним і специфічним якостям [7; 6, с. 52; 10, с. 62-75]. Щодо інформаційного суспільства, необхідно виокремити такі особливості: надання можливості широким верствам населення здобути якісну освіту; поширення думки про те, що атестат / диплом є не остаточним результатом, а трампліном для постійної освіти впродовж усього життя (LLL-освіти).

«Шкільне (університетське) сито» відокремлює «гарних» майбутніх громадян від «поганих», «здібних» від «нездібних», «відповідних високому соціальному становищу» від «негідних» завдяки тестуванню, селекційувальній і дистрибутивній функціям шкільного (університетського) механізму. Інтенсивність «сита» неоднозначна в різних суспільствах і в

різні часи; вона також дуже залежить і від ефективності тестувальної та розподільчої діяльності інших інституцій [4, с. 409-413].

Упровадження LLL-освіти значно підносить роль школи (університету) як соціальної інституції в очах громадян. У сучасних західних школах (університетах) практикують виключно інтелектуальні тести з урахуванням фізичної підготовки. Верхні прошарки суспільства, за уявленнями П. Сорокіна, поповнюються за рахунок людей, які виявляють гарні інтелектуальні здібності на тлі моральної слабкості, хибуючи на жадібність, сексуальну розбещеність, схильність до корупційних дій, демагогії, прагнення до накопичення матеріальних благ (часто за рахунок суспільних та моральних цінностей), нечесність, цинізм, і тяжіють до плутократії, тобто управлінської, інтелектуальної та фінансової аристократії. Тому природним результатом традиційної організації школи (університету) є її (його) повна нездатність піднести мораль населення. За цих умов, як відзначає С. Ганаба, «суттєвою відповіддю на виклики епохи може бути реформа мислення, покликана сформулювати новий спосіб мислення, адекватний світу, що безперервно змінюється» [1, с. 24], подолання наявних меж, «поєднання непоєднуваного», тобто відмінного, незредукованого, сповненого суперечностей тощо. Завдяки новітнім ІКТ сучасне інформаційне суспільство, породжуючи новий вимір культури – віртуальний, руйнує часову логічну послідовність, змінює уявлення про простір, скорочуючи фізичну відстань між об'єктами та моделюючи мережевий простір тощо. ІКТ також стирають межі та руйнують бар'єри між своїм і чужим [1, с. 25].

Близькою до міркувань С. Ганаби є позиція Л. Горбунової, яка вважає, що застаріла мета освіти, яка полягала у трансляції новому поколінню основних здобутків культури (традиційно – інформаційна функція), вже не відповідає викликам і вимогам сьогодення. На часі формування людей нового типу – номад: *Homo ludens* (людини, яка грає, творить, мислить) завдяки впровадженню ІКТ в освітній галузі [2]. В. Меськов і А. Мамченко зауважують, що когнітивний суб'єкт, який ми отримуємо внаслідок «зниження» рівня абстрагування гносеологічного суб'єкта, наближається до реального пізнання, головним утіленням якого стає *Homo cognoscens* (людина, яка пізнає в суспільстві знання й «інфоосвіти»), а ознакою переходу від рівня до рівня є подолання когнітивного розриву [3, с. 67-80].

О. Гомілко також наполягає на зміні гуманітарної складової шляхом подолання активізму, антропоцентризму й євроцентризму та формування іншої «версії» людини, для якої визначальними стануть інтереси не індивіда, а світу. «Без з'ясування основного змісту змін сучасної гуманітарної парадигми важко зрозуміти, яким чином гуманітарне знання набуває статусу трансгуманітарного» [5, с. 110]. Отже, наведені вище міркування науковців свідчать про актуальність і необхідність пріоритетного розвитку гуманітарної складової, що його, на нашу думку, може забезпечити LLL-освіта.

Упродовж останніх десятиліть кількість ЗНЗ і випускників початкових, загальноосвітніх шкіл і коледжів стала більшою, ніж чисельність населення, проте кількість злочинів зростає, а не зменшується, причому частка «грамотних» злочинів засвідчує виразну тенденцію до збільшення, а частка «неграмотних» – зменшується [12, с. 677; 11, с. 171-174; 7, с. 4; 8, с. 8]. Усі ці негативні процеси, характерні для традиційного суспільства, вже не актуальні для інформаційного, яке розв'язало це питання, впровадивши LLL-освіту і надавши людям свободу обирати місце роботи.

Наведені міркування свідчать про моральну неспроможність традиційної школи (університету) і є результатом їх застарілої організації – на протипагу LLL-освіти інформаційного суспільства. До того ж селекційувальна роль соціальних інституцій, як переконливо довів В. де Лапуж, можливо, навіть більш важлива для майбутнього країни, ніж їх «виховна й освітня» функції [7]. Однак, крім якісного аспекту цієї проблеми, є ще й кількісний, що його ми теж спробуємо розглянути на прикладах традиційного й інформаційного суспільств.

«Кількісний аспект проблеми полягає в тому, яка кількість людей, що проникли завдяки цим засобам у вищі верстви суспільства» [4, с. 416]. Як зазначає П. Сорокін, горішні

поверхи соціальної будівлі мають бути пропорційними щодо нижніх: вони не повинні бути ні надто важкими, ні надто громіздкими, але якщо вони такими стають, то соціальна будівля неминуче зруйнується. Це означає, що для будь-якого суспільства існує оптимальне співвідношення верхніх прошарків щодо всього населення, значне відхилення від якого згубно впливає на суспільство. Отже, існує потенційна можливість понадвиробництва і недовиробництва «кандидатів» у верхні соціальні верстви.

Понадвиробництво, зумовлене надто м'яким відбором або високою плодovitістю вищих класів (як, наприклад, у Туреччині), призводить до того, що понадвироблені члени майбутньої еліти не можуть знайти місця у вищих ешелонах. Між ними точиться гостра боротьба аж до фізичного знищення за здобуття високих позицій. Ідеться про конкуренцію за умов понадвиробництва еліти в традиційних суспільствах: її надлишок не може набутися відповідного високого становища; «невдахи» залишаються невдоволеними та починають організовувати власні «возвеличувальні» організації, які не мають переваг за чинного режиму. Надлишок еліти стає заповзятливим, критичним, опозиційним, радикальним і революційно налаштованим. Чинний режим не задовольняє «меркантильні амбіції» цих представників еліти, й вони шукають вихід у потенційній перебудові або революції. Таким чином, понадвиробництво еліти через залегкий тест і дію тестувальних та селекціонувальних засобів призводить до соціальної нестабільності, заворушень і революцій [9, с. 9-12; 6, с. 13-14].

Тепер розглянемо, які процеси відбуваються (за П. Сорокіним) у разі недовиробництва еліти внаслідок низької народжуваності, війн тощо в імобільних суспільствах або, за надмірно жорсткого відбору, в суспільствах мобільних. Чисельність еліти стає набагато меншою, ніж необхідно для заповнення всіх високих соціальних позицій, тому частину їх доводиться «віддавати» тим, хто не пройшов сувору селекцію. Це знецінює її, а саме ця селекція може стати на заваді стрімкому сходженню великої кількості людей та езотеричності верхніх прошарків еліти. При цьому в нижніх прошарках накопичується невдоволення і створюється вибухонебезпечна ситуація, якою легко може скористатись опозиційно налаштований лідер, тобто дана ситуація також призводить до соціальної нестабільності.

Натомість якщо, незважаючи на суворий відбір на рівні нижніх прошарків, не буде дієвої верхівки, така система спричинятиметься до незаперечної вищості жорстко відібраної еліти, а отже, до соціальної стагнації, що не раз відзначалося в історії Індії та Китаю (принцип У-вей – споглядальної пасивності). Такі ж наслідки спостерігаються і в тому випадку, якщо «соціальні фільтри» дефективні, спадкова аристократія вироджена або система тестування недосконала, а критерії селекції неадекватні. Зрештою уряд, сформований таким шляхом, виявиться неспроможним. На нижніх поверхах буде багато «природжених» правителів, які обов'язково спробують досягти становища, відповідного їхнім талантам. Соціальна стабільність порушуватиметься і згори – внаслідок неспроможності уряду, і знизу – через «підривну» діяльність нижчих правителів «за покликанням». Загальний підсумок такий самий: соціальний безлад.

Наводячи приклад надмірного випуску дипломованих фахівців у США, що призвів до граничного посилення конкуренції між ними й ускладнив пошуки суспільного становища, що відповідає отриманому диплому, П. Сорокін наголошує на ще одній особливості суспільства виробників та споживачів. Усе більше людей були змушені вдовольнитися скромним становищем, низькооплачуваною і непривабливою роботою. Наївно переконані, що гарний диплом збільшить їхні шанси на краще працевлаштування, повсюдно споглядаючи, як процвітають неосвічені люди, вони не можуть не думати, що країна, в якій вони живуть, потворна, що вона ставиться до них несправедливо і що все це є наслідком капіталістичної експлуатації тощо.

Зовсім інші процеси, пов'язані з понадвиробництвом і недовиробництвом еліт, відбуваються у мобільних суспільствах. LLL-освіта допомагає номадам легше пристосуватися до умов, які стрімко змінюються, і вимог ринку праці: завдяки своїй

мобільності вони зможуть змінити клієнтів, партнерів, друзів, місце проживання та роботи тощо, а не загрузнуть у безглуздій боротьбі з конкурентами за місце під сонцем. Щодо надмірного випуску дипломованих фахівців, то для мобільних суспільств, як ми наголошували раніше, атестат / диплом – це не панацея, а трамплін, оскільки в інформаційному суспільстві цінується не папірець, а особисті якості, постійно оновлювані знання, вміння та навички, здатність працювати у команді, мобільність, комунікабельність тощо.

Висновки. Проаналізувавши концепцію П. Сорокіна, ми дійшли висновку, що запропонована ним система «шкільного (університетського) сита» притаманна для суспільства виробників і споживачів. Збільшуючи чисельність (на тлі зниження якості) випускників шкіл та університетів (полегшуючи процес закінчення навчального закладу, підносячи значення освіти, але не надаючи належної уваги моральній складовій), держава не здатна забезпечити їх гідне працевлаштування. Отже, за П. Сорокіним, саме школи й університети готують потенційно невдоволених членів суспільства, які згодом гостро критикуватимуть чинний режим, сприятимуть його поваленню та засвідчать готовність очолити будь-який радикальний або революційний рух. Щоб запобігти можливим наслідкам відносного «перевиробництва» еліти (псевдоеліти), необхідно, на переконання П. Сорокіна, надати їй відповідне місце, зробити вимоги щодо навчання в коледжах більш суворими або посилити будь-який інший соціальний «фільтр». Замість загальнодержавної користі, подальше зростання чисельності випускників шкіл і університетів, бакалаврів, магістрів, докторів філософії тощо завдасть тільки шкоди [4, с. 414-419].

Україна, як і решта країн, нині перебуває вже на іншому – інформаційному – етапі свого розвитку, тобто вона є країною з аграрними ресурсами, що постійно потребує великої кількості дипломованих фахівців з такими якостями, як: високі особисті якості, ґрунтовні знання, вміння та навички, здатність працювати у команді, постійно навчатися, мобільність, комунікабельність тощо. Тому атестат / диплом фахівця має стати для Учня (Студента) трампліном для подальшої освіти впродовж усього життя (LLL-освіти) та забезпечити свободу самовизначення щодо працевлаштування, а не готувати невдоволених членів суспільства, яким воно зобов'язане надавати робочі місця. До того ж, як ми зазначали вище, не втрачає актуальності й питання про гуманітаризацію освіти.

Література:

1. Ганаба С. О. Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики: монографія / С. О. Ганаба. – Суми: Університетська книга, 2015. – 334 с.
2. Горбунова Л. С. Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії і практики: монографія / Л. С. Горбунова. – Суми: Університетська книга, 2015. – 710 с.
3. Меськов В. С. Цикл трансформации когнитивного субъекта. Субъект, среда, контент / В. С. Меськов, А. А. Мамченко // Вопросы философии. – 2010. – № 10. – С. 67 – 80.
4. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: пер. с англ. – М: Политиздат, 1992. – 543 с.
5. Трансгуманітарність як чинник розвитку сучасної науки та освіти. Матеріали методологічного семінару // Філософія освіти. – № 1-2. – 2011. – С. 98–141. http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12836/1/Gorbunova_Zhinska_Proleyev.pdf
6. Ammon O. Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Entwurf einer Sozial-Anthropologie zum Gebrauch für alle Gebildeten, die sich mit sozialen Fragen befassen / Otto Ammon. – Jena: G. Fischer, 1900. – 322 p. <https://archive.org/details/diegesellschafts00ammo>
7. De Lapouge G. V. Les sélections sociales Cours libre de science politique Professe à l'université de Montpellier (1888-1889) / Vacher de Lapouge Georges. – Paris, Librairie THORIN & FILS, 1896. – Ch. 4. – 505 p. <http://www.histoireebook.com/index.php?post/Vacher-de-Lapouge-Georges-Les-selections-sociales>
8. Parmelee M. Criminology / Maurice Parmelee. – Macmillan Publishers Ltd, 1918. – 530 p. http://archive.org/stream/criminologybymau00parmiala/criminologybymau00parmiala_djvu.txt
9. Pearson K. The Function of Science in the Modern State / Karl Pearson. – Cambridge: The University Press, 1919. – Pp. 9-12.
10. Pillsbury W. B. Selection – an Unnoticed Function of Education / W. B. Pillsbury // The Scientific Monthly. – Vol. 12. – 1921. – Pp. 62-75. <https://archive.org/details/jstor-6753>
11. Sutherland E. Principles of Criminology / Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, David F. Luckenbill. – 11th ed. – Dix Hills, New York: General Hall, 1992. – 696 p.

Kovalchuk V.I.

Doctor of Sciences in Pedagogy

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

THE SYSTEM OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE POTENTIAL IN THE CONDITIONS OF COMPREHENSIVE SCHOOL

Ковальчук В.І.

доктор педагогічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

СИСТЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

The author reveals the topicality of the problem of development of student's creative potential under conditions of labor market and society's requirements. A person's creative potential is a core of inner strengths that assist self-realization. Creative potential comprises such components that are able to realize personality's potential as a motivation-oriented person that aims to perfect own capabilities: initiative, ability to move, confidence, aspiration to use possibilities to the maximum, persistence. The psychological and pedagogic system is defined as a control system over students' activity that includes the following components (society's requirements and labor-market, teacher, students, aims, principles, maintenance, methods and forms of joint activity) and connections (direct and reverse). The author systematizes requirements to the teachers, students and organization of educational process. Principles of development of student's creative potential are: the principle of realization of potential, the principle of individuality, the principle of subjectivity, the principle of choice, the principle of creativity and success, the principle of trust and support.

Key words: *creative potential, development of student's creative potential, pedagogical system, educational system, teacher's pedagogical excellence, principle of creative potential development.*

Автор розкриває актуальність проблеми розвитку творчого потенціалу учня в умовах ринку праці та вимог суспільства. Творчий потенціал особистості є певним ядром її внутрішніх сил, що допомагають їй самореалізуватися. Творчий потенціал включає в себе компоненти, які в загальному вигляді спроможні самореалізовувати особистість як мотиваційно-налаштовану особу, яка прагне вдосконалити власні здібності: ініціативність, здатність рухатися, впевненість у собі, прагнення по максимуму використовувати можливості, наполегливість. Психолого-педагогічна система розглядається нами, як система управління діяльністю учнів, до складу якої входять компоненти (вимоги суспільства та ринку праці, педагог, учні, цілі, принципи, зміст, методи і форми спільної діяльності) і зв'язки (прямі й зворотні). Автор систематизував вимоги до педагогів, учнів та організації навчально виховного процесу. Принципами розвитку творчого потенціалу учня є: принцип самоактуалізації, принцип індивідуальності, принцип суб'єктивності, принцип вибору, принцип творчості й успіху, принцип довіри та підтримки.

Ключові слова: *творчий потенціал, розвиток творчого потенціалу учня, педагогічна система, виховна система, педагогічна майстерність вчителя, принципи розвитку творчого потенціалу.*

Стрімкі тенденції розвитку суспільства ставить вимоги до всіх сфер життєдіяльності людини. Особлива увага до освітньої системи, як основи економічного розвитку та добробуту. Саме освіта готує людину до складнощів сучасного життя, забезпечує їй свободу інтелектуального, професійного та соціального вибору. Сьогодні все більше в суспільстві набуває усвідомлення того, що від якості освіти залежить економічний добробут держави [3;12]. Щороку тривають дискусії, якій бути освіті, яких навичок не вистачає молодому поколінню, які тенденції будуть актуальними на освітньому ринку. Ринок праці потребує фахівців, які вміють критично мислити, досягати цілей, працювати в команді, творчо розвиватися й бути конкурентоспроможними.

У наш час педагогів, психологів, культурологів та науковців інших сфер непокоїть питання зменшення чисельності талановитої молоді, які реалізують свої потенційні можливості під час навчання. Серед факторів, що впливають на цей процес, слід враховувати перш за все соціальні умови, але й неабиякими є неперспективне навчання, непродуктивне виховання, недостатній рівень культури організації навчальної діяльності й управління нею з боку педагогів; важливу роль відіграють також стилі спілкування з учнями.

Об'єктивні вимоги сучасного суспільства у підготовці високоосвічених фахівців як творців духовної і матеріальної культури суспільства, а також потреба молоді в духовно-

ціннісній визначеності для осмислення свого місця і ролі в суспільстві визначають актуальність формування творчого потенціалу молоді у педагогічному процесі загальноосвітніх та вищих навчальних закладів.

Творчий потенціал особистості є певним ядром її внутрішніх сил, що допомагають їй самореалізуватися. Частина якостей, які обумовлюють його потенціал, формується генетично, частина – в період дитячого розвитку, а інша складова з'являється в різні періоди людської життєдіяльності.

Творчий потенціал включає в себе компоненти, які в загальному вигляді спроможні самореалізовувати особистість як мотиваційно-налаштовану особу, яка прагне вдосконалити власні здібності: 1) Ініціативність (бажання першим робити крок у будь-якій справі, що пов'язана з навчально-пізнавальною або професійно-пізнавальною діяльністю). 2) Здатність рухатися вперед (після звершення власних планів у сфері самореалізації, уміння поставити перед собою нову ціль). 3) Упевненість у собі (безпроблемне відкидання всіляких сумнівів і повна гармонія власних можливостей та її реалізація). 4) Прагнення по максимуму використовувати можливості, що з'явилися (бачити проблему з різних сторін та вміти використовувати набуті знання на практиці). 5) Наполегливість (доводити почату справу до кінця й отримувати максимальний результат) [9].

З метою поширення інноваційного досвіду і подальшого вдосконалення пошукової роботи з даної проблематики в медичній гімназії № 33 міста Києва з 2013 р. проводиться дослідно-експериментальна робота на тему: «Розробка психолого-педагогічної системи становлення творчого потенціалу особистості гімназиста».

Мета дослідно-експериментальної полягає в розробці психолого-педагогічну систему становлення творчого потенціалу особистості гімназиста [7].

Педагогічна система загальної середньої освіти є умовою здійснення процесу навчання, виховання, розвитку, зокрема творчого потенціалу учня.

Звернемося до парадигми управління, розробленої на початку ХХІ століття, яка є підґрунтям напряму управління в освіті, що розглядає в якості об'єкта управління навчальну діяльність учня. Сутність парадигми віддзеркалюють такі основні положення [3]: 1) педагогічна система розглядається в динаміці як система управління; суб'єктом управління є педагог, а об'єктом - навчальна діяльність учня. 2) Організація й управління в педагогічній системі є системоутворювальними факторами; організація впливає на особистість учня, а управління - на його діяльність. 4) Диференціацію педагогічної системи здійснено відповідно до системоутворювального фактора, а саме - педагогічна система організації, педагогічна система управління, педагогічна система спілкування між суб'єктами. 5) Компоненти педагогічної системи – цілі, принципи, зміст, методи, форми спільної діяльності - виконують свою функцію відповідно до системоутворювального фактора. 6) Вибір оптимального варіанта педагогічної системи здійснюється згідно з ситуацією, що склалася, відповідно до критеріїв (результативність і якість вирішення навчально-виховних завдань) та обмежень як витрат часу і зусиль педагогів і учнів, які витрачені на їх досягнення. 7) Технологія процесу в педагогічній системі, що здійснює оптимальне й адаптивне управління, відповідає критерію поступового переходу від прямого управління, співуправління до самоуправління.

Психолого-педагогічна система розглядається нами, як система управління діяльністю учнів, до складу якої входять компоненти (вимоги суспільства та ринку праці, педагог, учні, цілі, принципи, зміст, методи і форми спільної діяльності) і зв'язки (прямі й зворотні), наочно представлено на рис. 1.

Відтак, педагогічна система функціонує під впливом зовнішнього середовища, що визначає вибір її компонентів, зокрема цілей. У нових соціально-політичних, економічних, екологічних умовах статус педагогіки, що опікується лише проблемами навчального закладу, не задовольняє суспільство [13], тому актуалізується потреба системи навчання і виховання.

Дослідниця А. Василюк, подає наступне визначення системи виховання – сукупність інституцій та взаємопов'язаних між собою осіб, які реалізують спільні цілі виховної діяльності. Функціонування системи виховання полягає в реалізації планів виховної роботи

над формуванням мотивів, почуттів, переконань, постав, рис характеру та способів поведінки підростаючого покоління, відповідно до цілей виховання та в отриманні сподіваних результатів. Поняття системи виховання відноситься до цілісності інтегрованої діяльності школи та її співпраці з іншими виховними закладами та інституціями [1].

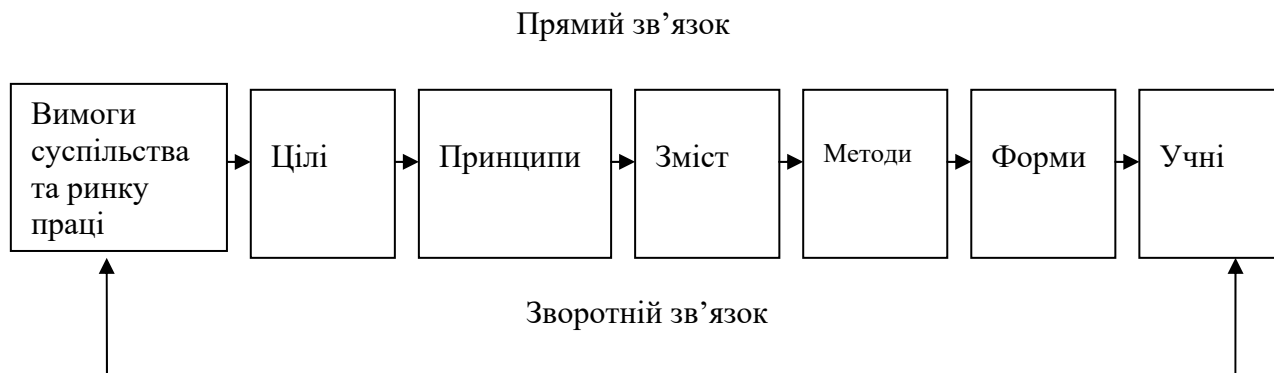

Рис. 1. Моделі педагогічної системи розвитку творчого потенціалу гімназиста

Представлена на рис. 1 модель педагогічної системи розвитку творчого потенціалу гімназиста потребує забезпечення певних умов навчальним закладом загалом та кожним педагогом зокрема. Проаналізуємо деякі її елементи.

Визначаючи вимоги суспільства і ринку праці фахівці наголошують, що до 2020 р. актуальними будуть такі навички, як креативність [17], а здатність вирішувати комплексні завдання виходить на перший план.

На думку експертів, освіта не повинна бути відірвана від реальності. Сьогодні для педагогів важливо усвідомити, що освіта - це не тільки передача знань, ми повинні розглядати її як уміння ставити запитання, критичне мислення, обговорення, дебати, вивчення інших культур і співпрацю з людьми по всьому світу, як активний креативний діалог [4].

Серед освітніх технологій які є визначальними в освіті майбутнього визначають: корпоративне он-лайн навчання, вимірювання компетенцій, перевернута технологія навчання, альтернативні стилі навчання, он-лайн-навчання засноване на компетенція [16].

Існує чотири основні концептуальні поняття, які визначають методологію сучасних освітніх програм: 1) *спілкування*. Ключове поняття при навчанні учнів літературним вмінням (читанню, письму, вмінню говорити, слухати), візуальним видам мистецтва, математиці. 2) *Турбота*. Поняття, яке широко використовується при вивченні наукових дисциплін, особливо природничих наук. 3) *Спільнота*. Допомагає учням та вчителям зрозуміти глибинні взаємозв'язки між історією, географією та суспільними процесами. 4) *Зв'язки*. Дає можливість учням зрозуміти взаємопов'язаність всього у житті, допомагає їм висувати нові концепції, виходячи з уже відомих і сприяє формуванню в учнів співчутливого і турботливого ставлення до навколишнього світу.

Використання наведених вище концептуальних понять має на меті досягнення чотирьох головних завдань сучасної освіти: 1) Формування особистостей, які будуть навчатися протягом усього життя; 2) створення навчального середовища, яке базується на взаємній повазі і принципах демократії; 3) забезпечення безперервності процесу інтелектуального розвитку і вироблення відповідних умінь (забезпечення зв'язку теорії та практики); 4) Гарантоване оволодіння всіма учнями академічними, художніми, етичними та практичними вміннями для успішної участі у демократичному суспільстві.

Сучасні педагоги допомагають учням успішно досягти поставлених цілей шляхом виявлення їхніх очікувань, щодо способів досягнення мети. Таким чином, очікування – це своєрідні заохочення, які стимулюють позитивну поведінку, а не вимоги учителів до учнів. У свою чергу педагоги також мають певні очікування щодо розвитку необхідних компетенцій учнів у досягненні поставлених цілей, зокрема: 1) учні будуть уміти обмірковувати свої дії і

шукати зв'язок між новими та попередньо набутими знаннями; 2) вмітимуть вирішувати проблеми, приймаючи альтернативні рішення та здійснюючи відкриття; 3) записуючи події, учні розвиватимуть відповідні навички та вміння, обговорювати свої спостереження та ідеї; 4) як слухачі, учні будуть навчатись зосереджувати свою увагу та бути активними у класі; 5) спілкуючись, учні будуть формулювати та виражати власні ідеї і думки за допомогою різноманітних засобів; 6) як організатори, учні будуть планувати власне навчання та брати на себе відповідальність за свої рішення; 7) як партнери, вони будуть навчатись співробітництву та вмінню враховувати точку зору інших; 8) як члени спільноти, що навчаються, учні будуть навчатись довіряти та піклуватись про інших, враховувати індивідуальні особливості кожного та цінувати це розмаїття.

Водночас, якщо порівняти традиційну модель освіти із роботою звичайного заводу, то результати навчання порівнюються з продукцією, яку виробляють на збірному конвеєрі за точним графіком, а кінцевий результат - з продуктом як комбінацією наперед заданих частин, що виготовляються з визначених матеріалів за допомогою відомих технологій. З того часу, як почалась індустріальна ера, традиційні методи забезпечили подібну модель навчання в усьому світі: для щоденних занять передбачено певний розклад; навчальна інформація поділена на окремі фрагменти, які подаються у межах певного часу без врахування інтересів учнів. Програмовий зміст, як і результати навчання, переважно навички і факти, які легко перевірити. І на заводах, і у школах рішення про зміст і результати діяльності приймаються людьми, спеціально уповноваженими оцінювати роботу. Учні та педагоги знаходяться на нижчій сходинці визначеної ієрархії стосунків і таких повноважень не мають.

Власне кажучи, школи продовжують працювати, незважаючи на те, що вирішальним аспектом освіти є обробка інформації і основним завданням загальноосвітнього навчального закладу є навчити учнів виокремлювати суть цієї інформації. Але, на жаль, школи зосереджуються на запам'ятовуванні цієї інформації. І все, що залишається в результаті навчання, це лише ті факти, які учні вчили напам'ять.

Практичне втілення теоретичних принципів можливе за умов: 1) учні навчаються краще, якщо задовольняються їхні фізіологічні потреби і почувають себе в повній фізичній та психологічній безпеці; 2) діти навчаються краще, коли вони самі будують свої знання і хочуть наповнити змістом свій світ; 3) діти навчаються краще і природніше у різних соціальних контекстах. Навчання – це соціальний процес. Різноманітність сприяє навчанню і краще відображає світ, який успадковують наші діти. 4) Діти навчаються краще, коли вони активно залучені у процес навчання і якщо зміст і контекст навчання є значимими для них та стосуються їхнього реального життя. 5) Діти навчаються краще, коли вони починають оцінювати, і певною мірою, керують своєю власною роботою. 6) Діти навчаються та набувають знання та досвід в різних областях з дуже різною швидкістю. Навчання веде за собою розвиток. Розвиток дітей відбувається з неоднаковою швидкістю, частіше всього, у лінійній прогресії. 7) Діти навчаються краще, коли навчальна програма є всеохоплюючою і якщо всі сфери розвитку дитини задіяні в процесі навчання (фізична, соціальна, емоційна, моральна, пізнавальна).

Ми також виокремили такі ставлення та вміння, необхідні сучасним педагогам: 1) поважати кожного учня; 2) вірити, що кожен учень може мати успіх; 3) бути чесним, вміти сприймати помилки; 4) слухати та поважати конфіденційність; 5) бути послідовним і справедливим; 6) відстоювати високі очікування щодо успіху кожного; 7) оцінювати індивідуальні зусилля; 8) заохочувати різноманітність, а не сліпе наслідування; 9) продовжувати самоосвіту; 10) розвивати техніки запитань, які стимулюють навчання дітей; 11) розвивати стратегії відповідей на запитання та коментарі дітей; 12) вивчати способи, у які можна заохотити дітей міркувати про своє навчання; 13) вивчати, як робити об'єктивні спостереження за поведінкою учнів; 14) Надавати ефективний зворотній зв'язок; 15) реагувати на гумор та жарти [14; 10; 6; 7].

Відомо, що одна із основних сучасних цілей в освіті – це розвиток спільноти, що навчається. Розвиток спільноти починається у класі, і роль учителя у цьому процесі є критичною.

Тому, одне з основних завдань сучасних вчителів у контексті розвитку спільноти учнів - допомогти учням зрозуміти різницю між поняттями «свобода від» та «свобода для». Тобто, змістити фокус з ідеї свободи, що складається з примусу та правил (безвідповідальна свобода), до свідомої свободи заради розвитку стосунки які ґрунтуються на повазі. Саме за таких умов можна розвивати творчий потенціал учня.

До принципів розвитку творчого потенціалу учня ми відносимо:

Принцип самоактуалізації. В кожній дитини є потреба в актуалізації своїх інтелектуальних, комунікативних, художніх і фізичних здібностей. Важливо надихнути й підтримувати потяг учнів до прояву й розвитку своїх природних та соціально набутих можливостей.

Принцип індивідуальності. Створення умов для формування індивідуальності особистості – це головне завдання навчального закладу. Необхідно сприяти розвитку здібностей кожного учня. Кожний член колективу повинен бути самим собою, сформувати свій образ.

Принцип суб'єктивності. Індивідуальність притаманна тільки тій особистості, яка реально володіє суб'єктними повноваженнями і вміло використовує їх в діяльності, спілкуванні, стосунках. Дитині потрібно допомогти стати дійсним суб'єктом життєдіяльності класу, школи, сприяти збагаченню її суб'єктного досвіду.

Принцип вибору. Без вибору неможливий розвиток індивідуальності і суб'єктності, самоактуалізації здібностей дитини. Педагогічно доцільно, щоб учень, жив, навчався і виховувався в умовах постійного вибору, володів суб'єктними повноваженнями у виборі цілей, змісту, форм та способів організації навчально-виховного процесу й життєдіяльності в класі, школі.

Принцип творчості й успіху. Індивідуальна й колективна творча діяльність дозволяє виявити та розвивати індивідуальні особливості учня та унікальність навчальної групи. В творчості дитина виявляє свої здібності, дізнається про «сильні» сторони своєї особистості. Досягнення успіху в тій чи іншій діяльності сприяє формуванню позитивної Я-концепції особистості, стимулює самовдосконалення.

Принцип довіри та підтримки. Необхідно впроваджувати в навчально-виховний процес особистісно орієнтовані технології навчання і виховання. Віра в дитину, довіра, підтримка її в самовдосконаленні і самоствердженні повинні змінити надмірну вимогливість й контроль. Не зовнішні впливи, а внутрішня мотивація детермінують результативність розвитку творчого потенціалу учнів.

Для вчителів дуже важливо розуміти свої ставлення та поведінку, як модель бажаних взаємин для дітей, взірць для наслідування поваги, доброти, відповідальності.

Основними характеристиками діяльності успішного педагога є: 1) націленість на успіх кожного учня; 2) відданість на створення позитивної навчальної атмосфери; 3) готовність до вдосконалювання навчального процесу через отримання негайного зворотнього зв'язку; 4) заохочення учнів працювати в навчальних групах, що управляються самостійно; 5) готовність поєднання навчального процесу з життєвим досвідом учнів; 6) готовність до створення позитивних відносин на основі взаємовідповідальності щодо навчання й особистих стосунків; 7) готовність до запровадження емпіричних, практичних вправ, які допоможуть визначити прогалини в компетенціях учнів [15].

Як бачимо, простежується чітка залежність результативності розвитку творчого потенціалу учнів від педагогічної майстерності вчителя. Під педагогічною майстерністю ми розуміємо високе мистецтво виховання та навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогові, який працює за покликанням і любить дітей. Це комплекс властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності. Бути майстром педагогічної справи – це означає мати вихідну позицію, яка є особистісно

гуманною, бути яскравою особистістю, мудрою, чуйною, доброзичливою і принциповою людиною, першодослідником теоретичних рекомендацій, який може їх переконливо довести або спростувати. Його творчість може збагатити педагогічну науку та практику новими висновками, дати початок новим ідеям і підходам [5; 11; 18].

Також наголосимо, що в науково-педагогічних працях широко презентуються дослідження щодо визначень та компонентного складу професійної компетентності сучасного педагога. Нам імпонують дослідження О.Малихіна, який обґрунтував ієрархію компетентностей сучасного педагога на засадах розуміння компетентнісного підходу як парадигмально-визначального в системі сучасної освіти України. Професійно-педагогічну компетентність сучасного педагога науковець подає, як єдність ключових компетентностей: психолого-педагогічної, фахово-предметної (сукупності предметних компетентностей), методологічної, методичної, самоосвітньої [8].

Побудова дієвої системи розвитку творчого потенціалу учня в кожному навчальному закладі сприятиме формуванню нової генерації українського суспільства, особистостей здатних ефективно реагувати та вирішувати проблеми глобального світу.

В перспективах наших подальших досліджень маємо на меті розробку моделі творчого потенціалу гімназиста та апробацію психолого-педагогічної системи розвитку творчого потенціалу гімназиста.

Література:

1. Василюк А. Педагогічний словник-лексикон : англ.-укр., укр.-англ. – Ніжин, 2004. – 99 с.
2. Дмитренко Т.О. Парадигмальний аспект дослідження розвитку педагогіки у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. // Педагогіка та психологія. – Новий колегіум: зб наук. пр. – Харків, 2005.- Вип.27. – Ч.1. – С. 4–18.
3. Ковальчук В.І. Розвиток вищої освіти відповідно до тенденцій і вимог ринку праці // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації : матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 лютого 2016 р. – К. : В-во «Міленіум», 2016.– С. 22–24.
4. Ковальчук В. І. Тенденції розвитку освітньої системи в Україні // Economics, science, education: integration and synergy : materials of international scientific and practical conference, 18-21 January 2016. – К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2016. – С. 79–80.
5. Ковальчук В. Педагогічна майстерність викладача – основа його компетентності // Профтехосвіта. – 2011. – № 6 (30). – С. 22–34.
6. Ковальчук В.І. Сутність та структура педагогічної майстерності вчителя // Вища освіта України. – 2011. – № 27. – С. 210–223.
7. Ковальчук В., Переймибіда Л., Харламова Ю. Становлення творчого потенціалу особистості гімназиста // Завуч. – 2017. – № 11. – С. 13–34.
8. Малихін О.В. Ієрархія компетентностей сучасного педагога [Електронний ресурс] // 1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи: зб. матер. міжнарод. наук. конф. – 2014. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/3823/1/O_Malihin_konf_GI.pdf.
9. Марущак В. Творчий потенціал особистості як одна з рушійних сил у розвитку та формуванні вчителя майбутнього [Електронний ресурс] // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2016. – № 5 (59). – Режим доступу до ресурсу: nbuv.gov.ua/j-pdf/pednauk_2016_5_43.pdf.
10. Матвієнко О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня // Науковий часопис. Серія: Педагогічні та історичні науки: [зб. наук. ст.], – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 95. – С. 123–130.
11. Петько Л.В. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2010. – № 2. – С. 99–103.
12. Петько Л.В. «Невизначеність якості» з огляду на модернізацію системи освіти в Україні // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012. – № 3. – С. 56–62.
13. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця: колективна монографія / [Т.О. Дмитренко, К.В. Яресько, Т.В. Колбіна та ін.]. – Херсон : ПП Вешимирський В.С., 2014. – 424 с.
14. Софій Н.З. Методика застосування інноваційних методів: навчально-методичні матеріали. – Київ, 2007. – 60 с.
15. Як стати майстерним педагогом : навч.-метод. посібник / [кол. автор. : В.І Ковальчук, Л.М. Сергєєва та ін.] ; за заг. ред. Л.І. Даниленко. – К. : Етіс плюс, 2007. – 184 с.
16. Aaron Skonnard. 5 Top Trends in Education Technology 2015 [Web site] –Access mode: <http://www.inc.com/aaron-skonnard/5-top-trends-in-education-technology-2015.html>.

17. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 467–472.
18. Pet'ko Lyudmila. Developing students' creativity in conditions of university // Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. – Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. – P. 272–276.

Malykhin O. V.

DSc (Education), Full Professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

THE SYSTEM OF ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Малихін О.В.

д. пед. н., професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, Київ)

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Considered the problem of planning, organization and control of independent educational activity of students in educational space of higher school.

Key words: *educational activity, self educational activity, student, high school, higher educational institution.*

Розглянуто проблему планування, організації й контролю самостійної освітньої діяльності студентів у освітньому просторі вищої школи.

Ключові слова: *освітня діяльність, самостійна освітня діяльність, студент, вища школа, вищий навчальний заклад.*

Самостійна освітня діяльність студентів вищих навчальних закладів, як специфічний різновид навчальної діяльності в цілому, потребує наукового обґрунтування з позицій теоретико-методологічних підходів у дослідженні проблем дидактики вищої школи.

Майбутня діяльність спеціаліста при цьому розглядається як певна гіпотетична система, функціонування якої забезпечується цією діяльністю [1, с.168]. Відтак, необхідно звернутися до визначення сутності педагогічної системи. Суттєво важливим при цьому є дослідження змісту підготовки спеціаліста через раціональне співвідношення предметів і видів навчання (відносно досліджуваної проблеми – це співвідношення аудиторного навчання й самостійної освітньої діяльності) [1, с. 168].

Зупинимось більш детально на визначенні системи організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів, а також сукупності педагогічних умов, що забезпечують ефективність і результативність такої діяльності.

Про необхідність застосування системного підходу до вивчення педагогічних явищ і процесів говорив у своїх працях Ф.П. Корольов [3]. Він наголошував на таких ознаках системного підходу: цілісності, взаємодії елементів, зв'язках і відношеннях, зумовлених структурою педагогічної системи. При цьому дослідник підкреслював, що цілісність чи системність передбачає підпорядкування загальній кінцевій меті всіх складових системи. Зміна або заміна одного параметра чи структурного компонента в цілісній системі суттєво впливає на всі інші. Він подає наступне визначення системи – «це не проста сума або навіть сукупність елементів, а цілісний комплекс елементів, які знаходяться в повних взаємозв'язках і відношеннях» [3, с.112]. Про визначення системи через цілісність її структурних частин говорили також Ю.К.Бабанський, В.П.Беспалько, Т.І.Ілліна, О.Т.Куракін, Л.І.Новікова, Ю.П.Сокольников та ін. «Цілісний підхід» розглядається в рамках системних педагогічних досліджень, у яких цілісність є показником, ознакою системи.

Система організації самостійної освітньої діяльності студентів є підсистемою більш високого ієрархічного порядку й комплексної організації – педагогічного процесу. Цей факт зумовлює необхідність використання діяльнісного підходу для усвідомлення сутнісних властивостей діяльності, яка досліджується.

Діяльнісний підхід спрямований на те, щоб організовувати діяльність суб'єкта, у якій він був би активним у пізнанні, праці, спілкуванні, власному особистісному розвитку. Особистість виступає суб'єктом діяльності, яка, у свою чергу, поряд з іншими факторами, визначає особистісний розвиток людини. Саме цим пояснюється той факт, що в педагогічній літературі частіше вживається термін «особистісно-діяльнісний підхід», який характеризується: по-перше, ціннісним ставленням, позитивними мотивами тих, хто навчається, у діяльності; по-друге, включенням особистого досвіду того, хто навчається, у навчально-виховний процес, який містить наступні елементи: когнітивний, операційний й аксіологічний.

Зауважимо на те, що в контексті даного дослідження мова йде про специфічного суб'єкта діяльності, тому формування має відбуватись таким чином, щоб особистість того, хто навчається, поступово перетворювалась на особистість того, хто навчає. Саме цей момент має бути визначальним під час побудови моделі організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів. Актуалізація суб'єктивного досвіду тих, хто навчається, забезпечується змістом занять, сумісним визначенням мети діяльності, її плануванням, постійною рефлексією тощо.

Реалізація особистісно-діялісного підходу в навчанні вимагає особистісно орієнтованої організації навчально-виховного процесу і його невід'ємної складової – самостійної освітньої діяльності. Розв'язання таких завдань видається можливим за наявності педагогічної підтримки індивідуальності студента, створення умов для задоволення його освітніх, культурологічних потреб з проекцією на майбутню професію й урахування професійної складової, у тому числі, й у процесі організації самостійної освітньої діяльності. Дослідження психологічних основ організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів показало необхідність сприяння самореалізації особистості через стимулюючий характер взаємодії викладача й студента, коли педагог виступає не як інформатор, контролер, а як координатор і фасилітатор самостійної пізнавальної діяльності суб'єкта, спрямованої на постановку й розв'язання ним конкретних навчальних пізнавальних завдань.

Реалізація особистісно-діялісного підходу в навчанні, у тому числі, й самостійному, передбачає створення умов, які б сприяли формуванню власної самостійної позиції студента, його позитивного ставлення до знань, умінь і навичок, особливо професійно значущих, а також розуміння їх вагомості задля свого розвитку, професійного становлення й самоутвердження. При цьому організація самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів має будуватися на засадах системності, професійної зорієнтованості.

Системний підхід у філософській, психолого-педагогічній літературі розглядається, здебільшого, як спосіб дослідження складних об'єктів, їх компонентів, котрі знаходяться у взаємозв'язках і взаємозалежностях. Системність або цілісність означає, що взаємопов'язана сукупність елементів складного об'єкта має характеристики, які відрізняються від простої суми характеристик окремих елементів. Тому якості цілісності розкриваються через поняття «інтеграція», яка передбачає об'єднання частин у ціле й підпорядкування їх цілому на основі внутрішніх і міжсистемних зв'язків і взаємодій. Так, В.Г. Афанасьєв визначає цілісність «як систему, сукупність об'єктів, взаємодія яких обумовлює наявність нових інтегральних якостей, які не притаманні частинам, що її складають» [2, с. 9–10].

Застосування цілісного системного підходу до вивчення предметів і явищ у природі, суспільстві відбувається, в основному, у таких напрямках: 1) стосовно теоретичного осмислення, обґрунтування проблеми цілісних систем і методів їх пізнання; 2) у плані використання цілісного підходу як способу дослідження об'єктів у конкретних науках.

Визначені положення надають можливість розглядати організацію самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів як цілісну педагогічну систему, функціонування якої забезпечується в рамках більш комплексної системи, якою виступає загальна підготовка студентів до професійної діяльності, а також за умови взаємодії й взаємозв'язків структурних компонентів. До такої системи включаємо: мотиваційно-

цільовий компонент; організаційно-структурний компонент; процесуально-діяльнісний компонент; контрольно-оцінювальний компонент; аналітико-прогностичний компонент; рефлексивний компонент.

Для виявлення сутності системоутворювальних факторів і побудови системи організації навчального процесу, для встановлення шляхів оптимального функціонування її компонентів, першоосновою є генезис зовнішніх і внутрішніх умов, що визначають зміст вищої освіти в цілому, шляхи й форми її розвитку [1, с. 168–169]. Стосовно досліджуваної системи почнемо з умов.

Розкриємо сутність кожної з визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов.

Перша з визначених провідних **педагогічних умов** організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів передбачає *малтифакторне діагностування індивідуально-психологічних особливостей студентів як комплексного заходу, результати якого можуть бути покладені в основу реалізації індивідуального підходу щодо організації самостійної освітньої діяльності кожного студента з урахуванням притаманних саме йому індивідуально-психологічних особливостей.*

Отримані результати в їх комплексному й індивідуальному сприйнятті дозволять кожному викладачеві, задіяному в навчальному процесі, отримати всю необхідну інформацію про кожного студента щодо здатності до самоактуалізації, рівня сформованості загальнонавчальних умінь, умінь самонавчання, готовності здійснювати самооцінювальну діяльність, сформованості вмінь самоорганізації й самоконтролю, ступеня ініціативності в здійсненні самостійної освітньої діяльності й самоуправлінні, а також можливостей щодо переходу на рефлексивну позицію щодо здійснюваної діяльності. Така діагностика має бути різноплановою й охоплювати всі функціональні компоненти самостійної освітньої діяльності (мотиваційно-цільовий; організаційно-структурний; процесуально-діяльнісний; контрольно-оцінювальний; аналітико-прогностичний і рефлексивний).

Проведення комплексного малтифакторного діагностування індивідуально-психологічних особливостей студентів вищих навчальних закладів забезпечує додаткові можливості щодо покращення всієї структури практичної організації їх самостійної освітньої діяльності: 1) добір форм, методів і засобів; 2) методичне забезпечення; 3) розробка індивідуальних завдань на ґрунті максимальної професіоналізації їх змісту, а також реалізації диференційного підходу відповідно до особливостей кожного суб'єкта організації самостійної освітньої діяльності; 4) системно-блочна організація змісту самостійної освітньої діяльності на основі диференціації, індивідуалізації й професіоналізації; 5) реалізація задачного підходу; 6) упровадження системи інтерактивної взаємодії викладача й студентів; 7) виконання самостійних робіт з використанням новітніх інформаційних технологій.

Друга провідна **педагогічна умова** організації самостійної освітньої діяльності передбачає *професіоналізацію й індивідуалізацію змісту самостійної освітньої діяльності студентів на основі реалізації задачного підходу в організації навчання.* Саме створення даної умови забезпечить абсолютну проекцію всієї самостійної освітньої діяльності (від мотивації до усвідомлення рефлексивної позиції) на майбутню професію, оскільки здійснення будь яких навчальних дій студентом вищого навчального закладу має бути спрямовано на якісну підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Відносно сучасної вищої освіти розробляється новий підхід до розуміння й організації процесу навчання, а саме: від навчання як нормативно побудованого процесу [9; 10] до навчання як індивідуальної діяльності, її корекції й педагогічної підтримки, а також до розробки такого змісту освіти, який включав би не лише наукові знання, але й метазнання, тобто прийоми й методи пізнання (В.М.Володько, П.М.Гусак, І.Я.Лернер, О.В.Малихін, І.С.Якіманська).

За такого підходу припускається засвоєння знань у вигляді метазнань (опис прийомів дій, алгоритмів, правил, логічних операцій, іншими словами, знань про те, як опрацьовувати навчальний матеріал, у тому числі, й самостійно, тобто що для цього потрібно зробити

тощо). За умови такого засвоєння складаються індивідуальні засоби самостійної освітньої діяльності, які виступають як прояв індивідуального стилю самостійної діяльності. Саме цим і зумовлюється включення до другої провідної педагогічної умови організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів індивідуалізації на основі реалізації задачного підходу в організації навчання.

Звернення до реалізації принципу індивідуалізації навчання студентів у вищій школі також пояснюється необхідністю розв'язання однієї з провідних суперечностей «між потребою людини в цілісному розвитку себе як культурної, суспільної, а також природної сутності й неможливістю задовольнити цю потребу повною мірою за допомогою сучасної освіти».

У сучасній дидактиці ця проблема все частіше вирішується за допомогою «задачного методу», «задачного підходу» до навчання (Г.О.Балл, О.В.Малихін, Л.Ф.Спірін, А.В.Усова, Л.М.Фрідман, Н.М.Яковлева).

Задачний підхід передбачає не перелік, а формулювання конкретної настанови до дії: «визначити», «записати», «дослідити», «довести», «знайти взаємозв'язки», «законспектувати», «ознайомитися» й таке інше.

Реалізація задачного підходу до організації навчання має забезпечувати функціонування в свідомості студентів механізмів перетворюючого відображення зв'язків між теоретичними положеннями; варіативного відтворення навчального матеріалу з постановкою різних цілей; виконання способів застосування знань у подібних і творчих ситуаціях; систематизацію й самостійний пошук доведень і відповідей на поставлені запитання [4].

Задача у самостійній освітній діяльності повинна являти собою відібрану й зафіксовану логіку розвитку подій і первинну поведінку дійових осіб. Система таких задач буде виконувати свої навчальні функції лише в тому випадку, коли вона буде пов'язана з конкретним змістом досліджуваної теми, а її вирішення забезпечить глибоке засвоєння навчального матеріалу студентами [4; 9].

Третя педагогічна умова також нерозривно пов'язана з першою провідною умовою, оскільки лише за наявності повної й доцільної інформації про індивідуально-психологічні особливості студентів вищих навчальних закладів убачається можливим реалізація педагогічного змісту, передбаченого в цій умові.

Упровадження активних форм, методів і засобів навчання, спрямованих на формування вмінь самостійної освітньої діяльності, що забезпечують реалізацію інтегративної комплексної системи педагогічного впливу на процеси САМО (самоактуалізації, самонавчання, самоконтролю, самооцінки, самоуправління й самоорганізації), що є третьою провідною педагогічною умовою організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів, обґрунтовується концепцією інтегративного комплексного системного впливу на процеси САМО (самоактуалізації, самонавчання, самоконтролю, самооцінки, самоуправління й самоорганізації). Єдине, що слід додати: дана умова перебуває в органічній єдності з першими двома провідними педагогічними умовами, тобто упровадження доцільних форм, методів і засобів навчання, що зумовлюють формування в студентів умінь самостійної освітньої діяльності, має відбуватися на ґрунті й за супроводу малтифакторного діагностування індивідуально-психологічних особливостей студентів вищих навчальних закладів і з урахуванням необхідності професіоналізації й індивідуалізації змісту самостійної освітньої діяльності студентів на основі реалізації задачного підходу в організації навчання [5; 6; 7].

Проаналізовані поняття «система», «системність», «цілісність» і провідні підходи до опису педагогічних явищ дозволяють обґрунтувати необхідні й достатні умови, які забезпечують функціонування структурних компонентів педагогічної моделі організації самостійної й освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Література:

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: учеб.-метод. пособие. – М. : Высш. школа, 1980. – 368 с.
2. Афанасьев В.Г. Проблема целостности в философии и биологии. – М. : Мысль, 1964. – 416 с.
3. Королев Ф.Ф. Системный подход и возможности его применения в педагогических исследованиях // Советская педагогика. – 1970. – № 9. – С. 103–115.
4. Кондрашова Л.В. Высшая педагогическая школа и Болонский процесс: реалии и перспективы. – Кривой Рог : КДПУ, 2007. – 474 с.
5. Малихін О.В. Самоактуалізація, самореалізація, самоефективність і самовдосконалення майбутніх педагогів у процесі здійснення самостійної навчальної діяльності // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : [зб. наук. пр.] / заг. ред. академіка М.Б.Євтуха. – К. : КНЛУ, 2007. – Випуск 33. – С. 62–68.
6. Малихін О.В. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів : історія і сучасність // Українська мова і література в школах України. – 2014. – № 11. – С. 24–28.
7. Малихін О.В. Психологічні основи організації самостійної навчальної діяльності студентів в умовах вищого педагогічного закладу освіти // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / за заг. ред. М.Б.Євтуха. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – Вип. 31. – С. 104–111.
8. Матвієнко О. Система професійної підготовки майбутніх учителів до проектної діяльності // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький держ.пед. ун-т імені Григорія Сковороди" – К. : Гнозис, 2014. – С. 424–431.
9. Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магістратури НПУ ім. М. П. Драгоманова: метод. вказівки для студентів, бакалаврів та викладачів ВНЗ / за ред. Гончарова В.І. – [2-ге вид., доп. і випр.], 2011. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 76 с.
10. Петько Л.В. Концепція створення навчальних посібників для вступительного екзамена в магістратуру по іноземному мові професійної направленості // Інновації в освіті : науково-методичний журнал / уклад. Сучасна гуманітарна академія ; гл. ред. І.В.Сиром'ятников. – М. : Сучасна гуманітарна академія, 2014. – № 4. – С. 63–74.
11. Тернопільська В.І. Моделювання процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх спеціалістів // Педагогічна освіта : теорія і практика. – 2016. – №25. – С. 16–22.

Olena Matviienko

Doctor of Pedagogical sciences, professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

INTEGRATION OF FUNDAMENTAL AND PRACTICAL TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER IN THE CONTEXT OF A NEW UKRAINIAN SCHOOL DEVELOPMENT

Матвієнко О.В.

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

ІНТЕГРАЦІЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

This article summarizes the experience of the activity system of teachers and students in implementing the intensification of the training of future primary school teachers. In order to intensify the training of future primary school teachers, in the studying process, specific benchmarks for the training of ones were identified in the context of building new Ukrainian school.

Keywords: professional training, primary school teachers, intensification, readiness for professional activity.

В даній статті узагальнюється досвід системи діяльності викладачів і студентів по здійсненню інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Для здійснення інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, у процесі дослідження, були визначенні конкретні орієнтири професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у контексті розбудови нової української школи.

Ключові слова: професійна підготовка, вчитель початкової школи, інтенсифікація, готовність до професійної діяльності.

Розбудова нової української школи ставить переди вищою школою кардинальну задачу – інтеграцію фундаментальної та практичної підготовки майбутнього вчителя

початкової школи. Одним з шляхів вдосконалення освітньої галузі, на наш погляд є процес інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Підвищення ефективності і якості роботи викладача, боротьба з втратами навчального часу і нерациональним використанням існуючих ресурсів – неодмінна умова інтенсифікації навчального процесу у вищому навчальному закладі. Екстенсивна форма вдосконалення процесу навчання, яка появляється у безперервному збільшенні навчального часу студентів, а також у перевантаженості навчальних програм, підручників тощо, зжили себе.

На нашу думку, на сучасному етапі лише інтенсифікація здатна зняти особливо загострені протиріччя навчально-виховного процесу, а саме: 1) швидке наростання цінної для спеціаліста інформації і обмежені терміни навчання; 2) зростання кількості предметів і слабку їх міжпредметну координацію й інтеграцію; 3) вимога енциклопедизму наукових знань з цілого ряду предметів і високого професіоналізму.

Інтенсифікація навчально-виховного процесу вказує вихід із суперечного положення, що склалося, підвищує якість підготовки провідних спеціалістів при збереженні термінів навчання у вузі. Вклад у розробку цієї проблеми вносять різні вузи країни, діяльність яких ускладнилася і все сильніше пов'язується з соціальними процесами, що відбуваються у країні. Збільшення соціальної значущості праці учителя вимагає якісного вдосконалення його підготовки зокрема майбутніх вчителів початкової школи. Науковці прагнуть визначити конкретні умови і форми найбільш раціональної підготовки учителя початкової школи, у системі вищої педагогічної освіти. Для вирішення цього питання необхідно визначити закономірність процесу професійної підготовки, виявити причини і протиріччя, які стримують, а іноді й гальмують ефективне використання оптимальних форм навчально-виховного процесу.

Підготовка до провідної професійно-педагогічної діяльності учителя початкової школи у корні відрізняється від підготовки учителя-предметника. Студенту необхідно набути глибоких знань з цілого ряду різних предметів, оволодіти досконалою методикою їх викладання, вміти працювати як з колективом дітей так і їх батьками, враховувати специфіку вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів.

Навчальний план для спеціальності (як навчальний план будь-якого факультету вищої школи) складається з трьох циклів дисциплін: суспільних, загальноосвітніх й психолого-педагогічних дисциплін, які ми умовно назвемо відповідно циклами А, Б, В. Цикл дисципліни А відіграє першочергову роль у загальній підготовці майбутнього вчителя, розкриває філософські основи культури. Цикл дисципліни Б покликаний озброїти майбутнього вчителя фактичними знаннями з предметів. Цикл дисциплін В є базою для професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Навчальний план дуже часто буває перевантажений обов'язковими заняттями, а це веде до перевантаження студентів.

Вибір шляхів для інтенсифікації підготовки спеціаліста і цільового підходу до навчально-виховного процесу, об'єднання у єдине направлення пошуку і втілення їх на практиці дає значне якісне вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Інтенсифікація навчального процесу передбачає послідовно зростаюче вкладання праці, застосування досягнень науки і передового досвіду, покращення методів навчання. При побудові системи інтенсифікованого навчання необхідно продумати шляхи для зниження небажаного перевантаження майбутніх учителів початкової школи, що веде до різкого зменшення працездатності. Одним з таких шляхів є інтеграція фундаментальної та практичної підготовки. Інтеграція фундаментальної та практичної підготовки у навчально-виховному процесі повинна відбуватися з акцентом на професійно значущі змістовні і методичні можливості дисциплін, пов'язана з оволодінням спеціальністю, що набувається майбутніми вчителями початкової школи.

В даній статті узагальнюється досвід системи діяльності викладачів і студентів Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, а саме, факультету педагогіки і психології по здійсненню інтенсифікації професійної підготовки майбутніх

учителів початкової школи. Для розв'язання сформульованої задачі ми пропонуємо: *по-перше*, у процесі навчання студентів освітнім дисциплінам (цикл Б) не лише розширювати наукову ерудицію майбутніх вчителів, а й сформувати професійні якості учителя, конкретизуючи основні ідеї цих навчальних курсів професійними даними. *По-друге*, під час навчання студентів дисциплінам психолого-педагогічного циклу забезпечувати поглиблене наукове обґрунтування змісту дисципліни даними фундаментальної науки.

В результаті реалізації цих мір відбувається інтеграція наукового і спеціального знання, що підвищує дієвість і можливість творчого його використання. *По-третьє*, сприяти більш якісному виробленню професійних умінь і навичок.

Для здійснення інтенсифікації навчання і цільового підходу використовують конкретні цілі, орієнтири професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, які перераховані в освітньо-професійній характеристиці (ОКХ) учителя початкової школи.

Всі педагогічні знання й уміння майбутніх учителів початкової школи в об'єднанні у групи за характером основних педагогічних функцій (ОПФ).

У нашій роботі ми опиралися на прийняту класифікацію функцій учителя початкової школи (інформаційну, розвивальну, соціально-виховну, ціннісно-орієнтаційну), що реалізуються вчителем у процесі його роботи з гетерогенними групами учнів, а також конструктивну, комунікативну, організацій і дослідницьку функції, що забезпечують створення оптимальних умов для успішного розв'язання поставлених перед учителем педагогічних задач.

Пояснимо тепер, як ми застосовуємо ОКХ у процесі навчання і чому вона може служити інструментом для інтенсифікації цього процесу. Викладачам-експериментаторам і кожному студенту експериментальної групи пропонується методична розробка (що включає професійну мапу), яка ознайомлює їх з майбутніми цілями роботи і вказує шляхи професійного зростання. В ній дано інструктаж, як працювати з ОКХ, крім того, перераховані всі педагогічні знання і уміння, якими повинен оволодіти майбутній учитель початкової школи. Перша частина кожної сторінки розділена на 8 вертикальних стовпців за кількістю семестрів. Студент в отриманій ним ОКХ, викладач у своєму спеціальному зошиті відмічають за семестрами ступінь сформованості у нього педагогічних знань і умінь за наступними критеріями: 5 балів – повне оволодіння певними знаннями і уміннями; 4 бали – часткове оволодіння; 3 бали – є уявлення; 2 бали – немає оволодіння; 1 бал – немає уявлення. Причому потрібно вказати дві цифри: у числівнику – оцінка за знання, у знаменнику – за уміння. Наприклад, 4/2 означає: часткове оволодіння знаннями і відсутність відповідного уміння. Правильність самооцінки студента регулюється коефіцієнтом кореляції з експериментальними викладацькими оцінками у кінці кожного семестру.

По максимум балів, можливого при оволодінні всіма знаннями і уміннями, що складають будь-яку ОПФ, і кількості балів, отриманих за семестр, підраховується процент оволодіння ОПФ. Наприклад, число педагогічних знань і умінь в інформаційній функції дорівнює 23, а найвищий бал – 5, отже, максимум балів складатиме 115; тепер підраховується дійсно «набрані» студентом бали по кожній функції (наприклад, студентка А оцінила своє оволодіння знаннями і уміннями інформаційної функції 30 балами), потім підраховуємо процентне співвідношення балів від можливого їх максимуму (наприклад, у студентки А педагогічна готовність з інформаційної функції склала 30 %). Нарешті, введенням коефіцієнту кореляції уточнюються й експертні оцінки (у наведеному прикладі експерти оцінили істинність студентських умінь 79,8 %, отже, уточнена педагогічна готовність студентки А з інформаційної функції складає 29,6 %). Так само підраховується педагогічна готовність студентів з інших функцій учителя.

Експериментальним шляхом нами було складено таблицю коефіцієнтів відносної значущості (вагових категорій) функцій учителя початкової школи. В анкетах респондентам пропонувалося розподілити між восьми основними педагогічними функціями 80 умовних балів. Було визначено мінімальний об'єм вибірки за таблицею великих чисел, який склав 230 чоловік, причому було відібрано 73 сільських і 157 міських учителів.

Серед відібраних вчителів було проведено анкетування і встановлено відносну значущість ОПФ. Результати анкетування представлено на таблиці 1:

Таблиця 1

Основні педагогічні функції	Коефіцієнт значущості
Інформаційна функція	20%
Розвивальна функція	15%
Ціннісно-орієнтаційна функція	15%
Соціально-виховна функція	9%
Конструктивна функція	12,5%
Комунікативна функція	10%
Організаторська функція	10,5%
Дослідницька функція	8%

За приведеною таблицею визначають зважену функціональну педагогічну готовність студента, тобто його функціональну педагогічну готовність з урахуванням коефіцієнтів значущості. Наприклад, у студентки А зважена педагогічна готовність з інформаційної функції складає $20,75 \times 0,20 = 4$.

Отже, маючи перед собою мапу вчителя початкової школи, студенти і викладачі отримали зрозумілу програму дій для якісного покращення підготовки спеціаліста.

ОКХ конкретна за змістом і може бути більш оперативно використана, ніж це робилося б з професіограмою і кваліфікаційною характеристикою.

Дані про оволодіння педагогічними знаннями і уміннями всіх експериментальних груп других курсів складав 72%, а через рік – 80%. Це, звичайно, недостатня готовність випускників до професійної діяльності. Наша задача – наблизити учителя-початківця до повного оволодіння необхідними педагогічними функціями шляхом інтенсифікації їх професійної підготовки. Очевидно, що найбільш інтенсивного розвитку педагогічних функцій і складових їх знань і умінь можливо досягти на четвертому курсі при включенні студентів в активну навчально-виховну практику. Знання і уміння, отримані студентом в результаті описаної вище організації навчання, складуть базу, на якій ґрунтується його професійне становлення і подальше вдосконалення знань, умінь і навичок.

Література:

1. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. – К. : Фоліант, 2005. – 200 с.
2. Матвієнко О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня // Науковий часопис Національного пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки: [зб. наук. ст.], – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 95. – С. 123–130.
3. Матвієнко О.В. Організація педагогічної практики з виховної роботи у початковій школі. – К. : Стило, 2003. – 124 с.
4. Матвієнко О.В. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності. – Івано-Франківськ: НАІР, 2015. – 276 с.
5. Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (1). – С. 238–244.
6. Петько Л.В. Професійна підготовка вчителів початкової освіти та формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Інноваційні технології в організації виховної роботи у початковій школі: Тр. Всеукр. наук.-практ. семінару (10 лютого 2016 р.), Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – С. 72–76.
7. Петько Л.В. Навчання дітей іноземної мови стартує у початковій школі (роздуми щодо проведення контрольних робіт МОНМС України з іноземної мови) // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2011. – № 4. – С. 97–100. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7884>
8. Петько Л.В. «Невизначеність якості» з огляду на модернізацію системи освіти в Україні // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012. – № 3. – С. 56–62.
9. Тернопільська В.І. До питання виховання учнів молодшого шкільного віку // Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку. – 2014. – С. 109–112.
10. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. – P. 151–156.

Miskevych L. V.

Postgraduate student

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)

SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING CRITERIA AND LEVELS OF PREPAREDNESS FORMATION IN FUTURE TOP-MANAGERS' EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS FOR THE USE INNOVATIONS IN MANAGEMENT

Міськевич Л. В.

аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ТА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ В УПРАВЛІННІ

Scientific approaches to determining the criteria and the levels of preparedness of the future managers of educational establishments to use innovations in management are analyzed in this article.

Key words: *manager, educational establishment, manager for educational establishment, management, management activity, innovations, preparedness of the future managers.*

Проаналізовано наукові підходи до визначення критеріїв та рівнів сформованості готовності майбутніх керівників навчальних закладів до застосування інновацій в управлінні.

Ключові слова: *керівник, навчальний заклад, керівник навчального закладу, управління, управлінська діяльність, інновації, готовність майбутніх керівників.*

Постановка проблеми. Враховуючи зміни, які постійно відбуваються в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема, співпрацю з передовими країнами світу, виникла нагальна потреба у модернізації вищої освіти в Україні, що є неможливим без застосування інновацій. Насамперед, це стосується керівних ланок, оскільки вони є центральним «апаратом» діяльності освітніх установ. Саме тому питання підготовки майбутніх керівників навчальних закладів потребує детального дослідження. Тому, у даній роботі ми проаналізуємо наукові підходи до визначення критеріїв та рівнів сформованості готовності майбутніх керівників навчальних закладів до застосування інновацій в управлінні, оскільки без цього неможливо сформулювати й представити підходи до вдосконалення навчальної системи підготовки майбутніх керівників навчальних закладів до застосування інновацій в управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему підготовки майбутніх керівників до застосування інновацій досліджували вчені: В.Берека, І.Дичківська, Л.Даниленко, В.Ковальчук, І.Линьова, О.Мармаза, О.Малихін, Н. Меркулова, С.Ніколаєнко, Д.Пінчук, Р.Романенко, В.Хромова та ін.

Метою статті окреслено аналіз наукових підходів до визначення критеріїв та рівнів сформованості готовності майбутніх керівників навчальних закладів до застосування інновацій в управлінні.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з розвитком сучасного суспільства, перед освітою постають нові вимоги. Насамперед виникає потреба у створенні, освоєнні та застосуванні інновацій. З'явилась необхідність оновлювати педагогічну теорію і практику. Ці процеси потребують наявності знань основних законів їх перебігу, принципів управлінської діяльності [8; 9; 10], структури та динаміки їх розвитку.

В своїх дослідженнях В.Ковальчук [3; 4] акцентує увагу на тенденціях розвитку вищої освіти відповідно до пріоритетів вимог ринку праці, наголошуючи на ролі роботодавців у підготовці майбутніх фахівців, зокрема врахуванні формуванні в студентства навичок, які необхідні в професійній діяльності. Автор зазначає, що ринок праці відкритий для фахівців, які вміють критично мислити, досягати цілей, працювати в команді, творчо розвиватися й бути конкурентоспроможними.

Серед ключових навичок, які є важливими на сьогоднішньому етапі, для всіх фахівців є самоосвіта, саморозвиток, самовдосконалення. Основні положення концепції

цілеспрямованого формування у студентів потреби в професійно-педагогічній самоосвіті розкриті в працях О. Малихіна [5].

Професія керівника навчального закладу в системі «людина-людина», перетворює спілкування з фактора, що супроводжує діяльність, в професійно значущу категорію. Керівник – не просто «старший педагог», він наділений функцією керування, адміністративними повноваженнями. В ідеальному варіанті він у педагогічному колективі стає одночасно й «лідером» і «менеджером» [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Готовність керівників навчальних закладів до застосування інновацій визначається педагогічним оцінюванням, яке складається з двох методик: *перша з них – тестова методика*, яка ґрунтується на теорії Б.Блума. *Друга – кваліметрична*, ґрунтується на кваліметричному методі вимірювання якості підготовки керівників до застосування інновацій. Науковці, які використовують дані методики, додатково розробляють тестові завдання до досліджуваного напрямку професійної діяльності керівників за базовим стандартом. Завдяки їм можна перевірити не тільки рівень знань, розуміння і застосування, а й рівень аналізу, синтезу і досвіду керівників щодо їхньої готовності до застосування інновацій.

Таблиця 1

Самооцінка керівників щодо їх підготовки до інноваційної діяльності за допомогою полярної індексації

Шкала оцінювання: від 65 до 100 балів – високий рівень; від 35 до 64 балів – достатній рівень; від 0 до 34 балів – недостатній рівень.

Параметри, які сприяють підготовці	4	3	2	1	0	-1	-2	-3	-4	Обставини, які заважають підготовці	Кількість балів
	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
1. Інтерес до інноваційної діяльності				•		•				5. Недостатній рівень готовності керівників ЗНЗ до інноваційної діяльності	10
2. Потреба в нових знаннях, вміннях щодо окреслення інноваційної ідеї		•							•	6. Немає потреби у нових знаннях та вміннях	9
3. Здатність до інноваційної діяльності керівника ЗНЗ, його компетентність, інноваційність, особистісно-професійні якості		•						•		7. Недооцінка стану підготовки керівника ЗНЗ до інноваційної діяльності, мотивованість вибору і впровадження інновацій у діяльність школи	10
4. Сприйняття інноваційних технологій управління, навчання й виховання		•							•	8. Не сприяють власній інноваційній діяльності як педагогічному явищу	12
Усього	30 бал			8 балів			8 суджень			38 бал	

Наступним етапом є вибір шкали вимірювання, при цьому кожен рівень підготовки має свій показник готовності, який знаходиться в інтервалі між попередньо визначеними величинами. Показники готовності розраховуються за допомогою підрахунку кількості балів, які респонденти отримали під час здачі тесту. Додатково, з метою перевірки одержаних результатів, використовується кваліметрична методика, за якою визначається

рівень готовності майбутніх керівників до застосування інновацій в управлінні. Кваліметрична модель оцінки готовності майбутніх керівників до застосування інновацій в управлінні складається з параметрів і критеріїв.

Науковець В.А.Семиченко розробила методику з полярною шкалою самооцінки керівниками стану їхньої підготовки до інноваційної діяльності (табл. 1). У даній методиці визначається стан готовності керівників ЗНЗ до інноваційної діяльності за допомогою індексу полярності (відношення різниці позитивного та від'ємного вибору до загального числа всіх виборів одного й того ж об'єкта) [1]. Наведемо приклад методики В. А. Семиченко (таблиці 1).

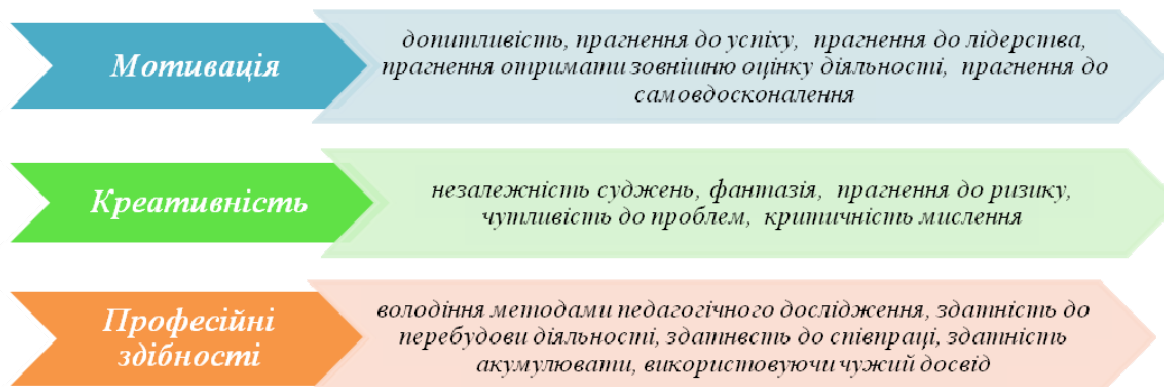

Рис. 1. Критерії сформованості рівня готовності майбутніх керівників до впровадження інновацій (О. Мармаза)

Характеристику рівнів зводимо на рис. 2.

Рис. 2. Характеристика рівнів (Н. Меркулова)

Для визначення готовності майбутніх керівників навчальних закладів до застосування інновацій в управлінні науковці використовують певні методики. При цьому, вчені розробляють та описують критерії та рівні, які найбільше підходять досліджуваному питанню.

Так, О.Мармаза розробила методику, в якій критеріями є мотивація, креативність і професійні здібності [6]. Більш детальний опис критеріїв зображено на рис. 1. У своїй методиці О. Мармаза виділяє три рівні: низький (1-4 бали), середній (5-7 балів) та високий (8-10 балів).

До критерія оцінки рівня готовності майбутніх керівників закладів освіти до впровадження інноваційного управління, Н.Меркулова відносить знання, вміння та навички з цього виду професійної діяльності. Кожен з перелічених критеріїв оцінюється за трьома рівнями – репродуктивному, пошуковому і творчому [6, с. 238].

У свою чергу, В.Хромова розробила наступні критерії: потребнісно-мотиваційний (ПМ), емоційно-вольовий (ЕВ), інтелектуально-теоретичний (ІТ), операційно-практичний (ОП). Ця методика дає можливість визначити готовність майбутніх керівників до інноваційної професійної діяльності як за кожним окремим критерієм (потребнісно-мотиваційним, емоційно-вольовим, інтелектуально-теоретичним, операційно-практичним), так і загальну готовність особистості до діяльності [11]. Рівні готовності майбутніх менеджерів до застосування інновацій за В.Хромовою показані схематично на рис. 3.

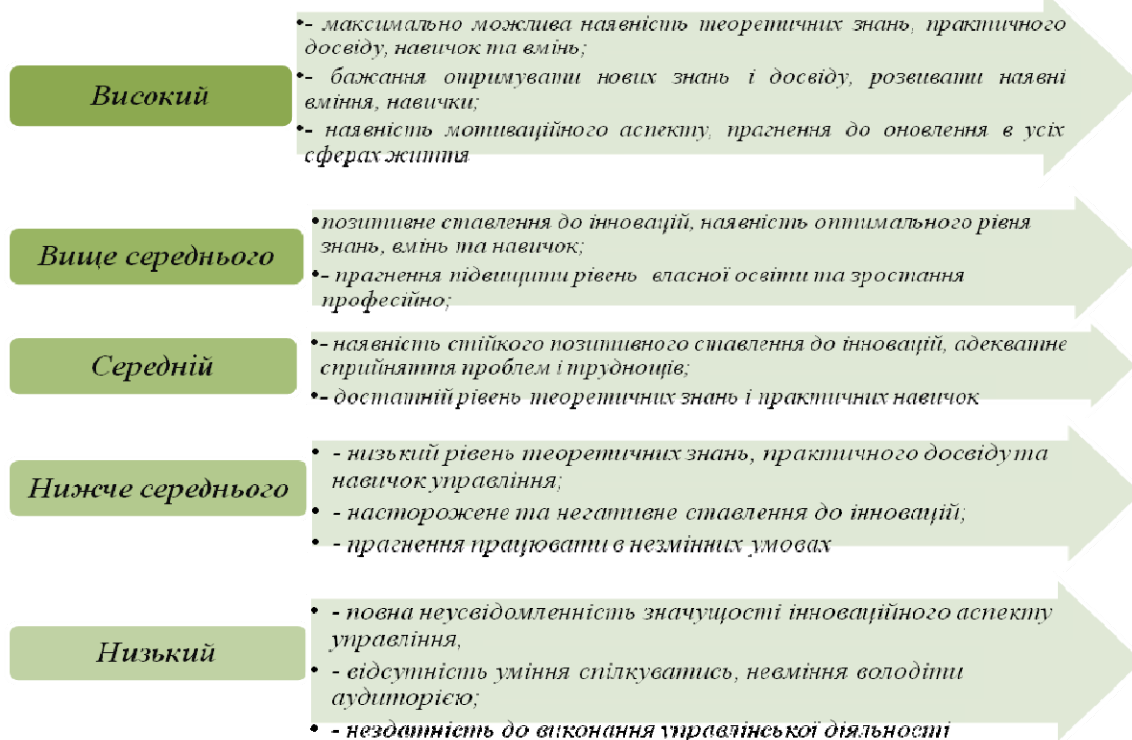

Рис. 3. Рівні готовності майбутніх менеджерів інновацій (В. Хромова)

Кожен з виділених критеріїв готовності розглядається під кутом інноваційності, що являє собою синтетичну якість сучасного керівника, яка реалізуються з урахуванням нестандартного виконання обов'язків, нетипового використання наявних знань, умінь та навичок, креативного ставлення до розв'язання завдань [11].

Розглядаючи наукові доробки провідних вчених, Н.Романенко визначила критерії та показники готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в умовах інноваційного середовища.

Відповідно до проведеного аналізу, Н.Романенко запропонувала методику діагностики рівнів готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в умовах інноваційного середовища [10]. Схематично це показано у табл. 2.

Отже, проведений аналіз наукових підходів до визначення критеріїв та рівнів сформованості готовності майбутніх керівників навчальних закладів до застосування інновацій в управлінні дозволить нам побудувати авторську модель формування зазначеного явища.

Структура готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в умовах інноваційного середовища [7]

Критерії	Показники	Методики діагностики
Психологічна готовність	наявність емоційно-сміслових установок;	методика незакінчене речення (В. Бочелюк)
	схильність до розвитку школи;	анкета питань-стверджень (В. Бочелюк)
	індивідуально-психологічні особливості особистості.	діагностика ригідності (Е. Зеєр, Е. Симанюк)
Когнітивна готовність	знання та розуміння загальних основ управління в галузі освіти (принципи, методи, форми тощо) та видами, типами, засобами й формами нововведень у ЗОШ;	синтез складених нами тестових завдань та запропонованих О. Кузьмичем, О. Мельником, Л. Даниленко
	знання загальних основ професійно-комунікативної діяльності менеджерів освіти;	
	обізнаність із функціями керівника ЗОШ та комунікативними бар'єрами.	
Готовність до аналітико-проектувальної діяльності	знання загальних основ підготовки та реалізації проектів у галузі освіти;	
	обізнаність з видами, методами та етапами аналізу;	
	застосування методів аналізу для організації навчально-виховного процесу, вирішення психолого-педагогічних ситуацій та прийняття управлінських рішень.	
		кейси

Література:

1. Василенко Н.В. Основи педагогічного оцінювання підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до інноваційної діяльності. – Вінниця : ВОШОПП, 2008. – 55 с.
2. Ковальчук В.І. Проблеми управлінського лідерства в професійно-технічній освіті // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. Вип. 11. – К. : Геопринт, 2009. – Ч.1 – С. 101–111.
3. Ковальчук В. І. Розвиток вищої освіти відповідно до тенденцій і вимог ринку праці // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 лютого 2016 р. – К. : В-во «Міленіум», 2016. – С. 22–24.
4. Ковальчук В.І. Тенденції розвитку освітньої системи в Україні // Economics, science, education: integration and synergy: materials of international scientific and practical conf., 18-21 January 2016 p. – К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2016. – С. 79–80.
5. Малихін О.В. Основні положення концепції цілеспрямованого формування у студентів потреби в професійно-педагогічній самоосвіті // Сучасні проблеми методичного аспекту освіти та мистецтвознавства : [зб. наук. праць]. – К. : Науковий світ, 2002. – С. 89–95.
6. Меркулова Н.В. Дослідження рівня готовності магістрів менеджменту освіти до інноваційного управління загальноосвітнім навчальним закладом // Науковий вісник Мелітопольського держ.пед. ун-ту «Педагогіка». – 2013. – №2. – С. 234–241.
7. Петько Л.В. Иноязычное обучение будущих менеджеров образовательной сферы в условиях университетской подготовки // Инновации в образовании : научно-методический журнал; гл. ред. И.В.Сыромятников. – М. : Современная гуманитарная академия, 2013. – № 12. – С. 36–45.
8. Петько Л.В. Підготовка нового педагога-економіста – виклик сучасній педагогічній університетській освіті (на прикладі створення нових навчальних програм з іноземної мови за фахом зі спеціальності 6.030601 «Менеджмент (управління персоналом)» // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 27. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – С. 95–101.
9. Петько Л.В. «Невизначеність якості» з огляду на модернізацію системи освіти в Україні / Л. В. Петько // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012. – № 4. – С. 56–62.
10. Романенко Р.Н. Рівнева характеристика готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в умовах інноваційного середовища // Наука і освіта. – 2009. – № 3. – С. 117–121.
11. Хромова В.С. Зміст та структура готовності майбутніх менеджерів до інноваційної професійної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13hvsipd.pdf>.

Oleksiuk N.S.

Grand PhD, Professor,

Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University

SOCIAL REHABILITATION OF MARGINAL AS VIABLE SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM

Олексюк Н. С.

доктор педагогічних наук, професор

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МАРГІНАЛІВ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Abstract. *Based on the analysis of the scientific literature reveals the content of the concepts of «marginal», «marginality», «marginalization» and «social rehabilitation». Describes the types of marginal and types of off on the causes of marginalization. Reveals content and approaches to the Organization of the process of social rehabilitation of the marginal as an important direction of social-pedagogical work. Opinion of the author will be interesting for specialists in the fields of: social rehabilitation, social pedagogy, social work.*

Keywords: *marginal, marginality, marginalisation, social rehabilitation, socio-pedagogical work.*

Аномація. *На основі аналізу наукової літератури розкрито зміст понять «маргінал», «маргінальність», «маргіналізація» та «соціальна реабілітація». Описано типи маргіналів та види маргінальності, вказано на причини маргіналізації. Розкрито зміст та основні підходи до організації процесу соціальної реабілітації маргіналів як важливого напрямку соціально-педагогічної роботи. Погляд автора буде цікавим для фахівців у галузях: соціальна реабілітація, соціальна педагогіка, соціальна робота.*

Ключові слова: *маргінал, маргінальність, маргіналізація, соціальна реабілітація, соціально-педагогічна робота.*

Маргіналізація – явище, притаманне усім історичним епохам, починаючи з сивої давнини й до нашого часу. Суттю його для традиційних історичних спільнот виступало вилучення (зазвичай насильницьке) осіб або груп людей із контексту власної етнокультурної парадигми, що зумовлювало обмежені можливості соціалізації їх у чужому і, як правило, ворожому для цих груп культурному середовищі [1, с. 7]. Іншими словами, маргіналізація – це процес зміни соціального статусу особи та/або її самоідентифікації, що супроводжується розривом економічних, культурних та інших соціально-корисних зв'язків, у результаті чого така особа об'єктивно чи суб'єктивно витісняється із соціальної групи, до складу якої вона входила раніше [2, с. 864].

Тривожною тенденцією сучасності є збільшення частки маргіналів, які отримують даний статус часто у результаті їх свідомого витіснення на узбіччя життя представниками «здорової» більшості [3, с. 229]. У зв'язку з цим, маргінали як особлива соціальна група, все частіше привертають увагу вітчизняних і закордонних учених. Так, роль процесу маргіналізації в перехідному суспільстві вивчали Н. Акоп'ян, А. Атоян, Л. Бевзенко; детальну характеристику маргінальної особистості подають у своїх працях Н. Коваліско, А. Маслов, Р. Парк; стратегії поведінки соціальних суб'єктів у маргінальній ситуації та соціальні наслідки маргінальності досліджували О. Бутиліна, Х. Кріслата, С. Ципко; види і маргіналізації, а також фактори, які її зумовлюють розкрито в роботах І. Прибиткової, Н. Толстих, М. Шульги; зміст соціальної роботи з маргіналами описано Г. Баршацькою, Н. Бурою, В. Лютим та ін.

Нажаль, маргінальний статус сьогодні став не стільки винятком, скільки нормою існування мільйонів людей. Маргінальне за суттю становище в суспільстві (незважаючи на задекларовану соціальну захищеність) займають: самотні старі; мігранти; люди з інвалідністю та хронічними захворюваннями; ВІЛ-інфіковані; представники етнічних, сексуальних і релігійних меншин; нетривіально мисляча художня та наукова інтелігенція; колишні співробітники правоохоронних органів, військовослужбовці, спортсмени тощо. Особливу групу маргіналів – люмпенів – складають жебраки, волоцюги, особи без постійного місця проживання. Збільшення чисельності цієї групи (люмпенізація населення)

небезпечна для суспільства, оскільки служить живильним середовищем для різних екстремістських організацій [3; 4; 5].

На основі аналізу ряду наукових джерел виділяємо такі типи маргіналів: етномаргінали (особи, які потрапили внаслідок міграції в чуже середовище або виростили в результаті змішаних шлюбів); соціомаргінали (люди, що знаходяться в процесі незавершеного соціального переміщення); вікові маргінали (особи, у яких виражений розрив зв'язку між поколіннями); біомаргінали (ті, чиє здоров'я перестає бути предметом турботи соціуму); політичні маргінали (люди, яких не влаштовують легальні можливості й легітимні правила суспільно-політичної боротьби); економічні маргінали (ті, хто не бажає працювати, пояснюючи це відсутністю робочих місць, або які втратили роботу та не можуть знайти нову); релігійні маргінали (особи, які перебувають поза конфесіями чи не можуть зробити вирішальний вибір між ними) [3; 6; 7].

Беручи за основу фактори, що спричиняють маргіналізацію індивіда, виділяємо такі види маргінальності, як: природна маргінальність (пов'язана з процесами економічного, соціального чи культурного характеру, в силу яких у кожному суспільстві є своє «дно» у вигляді дезадаптованих осіб, а також антисоціальних елементів – тих, кого відкидає саме суспільство); штучно створювана, або підтримувана маргінальність (виникає, коли процес переструктурування в суспільстві затягується і маргінальність стає надмірно масовим й довготривалим соціальним явищем) [2; 5; 7].

На сьогоднішній день науковці обґрунтовують п'ять основних напрямів профілактики маргінальності: кримінально-політичний (попередження того чи іншого деструктивного явища розглядається в тісному зв'язку із заходами з попередження злочинності взагалі); соціально-психологічний (будується на принципах функціональних еквівалентів шляхом пропозиції таких видів діяльності, які замінюють девіантні форми поведінки); напрям охорони здоров'я людини (профілактика маргінальності ґрунтується на правилах організації здорового способу життя); напрям всебічного розвитку соціальних якостей особистості, які лежать в основі гармонійного світосприйняття; освітній (питання девіантної культури суспільства і культивування життєвого досвіду людини в цілому розглядаються як найважливіші завдання освіти); напрям, який передбачає зниження ризиків клієнтів, що опинилися у складній життєвій ситуації за рахунок формування умінь і навичок попередження та подолання труднощів [1; 7; 8].

Оскільки соціальна реабілітація – це процес цілеспрямованої роботи з індивідом з відновлення у нього втрачених або не набутих в ході соціалізації навичок і умінь виконання соціальних функцій, відносин і ролей, метою соціальної реабілітації маргіналів є їхнє повернення до суспільно-корисної діяльності, формування у них позитивного ставлення до життя, праці, навчання [9; 10].

Погоджуємось із думкою ряду вчених про те, що сучасна соціальна реабілітація маргіналів, як важливий напрям соціально-педагогічної роботи, ґрунтується на двох підходах:

1) підтримуючому (трансформаційному), в основі якого лежать принципи: першочергової підтримки клієнтів, які опинились у складній життєвій ситуації; перетворення маргінальних груп у соціально позитивні угруповання (молодіжні клуби, об'єднання тощо), шляхом надання їм альтернативи соціально схвалюваної діяльності; позитивних змін в системі цінностей як цільової групи в цілому, так і її окремих представників [3; 5];

2) забороняючому (залякувальному), в основі якого лежать принципи: активної присутності і контролю фахівців сфери діяльності цільової групи; орієнтації на криміногенні і потенційно неблагополучні райони міста, а також на конкретні групи девіантів; зосередженості фахівців на конкретних актах насильства в середовищі; реалізації посередницьких функцій у конфліктах між окремими угрупованнями [2; 4; 5]. Важливо відзначити, що реалізація даного підходу ставить під загрозу провідний принцип соціальної допомоги, заснований не на контролі, а на добровільності та співпраці з клієнтом [11, с. 346].

Безперечно, зміст соціальної реабілітації маргіналів залежить від типу конкретної маргінальної групи. Найбільш ефективними сьогодні вважають такі технології соціальної реабілітації маргіналів, як: соціальний патруль (дозволяє оперативно контактувати з цільовими групами маргіналів, надавати їм актуальну соціальну допомогу та підтримку, що дає можливість ефективно знижувати соціальні ризики ведення маргінального способу життя) та робота з випадком (дозволяє ефективно мотивувати клієнта до встановлення постійних взаємин з соціальним реабілітологом (соціальним педагогом), створюючи основний фундамент подальшої ресоціалізації) [12, с. 68].

Таким чином, ставлення більшості громадян до представників маргінальних верств населення – це один з найважливіших критеріїв соціального здоров'я суспільства в цілому. Саме тому головним завданням соціальної реабілітації, як важливого напрямку соціально-педагогічної роботи, має стати розвиток толерантного, розуміючого та підтримуючого відношення до маргіналів у суспільстві, що запобігатиме їх виключенню зі сфери активної соціальної життєдіяльності та сприятиме досягненню позитивного результату реабілітаційного процесу. У перспективі вважаємо за необхідне проаналізувати закордонний досвід соціальної реабілітації означеної категорії населення.

Література:

1. Акопян Н. Маргинальность как одна из основных характеристик трансформирующегося общества / Н. Акопян / XXI век. – № 1.–2005.–С.7–12.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – 5-те вид. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун». – 2005. — 1728 с.
3. Коваліско Н. В. Основи соціальної стратифікації : навчальний посібник / Н. В. Коваліско. – Львів, 2007. – С. 229–230.
4. Бевзенко Л. Маргіналізація в перехідному суспільстві. Зв'язок з соціальним успіхом / Л. Бевзенко / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – №3. С.170–172.
5. Шульга М. Національна і політична маргіналізація за умов системної кризи / М. Шульга. – Соціологія, теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1.– С.48–56.
6. Маслов А. О. Маргінальна особистість як предмет соціально-філософського аналізу // Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / А. О. Маслов; АПН України. Ін-т вищої освіти. – К., 2004. – 19 с.
7. Атоян А. И. Социальная маргиналистика. О предпосылках нового междисциплинарного и культурно-исторического синтеза / А. И. Атоян / Полис. – № 6. – 2003. – С. 29–35.
8. Олексюк Н. С. Зміст соціального захисту особистості у процесі її соціальної реабілітації. / Н. С. Олексюк // Педагогічна освіта: теорія і практика : Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. – Вип.21 (2-2016). – Ч.1. – Кам'янець-Подільський, 2016. – С.145–150.
9. Oleksiuk N. Role socialni rehabilitaci mladistveho pachatele v procesu resocializaci. / N. Oleksiuk // Modern Science – Moderni veda. – Praha. – Ceska Republika. – 2016. – № 2. – С.142–148.
10. Олексюк Н.С. Соціальна реабілітація вимушених переселенців як необхідна вимога часу в Україні / Н. С. Олексюк // Актуальні наукові дослідження в сучасному світі : матеріали XV Міжнародної наукової конференції 21-22 липня 2016 г., г. Переяслав-Хмельницький. – 36. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип.7 (15), частина 2. – С. 51–54.
11. Oleksiuk N. Theoretical bases of professional training of social rehabilitation specialists on the disabled in Ukraine / N. Oleksiuk // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 346–348.
12. Олексюк Н.С. Використання інноваційних технологій соціальної роботи у процесі соціальної реабілітації різних категорій населення / Н. С. Олексюк // Актуальні наукові дослідження в сучасному світі: XVI Міжнарод. научн. конф., 26-27 липня 2016 г., Переяслав-Хмельницький. // Сб. научных трудов – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 8(16), ч. 2 – С.65–69.

Opaliuk Tetiana

PhD in Pedagogy

Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyj National University (Ukraine)

FORMS, METHODS, TECHNIQUES, AND MEANS FOR PURPOSEFUL FORMATION OF FUTURE TEACHER'S SOCIAL REFLEXION

Опалюк Тетяна Леонідівна

к. пед. н.

ФОРМИ, МЕТОДИ, ПРИЙОМИ І ЗАСОБИ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Considered forms, methods, techniques, and means of future teacher's social reflection formation

Keywords: *reflection, social reflection, higher pedagogical educational institution, future teachers, learning process.*

Розглянуто питання, що пов'язані з формами, методами, прийомами і засобами цілеспрямованого формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя.

Ключові слова: *рефлексія, соціальна рефлексія, вищий педагогічний навчальний заклад, майбутні вчителі, процес навчання.*

Актуальність. Однією з основних і глобальних проблем вищої школи є те, що процес становлення майбутнього вчителя спрямований більше на предметну компетентність та не моделює в достатній мірі структуру рефлексійної підготовки його до педагогічної діяльності. Студенти сприймають майбутню професійну діяльність як сукупність розрізнених між собою педагогічних ситуацій та процесів. Зважаючи на це, гостро виникає проблема пошуку нових підходів до організації навчального процесу у ВНЗ, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності студентів, підготовку майбутніх вчителів, фаховий рівень яких відповідав би потребам сучасної школи та запитам суспільства. Глибокому усвідомленню професійних функцій, критичному аналізу та конструктивному професійному вдосконаленню слугує рефлексійна позиція фахівця у процесі власної професійної діяльності.

Потреба сучасного українського суспільства у всебічно розвинених фахівцях, здатних до професійного розвитку, творчої праці, інноваційного типу життя, а також спроможних творити й сприймати зміни й нововведення, зумовлює необхідність теоретичного пошуку сукупності методологічних підходів щодо професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах України [1, с. 89].

Теоретичною основою дослідження проблеми формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя стали положення, у яких розкрито питання філософії освіти (В.Андрющенко, І.Зязюн, В.Кремень, В.Лутай, І.Прокопенко); методології вивчення педагогічних явищ і процесів та їх моделювання (Б. Глинський, І.Зязюн, В.Краєвський, Н.Кузьміна); теорії розвитку особистості (А. Адлер, К.Абульханова-Славська, А.Бандура, Л.Божович, Л.Виготський, Д.Ельконін, Г.Костюк, О.Леонтьєв, А.Маслоу, С.Рубінштейн, К.Роджерс); теорії діяльності (Б.Ананьєв, П.Гальперін, І.Зимня, О.Леонтьєв, В.Ляудіс, Н.Тализіна); концепції соціалізації особистості та чинників, що впливають на цей процес (І.Бех, Є.Бондаревська, А.Громцева, І.Зязюн, А.Линда, О.Сухомлинська, І.Якіманська); специфіки організації освітнього процесу вищого навчального закладу (А.Алексюк, С.Архангельський, Я.Болюбаш, В.Євдокимов, В.Кремень); закономірності професійного становлення особистості (Ф.Гоноболін, Н.Кузьміна, З.Курлянд, А.Маркова, Н.Ничкало, В.Сластьонін, Л.Хомич).

Мета статті полягає в узагальненні та цілісному концентрованому представленні основних питань, пов'язаних з визначенням форм, методів, прийомів і засобів цілеспрямованого формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя.

Виклад матеріалу. Успішне здійснення формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя можливе при наявності у студентів глибоких та усвідомлених знань про предмет і способи здійснення рефлексії. Дуже часто студенти мають певну систему знань та вмінь, але у них відсутні навички щодо формування способів діяльності. Їх можна сформувати, засвоївши основні групи знань: теоретико-методологічні, психолого-педагогічні, дидактико-технологічні знання (системність та осмисленість знань; основні об'єкти педагогічної рефлексії; оволодіння розумовими операціями: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, конкретизація та ін.; досвід творчої діяльності (вміння

виявляти проблеми, причиново-наслідкові зв'язки, формувати гіпотези та ін.); самостійність оцінних суджень) [2, с. 46].

Педагогічний супровід формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя спрямований на дотримання балансу між змістом знань та інтелектуальним рівнем студента, розумовим напруженням та психологічними особливостями студента, що унеможливить розумове перевантаження та втомлюваність. Такий підхід вимагає комплексного використання ефективних методів, форм і засобів навчання, зміни видів діяльності.

У своїх наукових працях [14] ми визначаємо, що формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки (і стратегічною спрямованістю на інноваційний тип діяльності та майбутню професію) реалізується через застосування відповідних форм організації навчання, з-поміж яких ми виділили самостійну роботу (як основну, відповідно до концепції про освіту впродовж життя та концепції компетентнісної освіти) та форми організації навчальної діяльності у процесі вивчення системи педагогічних дисциплін, які мають особливо високий потенціал щодо розвитку соціальної рефлексії студента, що підтверджується у низці публікацій українських вчених [3; 10; 11; 15; 16; 17; 18; 20].

Так, М.Марусинець у своїй дисертаційній роботі наголошує, що сучасний учитель покликаний здійснювати свою професійну діяльність на засадах співпраці з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу, і передусім з учнями, розвиваючи в них на основі рефлексії здатність пізнавати себе, вчитися будувати конструктивні стосунки з навколишніми, успішно творити свій життєвий досвід. Це висуває особливі вимоги до педагога, зумовлює потребу професійно-особистісної підготовки до самовдосконалення.

Водночас, аналіз результатів досліджень і педагогічної практики свідчить про те, що рівень професійно-особистісного саморозвитку вчителя, необхідний для досягнення нової якості освіти, вповні не відповідає вимогам суспільства, школи та потребам розвитку особистості. Не кожен учитель здатний самостійно здійснювати свій професійний саморозвиток, аналізувати свою діяльність, усвідомлювати свої потенційні можливості тощо. Дослідники відзначають (особливо в молодих учителів), труднощі самостійного аналізу й осмислення нестандартних педагогічних ситуацій, що вимагають виходу за межі власного «Я» і здатності проектувати свою практичну діяльність [13, с. 54–55].

В Ковальчук у своїх роботах встановив, що формування та розвиток педагогічної майстерності різних категорій педагогів забезпечується науково обґрунтованими методами, серед яких виділяють: теоретично орієнтовані: лекції, семінари, «круглі столи», доповіді та ін.), практично орієнтовані (тренінги, імітаційні і неімітаційні ігри, дискусії та ін.), квазіпрофесійні (навчальна практика) методи, а також самостійну роботу (перегляд відео матеріалів з наступним їх аналізом, реферування, підготовка різноманітних творчих проектів тощо). Особливе місце у методах розвитку педагогічної майстерності посідають методи її діагностики (тестування, анкетування, професійні випробування та ін.) [4; 5; 7].

У свою чергу, О.Малихін [8; 9; 10] зазначає, що сьогодні зі змінами у підходах до організації навчання у ВНЗ, підвищення ролі самостійної роботи, при плануванні лекційних занять необхідно мати на увазі наступні вимоги до змістовного наповнення лекції: 1) обсяг і зміст матеріалу мають відповідати навчальній програмі або змісту стабільного підручника з навчальної дисципліни, однак при цьому ґрунтуватися на власному погляді викладача на матеріал, його самостійному науковому трактуванні; 2) лекція не повинна охоплювати весь програмовий матеріал з теми, а передбачати питання, що виносяться на самостійне доопрацювання, причому з використанням різних джерел знань; 3) лекційний матеріал має компенсувати нестачу підручників і навчальних посібників до курсу, що викладається. Разом з тим, повинен бути не перевантаженим інформативно; 4) містити актуальний, новий матеріал, який ще не знайшов утілення у підручниках або викладений у застарілому трактуванні; 5) спиратися на фактичний матеріал, який у ході лекції повинен підлягати узагальненню та систематизації; 6) відображувати найважливіші аспекти розділу; систематизований, методично адаптований навчальний матеріал, який викликає значні

утруднення в студентів під час самостійного доопрацювання чи носить дискусійний характер і потребує об'єктивної оцінки різних підходів і трактувань; 7) відповідати основним дидактичним принципам навчання, серед яких принцип наочності, послідовності та науковості, зв'язку теорії з практикою, професійної спрямованості.

Для кращої організації навчально-пізнавальної діяльності студентів під час лекції викладачем застосовуються певні методичні прийоми. До них варто віднести: 1) доведення до студентів мети лекції, створення основ мотивації пізнавальної діяльності через презентацію проблемного поля лекції, зв'язку матеріалу з практичною та суспільною діяльністю студентів; 2) включення механізму зворотного зв'язку лектора з аудиторією. Це дає змогу лектору не лише контролювати рівень сприйняття, а також регулювати процес роздумів залежно від реального стану студентів (досить ефективними методами тут є: експрес-опитування, діалог, проблемні питання по ходу лекції, написання студентами есе за результатами прослуховування тощо); 3) повторення важливих теоретичних положень. Це дає змогу студентам не тільки записати основне, а й краще засвоїти матеріал, з'ясувати вузлові точки для його запам'ятовування та систематизації; 4) завершення кожного питання лекції підсумком і мотивованим переходом до наступного; 5) застосування методів активного слухання, зокрема: акцентуації, виділення голосом, створення пауз перед повідомленням важливих наукових положень, апелювання до уваги, надання випереджальних завдань до наступного фрагменту лекційного матеріалу тощо; 6) емоційність викладу. Одні лектори пояснення проводять лекцію розмірено, спокійно, не підвищуючи голосу, інші – темпераментно, жваво. В окремих викладачів мова чітка, лаконічна, в інших – образна. Викладач повинен розуміти, що його мова має бути інтонованою, чіткою, розміреною; там де потрібна емоційність викладу можна підсилити використанням афоризмів, прислів'їв, аналогій, ідіоматичних виразів, жартами, дотепним гумором; 7) створення проблемних ситуацій; 8) цілеспрямоване управління розумовою діяльністю студента, що включає керівництво конспектуванням, відтворенням причинно-наслідкових зв'язків у матеріалі, створенням узагальнюючих схем, таблиць, рисунків. Для цього використовують різноманітні прийоми: запитання, у т. ч. риторичні; порушення в студентів сумнівів; поєднання теоретичних положень з важливою для студентів практикою; використання у викладі найновіших відкриттів і здобутків науки; «спровокована» дискусія; «мозковий штурм», проблемні ситуації; 9) видача випереджальних завдань до лекції, у тому числі опорних конспектів, проблемних питань, списку джерел; 10) підбиття підсумку лекції, визначення разом зі студентами основних важливих аспектів матеріалу, ефективності застосовуваних методичних прийомів.

Важливе значення для формування соціальної рефлексії має також розуміння студентами сутності професійної рефлексії, їхнє позитивне ставлення до рефлексивних дій, свідомий пошук ресурсів і процесів самокоректування і саморозвитку. Цим забезпечується перехід від об'єктивної рефлексії до суб'єктивної, від відчужених смислів, думок до особистісно значущих, що сприяє зростанню масиву суб'єктивних чинників як об'єктів рефлексивного реконструювання, критики й нормативного конструювання. Результатом цих пошуків, роздумів є рефлексивна компетентність особи, яка інтегрує сукупність властивостей інтелектуального, мотиваційного і самоорганізаційного характеру [13].

О. Хайянен у своїй праці виокремила такі умови ініціювання особистісної рефлексії: 1) наявність усвідомлення та можливості спеціаліста працювати над інтерпретацією текстів; 2) необхідність залучення до процесу дослідження відповідей або поглядів інших людей; 3) відкритість своїх переживань і думок іншим людям; 4) баланс між проблематичністю ситуації та підтримкою пошуків особистості, що потребує ефективного зворотного зв'язку; 5) забезпечення усвідомлення особистістю себе як активного перетворювального начала, як будівника світу, який реалізує в процесі цього будівництва свою особистість і свої певні здібності, знання та вміння [19].

Наступною важливою формою проведення занять є семінарські заняття, які покликані забезпечити розвиток творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації студентів і

професійного використання ними знань у навчальних умовах. Професійне використання знань – це вільне володіння мовою відповідної науки, наукова точність оперування формулюваннями, поняттями, визначеннями. Студенти повинні навчитися виступати в ролі доповідачів і опонентів, володіти вміннями й навичками постановки та вирішення інтелектуальних проблем і завдань, доказу та спростування, відстоювання своєї точки зору, демонстрації досягнутого рівня теоретичної підготовки. Інші часткові цілі й завдання, які ставить викладач у ході проведення семінарських занять, – повторення й закріплення знань, контроль, – повинні бути підпорядковані цій головній меті.

Наголосимо, що семінару притаманні чотири основні функції: 1) поглиблення, конкретизація, систематизація знань, набутих на лекціях і під час самостійної роботи; 2) розвиток навичок самостійної роботи; 3) заохочення до наукових досліджень; 4) контроль за якістю засвоєння студентами матеріалу.

У практиці вищої школи встановилася система з семінарських занять трьох типів: просемінар, спецсемінар і власне семінар.

Просемінар, як показує сама назва, – заняття, що готує, підводить до семінару.

Просемінар – перехідна від уроку форма організації навчально-пізнавальної діяльності студентів через практичні та лабораторні заняття, у структурі яких є окремі компоненти семінарської роботи, до вищої форми – власне семінарів [12, с. 128].

Тісний зв'язок з лекційним матеріалом мають практичні та лабораторні заняття є складовою частиною навчальних курсів. Вони, зазвичай, слідує за лекціями й тим самим наповнюють теоретичний курс практичним змістом.

На практичних заняттях розв'язуються завдання, виконуються розрахункові, графічні, розрахунково-графічні роботи, управління в читанні, перекладі розмовної мови при вивченні іноземних мов та ін.

Завданнями лабораторних занять є [12]: 1) сприяти здійсненню зв'язку теорії з практикою; 2) знайомити студентів з будовою та принципом дії приладів, установок й інших технічних засобів, які застосовуються в науці, на виробництві та в інших галузях практичної діяльності, а також прищеплювати навички користування сучасною технікою; 3) навчати методам наукових експериментальних досліджень, способам виміру величин і прийомам обробки експериментальних даних; 4) здобувати навички науково-дослідної роботи, розвивати самостійність у формуванні вмінь і засвоєнні знань, постановці дослідів, активізувати творчу діяльність студентів.

Ми цілком погоджуємося з думкою О. Малихіна, що у виборі форм і методів навчання, типів самостійної роботи необхідно враховувати специфіку професійного становлення майбутніх учителів з проекцією на їх цілеспрямоване формування соціальної рефлексії.

Формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки (і стратегічною спрямованістю на інноваційний тип діяльності та майбутню професію) реалізується через застосування відповідних форм організації навчання, з-поміж яких ми виділили самостійну роботу (як основну, відповідно до концепції про освіту впродовж життя та концепції компетентнісної освіти) та форми організації навчальної діяльності у процесі вивчення системи педагогічних дисциплін, які мають особливо високий потенціал щодо розвитку соціальної рефлексії студента.

Отже, узагальнюючи запропоновані у роботі наукові матеріали пов'язані з визначенням форм, методів, прийомів і засобів цілеспрямованого формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя, слід зазначити, що формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки реалізується через застосування відповідних форм організації навчання, та форми організації навчальної діяльності у процесі вивчення системи педагогічних дисциплін, які мають особливо високий потенціал щодо розвитку соціальної рефлексії студента. Найвища цінність реалізації соціальної рефлексії завдяки використанню різних форм навчальної діяльності стосується формування

сприятливих умов для професійного та особистісного саморозвитку та самореалізації в дидактико-професійному середовищі в педагогічному навчальному закладі.

У процесі розвитку соціальної рефлексії студента (майбутнього вчителя) ми позначили можливості навчальних дисциплін та організаційних форм навчання у формуванні складових, які в його структурі найбільшою мірою відповідають за розвиток соціальної рефлексії майбутнього вчителя, які безпосередньо впливають на загальну ефективність навчальної діяльності, відповідно, формуючи соціальну рефлексію студента як вияв соціально-рефлексійної компетентності як інтегральної єдності розвитку соціальної та рефлексійної компетентностей під час реалізації потенційно можливих видів професійно-педагогічної діяльності, що стосується здатності та готовності сприймати соціум, усвідомлювати свою перетворювальну роль у ньому через суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учнями та іншими учасниками освітнього процесу, а також ефективно на циклічно-рефлексійній основі константно її вдосконалювати.

Література:

1. Арістова Н.О., Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів: теорія і практика: монографія. – К.: ТОВ “НВП Інтерсервіс”, 2017. – 400 с.
2. Городиська О.М. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя до педагогічного самоаналізу // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2010. – № 3. – С. 43-48.
3. Гриценко І.С. Історико-педагогічний аналіз самостійності в освітній діяльності // Україна – Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: матер. міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 16-17 березня 2017 р. – К.: «Міленіум», 2017. – С. 166-168.
4. Ковальчук В.І. Розвиток педагогічної майстерності педагога вищої школи в умовах змін // Людина, суспільство, держава у філософському дискурсі: історія і сучасність: матер. наук.-практ. конф. (18-19 травня 2017 р.). – К.: НУБіП України, 2017. – С. 169-170
5. Ковальчук В.І. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів у післядипломній освіті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04. – Запоріжжя, 2014. – 40 с.
6. Ковальчук В.І. Результаты экспериментальной работы по развитию педагогического мастерства мастеров производственного обучения птуз в системе повышения квалификации // Балтийский гуманитарный журнал. – 2014. – № 4. – С. 77–81.
7. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник / О. В.Малихін, І.Г.Павленко, О.О.Лаврентьєва, Г.І.Матукова. – Кривий Ріг: КДПУ, 2010. – 270 с.
8. Малихін О.В. Методологічні основи визначення дидактичних умов у дослідженнях з теорії навчання (у вищій школі) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2013/215-203-2.pdf>
9. Малихін О., Василюк Т. Методологічні аспекти формування соціальної компетентності майбутніх педагогів // Молодь і ринок. – 2016. – № 8. – С. 6-10.
10. Малихін О.В., Гриценко І.С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей: монографія. – Київ: Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – 492 с.
11. Матвієнко О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня // Науковий часопис Національного пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки: [зб. наук. ст.]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 95. – С. 123–130.
12. Моисеева М.В. Курс подготовки дистанционного обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://scholar.urfu.ac.ru/courses/tutor/index.html>.
13. Марусинець М.М. Система формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. – Івано-Франківськ – 2012.
13. Опалюк Т.Л. Активно використовувати форми організації навчальної діяльності у педагогічних університетах у процесі формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя // Інтернаука: научний журнал. № 17(21). – М., Изд. «Інтернаука», 2017. – С. 56–59.
14. Петько Л.В. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2010. – № 2. – С. 99–103.
15. Петько Л.В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Науковий часопис НПУ імені М.Д.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – Вип. 27. – С. 133–140.
16. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США,

- реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. пр. № 9 (11). – К. : Ун-т «Україна». – 2012. – С. 84–95.
17. Тернопільська В.І. Моделювання процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2016. – № 25. – С. 16–22.
18. Хайянен Е.В. Условия становления личностной рефлексии в подростковом возрасте : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2005. – 141 с.
19. Aristova Nataliia. Formation of professional subjectivity of future translators at non-specialized universities of Ukraine // Известия Национальной академии наук Республики Казахстан : серия Аграрных наук. – 2014. – Vol. 6. – No.24. – С. 87–91.

Pet'ko Lyudmila

Ph.D., Associate Professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

MULTICULTURAL UPBRINGING OF STUDENTS AND THE FORMATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING ENVIRONMENT

Петько Л.В.

к.пед.н., доцент

НПУ імені М.П.Драгоманова (Україна, Київ)

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ І ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ

The question of multicultural upbringing of students in the context of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university is considered. Presented its aims and principles.

Key words: *university, students, multicultural upbringing, multicultural principles, aims, foreign language, professionally oriented foreign language teaching environment.*

Розглянуто питання полікультурного виховання студентів в умовах університету у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища. Окреслено його цілі та принципи.

Ключові слова: *університет, студенти, полікультурне виховання, цілі, принципи, іноземна мова, професійно спрямоване іншомовне навчальне середовище.*

Підготовка майбутнього фахівця в умовах університету готового працювати в сучасному полікультурному й інформаційному суспільстві окреслено у «Національній доктрині розвитку освіти України ХХІ століття» [13] як одне з першочергових завдань

У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (2000) представлено «полікультурне виховання» як навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури в широкому значенні [8, с. 4]», де також окреслено такі принципи виховання громадянина країни: принцип культуровідповідності (передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями і звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь); принцип інтеркультурності (спрямований на інтегрованість української національної культури в контексті загальнодержавних, європейських і світових цінностей у загальнолюдську культуру), підготовку людини до співпраці у полікультурному середовищі.

У Наказі МОН України від 16.12.2008р. №1/9-806. «Про проведення заходів із профілактики поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей та учнівської молоді» доводиться освітянам, що «актуальною проблемою сучасної педагогічної практики є полікультурне виховання дітей, що ґрунтується на принципах рівності і недискримінації у всебічному розвитку особистості та на створенні навчальним закладом умов для збереження і розвитку національних мов та культур [21]».

Наступний лист МОН України від 27.07.12 № 1/9-530 «Щодо виховання сучасного громадянина в полікультурному середовищі засобами позакласної роботи» [27] окреслив

актуальною проблемою сучасної педагогічної практики полікультурне виховання дітей, що ґрунтується на принципах рівності і недискримінації у всебічному розвитку особистості та на створенні навчальним закладом умов для збереження і розвитку національних мов та культур. У згаданому листі наголошується, що полікультурність майбутнього громадянина виховується не тільки під час навчального процесу, а йдеться про встановлення доброзичливих, позитивних взаємовідносин між учнями різних національностей, відпрацювання навичок поведінки, які базуються на розумінні, терпимості, компромісі, самоповазі та повазі до оточуючих. А також рекомендовано паралельно з українською літературою, особливу увагу приділяти взаємодії різних культур та в доступній для вихованців формі розкривати міжлітературні зв'язки, виявляти роль українських письменників і перекладачів у творчості майстрів інших народів та навпаки. Пропонується акцентувати увагу на взаємозв'язки різних літератур, особливо тих народів, які мешкають на теренах України, з іншими видами мистецтв, зважаючи, що літературний текст як факт мистецтва відображає ознаки конкретної культурної епохи, її філософські концепції. У свою чергу, наголошується, що знайомство з літературними творами на тлі широкого культурологічного контексту сприятиме осмисленню фундаментальних цінностей загальнолюдської культури.

Ураховуючи сказане, додамо, що сучасна людина, перебуваючи під впливом глобалізаційних трансформацій, коли стираються кордони між країнами, перебуває в полікультурному середовищі під впливом різних культур (особливо при теперішньому протистоянні християнського і мусульманського світу), міграційних процесів і змін, тому неможна залишити поза уваги полікультурне виховання сучасної студентської молоді.

Культура – це сукупність образів, цінностей, ідей, вона диктує людям норми моралі, моделі поведінки, соціальні інститути. Те, що в одній культурі визначається як норма, в іншій – абсолютно неприпустимо.

Скористуємося деякими дефініціями терміну «полікультурна освіта» запропонованими українськими вченими, узагальненими Ю.С.Безухом [2, с. 25] (які нам більш імпонують у площині нашого дослідження).

Полікультурна освіта – це складовий компонент професійної освіти, спрямований на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання культури своєї етнокультурної групи, а також взаємодію всіх культур на принципах взаємопорозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, націоналізму, расизму (за Я.Гулецькою, 2008). Полікультурна освіта – це педагогічний процес, спрямований на оволодіння молоддю глибокими знаннями етнічної (рідної), загальнонаціональної і світовою культури, на формування готовності і вмінь жити в багатонаціональному середовищі, на виховання поваги та толерантного ставлення до інших народів у процесі ознайомлення та навчання іншої культури (за М.Симоненком, 2010) [2, с. 25].

Погоджуємося з думкою, висловленою українською вченою О.І.Гуренко, яка присвятила низку своїх праць полікультурній освіті молоді, про те, що «полікультурний простір навчального закладу як об'єктивно існуюча система міжкультурних соціальних і освітніх взаємовідносин, спричиняє інтеріоризації національної культури, формуванню загальнолюдських цінностей за допомоги полікультурної освіти [4, с. 11]».

Що стосується вживання термінів «полікультурна освіта» та «міжкультурна освіта», то на думку вчених, це залежить головним чином від географічного розташування країни. В Європі найчастіше використовують термін «міжкультурна освіта» (англ., intercultural education), в той час як Сполучені Штати Америки, країни Північної Америки, Австралії та Азії вживають термін «полікультурна освіта» (англ., multicultural education). Водночас, в Європі існують відмінності між країнами у використанні цих термінів: в Австрії, Ірландії, Швеції, Іспанії, Італії та Нідерландах використовують термін «міжкультурна освіта», а у Великобританії та Фінляндії – «полікультурна освіта» [6].

Отже, полікультурна освіта, будучи одним із компонентів професійної освіти, яка відбувається у педагогічному процесі, спрямованого у першу чергу на формування загальнолюдських цінностей у молодій генерації та уміння здатності особистості до ефективного спілкування зумовлює полікультурне виховання майбутніх випускників вишів.

Разом з тим, І.С.Баховим розроблено й експериментально доведено ефективність механізму процесу формування професійної міжкультурної компетентності майбутнього фахівця, складниками якої окреслено: мету, зміст, принципи, форми, методи, засоби, критерії й показники сформованості професійної міжкультурної компетентності, до яких віднесено: *мотиваційний* (професійна спрямованість на майбутню професійну діяльність, професійно-пізнавальний інтерес до формування професійної міжкультурної компетентності як однієї з професійно значущих рис фахівця, наявність потреби і здатності особистості до самопізнання, самовдосконалення); *особистісно-рефлексивний* (сформованість рефлексивних умінь, адекватність самооцінки, виявлення особистісно-професійних рис, наявність міжкультурної сприйнятливості, як центрального елементу в структурі міжкультурної компетентності); *когнітивний* (обсяг і повнота виконання дій; раціональна послідовність їх виконання; системність професійних знань для здійснення міжкультурної діяльності) [1, с. 16–17].

Також вчений пропонує розглядати структуру професійної міжкультурної компетентності майбутніх випускників вищої школи в єдності лінгвокраїнознавчого, мотиваційно-ціннісного, афективного й конативного компонентів, де лінгвокраїнознавчий компонент визначає сукупність лінгвокультурних знань, умінь та навичок, засобів діяльності потрібних для пізнання іншокультурної реальності; мотиваційно-ціннісний компонент професійної міжкультурної компетентності визначає ціннісні орієнтації, на основі яких будуватиметься поведінка індивіда в ситуаціях міжкультурного спілкування, ставлення студентів до своєї майбутньої професії, мотиви й цілі професійної діяльності. Афективний (емоційний) компонент передбачає наявність міжкультурної сприйнятливості, як центрального елементу в структурі міжкультурної компетентності, оскільки вона відображається на взаємовідносинах: емоційна спрямованість і чутливість, емпатія, протистояння ксенофобії. Конативний (поведінковий) компонент міжкультурної компетентності характеризується: інтерактивністю, полікультурністю, комунікативністю, соціальністю, толерантністю. [1, с. 11].

Досліджуючи міжнародну концепцію полікультурного виховання В.А.Погребняк дійшла висновку, що освітня галузь прагне відповідати сучасності й «забезпечувати вимоги полікультурного суспільного середовища, водночас зберігаючи, збагачуючи й розвиваючи культурне різноманіття в умовах єдиного багатокультурного соціуму [20, с. 362]».

У свою чергу, І.В.Ковалинська, В.І.Тернопільська [29], В.В.Хребтова [28] окреслюють полікультурне виховання сучасної молоді як стратегію державної політики в українському соціумі.

Враховуючи досвід розробки в педагогіці гуманістичного та полікультурного виховання, а також специфічні особливості навчально-виховного процесу у вищій школі, В.В.Хребтова [28, с. 200] наголошує на значенні принципу полікультурної спрямованості навчально-виховного процесу у навчанні іноземних мов; науковості; зв'язку теорії з практикою; професійної спрямованості; наочності; всебічності полікультурного виховання та полікультурної діяльності; активності й самостійності у навчально-виховному процесі; етнопедагогізації; діалогу культур; комплексності впливу культур та їх взаємодії з основами наук; полілінгвізму; систематичності й послідовності; раціонального використання аудиторної та позааудиторної діяльності; єдності полікультурної освіти і виховання. Також, завдання системи освіти полягає в тому, щоб допомогти молоді уникнути ксенофобії та стереотипів, які існують у сучасному суспільстві. Вивчення культури інших країн, мову яких вивчають студенти в умовах університету, сприяє їхньому духовному збагаченню. Культура не роз'єднує молодь, а стає тим джерелом, яке живить стосунки між представниками різних культур.

Відтак, у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища (ПОІНС) в умовах університету набуває особливої актуальності його полікультурна спрямованість в аспекті професійного становлення майбутнього випускника ВНЗ, тому що будь-яка мова – це культура [19], а володіння іноземними мовами – це інструмент для міжкультурного співробітництва і особистісного зростання.

Полікультурне виховання зорієнтоване на виховання індивіда, який зберігає свою соціально-культурну ідентичність, який прагне до розуміння інших культур, який поважає інші культурно-етнічні спільноти, який уміє жити в мирі та злагоді з представниками різних національностей, рас, вірувань, який готовий до активної творчої діяльності в динамічному полікультурному і багатонаціональному середовищі.

Ю.О.Матвій-Лозинська тлумачить полікультурне виховання як процес, що ґрунтується на органічному зв'язку культури та освіти, спрямований на оволодіння особистістю системою національних і загальнолюдських культурних цінностей, усвідомлення суб'єктами важливості толерантного ставлення до культурних відмінностей і вироблення стійкої позиції щодо самореалізації у сфері культури. Полікультурне виховання майбутніх фахівців туристичної галузі вона розглядає як процес засвоєння загальнолюдських культурних цінностей і на їх основі формування: ціннісного ставлення до полікультурності як необхідної професійної якості майбутнього спеціаліста; системи знань про історичний розвиток, особливості освіти, культури, менталітету країни; здатності до толерантної взаємодії з представниками інших національних, етнічних, релігійних груп [12]. Вчена також наголошує, що результатом полікультурного виховання є полікультурна вихованість – інтегративна якість особистості, яка відображає багатоаспектність її зв'язків на мікро- та макрорівнях і включає сукупність полікультурних поглядів, ідей, переконань, почуттів, потреб, цінностей, установок, які виявляються у конкретній поведінці, а також розглядаються як невід'ємні складові цілісної особистості (С.Цимбрило), а також поняття «полікультурна вихованість фахівця туристичної галузі» є інтегрованим, містить такі характеристики, як знання рідної культури та звичаїв, культури інших народів, емоційне ставлення до них, здатність до толерантної взаємодії з представниками інших національних, етнічних, релігійних груп. Причому, специфіка полікультурного виховання майбутніх фахівців полягає у необхідності формування світогляду на основі полікультурного мислення, переконань, що стосуються знань та уявлень з різноманітних сфер суспільного життя представників різних національностей; залучення до цінностей гуманітарної культури; формування готовності до удосконалення системи полікультурних знань і вмінь; освоєння умінь, навичок та якостей, які є необхідними для ефективного професійного спілкування: толерантність, вміння вести рівноправний діалог чи дискусію, взаємоповага тощо; врахування інтересів та схильностей студентів у виборі та організації виховних справ [12].

Якщо вищезгадані науковці розглядали актуальність проблеми полікультурного виховання у майбутніх випускників вищої школи «мирних» професій: соціальних працівників (О.І.Гуренко [3]), студентської молоді (В.В.Хребтова), спеціалістів туристської сфери (Ю.О.Матвій-Лозинська), то ми не можемо залишити поза уваги підготовку майбутніх військових спеціалістів в умовах вищих військових навчальних закладів (О.М.Зеленська [5], О.Г.Марченко [10]), військових дипломатів (Н.Д.Колотова, В.М.Синьов [7]), з огляду на те, що Україна декілька років перебуває на сході нашої країни в стані війни, де ведуться активні воєнні дії, що вимагає проведення військових навчань на мирній території країни (наприклад, на Яворівському полігоні), де відбувається військове співробітництво і активна співпраця з військовими з США, Канади, Польщі, Молдови, Румунії, Грузії, Великобританії, Естонії, Латвії та ін., або участь у миротворчих операціях, проведенні сумісних навчань, обмін військовими делегаціями, де «відбувається поліетнічна взаємодія у військовій сфері необхідно враховувати ціннісні параметри, етнокультурний контекст ділових взаємин, національно-історичні і релігійні відмінності та ін. характеристики національної культури [5, с. 36]», коли «здатність до полікультурної взаємодії сучасного військового професіонала передбачає: 1) сформованість гуманістичних

загальнолюдських цінностей, високий рівень загальної культури; 2) широкий кругозір, ерудицію, освіченість; 3) здатність до кооперації з різними структурами (державними, суспільними, професійними); 4) уміння співпереживати, взаємодіяти з мірним населенням і нести відповідальність за свої дії; 5) уміння застосовувати навички обмеженого насильства або не використовувати його зовсім [10, с. 106–107]».

Разом з тим науковцями виокремлено такі основні завдання полікультурного виховання в Україні: 1) засвоєння знань про власну культурну спадщину в загальносвітовому цивілізаційному контексті, формування уявлень про культурну різноманітність і рівноправність (культурна ідентифікація); 2) забезпечення позитивного ставлення до культурних відмінностей через виховання полікультурної свідомості (полікультурна мотивація); 2) розвиток практичних умінь взаємодії у полікультурному просторі на засадах порозуміння та демократії (полікультурна компетентність) [20, с. 362–363].

Причому вченими, акцент ставиться на удосконалення полікультурного виховання у вітчизняній освітній системі, на його практичне втілення шляхом змістового наповнення й смислового навантаження навчальних дисциплін.

Отже, цілями полікультурного виховання окреслюють: толерантність [23; 24; 28], взаємовідносини та взаємообмін [4; 11; 15; 30], солідарність, розуміння, соціалізацію студентської молоді [4; 26], засвоєння зразків і цінностей національної та світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних держав і народів [14; 16; 17; 18; 22], де базовими принципами полікультурного виховання визначено: 1) принцип діалогу та взаємодії культур; 2) принцип творчої доцільності вживання, збереження та створення нових культурних цінностей [9]; 3) виховання поведінкової культури особистості, здатної функціонувати в умовах полікультурного середовища.

Таким чином, акцент на полікультурне виховання у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища дозволяє доповнити знання студентів з предметів гуманітарної складової вищої освіти: світової літератури, культурології, психології, всесвітньої історії, релігієзнавства, мистецтва (живопис, танець, музика), дизайну, державотворення, історії дипломатії, туризму, педагогіки (соціальної педагогіки, корекційної педагогіки і психології) шляхом: 1) забезпечення конструктивної комунікації в полікультурному просторі; 2) розширенням знань щодо української культури (не тільки на теренах України), а й за її межами як то в країнах, іноземну мову якої вивчають студенти; 3) ознайомлення й вивчення кращих світових культурних надбань людства (мистецьких, літературних та ін.), що опосередковується загальнолюдськими ціннісними орієнтаціями; 4) виховання толерантного ставлення до культурних та соціальних відмінностей, тому що толерантність (як внутрішньоособистісна детермінанта) відіграє стрижневу роль у налагодженні міжособистісних взаємовідносин.

Література:

1. Бахов І.С. Формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – К., 2011. – 22 с.
2. Безух Ю.С. Еволюція полікультурної освіти в Україні // Молодий вчений. – 2016. – №4.1.(31.1). – Квітень. – С. 24–27.
3. Гуренко О. І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів : теоретико-методичний аспект : [монографія] / О. І. Гуренко. – Бердянськ. :Видавець Ткачук О.В., 2014. – 588 с.
4. Гуренко О.І. Соціально-педагогічна робота в полікультурному суспільстві: навч. посібн. для студ. ВНЗ / за ред. проф. К.О.Баханова. – Донецьк Ландон. – XXI, 2014. – 480 с.
5. Зеленська О.М. Проблеми полікультурного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів // Сучасні аспекти виховання студентської молоді: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва; – Х. : ХНАМГ, 2010. – 203 с. – С. 36–37.
6. Іванюк І. До питання визначення поняття полікультурної освіти в зарубіжній педагогічній науці [Електронний ресурс] / Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст: матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 5 червня 2014р.) / Ін-т педагогіки НАПН України / за заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2014. – 202 с. – С. 48–50. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/5301/1/Тези_компаративістика_2014.pdf

7. Колотова Н.Д., Синьов В.М.. Експериментальна перевірка сформованості англосовієтської лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх воєнних дипломатів // *Військова освіта*. – 2015. – С. 124–130.
8. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // *Педагогічна газета*. – 2000. № 6. – Червень. – С. 4–6.
9. Кравченко Л.В. Полікультурне виховання студентської молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/kravchenko-lv-polikulturene-vihovannya-studentskoyi-molodi/>
10. Марченко О.Г. Полікультурні аспекти формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах [Електронний ресурс] // *Innovative solutions in modern science*. – Dubai : TK Meganom, LLC, 2016. – No 1(1). – P. 104–110.
11. Матвієнко О.В. Педагогічна взаємодія суб'єктів навчально-виховного середовища школи як складова соціально-педагогічної системи // *Topical issues of social pedagogy: Collective monograph*. – CARICOM, Barbados, 2017. – С. 100–122.
12. Матвій-Лозинська Ю.О.. Полікультурне виховання майбутніх фахівців туристичної галузі у процесі позааудиторної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 – Теорія і методика виховання ; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2013. – 20 с.
13. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс] // Указ Президента України від 17.02.2002 № 347/2002. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
14. Нікітіна Н.П. Культурознавча соціалізація мовної освіти / Н.П.Нікітіна // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. – Budapest, 2014. – II (16), Issue: 33. – PP. 66–69.
15. Петько Л.В. Вивчення гендерних ролей та взаємовідносин у сім'ї зі студентами ВНЗ на практичних заняттях з іноземної мови / Л.В.Петько // *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. пр.* – 2012. – Вип. 14 (ч. II). – С. 112–123. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7871>
16. Петько Л.В. Впровадження української національної ідеї в процес іншомовної освіти майбутніх педагогів / Л.В.Петько // *Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис / засн. Інститут вищої освіти АПН України ; голов. ред. В.П.Андрущенко*. – Київ : «Педагогічна преса», 2013. – № 3. – С. 68–74. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7829>
17. Петько Л.В. Національний компонент у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // *Наукові записки : [зб. наук. ст.] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова ; укл. Л.Л.Макаренко*. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Випуск CXVII (117). – С. 125–135. (Серія педагогічні та історичні науки) URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7830>
18. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. праць № 9 (11)*. – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7446>
19. Петько Л. В. «Мій шлях» – перший танець Президента США Дональда Трампа на балу в честь інавгурації (лінгвосоціокультурний аспект навчання іноземної мови) / Л.В.Петько // *Topical issues of social pedagogy: Collective monograph*. – CARICOM, Barbados, 2017. – С. 185–204.
20. Погребняк В.А. Міжнародна концепція полікультурного виховання // *Педагогіка вищої та середньої школи*. – 2013. – Вип. 37. – С. 363–363.
21. Про проведення заходів із профілактики поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді // *Наказ МОН від 16.12.08р. №1/9-806*.
22. Тернопільська В.І. Теоретичні засади реалізації ціннісного підходу у вихованні особистості // *Нові технології навчання : наук.-метод. зб.* – 2016. – Вип. 88. – Ч. 2. – С. 118–121.
23. Тернопільська В.І. Толерантність як складова соціально-комунікативної культури особистості // *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І.Франка*. – 2008. – № 40. – С. 92–95.
24. Тернопільська В.І., Литвиненко О.Г., Пономарьова О.Ю. Толерантність як
1. детермінанта формування соціальної активності особистості // *Topical issues of social pedagogy: Collective monograph*. – CARICOM, Barbados, 2017.
25. Чернуха Н.М. Інтеграційна єдність навчання і виховання у сучасному освітньому просторі вищого навчального закладу // *Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Педагогічні науки»*. – 2014. – № 24 (317). – С. 125–130.
26. Чернуха Н.М., Асланов Г. Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: відповідь на виклики сьогодення // *Innovative processes in education: Collective monograph*. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – С. 230–237.
27. Щодо виховання сучасного громадянина в полікультурному середовищі засобами позакласної роботи [Електронний ресурс] / Лист МОН молодьспорту України від 27.07.12 № 1/9-530. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/30473/
28. Хребтова В.В. Полікультурне виховання студентської молоді: стратегія державної політики / В.В.Хребтова // *Вісник Запорізького національного ун-ту : зб. наук. пр.* – 2009. – № 2. – С. 197–202.

29. Kovalynska I.V., Ternopil'ska V.I. A Survey of multicultural education in Ukraine: state approach // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 256-259.
30. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.

Popov R. A.

Ph.D. (Public Administration)

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' AUTONOMY IN THE PROCESS OF SELF-EDUCATIONAL ACTIVITIES WITH THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Попов Р.А.

кандидат наук з державного управління

Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, Київ)

РОЗВИТОК АВТОНОМНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

The article analyzes the possible forms of independent work of students in the conditions of information and learning environment.

Key words: *the development of autonomy of students, educational activity, self educational activity, student, higher educational institution, the use of information technologies.*

У статті проаналізовано можливі форми самостійної роботи студентів в умовах інформаційно-навчального середовища.

Ключові слова: *розвиток автономності студентів, освітня діяльність, самостійна освітня діяльність, студент, вищий навчальний заклад, використання інформаційних технологій.*

Організація самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів передбачає формування вмінь самостійно здійснювати пізнавальну й навчальну діяльність. Але їх можна формувати тільки надаючи тому, хто навчається, можливість продуктивної самостійної діяльності. Сьогодні надії щодо ефективності та продуктивності організації навчальної праці пов'язуються з використанням і впровадженням в освітній процес інформаційних технологій. Основна стратегія навчання повинна складатися, таким чином, у створенні психолого-педагогічних умов стимулювання інтелектуальної активності й ініціативи, самостійності їх мислення під час здійснення усіх видів освітньої діяльності.

Провідною формою організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів є самостійна робота. Часто під самостійною роботою студентів розуміється внутрішня характеристика їх пізнавальної діяльності: рівень їх активності й інтенсивності роботи, або рівень творчості, що реалізується (за зразком, реконструктивно-варіативна, евристична, творча), досить часто під самостійною роботою розуміють переведення студентів на індивідуальну форму роботи. Вважаємо за доцільне розвести поняття самостійної роботи студента як форми індивідуальної роботи й самостійної діяльності студента як якості його пізнавальної активності (ініціативна, а не «відповідна» позиція, породження власної думки, а не повторення думок інших [4; 9; 10]).

Існують різні бачення самостійної роботи, де на перший план виносяться її різні аспекти. Найбільш повним визначенням, що містить у собі всі аспекти самостійної роботи з виходом на розуміння значущості самостійної освітньої діяльності, є визначення А.В.Усової, справедливості якого поділяють В.І.Андрєєв, В.К.Буряк, Л.С.Коновалець, Г.Н.Кулагіна, О.В.Малихін, П.І.Підкасистий та ін. Під самостійною роботою розуміється організована вчителем пізнавальна й практична діяльність тих, хто навчається, у ході якої вони отримують знання й учаться застосовувати їх на практиці, оволодівати поняттями й методами наукового дослідження, уміннями й навичками. Самостійна робота здійснюється за завданням учителя, під його наглядом і контролем.

У дидактичній і методичній літературі можна зустріти чисельні класифікації типів і видів самостійної роботи учнів за різними рівнями і критеріями. В умовах інформаційно-навчального середовища використовуються особливі форми самостійної роботи. Щоб відібрати найбільш ефективні щодо фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів проаналізуємо можливі форми самостійної роботи студентів в умовах даного середовища.

У педагогічній літературі вже використовується термін «модель застосування телекомунікаційних мереж у навчанні», під яким розуміється тип структурованої організованої діяльності, спрямованої на здобуття знань із застосуванням одного чи декількох режимів роботи в Internet [12; 5; 6; 7; 8; 13; 14].

Існують різні класифікації застосування телекомунікаційних мереж у навчанні. Деякі вчені описують їх технічні можливості для організації педагогічної діяльності, а також їх вплив на здобуття знань (Е. Акерман, М. Варшауер і Р. Керн, М. Обе). Інші аналізують можливості Internet з точки зору предметного змісту й рівня навчання (Д. Шан, Л. Ван Дазен, Б. Уорзен). Описані варіанти діяльності для учнів, розсіяних по всьому світу (Д. Шан), і спрямовані на використання в звичайному класі для поживлення роботи або подолання фізичних обмежень класу (Т. Барнс, Ж. Стакер). Існують варіанти роботи для здобуття початкового рівня в різних дисциплінах (Л. Міллер, Дж. Ослон) й адресовані виключно компетентній аудиторії (Б. Поеллюбер). Усі представлені види самостійної роботи різної якості і з різним охопленням учнів.

Тому, розглянемо існуючі класифікації в цій педагогічній галузі. Класифікація самостійних робіт з використанням інформаційних технологій за предметом акцентує увагу, здебільшого, лише на конкретному змісті навчального матеріалу, а не на організації й структурі освітньої діяльності тих, хто має цей матеріал переробляти, що, звісно, не може дати чітке уявлення про методику їх використання. Прагнучи згрупувати варіанти самостійної діяльності за використанням певних технічних засобів дослідники зіштовхнулись з постійними нововведеннями й винаходами в комп'ютерних технологіях, що спонукали бажання застосувати все нові й нові можливості, а це утруднює створення конкретної стабільної педагогічної моделі їх упровадження. Класифікація за рівнем навчання більш постійна, але часто одну й ту ж саму інформаційну модель можна застосувати в навчальній, середній і навіть у вищій школі, навіть якщо її наповнення буде зовсім різне.

Серед чисельних класифікацій слід особливо відзначити класифікацію Джуді Харріс [15]. Вона заснована на пізнавальній діяльності того, хто навчається. Кожна з категорій (блоків) поєднує декілька моделей застосування Internet у навчанні.

Перший блок підкреслює важливість і багатство міжособистісних контактів як між окремими студентами, так і між групами. Частіше за все в таких моделях використовується електронна пошта. Коли викладачі й студенти «підключені» до всієї планети, змінюється стратегія навчання й учіння. Студенти починають цінувати, розуміти й поважати культурні, політичні, лінгвістичні розбіжності та подібності, причому їх сприйняття світу в цілому і свого власного світу змінюється. Викладачі, які користуються Internet, актуалізують зміст своїх курсів, мають можливість спілкуватись з колегами, розширюють міжпредметні зв'язки.

Другий блок застосування телекомунікаційних технологій ґрунтується на доборі даних (не йдеться про вже оприлюднені відомості, а про використання можливостей Internet щодо добору оригінальних даних і їх обробки, для збагачення власних знань).

Третій блок – «сумісна діяльність». Задля цього поєднуються більш складні моделі використання Internet, які потребують навичок сумісної діяльності.

Четвертий блок – використання документальних ресурсів. Студент працює самостійно, контакти в мережі не передбачені.

П'ятий блок – публікації в Internet. Можливі публікації різних типів – від простого файлу, що пересилається електронною поштою, до розробки гіпертекстових документів. Публікація – це одна з переваг інтерактивної мережі. Це головна відмінність «інформаційної магістралі» від книги. Усі користувачі в мережі виступають не лише споживачами, але й авторами.

Шостий блок – самоосвіта. Студент перетворюється на повноправного громадянина Internet, самостійно встановлює контакти й відшукує потрібну йому інформацію. Він використовує наявні ресурси для самоосвіти, публікує власні документи.

Перелік перерахованих моделей є неповним, оскільки неможливо передбачити всі варіанти, які може створити педагогічна творчість, але запропонована класифікація дозволяє здійснити включення нових видів організації самостійної освітньої діяльності до запропонованої структури.

Спробуємо описати власне систему самостійних робіт з використанням нових інформаційних технологій. Кожна система може бути охарактеризованою через визначення її цілі, змісту й форм.

Мета запропонованої системи самостійних робіт з використанням нових інформаційних технологій є формування вмінь самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів відповідно до системно-блочної організації її змісту. Змістом даної системи виступає засвоєння обсягів навчальної інформації, передбаченої для самостійного засвоєння навчальними планами й робочими програми з окремих дисциплін і разом, а також підготовки до аудиторних занять.

Відтак, при цьому використовуються наступні нові інформаційні технології: 1) для пошуку інформації в мережі (використання web-браузерів, баз даних, користування інформаційно-пошуковими й інформаційно-довідковими системами, автоматизованими бібліотечними системами, електронними журналами); 2) для організації діалогу в мережі (використання електронної пошти, синхронних і відстрочених телеконференцій); 3) для створення тематичних web-сторінок і web-квестів (використання html-редакторів, ftp- та web-браузерів, графічних редакторів).

Система самостійних робіт, що побудована на принципах системного й діяльнісного підходів, є цілісною системою, оскільки кожний із виділених видів самостійної роботи підпорядковується розв'язанню певного завдання в загальній структурі організації самостійної освітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів. Використання їх у сукупності впливає на досягнення кінцевої мети – формування вмінь самостійної освітньої діяльності, а також покращення організації цієї діяльності в загальному навчальному процесі вищого навчального закладу.

Таким чином, особливостями системи є: підпорядкованість системно-блочній організації змісту самостійної освітньої діяльності; системно-діяльнісний характер, що знайшов відображення в системі завдань із використанням сучасних інформаційних технологій.

Література:

1. Арістова Н.О. Переваги і перспективи впровадження відкритих освітніх електронних ресурсів у процес професійної підготовки майбутніх філологів // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : додаток 1 до Вип. 36, Том IV (64) : тематич. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – Київ : Гнозис, 2015. – С. 24–31.
2. Арістова Н.О. Самостійна робота у ході становлення професійної суб'єктності майбутніх перекладачів // Актуальні питання сучасної педагогіки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 24-25 жовтня 2014 р. – Херсон : Гельветика, 2014. – С. 57–59.
3. Бирка М.Ф., Ковальчук В.І. Професійна компетентність викладача інформаційних технологій ПТНЗ // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний пед. ун-т імені Григорія Сковороди": наук.-практ. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 176 с. – С. 125–129.
4. Веберг Т.И. Педагогические условия развития познавательной самостоятельности у будущих учителей математики: дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.08. – Липецк, 1999. – 148 с.
5. Гребінник Л. В. Петько Л. В. Німецька мова для вступників до магістратури зі спеціальностей: 8.04020101 «Математика» (за напрямом), 8.04020301 «Фізика» (за напрямом), 8.04020601 «Астрономія», 8.02030301 «Інформатика»: навч. посібник для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ / за ред. Гончарова В. І. – К. : Ун-т «Україна», 2012. – 144 с.
6. Ковальчук В.І., Бирка М.Ф. Використання компетентнісного підходу при викладанні інформаційних технологій // Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі: зб. матер. XIV Міжнарод. наук.-практ. конф. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – Т.1. – С. 39–42.

7. Ковальчук В.І., Бирка М.Ф. Методичні рекомендації до курсу «Інформаційні технології» у ПТНЗ. Професія – «Кравець» (форма навчання – ТУ). – К.: ТОВ «Майстерня книги», 2010. – 136 с.
8. Левчук Л.В., Ковальчук В.І. Особливості дистанційного навчання в США // Молодий вчений. – 2017. – № 5(45). – С. 392–395.
9. Малихін О.В. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів : історія і сучасність // Українська мова і література в школах України. – 2014. – № 11. – С. 24–28.
10. Малихін О. В. Психологічні основи організації самостійної навчальної діяльності студентів в умовах вищого педагогічного закладу освіти // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / за заг. ред. М.Б.Євтуха. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – Вип. 31. – С. 104–111.
11. Малихін О.В., Гриценко І.С. Теоретичні основи реалізації компетентнісного підходу в організації самостійної освітньої діяльності : монографія. – К. : НУБіП України, 2016. – 489 с.
12. Новые педагогические и информационные технологии в образовании / [под ред. Полат Е.С.] – М. : Логос, 1999. – 256 с.
13. Петько Л.В. Інноваційні технології навчання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів : матеріали всеукр. Інтернет-конф, 28 жовтня 2015 р. // FOLIA COMENIANA : вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. – Умань : ФОП Жовтий, 2015. – С. 165-170.
14. Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. Англійська мова для вступників до магістратури зі спеціальності 8.02030301 «Інформатика»: навч. посібник для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ; за ред. Гончарова В.І – К. : Ун-т «Україна», 2012. – 132 с.
15. Harris Judy. Models of Internet-learning [Web of site]. – Access mode : <http://www.univ.guelph.qc.ca/pub/scient/models.html>

Siniahovska I. Yu.

Ph. D., Associate Professor,

*Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky
(Ukraine, Kryvyi Rig)*

METHODOLOGICAL CONCEPT OF INTEGRATED CONTENT STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES AT HIGHER PEDAGOGICAL INSTITUTIONS FOR HUMANITARIAN PROFILE

Сіняговська І. Ю

к. пед. н., доцент,

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (Україна, м. Кривий Ріг)*

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

The essence of the methodological concept of humanitarian students' educational activities content integration in terms of higher pedagogical educational establishments has been revealed.

Key words: *methodological concept, educational activities content integration, methodological approaches.*

Визначено сутність методологічного концепту інтеграції змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: *методологічний концепт, інтеграція змісту навчальної діяльності, методологічні підходи.*

Інтеграція навчальної діяльності продовжує залишатись однією з пріоритетних проблем дидактики вищої школи. Інформаційний вибух і сучасний приріст наукової інформації, яку необхідно встигнути передати студентам під час навчання, спонукає викладачів до пошуку виходу з ситуації, яка склалася, і ліквідувати ситуацію певного цейтноту за рахунок винайдення й застосування інноваційних форм, методів, прийомів і засобів організації та здійснення навчальної діяльності студентів. Саме тому, інтеграцію змісту навчальної діяльності можна розглядати в якості методу та прийому, з одного боку, та дидактичного засобу, з іншого.

Інтеграція навчання – це поєднання значно більших обсягів навчальної інформації на ґрунті незмінності тривалості навчання та за умови дотримання відповідного рівня вимог до якості знань.

Побудова структурованої, інтегрованої дидактичної моделі інтеграції змісту навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів включає три взаємопов'язаних концепти, які сприяють реалізації головної ідеї – методологічний, теоретичний і технологічний.

На думку О. Малихіна *методологічний концепт* «включає фундаментальні філософські психолого-педагогічні ідеї, передусім, гносеологію, теорії діяльності, мотивації, а також відбиває взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової й конкретно наукової методології до концептуалізації теоретичних і методологічних засад інтеграції змісту навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів» [3].

Нами були виявлені загальні ознаки, що дозволяють визначити загальний базис процесу інтеграції змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів – компетентнісний, системний та особистісно-орієнтований підходи.

Більшість учених (А.Алексюк, С.Архангельський, Н.Бібік, Я.Болубаш, О.Дубасенюк, В.Євдокимов, В.Кремень, О.Молибод, Н.Ничкало, В.Буряк, Н.Волкова, В.Гриньова, Н.Гузій, П.Гусак, В.Євдокимов, І.Зязюн, Л.Кондрашова, Н.Кузьміна, В.Лозова, В.Луговий, О.Ляшенко, О.Малихін, Л.Нечепоренко, А.Радченко, Л.Рибалко, В.Сластьонін, В.Чайка, В.Шахов, П.Щербань, В.Шпак) стверджують, що підхід є комплексним педагогічним засобом.

Нами підхід розуміється як орієнтація при здійсненні своїх дій, що спонукає до використання певної сукупності взаємопов'язаних закономірностей, принципів, ідей і способів діяльності у процесі інтеграції змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів.

Професійно-педагогічна діяльність будується на основі декількох підходів. Разом вони складають стратегію педагогічної діяльності й обумовлюють вибір тактики дій у конкретній ситуації й в означений проміжок часу.

Протягом останніх років у системі вищої професійної освіти проводяться роботи з інтеграції навчально-методичного забезпечення та структурування компетентності моделі бакалавра й магістра. Ефективне управління підготовкою фахівців, бакалаврів, магістрів і створення компетентнісної моделі того, хто навчається включає в себе: 1) загальну й особистісну значимість знань, умінь, навичок, а також способів продуктивної навчальної діяльності; 2) виявлення пріоритетних професійних компетенцій, що є основою розвитку особистості; 3) формування професійних компетенцій як сукупності змістових орієнтацій, що базуються на національній і загальній культури; 4) створення комплексу психолого-педагогічних умов ефективного формування професійної компетентності у студентів; 5) формування мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності; 6) створення сприятливого навчально-професійного середовища й позитивно емоційного ставлення до навчання у виші; 7) створення системи комплексної оцінки якості знань, умінь, навичок і практичного використання їх у професійній діяльності [1].

Вибір у нашій роботі компетентнісного підходу обґрунтований такими чинниками: упровадження компетентнісного підходу в систему вищої освіти України відбувається одночасно з урахуванням вимог Болонського процесу й традицій національної системи освіти. Реформування системи проходить за двома основними напрямками: зміна структури циклів освіти і переорієнтація змісту вищої професійної освіти. Зміна структури циклів освіти відбувається з введенням дворівневої системи: бакалавріат-магістратура; зміна структури циклів і змісту освіти здійснюється за допомогою перепроєктування державних стандартів вищої професійної освіти.

Компетентнісний підхід дозволив нам визначити ключові компетенції майбутніх педагогів-гуманітаріїв і, виходячи із завдань дослідно-експериментальної роботи, сформувати у студентів здатність використовувати весь набутий комплекс професійних

компетенцій у вирішенні професійних завдань [2; 5; 6].

Системний підхід широко застосовується у психолого-педагогічних дослідженнях, вивченні довільних об'єктів педагогічної дійсності, в організації і здійсненні навчально-виховного процесу, розробці структури та змісту освіти в установах різного типу й рівня, у професійній підготовці майбутніх фахівців, управлінні освітніми установами, у процесі вирішення педагогічних проблем.

Системний підхід дозволив розглянути інтеграцію змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів та її розвиток в умовах вишівської освіти як цілісність, яка обумовлена взаємовпливом всіх її компонентів, а також взаємодією з іншими системами навколишнього світу – освітнім простором вищого навчального закладу й соціумом.

Системний підхід обумовлює необхідність розгляду процесу інтеграції змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів в системі розвитку загальної професійної та особистісної самосвідомості, що дає можливість, з одного боку, говорити про цілісність досліджуваного об'єкту, а з іншого – про взаємодію й динаміку зміни складових його компонентів. Суть системного підходу полягає в розгляді інтеграції змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів як цілісної системи, що включає взаємопов'язані елементи (компоненти), що організовані у визначену структуру.

Таким чином, системний підхід у нашій роботі забезпечує комплексне вивчення проблеми інтеграції змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів і дозволяє розглядати педагогічний процес як педагогічну систему.

Теоретичною основою сучасного освіти є особистісно-орієнтований підхід, який реалізується як науково обґрунтована стратегія, спрямована на забезпечення єдності загальнокультурного та професійного розвитку особистості з урахуванням тенденцій функціонування та розвитку суспільства. Провідними принципами реалізації особистісного підходу є принципи суб'єктності, активності, мотивації, відповідальності, свободи вибору, педагогічної підтримки та індивідуальний підхід.

Особистісно-орієнтований підхід, на наш погляд, дозволяє розглядати організацію навчально-виховного процесу відповідно до потреб, інтересів, схильностей і здібностей студентів, з урахуванням вимог соціуму до їх морального, інтелектуального та професійного рівня підготовки. Йдеться про підхід, який орієнтується не тільки на знання, уміння й навички, а головним чином на особистість і життєдіяльність того, хто навчається, тобто на його культуру, світогляд, інтереси, інтелект, відносини (до інших людей, до себе), емоції, здоров'я, спосіб життя та ін.

Крім того, особистісно-орієнтований підхід дозволяє змінити погляд викладача і студента на свою роль і позиції у процесі навчання й обрати такі методи й форми роботи, які здійснюють педагогічну підтримку кожного учня з урахуванням його індивідуального розвитку. Особистісно-орієнтований підхід у нашій роботі здійснюється через розкриття й розвиток індивідуальних проявів і професійно значущих якостей особистості студентів; сувору орієнтацію навчального матеріалу на вирішення завдань повноцінної професійної підготовки майбутніх педагогів; істотно змінюється позиція викладача (від транслятора знань до ролі організатора, консультанта, наставника), суть діяльності якого полягає в допомозі та педагогічній підтримці тих, хто навчається.

Опора на особистісно-діяльнісний підхід у процесі інтеграції змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів забезпечує суб'єктну позицію студента в освітньому процесі, створює умови для самостійного визначення й усвідомлення мотивів, цілей, вибору засобів і умов своєї діяльності, рефлексії її результатів; перенесення навчальних і професійних проблем в життєво важливі проблеми студентів, які потребують актуалізації та перетворення їх цілісного суб'єктного досвіду.

Отже, розглянуті напрямки реалізації названих наукових підходів відповідають завданням організації підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності, не суперечать один одному, відповідають принципу додатковості. Ці методологічні підходи базисні, оскільки з цих підходів комбінуються інші відомі підходи (системно-діяльнісний, цілісний, синергетичний, інтеграційний, аксіологічний та ін.). Розгляд різних підходів до інтеграції змісту навчальної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів надав можливість розглядати цей процес як механізм засвоєння знань і перетворення їх у професійно-орієнтовані дії, що дозволяють вирішувати професійні завдання майбутньої професійної діяльності.

Література:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. 2003. – №5. – С. 37–39.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи // Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
3. Малихін О.В. Теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00. 09 «Теорія навчання». – Харків, 2009. – 40 с.
4. Малихін О. В. Психологічні основи організації самостійної навчальної діяльності студентів в умовах вищого педагогічного закладу освіти // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. Б. Євтуха. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – Вип. 31. – С. 104–111.
5. Пет'ю Л.В., Ніколаєнко В.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магістратури НПУ ім. М. П. Драгоманова: метод. вказівки для студентів, бакалаврів та викладачів ВНЗ / за ред. Гончарова В.І. – [2-ге вид., доп. і випр.], 2011. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 76 с.
6. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 467–472.

Udovichenko H. M.

Ph .D., Associate Professor,

*Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky
(Ukraine, Kryvyi Rih)*

A GENERALIZED COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONCEPT OF COMPETENCE: PSYCHOLOGICAL AND DIDACTIC ASPECT

Удовіченко Г. М.

к. пед. н., доцент

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (Україна, м. Кривий Ріг)*

УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНО-КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

The article deals with the analysis of scientists' approaches to the determination concepts of competence. The significance of competence approaches implementation into the theory and practice of modern educational process is pointed out, the necessity of forming competence is emphasized.

Key words: competence approach, didactic competence, competency.

У статті проаналізовано підходи вчених до визначення поняття компетентність. Підкреслюється важливість впровадження компетентнісного підходу в теорію та практику сучасної освіти, наголошується на потребі формування компетентності.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, дидактична компетентність.

Зазначимо, що у термін «компетентність» вкладається різний зміст. І не випадково, що в літературі поряд з цим терміном вживається суміжні з ним поняття: «професіоналізм», «кваліфікація», «професійна компетентність», «професійна майстерність», «педагогічна культура», «педагогічна освіченість» та інші, бо термін «компетентність» охоплює багато сторін особистості та професійної діяльності

Аналіз джерел показав, що при всій різноманітності використовуваних формулювань, багато авторів в різні терміни вкладають один сенс. Професіоналізм визначають як інтегративну властивість особистості педагога, що включає професійну компетентність, моральність, ініціативу і майстерність (І.І. Проданов).

У роботі Дж. Равена «Компетентність в сучасному суспільстві» (1984), подано розгорнуте тлумачення компетентності як явище, що складається з низки компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного, деякі компоненти відносяться скоріше до когнітивної сфери, а інші - до емоційної, ці компоненти можуть заміняти один одного в якості складових ефективної поведінки. При цьому, як підкреслює Дж. Равен, «види компетентності» суть «мотивовані здібності».

Проф. Reetz (1999) розглядає професійно-діяльнісної компетенції як наявний сформований потенціал професійних здібностей, який дозволяє індивідууму діяти в конкретних професійних ситуаціях відповідно до поставлених вимог.

За Н.Кузміною, компетентність – інтеграція суб'єктом професійної діяльності видобутих знань, як з наукових і літературних джерел, так і з особистого досвіду спостережень за іншими людьми в умовах професійної та непрофесійної діяльності. Ознакою компетентності є особлива мобілізаційна готовність суб'єкта як до застосування знань у вирішенні спеціальних і професійних завдань, так і до вилучення нових знань, з власного досвіду, необхідних для вироблення свого почерку, авторської системи професійної діяльності [3]. В іншій своїй роботі авторка визначає, що компетентність – це новоутворення в особистості, суб'єкта творчої діяльності, індивідуальності, що виникають в процесі: застосування раніше засвоєних знань на практиці; вилучення нових знань з спостережень об'єкта, процесу і результатів власної діяльності, підпорядкованої створення шуканого продукту; усвідомлення цінності нового знання, що забезпечує більш швидке, ніж раніше, досягнення шуканих результатів [4].

С.Кошелева визначає феномен компетентність, який забезпечує теоретична і практична професійна підготовленість, що дозволяє розуміти, планувати, організовувати і здійснювати професійну діяльність [5].

У свою чергу, Ю.Татур визначає компетентність фахівця з вищою освітою як проявлені їм на практиці прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості і ін.) Для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значимість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення [7].

Дж. Равен вважає, що компетентність являє собою сукупність якостей і уявлень, необхідних для ефективного функціонування людей на роботі і в суспільстві, і визначає 37 видів компетентностей, на його думку «види компетентності» є «мотивованими здібностями» [9].

Голландські дослідники представляють чотирирівневу модель компетентності. Поверхневий рівень якої представлений порівняно легко ідентифікованими інструментальними знаннями і навичками, які необхідні для здійснення діяльності. Другий – «рівень проміжних умінь» (включає комунікативні здібності людини, розуміння ними загальних (наукових і технічних) принципів, а також вміння орієнтуватися в організаційному середовищі). Перші два рівні автори називають професійною компетентністю. До третього, більш глибокого рівня, відносяться придбані в процесі соціалізації норми, цінності і стандарти поведінки. Сюди ж відносяться моральні критерії і знання етикету. Четвертий рівень представлений у моделі авторів такими суто особистісними характеристиками, як мотиви і самооцінка [1].

Ф.Цівеллі виділяє три способи розуміння поняття «компетентність». Для північноамериканців, звично пов'язувати компетентність з базовими характеристиками людини, які обумовлюють його видатні успіхи в певних видах діяльності. У континентальній Європі компетентність частіше пов'язують із здібностями, особистісними рисами і набутими знаннями. У Великобританії переважає думка, що компетентність повинна визначатися як

відповідність результатів діяльності індивіда сформованим стандартам. Подальші дослідження дозволили з'ясувати, що самі компетентності представляють багаторівневу структуру [1].

З огляду на це, В.Шадриков розглядає компетентність фахівця як психолого-діяльнісну характеристику, в якій: 1) наведені вимоги до фахівців в частині знань, відомостей або умінь в певних областях діяльності, до числа яких належить комплекс необхідних видів професійної діяльності; 2) визначені права і повноваження, які визначаються «психолого» і «діяльнісних» потенціалами фахівця, для виконання дій або прийняття рішень, орієнтованих на сферу професійної діяльності; 3) описані потенційні можливості діяльності в сферах, слабо прив'язаних до конкретних об'єктів і предметів праці [10].

На думку Є.Зеєр та ін. авторів, компетентність включає не тільки когнітивну і операційно-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову, а також результати навчання у вигляді знань і умінь, системи ціннісних орієнтацій, звичок та ін. [2; 6; 7; 11].

В акмеології «компетентність» використовується для опису кінцевого результату навчання (Н.В.Кузьміна, А.К.Маркова, В.Г.Первутінський, Л.А.Петровська, Ю.Г.Татур та ін.). Учені не просто говорять про компетентність у різних сферах людської життєдіяльності (педагогічна компетентність, комунікативна, правова), але і виділяють у кожній з них різні види. *Під компетентністю розуміється здатність людини реалізовувати свої задуми в умовах багатofакторного інформаційного комунікаційного простору.*

Компетентність передбачає особистісну характеристику людини, що має на увазі, що він не просто інформований і вміє застосовувати цю інформацію в практичній діяльності, а використовує її для прийняття власних рішень. Компетентність передбачає наявність у індивіда внутрішньої мотивації до якісної здійснення своєї професійної діяльності, присутність професійних цінностей і ставлення до своєї професії як цінності. Компетентний фахівець здатний виходити за рамки предмета своєї професії, він має деякий творчим потенціалом саморозвитку.

Компетентність (Р.Х. Тугуши) –це деякий психологічний фактор, до якого входять: 1) вичерпні знання предмета і об'єкта діяльності; 2) вміння розібратися в будь-якому нестандартному питанні, що відноситься до цієї діяльності; 3) вміння і здатність пояснити будь-які явища, пов'язані з діяльністю; 4) здатність точно оцінювати якість роботи та її наслідки.

Компетентність – майстерність не стільки в сенсі виконання, скільки в сенсі організації та системного розуміння всіх проблем, пов'язаних з діяльністю, вміння поставити завдання і здатність організувати вирішення конкретних проблем, що відносяться до виду діяльності, в якій даний людина компетентна.

Для розгляду співвідношення понять компетенція-компетентність, І.А. Зимня зазначає, що орієнтована на компетенції освіта (competence-based education – CBE) формувалася в 70-х роках в Америці в загальному контексті запропонованого Н.Хомським в 1965 р. (Массачусетський університет) поняття «компетенція» стосовно до теорії мови, трансформаційної граматики. У доповіді В.Хутмахера (Mr. Walo Hutmacher) підкреслено, що хоча саме поняття компетенція, входячи в ряд таких понять, як вміння, компетентність, компетенція, здатність, майстерність, змістовно до цих пір точно не визначено, проте, всі дослідники погоджуються з тим, що поняття «компетенція» ближче до понятійного поля «знаю, як», ніж до поля «знаю, що». Слідом за Н. Хомським, В. Хутмахер підкреслює, що використання є компетенція в дії.

Додамо, що І.А.Зимня, аналізуючи пропонувані багатьма авторами трактування компетентності взяла до уваги, що компетенції це деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, систем цінностей і відносин, які потім виявляються в компетентностях людини як актуальних, діяльнісних проявах.

Узагальнюючи результати дослідження, ми дійти висновку про те, що компетентність є загальним результатом складних взаємовідносин навчання і професійної спрямованості особистості. Глибокого вивчення потребує проблема формування компетентності в системі навчально-науково-практичної інтеграції тому що вона має особливу науково-практичну значущість та актуальність.

Література:

1. Базаров Т.Ю. Компетенции будущего: Квалификация? Компетентность (критерии качества)? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.culturecapital.ru/university-2003/humanitarian know / 13 30.10.20>
2. Зеер Э.Ф. Профессионально-образовательное пространство личности. – Екатеринбург. – 2002.
3. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии. – С.-Петербург : Политехника. – 2002. – С. 138.
4. Кузьмина Н.В. Предмет фундаментальной акмеологии. – Киев. – 2005.
5. Кошелева С.В. Организационно-психологические детерминанты профессионального самосознания руководителей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. психол. наук– Санкт-Петербург : СПбГТУ. – 1997.
6. Малихін О.В., Гриценко І.С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей: монографія. – К. : Видавництво ТОВ «НВП«Інтерсервіс». – 492 с.
7. Пет'ко Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. пр. № 9 (11). – К. : Ун-т «Україна». – 2012. – С. 84–95.
8. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, реализация. – М. : Когито-Центр. – 2002.
9. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста //Высшее образование сегодня. – 2004. – №3. – С. 21–26.
10. Шадриков В. Д., Пузанков Д. В., Федоров И. Б. Разработка моделей бакалавра по специальности и магистра по специальности. Реализация моделей по группам специальностей. Двухступенчатая система подготовки специалистов в области техники и технологии: метод. матер.– С-Петербург. – 2004.
11. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 / Lyudmila Pet'ko // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 467–472.

Sherstiuk L.V.

Ph.D., Associate Professor,

Petro Mohyla Black Sea National University (Ukraine, Mykolaiv)

THE TYPES OF STRATEGIES FOR FOREIGN LANGUAGE COMPETENCIES FORMATION IN READING AND SPEAKING

Шерстюк Л.В.

к.пед.н., доцент

ЧНУ імені П.Могилі (Україна, м. Миколаїв)

ВИДИ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЧИТАННІ ТА ГОВОРІННІ

The article views types of strategies based on the development of basic language skills necessary for professional foreign language using. Particular attention is paid to the strategies for reading and speaking competencies formation.

Key words: *strategies, reading competency, speaking competency, communicative competencies, competence*

Розглянуто види стратегій на основі розвитку основних мовленнєвих навичок необхідних для професійного користування іноземною мовою. Особливу увагу зосереджено на стратегіях формування компетентності у читанні та говорінні.

Ключові слова: *стратегії, компетентність у читанні, компетентність у говорінні, комунікативні компетенції, компетенція.*

Професійна філологічна освіта в Україні, в рамках інтеграції до європейських освітніх стандартів, спрямована на вироблення комунікативних компетенцій студентів згідно CEFR на основі розвитку чотирьох основних мовленнєвих навичок: читання (reading), письмо (writing), активне спілкування (speaking), аудіювання (listening), які є необхідними для професійного користування мовою [1; 2; 3; 4; 5; 7; 9; 10].

Крім того, оцінювання рівнів професійного володіння англійською мовою у країнах Заходу здійснюється шляхом надання сертифікатів про знання мови, що розробляються Cambridge English Language Assessment (part of the University of Cambridge) / Кембриджським центром оцінювання англійської мови. Основними компетенціями, що перевіряються в межах отримання сертифікату, також виступають: 1) читання та використання англійської мови (Reading and the use of English); 2) письмо (Writing); 3) слухання (Listening) та 4) говоріння (Speaking) [6].

Наведемо зміст даних компетенцій та вимоги, що ставляться під час оцінювання загального рівня володіння мовою до кожної з них.

1. Читання та використання англійської мови (Reading and the use of English): студенти мають демонструвати здатність застосовувати їхні знання мови під час роботи над виконанням завдань, що базуються на роботі з текстом, окремими реченнями та інших практичних завданнях; демонструвати навички ефективного читання, розуміння прочитаного, знання із побудови та структури тексту, тощо.

2. Письмо (Writing): студенти мають вміти писати есе (та інші визначені вимогами види письмових робіт: офіційний лист, огляд, резюме, тощо) стосовно заданої проблематики, що може стосуватися різних сфер суспільної життєдіяльності, професійної проблематики, науки, тощо.

3. Слухання (Listening): студенти мають демонструвати здатність розуміти іноземну мову на слух, вловлюючи тон подання інформації, настрій, ставлення, деталі, ціль промови, узгодженість / суперечність погляду мовців (у разі прослуховування діалогу).

4. Говоріння (Speaking): студенти мають демонструвати здатність швидко, чітко та змістовно відповідати на поставлені запитання та вести бесіду на різні теми розмовною іноземною мовою.

Поряд із цим, слід розглянути більш детально яким чином формуються задані компетенції у процесі професійної підготовки у ВНЗ та виявити проблеми, пов'язані із цими процесами.

Зазвичай, набуття компетентності відбувається комплексно і циклічно впродовж всієї програми навчання. В університетах використовується досить широкий спектр методів викладання. Сукупність методів викладання великою мірою залежить від форми навчання (очне, заочне, дистанційне навчання). Водночас, найбільш популярними серед них є: лекції; семінари (викладання невеликим групам студентів); консультації; наукові семінари; практикуми; колоквиуми; практичні заняття в групі; заняття з розв'язання проблем; ділові ігри; лабораторні заняття; демонстраційні класи; стажування / практика; практика в реальних умовах; польові дослідження; онлайнове / дистанційне або електронне навчання, тощо [8].

Цей список є лише орієнтовним і узагальненим списком категорій навчальної діяльності, тому що те, як кожна з них практично реалізується, може суттєво відрізнитися в практиці кожного окремого викладача, в залежності від того, що саме вивчається і які результати навчання очікуються від студентів-нефілологів та майбутніх викладачів філологічних дисциплін [10].

Також необхідним уявляється розглянути індивідуальні навчальні стратегії в межах формування кожної з окреслених власне філологічних компетентностей.

Стратегії формування компетентності у читанні та використанні мови: 1) *Переказ і резюмування*. Вміння перефразовувати зміст тексту і підводити підсумки необхідно формувати задля навчання студентів основних навичок ідентифікувати і розповідати своїми словами основний зміст, ідеї та деталі заданого тексту. Заняття такого роду містять завдання на формування навичок перефразовувати слова, фрази і текст у цілому, а також завдання з виявлення основних ідей і суттєвих подробиць у великих за обсягом текстах і коротких есе [12]. 2) *Стратегія формування умовиводів*. Стратегія умовиводів являє собою набір процедур, які читачі можуть використовувати, щоб зрозуміти письмові тексти і спробувати власним чином відповісти на питання, на які текст не надає прямих відповідей. Результати досліджень показали, що студенти, які дізналися і навчилися формулювати умовивід, значно

поліпшили свою здатність ідентифікувати різні типи питань. Крім того, студенти показали набагато кращі результати щодо стандартних оцінок читання, після того, як навчилися застосовувати дану стратегію. 3) *Стратегія перефразування*. Вона покликана допомогти студентам зосередитися на найважливішій інформації, що подано в тексті. Студенти читають короткі уривки художніх або публіцистичних текстів, а потім мають визначити основну ідею і деталі, і перефразувати зміст своїми власними словами. Використання класом даної стратегії майже вдвічі підвищує загальний результат студентів щодо розуміння та запам'ятовування змісту прочитаного в тексті. 4) Стратегія самостійної постановки питань до тексту допомагає студентам створювати їх власну мотивацію для читання та розуміння сенсу тексту. Студенти створюють питання у своїй свідомості, передбачаючи відповіді ці питання, шукають відповіді на ті питання, що виникають у них під час читання і перефразовують відповіді для себе. Результати дослідження показали, що студенти, які засвоїли цю стратегію на 40% краще розуміють сутність тексту [11]. 5) Стратегія візуальних образів покликана створювати у читачів тексту ментальний образ прочитаного. Студенти візуалізують сюжет, головних героїв, основні події в тексті у своїй уяві. Створення яскравих образів сприяє запам'ятовуванню та швидшому відтворенню в пам'яті подій та ситуацій, про які йшла мова в тексті. 6) *Стратегія ідентифікації слів* допомагає читачам тексту успішно декодувати і ідентифікувати невідомі слова в матеріалах для читання; засновується на припущенні, що більшість слів в англійській мові можуть бути зрозумілі шляхом визначення змісту префіксів, суфіксів, і кореня, а також за допомогою правил коротких складів. Опанувавши дану стратегію студенти здатні робити менше помилок під час читання тексту та ідентифікувати зміст невідомих слів із більшою точністю.

Представимо стратегії формування компетентності у говорінні (Speaking):

1) *стратегія командної роботи* – надає вказівки та забезпечує можливість виконання завдання у невеликих групах студентів. Студенти аналізують завдання та розділяють його на менші структурні частини, розподіляючи виконання кожної з них між собою. Вони кооперуються та працюють спільно над досягненням поставленої мети, при цьому спілкуючись між собою англійською мовою, та обговорюючи проблеми та ідеї, що виникають під час роботи над завданням. Це значно удосконалює мовні навички та позбавляю бар'єрів у спілкуванні іноземною мовою з іншими; 2) *стратегія спільного обговорення*. Її мета полягає в тому, щоб надати студентам можливість висловлюватися стосовно заданої проблематики, пропонуючи свою власну точку зору щодо неї, а також висловлювати своє ставлення до інших позицій. Дана стратегія є ефективною під час формування навичок вести діалог / дискусію та висловлюватись на різні теми, поважаючи думку своїх опонентів [11]. 3) *Стратегія мислення*. Студенти використовують дану стратегію, працюючи разом у групах з метою систематизованого підходу до вирішення поставлених перед ними завдань. Вона розвиває навички креативного підходу до вирішення стандартних проблем, обґрунтування того чи іншого запропонованого підходу до вирішення завдання, а також цільової комунікації. Коли студентам необхідно вирішити цікаву, суперечливу та складну задачу, їх комунікація стає більш осмисленою та вмотивованою. 4) *Стратегія публічних виступів* у класі спрямована, головним чином, на те, щоб озброїти студентів навичками виступати перед аудиторією, послуговуючись при цьому іноземною мовою. Усні індивідуальні виступи в класі дозволяють студентам практикувати свої навички говоріння, а також, що є не менш важливим, позбавитися від страху та бар'єрів у комунікації та публічних виступах [8].

Підсумовуючи зазначимо, що наведені вище види стратегій не охоплюють усі види мовленнєвої діяльності і окреслюють групи стратегій для формування компетентності у читанні та говорінні і для подальших розвідок потребують опис та експериментальну перевірку індивідуальних стратегій в рамках запропонованих груп.

Література:

1. Малихін О.В. Pedagogy in English : навч. посібник для аудиторної і самост. роботи студентів пед. унів. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. – 152 с.

2. Малихін О.В., Гриценко І.С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей: монографія. – К. : Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс». – 492 с.
3. Петько Л.В. Робота над пісню в курсі англійської мови як один із засобів професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ // Іноземні мови. – 2011. – № 1 – С. 44–48.
4. Петько Л.В., Ніколаєнко В.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магістратури НПУ ім. М.П.Драгоманова: методичні вказівки для студентів, бакалаврів та викладачів ВНЗ / за ред. Гончарова В.І. – [2-ге вид., доп. і випр.], 2011. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 76 с.
5. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів: Г.Є.Бакаєва [та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
6. Cambridge English Language Assessment [Web site]. – Access mode : <http://www.cambridgeenglish.org/>
7. Council of Europe. European Language Portfolio (ELP): Principles and Guidelines. –Strassbourg: Council of Europe. – 2003. – PP. 10-13.
8. Oxford, R.L. Language Learning Strategies. – What every teacher should know. – New York : Newbury House Publishers, 1990.
9. Pet'ko L.V. Teaching of students' professionally oriented foreign language writing in the formation of professionally oriented foreign language learning environment // Economics, management, law: innovation strategy: Collection of scientific articles. – Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China, 2016. – P. 356–359.
10. Sherstiuk, Liudmyla. Formation of Professional Philological Competence of Future Philology Teachers // Modern Issues in Pedagogical Education and science of Ukraine and Israel: the way to Integration – Issue № 6 – October, 2016 – Ariel University, Israel – P. 324–331.
11. SIM (Strategic Instruction Model) Learning Strategies [Web site]. –Access mode : <http://sim.kucrl.org/strategies>
12. Weinstein, C., Mayer, R. (1986). The teaching of learning strategies. In M.C. Wittrock (Ed.), Handbook of Research on Teaching. – New York : Macmillan, 1986. – 3rd Ed. – P. 315–327.

Shkolna M. S.

Postgraduate student of the department of pedagogy

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

UPBRINGING SOCIAL MATURITY IN STUDENTS OF AGRICULTURAL COLLEGES IN AFTER CLASS ACTIVITIES AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Школьна М. С.

аспірантка кафедри педагогіки

Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, м. Київ)

ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ КОЛЕДЖІВ У ПОЗААУДИТОРНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

The article covers the criteria, variables and levels of social maturity in students of agricultural colleges; it states pedagogical conditions of upbringing social maturity in students of agricultural colleges in after class activity.

Key words: *social maturity, level of social maturity in students of agricultural colleges, after class activity, criteria and variables, pedagogical conditions.*

Розглянуто критерії, показники та рівні вихованості соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів; обґрунтовано педагогічні умови виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності.

Ключові слова: *соціальна зрілість, вихованість соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів, позааудиторна діяльність, критерії і показники, педагогічні умови.*

Проблема виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів є пріоритетною, оскільки саме з випускниками вищих навчальних закладів аграрного профілю, майбутніми фахівцями-професіоналами пов'язані сподівання нашого суспільства на економічне відродження нашої держави.

У державних документах: Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2017 роки, «Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти» наголошено на важливості виховання особистості, спроможної не тільки адаптуватися, а й активно залучатися до життєдіяльності соціуму, підготовленої до

виконання сукупності соціальних ролей, насамперед громадянина-патріота своєї країни, фахівця, сім'янина.

Проблема виховання соціальної зрілості знайшла відображення в дослідженнях сучасних учених-педагогів (О. Каменської, Л. Канішевської, А. Мальчукової, О. Михайлова, А. Мудрика, А. Позднякова, В. Радула та ін.).

Умови та механізми виховання соціальної зрілості молодого покоління знайшли відображення у психолого-педагогічних концепціях, їх аналіз дозволив виявити принципи на яких ґрунтуються уявлення про виховання соціально зрілої особистості: принцип саморозвитку особистості (А. Бове, А. Лай, Е. Мейман); заохочення юнацьких потреб та інтересів у навчально-виховному процесі (Дж. Дьюї, Г. Кершенштейнер); соціальне дорослішання особистості в колективі (А. Макаренко, А. Мудрик, А. Реан); розвиток потенційних можливостей особистості; виявлення соціальної активності, соціальної відповідальності (В. Радул); свідомо реалізація суспільних норм і цінностей; прояв соціальних якостей (Л. Канішевська); соціального пристосування й автономності юнацтва (Т. Мальковська, А. Мудрик, В. Семенов та інші); оволодіння соціальним досвідом, уміння вирішувати різнопланові завдання (С. Вершловський, О. Каменева, С. Мальчукова, А. Поздняков, Д. Фельдштейн) [4].

Не можемо не погодитися із думкою Л. Канішевської, що у різні періоди життя людини соціальна зрілість може мати різну спрямованість. «Зниження соціальної зрілості, – зазначає дослідниця, не означає її деградацію, як особистості, а свідчить, насамперед, про зміну її світоглядних позицій, характер включення в систему суспільних зв'язків і відносин, соціальної активності [1, с. 27]». Вчена розглядає поняття «соціальна зрілість» як складну інтегративну соціальну властивість особистості, яка виявляється у сформованості настановлень, знань та вмінь, спрямованих на реалізацію суспільних норм і вимог, прояв таких соціальних якостей, як соціальна відповідальність, соціальна активність, толерантність, солідарність; добровільне й відповідальне засвоєння та використання сукупності основних соціальних ролей, які дозволяють особистості компетентно діяти в усіх сферах соціального життя [2, с. 264]. Л. Канішевська обґрунтовує педагогічні умови виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності. Це зокрема: підготовка педагогів шкіл-інтернатів до виховання соціальної зрілості старшокласників; цілеспрямована підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до опанування соціальних ролей: громадянина, сім'янина, фахівця; організація соціально-культурної діяльності, спрямованої на формування соціального досвіду; педагогічна підтримка старшокласників шкіл-інтернатів [3, с. 217].

У контексті нашого дослідження уточнено сутність поняття «вихованість соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів», яка є результатом цілісного виховного впливу, спрямованого на збагачення кола знань, уявлень про соціальну дійсність, які через емоційно-ціннісне ставлення до соціальних норм, інших людей реалізуються у відповідній соціальній поведінці.

Головними завданнями виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів є: розширення знань про суспільство; оволодіння соціальними ролями: громадянин, фахівець, сім'янин; розвиток таких соціальних якостей, як-от: самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, комунікативна толерантність; формування вмінь конструктивно вирішувати конфліктні ситуації; аналізувати соціальне явище з точки зору припустимості особистої та суспільної значущості; розвиток здатності до самоаналізу, до професійної самореалізації.

Визначено критерії вихованості соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів: когнітивний (знання про суспільство; розуміння сутності соціальних ролей: громадянин, фахівець, сім'янин; знання про прояви таких соціальних якостей, як: самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, комунікативна толерантність); емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до соціальних норм; до інших людей; мотивація на виявлення самостійності, соціальної активності, соціальної відповідальності, комунікативної

толерантності); поведінковий (дотримання соціальних норм; виявлення самостійності, соціальної відповідальності, соціальної активності, комунікативної толерантності; вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації); рефлексивний (здатність до самоаналізу; до професійної самореалізації; уміння аналізувати соціальне явище з точки зору припустимості особистої та суспільної значущості).

З огляду на результати діагностики відповідно до означених критеріїв і показників було визначено три рівні вихованості соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів: високий, середній, низький. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що більшість студентів аграрних коледжів виявили низький рівень вихованості соціальної зрілості – 37,69 % студентів; середній рівень вихованості соціальної зрілості – 36,51 % студентів; високий рівень – 25,80 % студентів аграрних коледжів.

Теоретично обґрунтовано та експериментально доведено, що оптимальними педагогічними умовами виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності є: підвищення рівня готовності кураторів студентських груп до виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів; змістове і методичне забезпечення процесу виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності; залучення студентів аграрних коледжів до різних видів суспільно значущої діяльності, спрямованої на формування соціального досвіду.

Підвищення рівня готовності кураторів студентських груп до виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів відбувалося шляхом цілеспрямованої роботи під час семінару «Виховуємо соціальну зрілість у студентів аграрних коледжів».

Під час проведення семінару було впроваджено наступні види занять: лекції («Сутність і структура соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів», «Форми і методи виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності»); інтерактивні заняття («Особливості виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності», «Методика діагностики рівнів вихованості соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів», «Студентське самоврядування як чинник виховання соціальної зрілості», «Педагогіка відносин або дещо про стилі спілкування», «Внутрішні ресурси аграрного коледжу щодо попередження конфліктів»).

Наступною педагогічною умовою виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів є змістове і методичне забезпечення процесу виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності. Провідним засобом реалізації цієї педагогічної умови була розроблена нами програма кураторських годин «На шляху до соціальної зрілості», основні завдання якої передбачали: поглиблювати знання і уявлення щодо сутності соціальної зрілості; сприяти усвідомленню сутності соціальних ролей: громадянин, сім'янин, фахівець; формувати ціннісне ставлення до соціальних норм, до інших людей; сприяти виявленню самостійності, соціальної відповідальності, соціальної активності, комунікативної толерантності; формувати вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації; аналізувати соціальне явище з точки зору припустимості особистої та соціальної значущості; сприяти формуванню здатності до самоаналізу, до професійної самореалізації.

Залучення студентів аграрних коледжів до різних видів суспільно значущої діяльності, спрямованої на формування соціального досвіду відбувалося через такі її види, як: ціннісно-орієнтована, громадсько-суспільна, трудова, художньо-естетична тощо.

Участь у роботі студентського самоврядування, робота клубів, секцій, гуртків, проектна діяльність, групова робота студентів дозволили створити умови, необхідні для групової взаємодії, співпраці, сприяли формуванню соціального досвіду.

Література:

1. Канішевська Л.В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис. ... д-ра. пед. наук : спец. 13. 00. 07 «Теорія і методика виховання» / Канішевська Любов Вікторівна. – Київ, 2011. – 512 с.
2. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія – К. : ХмЦНП, 2011. – 368 с.

3. Канішевська Л. В. Дослідження проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. – КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – Вип. 16. – С. 212–220.
4. Канішевська Л. В. Формування життєвої компетентності підлітків шкіл-інтернатів // Нові технології навчання. – 2006. – № 44. – С. 86–91.
5. Карпенко О.Г. Громадянське становлення студентів як складова їх професійного становлення // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – 2014. – Вип. 18. – С. 125–131.
6. Петько Л.В. Сучасні студенти та їх підготовка до сімейних стосунків // Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: мат. I Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (м. Бердянськ, 20–21 квітня 2017 р.): збірник тез. – Бердянськ: БДПУ, 2017. – Ч. 1. – С. 230–232.
7. Петько Л. В. Туризм – справа захоплююча // Рад. школа. – 1990. – № 11. – С. 25–29.
8. Чернуха Н.М. Формування ціннісних орієнтацій студентів в освітньому середовищі ВНЗ // Педагогічна освіта. – 2015. – № 24. – С. 45–56.
9. Школьна М. С. Ретроспективний аналіз проблеми виховання соціальної зрілості молоді // Науковий вісник Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – К.: Міленіум, 2017. – Вип. 259. – С. 294–298.
10. Ternopil'ska V.I. The role of self-government in development of leadership qualities among students // Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2016. – P. 327–330.

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)
приглашает принять участие в Международных научно-практических конференциях:

Название конференции	Дата проведения	Последний срок подачи материалов	Срок выхода из печати эл.версии сборника
Современные научные исследования, Montreal, Canada	27 января 2017	26 января 2017	15 февраля 2017
Актуальные вопросы современной науки, Taunton, United States of America	24 февраля 2017	23 февраля 2017	15 марта 2017
Стратегии развития науки и образования, Namur, Belgique	30 марта 2017	29 марта 2017	15 апреля 2017
Научные исследования: тенденции и перспективы, Mexico City, Mexico	28 апреля 2017	27 апреля 2017	15 мая 2017
Актуальные вопросы современной науки, Valencia, Venezuela	26 мая 2017	25 мая 2017	15 июня 2017
Приоритетные научные направления, Plovdiv, Bulgaria	30 июня 2017	29 июня 2017	15 июля 2017
Проблемы и перспективы развития научной мысли, Pretoria, South Africa	28 июля 2017	27 июля 2017	15 августа 2017
Перспективы научных исследований, Dublin, Ireland	25 августа 2017	24 августа 2017	15 сентября 2017
Наука и практика: инновационный подход, Paris, France	29 сентября 2017	28 сентября 2017	15 октября 2017
Мировое научное пространство, Coventry, United Kingdom	27 октября 2017	26 октября 2017	15 ноября 2017
Наука и общество, Roma, Italy	24 ноября 2017	23 ноября 2017	15 декабря 2017
Наука и образование, Nürnberg, Deutschland	25 декабря 2017	24 декабря 2017	15 января 2017

Тематические направления конференций:

Секция 1. Экономика и управление национальным хозяйством.

Секция 2. Международная экономика.

Секция 3. Экономика и управление предприятием.

Секция 4. Развитие производительных сил и региональная экономика.

Секция 5. Деньги, финансы и кредит.

Секция 6. Бухгалтерский учет, анализ и аудит.

Секция 7. Налогообложение и бюджетная система.

Секция 8. Экономическая безопасность субъектов хозяйственной деятельности.

Секция 9. Математические методы в экономике.

Секция 10. Государственное управление, самоуправление и государственная служба.

Секция 11. Право.

Секция 12. Экономика туризма.

Секция 13. Менеджмент.

Секция 14. Маркетинг.

Секция 15. Психология, педагогика и образование.

Форма участия в конференции – заочная (дистанционная).

Рабочие языки конференции: английский, русский, немецкий, французский, украинский и др.

Материалы конференции будут опубликованы в форме **сборника научных статей** и разосланы авторам, а так же доступны в электронном виде на сайте <http://conf.at.ua> Детальная информация на сайте: <http://conf.at.ua>

Координатор конференции:

кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна

Viber, моб. тел. +38 (068) 851-75-52

Skype: svetlana16471

E-mail: conf.at.ua@gmail.com

Сайт конференций: <http://conf.at.ua>

График публикации коллективных научных монографий на 2017 год

<i>Название конференции, исходные данные издательства</i>	<i>Срок предоставления материалов</i>	<i>Срок выхода эл. версии</i>
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Страховой рынок: отечественный и зарубежный опыт. SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland	28 Января 2017	Февраль 2017
Информационная экономика: знание, конкуренция и рост. C.E.I.M., Valencia, Venezuela	28 Января 2017	Февраль 2017
Проблемы занятости и безработицы. GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa	28 Февраля 2017	Март 2017
Интеграционные процессы в мировой экономике. Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, United States of America	28 Марта 2017	Апрель 2017
Экономика знания: состояние, тенденции, перспективы. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	28 Марта 2017	Апрель 2017
Национальная безопасность: теория, методология, практика. Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India	28 Апреля 2017	Май 2017
Государственно-частное партнерство в условиях инновационного развития экономики. Edizioni Magi, Roma, Italy	28 Апреля 2017	Май 2017
Конкурентоспособность предпринимательских структур: методы оценки и стратегии повышения. Thorpe Bowker. Melbourne. Australia	28 Мая 2017	Июнь 2017
Социальная экономика: теория и практика. Anchor Press Ltd, Nelson, New Zealand	28 Мая 2017	Июнь 2017
Учет, анализ и аудит: теория и практика. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom	28 Июня 2017	Июль 2017
Туристическая индустрия: проблемы и решения. CARICOM, BARBADOS	28 Июня 2017	Июль 2017
Тенденции развития банковской системы в современных условиях. Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE	28 Июля 2017	Август 2017
Маркетинг: новые тенденции и перспективы. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada	28 Июля 2017	Август 2017
Проблемы развития денежно-кредитной системы. Les Editions L'Originale, Paris, France	28 Августа 2017	Сентябрь 2017
Стратегические системы в управлении. EDEX, Madrid, España	28 Августа 2017	Сентябрь 2017
Внешнеэкономическая деятельность: проблемы и перспективы. Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China	28 Сентября 2017	Октябрь 2017
Инвестиции и инновационное развитие: теория и практика. SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland	28 Сентября 2017	Октябрь 2017
Проблемы и перспективы развития финансовой системы. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Управление экономическими системами. Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Налоговая система: социально-экономический аспект. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Модели управления в рыночной экономике. AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Социально-экономическое развитие регионов. Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria	28 Декабря 2017	Январь 2018
Экономика природопользования. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Декабря 2017	Январь 2018
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ		
Инновационные процессы в образовании. AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland	28 Января 2017	Февраль 2017

Стратегии развития науки, образования и производства. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	28 Февраля 2017	Март 2017
Государственная политика в сфере образования. Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland	28 Февраля 2017	Март 2017
Инклюзивное обучение и воспитание: результаты, проблемы и перспективы развития. <u>EDEX</u> , Madrid, España	28 Февраля 2017	Март 2017
Современные технологии в педагогической науке. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada	28 Марта 2017	Апрель 2017
Психолого-педагогические особенности интеллектуального воспитания. Anchor Press Ltd, Nelson, New Zealand	28 Апреля 2017	Май 2017
Теория и методика дополнительного образования. Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China	28 Мая 2017	Июнь 2017
Методология, теория и практика преподавания иностранных языков. Les Editions L'Originale, Paris, France	28 Июня 2017	Июль 2017
Актуальные вопросы социальной педагогики. CARICOM, BARBADOS	28 Июля 2017	Август 2017
Образование и воспитание: методология и практика. <u>Al-Ghurair Printing & Publishing LLC</u> , Dubai, UAE	28 Августа 2017	Сентябрь 2017
Педагогика высшей школы: методология и практика. <u>Edizioni Magi</u> , Roma, Italy	28 Сентября 2017	Октябрь 2017
Дополнительное образование: проблемы, поиски, решения. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Проблемы и тенденции развития школьного образования. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Вопросы педагогической и коррекционной психологии. Thorpe Bowker. Melbourne. Australia	28 Декабря 2017	Январь 2018
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Политико-правовые и административные проблемы развития местного самоуправления. <u>Edizioni Magi</u> , Roma, Italy	28 Января 2017	Февраль 2017
Судебная система на современном этапе развития. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada	28 Февраля 2017	Март 2017
Трудовое законодательство: отечественный и зарубежный опыт. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	28 Марта 2017	Апрель 2017
Конституционное право: проблемы и перспективы развития. Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, United States of America	28 Апреля 2017	Май 2017
Основные направления развития современной юриспруденции. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom	28 Мая 2017	Июнь 2017
Корпоративное право: вопросы теории и практики. Les Editions L'Originale, Paris, France	28 Июня 2017	Июль 2017
Социальное законодательство в условиях глобализации. Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland	28 Июля 2017	Август 2017
Гражданское право и гражданский процесс: тенденции развития. <u>EDEX</u> , Madrid, España	28 Августа 2017	Сентябрь 2017
Право и Интернет. <u>Anchor Press Ltd</u> , Nelson, New Zealand	28 Сентября 2017	Октябрь 2017
Уголовное право, криминалистика и криминология: теоретические и практические аспекты. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Нотариальное право: теория и практика. Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Полиция как институт общества. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Декабря 2017	Январь 2018

Авторам выдаются справки об участии в разработке научных хозрасчетных тем:

- 1) Формирование механизма эффективного регулирования и управления экономической деятельностью предприятий (№ государственной регистрации 0113U007514).
- 2) Теория и практика управленческого и бухгалтерского учета, анализа и аудита деятельности субъектов хозяйствования (№ государственной регистрации 0113U007515).

- 3) Разработка концепции обеспечения экономической безопасности в условиях глобализации мировой экономики (№ государственной регистрации 0113U007516).
- 4) Проблемы социально-экономического развития предпринимательства (№ государственной регистрации 0114U006191).
- 5) Формирование и совершенствование механизма устойчивого развития экономических систем (№ государственной регистрации 0114U006192).
- 6) Повышение эффективности управления предприятиями различных организационно-правовых форм в условиях финансово-экономической нестабильности» (№ гос. регистрации 0114U006193).
- 7) Социально-экономические проблемы менеджмента (№ гос. регистрации 0114U006189).
- 8) Проблемы занятости и регулирования трудовых отношений в отраслях экономики (№ гос. регистрации 0114U006190).
- 9) Методологические и практические основы экономики природопользования» (№ гос. регистрации 0114U006194).

Координатор – секретарь оргкомитета
кандидат экон. наук, Дробязко Светлана Игоревна
тел. +38 (068) 851-75-52
E-mail: ecofin.at.ua@gmail.com
Сайт: <http://ecofin.at.ua>

**Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ»
оказывает услуги по:**

- разработке макета для издания в типографии и/или печать по макету автора различных видов полиграфической продукции: монографий (авторских и коллективных), книг, брошюр, учебников, учебных пособий, сборников статей и материалов конференций и других материалов в мягком и твердом переплете без ограничения тиража (от 1 до 1000 экземпляров);

- профессиональной корректуре текста;

- профессиональному переводу текста на: русский, английский, немецкий, французский, украинский и другие языки;

- присвоению выходных данных (УДК, ББК) и ISBN Австралии, Австрии, Болгарии, Великобритании, Германии, Канады, США, Украины;

- размещению научных работ в научной электронной библиотеке eLIBRARY.RU и в Российском индексе научного цитирования. Разместить можно как новые научные работы, так и труды, изданные под Вашим авторством ранее.

Подробная информация на сайте журнала: <http://ecofin.at.ua/>

Надеемся на дальнейшее сотрудничество.

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)

приглашает принять участие в
Международном семинаре-стажировке:
«Наука и образование: европейский опыт»

European academy of sciences (Coventry, United Kingdom)

Целевая группа: профессорско-преподавательский состав, руководители высших учебных заведений, аспиранты, докторанты, магистранты, представители органов государственного и местного самоуправления, общественных организаций, предприятий, финансовых и других учреждений, все заинтересованные лица.

Форма участия - заочная (дистанционная).

Программа Международного семинара-стажировки:

Публикация статьи в сборнике статей или научном журнале	36 ч	72 ч	108 ч
Стоимость, ЕВРО *	100	150	200

** Эквивалент в гривне или российских рублях по коммерческому курсу на дату оплаты.*

Платежные реквизиты для оплаты организационного взноса высылаются участникам дополнительно.

В стоимость участия входят следующие расходы: публикация статьи в сборнике научных статей или научном журнале, получение сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации, стоимость рассылки сборника статей (научного журнала) и сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации заказным письмом.

Рабочие языки публикации статей: английский, русский, польский, немецкий, французский, украинский и др.

Контактная информация:

кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна

моб. тел. +38 (068) 851-75-52 (Viber)

Skype: svetlana16471

E-mail: conf.at.ua@gmail.com

Сайт: <http://conf.at.ua>

Редакция научного журнала "ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ" приглашает к сотрудничеству в рамках опубликования научных статей докторов и кандидатов наук, молодых ученых, докторантов, аспирантов, соискателей, адъюнктов, магистрантов, студентов, молодых специалистов, преподавателей, научных работников, практиков.

ISSN 2311-3413

Журнал включен в международные наукометрические базы:

Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)

Index Copernicus International (импакт-фактор ICI 5,35 из 9)

Ulrich's Periodicals Directory

Полные тексты статей представлены в Научной электронной библиотеке [eLIBRARY.RU](http://elibrary.ru)

Периодичность - 1 раз в месяц

Язык издания: украинский, русский, английский.

Прием статей – до 28 числа каждого месяца.

К публикации принимаются статьи, оформленные в соответствии со следующими требованиями:

1. Объем статьи – 10-25 страниц, включая иллюстрации, таблицы, графики, список литературы.

- поля верхнее и нижнее, левое и правое – 2,0 см.
- межстрочный интервал – 1,5
- шрифт «Times New Roman» – 14
- абзацный отступ – 1,25 см (не допускается создание отступа с помощью клавиши Tab и знаков

пропуска);

- текст выравнивается по ширине;
- ориентация – книжная, без переносов, без постраничных сносок.

2. Ссылки на источники необходимо делать по тексту в квадратных скобках с указанием номеров страниц в соответствии источником. Например: [2] или [5, с. 131].

3. Список литературы приводится в конце статьи в алфавитном порядке.

4. Рисунки, таблицы и графики должны иметь названия, а в случае если их в статье несколько, то и нумерацию.

СТРУКТУРА СТАТЬИ

1. Общие требования: основной текст статьи должен содержать такие обязательные элементы:

- постановка проблемы;
- анализ последних исследований и публикаций;
- выделение нерешенных ранее частей общей проблемы;
- цель статьи (постановка задачи);
- изложение основного материала исследования;
- выводы.

2. Рисунки и таблицы необходимо подавать в статье непосредственно после текста, где они упоминаются впервые, или на следующей странице. Все элементы рисунка должны быть сгруппированы.

3. Формулы в статьях должны быть набраны с помощью редактора формул (внутренний редактор формул в редакторе Microsoft Word for Windows).

4. Статья должна содержать названия статьи, аннотации и ключевые слова на украинском, русском и английском языках, объем аннотации от 50 до 120 слов, количество ключевых слов - минимум 5 слов.

Статья должна содержать следующие структурные элементы:

- индекс УДК (в верхнем левом углу страницы);
- индекс [JEL Classification \(Journal of Economic Literature\)](http://www.jelclassification.com);

- фамилия и инициалы автора (-ов), ученая степень, ученое звание и название статьи на трех языках - украинском, русском, английском (не более 3-х авторов), для **зарубежных авторов** - только на русском и английском языках;

- аннотация на трех языках - украинском, русском, английском, для **зарубежных авторов** - только на русском и английском языках;

- ключевые слова на трех языках - украинском, русском, английском, для **зарубежных авторов** - только на русском и английском языках;

- текст статьи;

- список литературы;

- список литературы на английском языке (транслитерация).

Надеемся на дальнейшее сотрудничество.

**Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»**

**SAUL Publishing Ltd, Dublin,
Ireland**

Perspectives of research and development

Collection of scientific articles

Copyright © 2017 by the authors
All rights reserved.

WARNING

Without limitation, no part of this publication may be reproduced, stored, or introduced in any manner into any system either by mechanical, electronic, handwritten, or other means, without the prior permission of the authors

Edited by the authors.

ISBN 978-0-9955865-2-9

SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland
PO Box 480, Ennis, Dublin, Ireland